

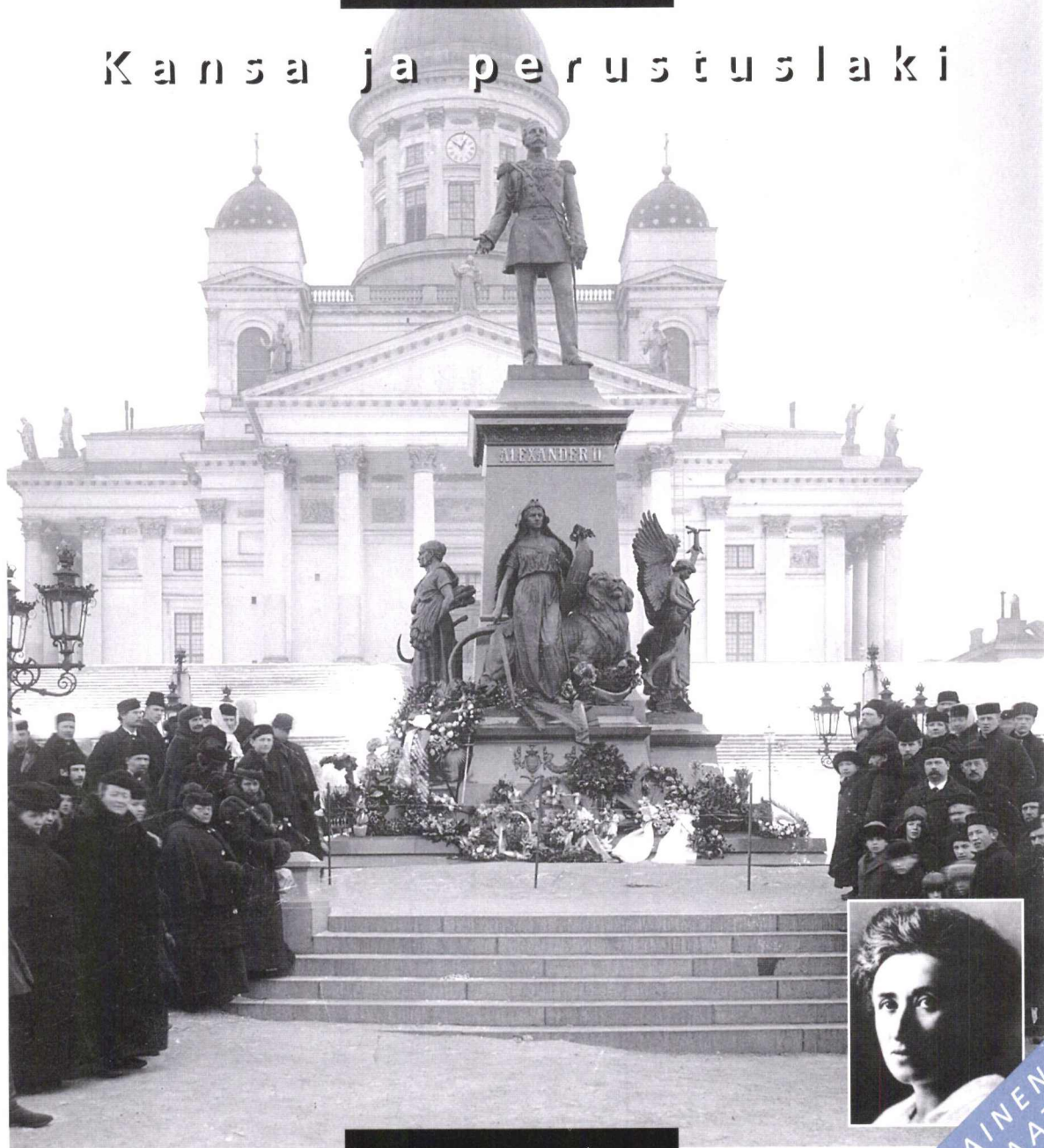
2 • 1 9 9 9

ISSN 0018-2362

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Kansa ja perustuslaki

5 0 m k

NAINEN JA
AATE

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

97. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Ohto Manninen

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Pertti Haapala, Merja-Liisa Hinkkanen, Heikki Mikkeli (ulkomaantoimittaja)

Toimitusneuvosto: Sisko Haikala, Kalervo Hovi, Markku Kuisma, Tuomo Lappalainen, Ville Marjomäki, Leena Mäkilä, Seppo Männikkö, Jukka-Pekka Pietiäinen, Raimo Salokangas, Päivi Setälä, Kauko Sipponen, Irma Sulkunen, Jyrki Vesikansa, Marjatta Väänänen

Ulkoasu: Heikki Kallioma

SISÄLLYS

Kansa ja perustuslaki

Osmo Jussila, Myöhästyneet laukaukset oikeus-
taistelijoiden juoksuhaudasta 98

Aira Kemiläinen, Korotettuna kansakuntien jouk-
koon – 1809 ja 1899 102

Reinhold von Becker, Suomen valtiotieto 114

Miroslav Hroch, Kansallishistoria ja sen vaihtoeh-
dot modernissa eurooppalaisessa historiankir-
joituksessa 122

Nainen ja aate

Katriina Lehto, Rosa elää! 131

Veli-Matti Rautio, Puolalainen, juutalainen, vallan-
kumouksellinen nainen: Rosa Luxemburg 135

Sari Oikarinen, Naispolitiikon viiltävä ääni. Con-
stance Markievics Irlannin itsenäisyystaistelussa 148

Saara Tuomaala, Lastenkamarin tuoksusta juok-
suhautojen hajuun. Wirginia Woolf ja porvarilli-
sen vallankäytön kritiikki 156

Ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä

Ilkka Herlin, *Anne Hosio-Paloposki*, *Katja Huumo*,
Karl-Erik Michelsen, *Hannes Toivanen*, Lunas-
tamaton lupaus – keskustelu ”kahdesta histo-
riasta” 173

Arvosteluja

Unto Salo, Ukko ukkosen jumala: muinaissuoma-
laisten ukkosenjumala ja hänen indoeurooppa-
lainen sukunsa (*Petri Kallio*) 186

Kirsti Paavola, Kepeät mullat – kirjallisiin ja esi-
neellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-
Pohjanmaan rannikon kirkkohaudoista (*Jubani
Kostet*) 188

Pirjo Korkiakangas, Muistoista rakentuva lapsuus.
Agraarinen perintö lapsuuden työnteossa ja leik-
kien muistelussa (*Saara Tuomaala*) 191

Kirsi Vainio-Korhonen, Käsin tehty – miehelle am-
matti, naiselle ansioiden lähde (*Kari Tarkiainen*) 193

Anne Ollila, Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-
luvun lopun Suomessa (*Juba Ala*) 196

Bette Polkinghorn ja Dorothy Lampen Thompson,
Adam Smith's Daughters. Eight Prominent Wo-
men Economists from the Eighteenth Century to
the Present (*Tarja Räisänen*) 198

Ossi Päärnilä, Race, Religion and History in One –
Ireland and Partition Arguments, 1833–1932
(*Seppo Hentilä*) 200

Tiedemaailma

Nimityksiä 204

Väitöksiä 204

Tämän numeron kirjoittajat 207

Notes on the contents 208

Kansi: Aleksanteri II:n patsaan kukitus 3.3.1899 (Mu-
seovirasto, Kansallisarkiston kokoelma). Rosa Luxem-
burg (Det Kgl. Bibliotek).

KANSA JA PERUSTUSLAKI

■ Autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisten suhtautuminen keisarisuuriruhtinaaseen – ja päinvastoin – on muiden historian vaiheiden tavoin kokenut yhä uusia tulkintoja. On puolustettu Suomen perustuslakeja, on vähätelty niiden merkitystä keisarin mahtikäskyyn verrattuna, on kiivailtu tsaarin hirmuvaltaa vastaan, ja on kehuttu pitkän rauhan ajan siunauksellisuutta ja toisaalta Venäjän takapajuisuuden edullisuutta Suomelle.

Viimeksi on *M. Klingen* "keisarin ajan" tulkinnan ja *Mårten Ringbomin* jo nimeltä machiavellisiin viittaavan antiteesin tiimoilta käyty julkisessa sanassa ärtyneitä keskustelua. Keskustelussa ovat silmiin pistäviä olleet voimakkaat ennakkoasenteet. On huomautettu lähteiden ja tutkimusten laiminlyönnistä ja yksipuolisesta käytöstä. On syytelty diletantismista. Mutta on esiin tullut todellisiakin argumentteja. Suomen kansalaisryhmien suhtautumisen erilaisuus on eittämättä tullut ilmi. Varsinkin ruotsinkielisen väestön asennoitumisesta on taitettu peistä.

Yleistulkinnassa tietysti ratkaisee – kärjistäen – , otetaanko mittapuuksi henkisten johtajien – esimerkiksi piispojen ja ylioppilaiden – pyrkimykset vaiko työssään puurtavien halu säilyttää elämän edellytykset. Ja annetaanko enemmän arvoa voiman todellisuudelle vai pienen kansan henkisten johtomiesten omista lähtökohdistaan esittämälle maailmankuvalle. Onko luottaminen siihen, mitä suomalaiset uskoivat perustuslaeistaan?

Historiallinen Aikakauskirja julkaisee käytyyn keskusteluun liittyen kaksi puheenvuoroa. Kirjoittajat ovat kumpikin jo pitkään

perehtyneet aihepiiriin. *Osmo Jussila* kritikoii *Mårten Ringbomin* teoksen ja *Aira Kemiläinen* selvittää Suomen korottamista kansakuntien joukkoon 1800-luvun alun ja lopun näkökulmista.

Jälleen kerran on ilmennyt se, miten vähän itse asiassa tiedetään suomalaisten käsitteistä Porvoon valtiopäivien ja valtiopäivien uudelleen alkamisen välillä (1809—63). Paljon enemmän tiedetään niistä, nykyisin propagandaksi leimatuista kirjoista ja kirjoituksista, joita autonomian ajan loppupuoliskolla Suomen perustuslaeista ja Suomen asemasta ilmestyi Venäjällä ja Suomessa (joskus sensuurisyyistä muuallakin). Tästä syystä julkaistaan tässä Turun akatemian (myöhemmin Helsingin yliopiston) apulaisen *Reinhold von Beckerin* luentokäsikirjoitus (ajalta noin 1819—21, joka tapauksessa ennen vuotta 1827). Se osoittaa, miten Suomi, sen asema ja perustuslait esitettiin suomalaisille ylioppilaille. Von Becker oli kotoisin Savosta ja edusti Uuden Suomen ja Turun ajattelutapaa. Henkilökohtaisella urallaan hän myöhemmin joutui Vanhan Suomen eli keisarikuntaan aiemmin kuuluneen Viipurin miesten painamaksi.

Koko käyty keskustelu liittyy kysymykseen kansallisvaltioista historiankirjoituksen työvälineinä ja jaotteluperustana. Tästä kirjoittaa laajemmassa perspektiivissä *Miroslav Hroch*. Hän ottaa myös kantaa ajankohtaiseen kysymykseen mahdollisuuksista kirjoittaa historiaa Euroopan näkökulmasta, pieniä unohtamatta.

O.M.

Myöhästyneet laukaukset oikeustaistelijoiden juokshaudasta

Professori Osmo Jussila arvioi Märten Ringbomin paljon keskustelua herättäneen teoksen Niccolo & Nikolaj.

■ Märten Ringbomin kirja Niccolo & Nikolaj on hämmästyttävä, jo otsikoltaan omiutuinen.¹ Suomen ”sortovuosia” tarkastellaan Niccolo Machiavellin näkökulmasta, tai oikeammin sanoen eräitä niiden vuosien päätoimijoita ja heidän myöhempiä tutkijoita tarkastellaan tuon kuuluisan valtioppineen näkökulmasta. Kirja ei ole varsinaisen historiantutkimus – se ei läpäisisi ainakaan allekirjoittaneen seminaaria puutteellisen lähdemateriaalinsa ja moraalisen paatoksensa vuoksi – mutta ei se ole puhdas esseekokoelmakaan. Se on jotakin omiutuista siltä väliltä.

Parhaan kuvan kirjan luonteesta saa tarkastelemalla lähde- ja kirjallisuusluetteloa. Siellä näyttäytyy lukijan eteen suppea, hyvin subjektiivinen ja sattumanvarainen koelma lähteitä ja kirjallisuutta. Niitä vähäisiä on sitten hyödynnetty laajasti selostaen ja siteeraten. Lähteistä on Ringbomin pöydälle tullut jotain tietä sinänsä hyödyllinen ja tärkeä A. Törngrenin aikanaan julkaisema ”Till frågan om rikslagstiftningen” (1909), mutta eivät lukuisat Yliopiston kirjastossa olevat samaa aihepiiriä koskevat venäjänkieliset ”Materialy ... jne” -kokoelmat. – Törngrenin julkaisun selostamisessa on joitakin pikkuvirheitä, mutta en ryhdy niitä tässä kuurnimaan. Monille on varmaan aivan hyödyllistä lukea esim. Bungen kometean pöytäkirjoja. – Jac. Abrenberg on tietysti mukana aikalaidistidistajana ja Bobrikoffin ruotsinkielistä kertomusta on käytetty, mutta ei muita venäjänkielisiä. M. Borodkiniltakin on mukana vain kolme ei-venäjän-

kielistä kirjoitusta.

Päätelen siis, että lisensiaatti Ringbom ei lue venäjää. B. ja E. Estlander ovat edustavasti mukana, mutta allekirjoittaneelta Ringbom on noteerannut vain kirjat ”Nationalismi ja vallankumous” sekä ”Suomen tie 1944–1948”, jonka mukanaoloa en voi mitenkään ymmärtää tässä lähdeluettelossa. Siihen on kuitenkin yksi viite kohdasta, jossa todistelen, että Stalin piti Suomea Venäjältä erillisenä valtiona! Mutta shurnalisti-han ottaa lauseen sieltä, toisen täältä.

Matti Klingeltä on vain kaksi kirjaa, vaikka hän on kirjoittanut aihepiiristä lukuisia muitakin, nimittäin ”Från lojalism till rysshat” (1988) ja ”Finlands historia” (Schildts, 1996), jota vastaan Ringbomin aggressio erityisesti on suuntautunut ja joka siksi on saanut aivan oman lukunsa. Niin, ei vain omaa lukuansa, vaan kokonaisen kirjan. Se onkin oikeastaan koko kirjan pääaihe: Klingenin kirjan kritiikistä on syntynyt kokonaan uusi kirja.

Sitten meidän roistojen ohella ovat listalla harvat sankarit. Heitä ovat ennen muita Tuomo Polvinen Bobrikoffin elämäkerrallaan – tämä Polvinen, joka ei ole ”polvistunut keisarin jalkojen juureen”. Vähän pienempiä tutkijasankareita ovat saksalainen Robert Schweitzer ja Seppo Zetterberg, vaikka Schweitzer on juuri osoittanut havainnollisesti, kuinka toivotonta suomalaisten oli yrittää harsia kasaan vuoden 1772 hallitusmuodosta ja 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjasta sellaista perustuslakia, jonka keisari ja venäläiset olisivat voineet hyväksyä. Pääroisto on, kuten sanottu, Matti Klinge, mutta hänen takanaan luuraavat sellaiset pienemmät konnat kuin allekirjoittanut tai joku Viljo Rasila.

Idea Machiavellin ja keisari Nikolai II:n rinnastamisesta on saattanut syntyessään innostaa keksijäänsä, mutta lukijaa se ei oikein vakuuta. Vertaukset vaikuttavat liian kaukaa haetuilta. Muitakin vanhoja valtioppineita olisi ollut tarjolla, vaikka J. Bodin. Vaikka todetaankin, että Nikolai II

1. Märten Ringbom: Niccolo & Nikolaj. Ofärdsärens Finland i Machiavellis Perspektiv. Söderström & Co Förlags Ab 1999 Helsingfors. 260 s.

tai hänen Suomen-politiikkansa apulaiset eivät olleet lukeneet Machiavellia eivätkä siis tietoisesti soveltaneet hänen oppejaan, niin kuitenkin laajoin Machiavelli-sitaatein Ringbom yrittää johdattaa lukijansa ajatuksen, että nuo Suomen-politiikan tekijät olivat kuitenkin teoissa machiavellisteja. Vaikka Ringbom sanookin, että koko hänen kirjansa punaisena lankana on vallan suhde oikeuteen, niin Machiavellin ja Nikolai II:n vertailulla se ei kyllä tule selväksi.

Kirja on rakenteeltaankin merkillisen hajanainen, niin kuin harrastelijahistorioitsijoiden opukset tapaavat olla. Se kuvaa pääosin "sortovuosien" tapahtumia paatoksellisen perustuslaillisesti muutamaa käsiin sattunutta lähettä tai kirjaa laajasti referoiden sekä siteeraten. Sen lisäksi ovat mukana luvut Machiavellista, "luihusta" positivismista ja luonnonoikeudesta sekä lopuksi erityinen kritiikkiluku professori Klingen "ideologisesta metodista".

Erityissapiskaa saa Klinge jo kirjoituksistaan helmikuun manifestista (siv. 77), vaikka en voi useankaan lukemisen jälkeen havaita Klingen sitaatissa mitään virheellistä. Mutta virheet voikin lukea Ringbomin kommentteista. "Så rart då!" Keisari kirjoitti Klingen mukaan siis vain eräänlaisen yhteenvedon yleisvaltakunnallisen lainsäädännön proseduureista eikä halunnut lainkaan vaikuttaa Suomen valtio-oikeudelliseen asemaan! – Manifesti olisi siis pitänyt jyrkästi ja moraalisesti tuomita laittomaksi, ellei peräti valtiokaappaukseksi. Klinge ei sitä mainitse, mutta minä voin sen tässä mainita, että keisari oli itse manifestin julkaisemisen jälkeen vilipittömästi sitä mieltä, ettei hän ollut muuttanut mitään, ja hämmästeli manifestin aiheuttamaa kohua. – Mutta ehkä tämä on juuri sitä machiavellismia, jota me luihut positivistit emme ymmärrä.

Siellä ja täällä saa allekirjoittanutkin osakseen vihjailevaa kritiikkiä, vaikka lähteenä on vain yksi kirja, joka ei juuri tätä aihepiiriä käsittele. Ensimmäinen epäsuora arvostelu on sivulla 84. Sen mukaan olen minäkin antanut virheellisen käsityksen helmikuun manifestin luonteesta. Todisteeksi hän siteeraa vanhasta kirjastani pätkän, jonka voin edelleen allekirjoittaa: helmikuun

manifestin mukaan säädyltä vaadittiin todellakin lausunto, ei päätöstä.

Ja nyt lisensiaatti Ringbom, katson aiheelliseksi luennoida Teille hieman aiheesta yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö ja Suomi, koska se näyttää olevan huonosti tunnettu aihepiiri muidenkin parissa. Koska Pietarissa nähtiin, että säädylt eivät tulisi hyväksymään uutta asevelvollisuuslakia, katsottiin tarpeelliseksi panna toimeen Bungen komitean venäläisen enemmistön mielipide, jonka mukaan yleisvaltakunnallisissa asioissa Suomen säädylillä oli vain lausunto-oikeus. Tämä oli juuri uutta helmikuun manifestissa ja herätti Suomessa ankarinta vastustusta. Muu osa manifestissa oli, niin kuin olen osoittanut, aikaisemman käytännön kodifikaatiota ja täsmennystä – juuri niin kuin Klinge kirjoitti. Mutta Suomen säätyjenkin osalta oli käytäntö jo 1890-luvulla alkanut taipua helmikuun manifestin suuntaan. Niitä painostettiin yhä ankaremmin hyväksymään venäläisten viranomaisten vaatimuksia, jolloin niiden "päätoöksistä" de facto tuli vain eräänlaisia lausuntoja. Tämä painostusmenettely oli siten täysin mahdollinen vielä asevelvollisuuslainkin suhteen, mutta siihen ei kuitenkaan enää rohjettu mennä.

Mutta venäläisten yhteinen ja yksimielinen argumentti oli, että valtakunnan yhden osan säädylillä ei voinut olla veto-oikeutta koko valtakuntaa koskevilla asioilla. – Eikö ollutkin aika järkevä argumentti? – Ongelma olikin juuri siinä, että suomalaiset eivät olisi halunneet lainkaan koko yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä, vaan olisivat halunneet jatkaa aikaisempaa ns. paralleelista järjestelmää, jossa Suomessa valmisteltiin ja säädettiin lait Suomelle, Venäjällä taas Venäjälle. Mutta se ei enää käynyt Venäjän valtion yhtenäisyyttä ja jakamattomuutta korostaville venäläisille. Se olisi käynyt, jos Suomi olisi tunnustettu Venäjältä erilliseksi valtioksi, mutta kun sitä tunnustusta ei kertakaikkiaan tehty. Suomi oli provinssi, jonka keisarit olivat jalomielisesti sallineet säilyttää entisen uskontonsa, lakinsa ja privilegionsa, niin kuin monelle muullekin lännestä vallatulle provinssille.

Sitäpaitsi, kuten olen osoittanut, em. par-

ralleelijärjestelmä ei ollut olemassa myöskään käytännössä, vaan yleisvaltakunnallisia lakeja oli säädetty Suomelle jo ennen vuotta 1899. Kuten sanottu, venäläisten käsityksen mukaan Suomi oli osa Venäjän valtiota – sitä ei muuta Stalinin toisenlainen mielipide. Suomalaisten tulkinnan mukaan Suomi oli kyllä osa Venäjän keisarikunnasta (imperiumista), mutta ei valtiosta. Mielienkiintoisella tavalla nämä käsityserot tulivat esiin kiisteltäessä Suomen aseman määrittelystä vuoden 1906 perustuslaissa, mutta tässä ei ole nyt mahdollista mennä sen keskustelun yksityiskohtiin.

Yleisvaltakunnallinen ajattelu oli lujassa myös Venäjän liberaaleilla, sen sai Leo Mechelin havaita heidän kanssaan keskustellessaan. Ja vielä vuoden 1917 alussa Miljukovilla oli kova työ saada kollegansa hyväksymään se, että yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö oli lakkautettava lopullisesti, ei vain keskeytettävä perustuslakiasäättävään kokoukseen saakka.

”Kasakkamellakoista” (1902) ja kutsuntalakoista olen Ringbomin mukaan tehnyt sen virheen, että ymmärtäakseni myös toisen osapuolen näkökantoja olen selostanut myös kuvernööri Kaigorodovin raporttia. Sitä ei olisi siis saanut tehdä, vaikka Ringbom itse selostaa laajasti mm. M. Borodkinin kirjoituksia. – Merkillinen on tämän harrastelijan metodioppi: kiistatilanteessa pitäisi pysyä vain toisen osapuolen näkökannoissa.

Vuoden 1903 ”diktatuuriasetusta” olemme Klingen kanssa, jos Ringbomia on uskomisen, myös kaikin tavoin vähätelleet. Itse olen kirjoittanut ”keisarin uskollisista ja hemmotelluista alamaista, jotka käsittivät oikeutensa tulleen kavennetuiksi”. Eikö asia ollut juuri niin? Miksi Ringbom ei tuo esiin sitä havaintoani, jonka olen tietävästi ensimmäisenä tehnyt, että vuoden 1903 poikkeustila oli Venäjän vuoden 1881 ylimääräisten säädösten sovellutus Suomeen? Olen edelleen sitä mieltä, että Suomessa ei ollut sellaista avointa kapinaa, joka olisi oikeuttanut poikkeustilan. Plehwehän sitä pitkään vastustikin. Suomessa oli ainoastaan passiivista vastarintaa, jota venäläiset kutsuivat sanalla ”kramola”. – Ja eivätkö suo-

malaiset olleet aina vuosisadan vaihteeseen todella ”hemmoteltuja alamaista”; heillähän olivat olleet kaikki oikeudet, mutta ei juuri mitään velvollisuuksia.

Klingen puolustukseksi – vaikka hän tuskin sitä tarvitsee – on tässä yhteydessä todettava, että ”diktatuuriasetus” ei todellakaan koskenut valtiopäiviä eikä helmikuun manifesti ollut ”kastroinut” niitä, kuten Ringbom väittää.

”Toisesta sortokaudesta” ja erityisesti vuoden 1910 laista (s. 66) Ringbom olisi voinut katsoa, mitä olen kirjoittanut ”Suomen poliittisessa historiassa” (1995). Vuonna 1979 julkaistun ”Nationalismi ja vallankumous” -kirjan pääteemana oli järjestysvaltakysymys ja siinä tarkasteltiin myös näitä kysymyksiä vain järjestysvaltanäkökulmasta. Vuoden 1914 lainsäädäntöohjelmasta (s. 176) olen kuitenkin yhä samaa mieltä kuin jo 1979 ja siteeraamani Viljo Rasila.

Jos ”luihu” positivismi on sitä, millaiseksi Ringbom sen määrittelee, eli pitäytymistä lähteissä ja pidättäytymistä moralisoinnista, niin tunnustan mielihyvin olevani tuollainen positivist. Mutta tässäkin, Klingen ja minun tapauksessani, ei ole lainkaan kysymys niin suurista ja korkealentoisista asioista kuin moraalit, oikeus tai positivismi. Asia on paljon maanläheisempi ja konkreettisempi. Kysymys on vain näkökulmasta, Helsingin ja Pietarin horisonteista. Oikeustaistelijoiden tapaan Ringbom tarkastelee asioita ahtaasta Helsingin näkökulmasta, tai niin kuin joskus olen oikeustaisteloista todennut, pitkin Pietarin radan penkkaa sivuille vilkuilematta. Klingen horisontti on Pietarin; sieltä aukeavat ”vidare vyer”, niin kuin jo aikalaisten oli tapana sanoa. Klinge on ollut sitäpaitsi ”metodissaan” hyvin johdonmukainen. Luonnehdin häntä jo hänen 50-vuotisjuhlakirjassaan ”valtakunnalliseksi historioitsijaksi”, sillä hän on tarkastellut Suomea jo ennen vuotta 1809 Tukholman horisontista käsin keskusta-periferia-mallin mukaan. On täysin johdonmukaista ja luonnollista, että hän sitten tarkastelee historiaamme suuriruhtinaskunta-aikana Pietarin horisontista. Sieltä se näyttäytyy hyvin toisenlaiselta kuin Helsingistä käsin. Ei sen selitykseksi mitään Machiavel-

lia tarvita. Tietysti kysymys on myös yhteiskuntien, venäläisen ja suomalaisen, eroista: siellä autokratia zakonnost-periaatteen, täällä säätymonarkia peruslakeineen. Mutta niin kuin jo viisas Snellman Nikolai I:n kuollessa päätteli, itsevaltius oli Suomen aseman kannalta edullisempi kuin Venäjän demokratia, ja hän ennusti, että jos Venäjälle joskus sellainen tulisi, niin Suomen osaksi jäisi lähettää joitakin edustajiaan kansalliskokoukseen Moskovaan. Ja niinhän sitten kävikin, kun Venäjän yhteiskunta duuman muodossa tuli autokraatin rinnalle. Helmikuun manifestin mukaan jo Valtakunnan-neuvostoon olisi tullut lähettää kaksi senaattoria ja duumaan sitten neljä edustajaa. Mutta tilanne oli kiristynyt niin kärjekkääksi, ettei edustajia koskaan lähetetty.

Tuosta valtakunnallisesta näkökulmasta suosittelisin lisensiaatti Ringbomille erityisesti pietarilaisen professori *B. E. Nolden* vuonna 1911 julkaisemaa kirjaa Venäjän valtio-oikeudesta, jossa hän vertailevaa menetelmää käyttäen kuvaa Suomen ja Bal-

tian maiden autonomioiden syntyä ja kehitystä. Olen julkaissut suomeksi erillisessä kirjasessa Suomea ja Baltiaa koskevat osat, joten venäjää ei tähän lukemiseen tarvitse osata. (B. E. Nolde, Suomi Venäjän valtakunnassa, 1981.) – Nolde ei kylläkään valitettavasti ollut mikään moralisti, vaan vankka positivist.

Ringbomin kirjaa lukiessa ei voinut välttää vaikutelmaa, että Estlanderit, Danielson-Kalmari ja Leo Mechelin ovat nousseet kuolleista ja aloittaneet oikeustaistelun uudestaan, ei enää venäläisiä vastustajiaan vastaan, vaan omia nuorempia maanmiehiään. Kirja on kuin viimeinen, myöhästynyt laukaus suomalaisten oikeustaistelijoiden juoksuhaudasta. Täytynee vain toivoa, että uudella Venäjällä ei tapahtuisi jotain vastaavaa, että jokin sikäläinen Ringbom löytäisi uudelleen Ordinin ja Borodkinin ja alkaisi moraalisisella päätöksellä propagoida heidän vanhoja ja meille jo tuttuja teesejään. Uutta Noldea vastaan minulla ei sensijaan olisi mitään huomautettavaa.

AIRA KEMILÄINEN

Korotettuna kansakuntien joukkoon – 1809 ja 1899

Professori Aira Kemiläinen tarkastelee Porvoon valtiopäiviä ja sortokautta käsitetutkimuksen kannalta.

■ Vuonna 1937 ylioppilaskirjoitusten preliminääreissä tämän kirjoittaja esitti Aleksanteri I:n jaloimmaksi Suomea hallinneista Venäjän keisareista ja totesi, että Suomi vuonna 1809 sai autonomian ja ”korotettiin kansakuntien joukkoon”.¹ Tämä kuvasti 1930-luvun käsitystä Porvoon valtiopäivien merkityksestä.

Edellisen sukupolven kertomuksissa vuonna 1899 alkanut sortokausi merkitsi kansallista uhkaa ja nöyryytyksiä, mutta myös kansalaisten laajaa reaktiota venäläistämistä vastaan. Kansanvalistustyö oli tärkeä keino edistää maan omia sivistysoloja ja vahvistaa kansallista itsetuntoa. Siinä mielessä perustettiin toisen sortokauden alussa Suomen Kirjastoseura vuonna 1910. Perhemuistoihin asia jäi, koska keisari-suuriruhtinaalle osoitetun kirjelmän allekirjoittaja oli kirjoittajan isä J. A. Kemiläinen.²

Maaliskuussa 1999 (29.3.) kerrottiin Helsingin Sanomissa kreivitär Aina Mannerheimin 100 vuotta sitten järjestämisestä konserteista kansanvalistustyön hyväksi. Vuonna 1901 viranomaiset keskeyttivät isänmaallisia lauluja esittävän taiteilijan konsertin. Hänen puolisonsa kreivi Carl Mannerheim karkotettiin vuonna 1903. Nämä tapahtumat tuottivat tuskaa, ärtymystä, huolta ja tarmokkaita yrityksiä vaikuttaa maan tulevaisuuteen.³

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen historiankirjoittajat suhtautuivat kriittisesti edeltäjiensä tutkimuksiin ja tulkintoihin. Suomen tekoja toisen maailmansodan aikana tutkittiin usein Neuvostoliiton näkökulmasta, ja kansallismielisyyden epäiltiin väärinä varhaisemman historian tulkintaa.

Tällöin Porvoon valtiopäivien merkitys muuttui lähes vain korulauseiksi, Suomen suuriruhtinaskunnan painoarvo vähäiseksi ja arvonanto, jota Aleksanteri I:n oletettiin osoittaneen Suomelle, onkin muuttunut keisarilliseksi lempeydeksi Nikolai II:n ja sortokausien aikana. *Päiviö Tommilan* uusin teos on pannut asiaa kohdalleen helmikuun manifestin osalta.⁴

Porvoon valtiopäivät ja sortokausi kuuluvat yhteen sen vuoksi, että vuonna 1899 kiistettiin venäläiseltä taholta perustuslain vahvistaminen ja Suomen valtion perustaminen vuonna 1809.

Käsitteiden selitystä

Tutkimukseni nationalismin määritelmistä ja kansaa merkitsevien sanojen (latinan *natio* ja *populus* sekä niiden johdannaiset uusissa kielissä, ranskan *nation* ja *peuple*) merkityksestä antoivat vuonna 1964 aiheen artikkeliini sanan ”nation” merkityksestä Porvoon valtiopäivillä.⁵ Tunnettu valtiopäivien merkitystä luonnehtiva kohta oli Aleksanteri I:n lopettajaispuheessa 18.7.1809 Suomen asemaa kuvaava ”korotettuna kansakuntien joukkoon”, ranskaksi ”placé au rang des nations”. Näiden sanojen on katsottu ilmaisevan säätykokouksen merkityksen. Nykyisin tätä tulkintaa on kritisoitu.⁶ Mainittu sanonta on tulkittu toisin kuin suomalaiset sen 1800-luvulla käsittivät.

Asian tulkinnessa avainsanoja ovat suomenkielen kansakunta (ranskan *nation*), perustuslaki (*constitution*) ja valtio (*état*). Myös sanoihin ”vapaa kansa” (*une nation libre*), kansa (*peuple*), maa (*pays*), isänmaa (*patrie*), maakunta ja provinssi (*province*) on myös syytä kiinnittää huomiota. Porvoon valtiopäivillä Aleksanteri I käytti yleensä ranskaa. Myöhemminkin keisarit ja virkamiehet esittivät usein puheensa ranskaksi tai saksaksi, koska maan sivistyneistö ymmärsi niitä paremmin kuin venäjää eivätkä ne olleet vieraita kieliä myöskään Venäjää edustaville ylimyksille ja virkamiehille.

Porvoon valtiopäivien tarkoitus on nähtävä keisarin puheista, julistuksista, hallitsijanvakuutuksesta, eri säätyjen uskollisuudenvalasta ja johtavien henkilöiden kirjeenvaihdosta, joka selittää julkisia lausuntoja

ja vakuutuksia. Myöhemmät tapahtumat, kuten hallituskonseljin nimittäminen sekä alueeseen ja hallintoon liittyvät toimenpiteet, ennen kaikkea Vanhan Suomen liittäminen suuriruhtinaskuntaan 1812, selvästi osoittavat Suomen aseman muuttumista. Ne vahvistavat käsitystä, että valtiopäivien kokoonkutsuminen määräsi suunnan kehitykselle.

Vuoden 1809 valtiopäivädokumenteista on pääteltävä keisarin tarkoitus ja Suomen väestön reaktiot. Sanoja tulkittaessa on myös otettava huomioon ajankohta ja ne päämäärät ja teorit, joista muodostuivat johtavat aatteet ja tendenssit Ranskan vallankumouksen aikakaudesta 1900-luvulle ja nykyaikaan.

Suomen historiankirjoituksessa on viime aikoina katsottu asioita keskiajalta lähtevän valtiollisen sopimusoikeuden, Venäjän valtiojärjestelmän, venäläisten toimintatapojen ja suurvaltapolitiikan kannalta. Porvoon valtiopäivät kokoontuivat kuitenkin Ranskan vallankumouksen ja vallankumoussotien aikakaudella (1789–1815). Asiakirjoja tulkittaessa pyritään tässä tutkimuksessa ottamaan huomioon myös tämä ajankohta ja sille ominainen ajattelu.

Kansainoikeus – kansallinen itsemääräämisoikeus

1800-luvun alussa kansainoikeus oli vasta kehityksessä, joten normit olivat häilyviä, ja 1800-luvun lopussa kansainoikeus oli erilainen kuin vuosisadan alussa. Pohjois-Amerikan vapaussodan ja Ranskan vallankumouksen myötä uudet teoriat olivat murtautumassa esiin. Vallankumouksen ensi vuosina Ranska erottautui sen ajan kansainvälisestä tapaoikeudesta muuttaessaan sisäpoliittisen kansanvallan oikeuden kansalliseksi itsemääräämisoikeudeksi, joka koski väestöryhmän aseman määrittämistä kansainvälisessä valtioperheessä. Kansainoikeus ei tosin kansallisuuksien oikeutta tunnustanut, kuten ei myöskään kansanvaltaa tunnustettu vanhoillisissa valtioissa.

Esimerkkinä mainittakoon, että paaville kuuluvat Avignon ja Comtat Venaissin sekä Sardinian kuninkaan alueet Savoiji ja Nizza liitettiin Ranskaan paikallisen kansanää-

nestyksen ja Ranskan kansalliskokouksen päätöksen perusteella vuosina 1791–93 vastoin niiden hallitsijain mieltä. Paavin ja Sardinian kuninkaan oli hyväksyttävä asia. Paavin alueita ei palautettu entiselle hallitsijalle, mutta Sardinia sai 1815 Savoijin ja Nizzan takaisin vuoteen 1860, jolloin ne luovutettiin Ranskalle valtioiden sopimuksella, joka vahvistettiin kansanäänestyksellä.

Pohjois-Amerikan siirtokuntien itsenäisyysjulistuksessa 1776 ilmoitettiin suoraan, että kansalla oli oikeus erota valtiosta, johon se kuului. Sopimus tehtiin vasta sodan jälkeen rauhanteossa.

Ajanjaksolla 1789–1815 tapahtui harvinaisen paljon aluesiirtoja ja valtiomuodon muutoksia. Uuden periaatteen mukaan monet muutokset tapahtuivat joko muodollisen tai todellisen kansanäänestyksen perusteella. Vallankumouksen alulle panemien sotien jatkuessa valloittaja yhä useammin järjesteli poliittisia muutoksia, mutta teoriassa niiden oikeutuksena oli kansantahto.

Tästä ajasta lähtien on Euroopan valtioiden elämässä usein turvauduttu kansanäänestykseen aluejärjestelyissä. Periaate on hyväksytty myös näennäisesti siten, että väestö on pakotettu äänestämään hyväksymään val-

1. Äidinkielen koe Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa 23.3.1937 aiheesta "Aleksanteri I Venäjän keisarina ja Suomen suuriruhtinana."

2. J. A. Kemiläinen on sanonut toisen sortokauden alkuvuosien ja venäläistämisyhtymyksen olleen taustana seuran synnylle. Lähde: *Pirkko Koski*, Tiedon tuntijat. Suomen Kirjastoseura 1910–1985. (1985), s. 12. Tieto on Kemiläisen keskeneräiseksi jääneestä Suomen Kirjastoseuran historiikista.

Kirjoittajan isoäiti Anna Loviisa Kemiläinen ja tunti Hanna K. allekirjoittivat suuren adressin. Lähde: Kirjastonhoitaja Yrjö E. Ahosen pro gradu -työ (Helsinki) "Nuori J. A. Kemiläinen".

3. Nöyryytyksien osalta vrt. *Osmo Jussila*, Venäläinen Suomi (Porvoo – Helsinki 1983), s. 61–69 (luku Suomen onni ja menestys Venäjän yhteydessä). Eri yhteiskuntapiireissä esiintyi laajaa yhdistystoimintaa eri elämäntilanteiden parantamiseksi. Vrt. esim. *Kansa liikkeesä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikonen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius (Helsinki 1987).

4. *Päiviö Tommila*, Suuri adressi (Juva 1999).

5. *Aira Kemiläinen*, Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification. *Studia Historica Jyväskylänseksi III* (Jyväskylä 1964); Idem, "Nation"-sana ja Porvoon valtiopäivien merkitys." *HAik* 4/1964, s. 289–304.

6. Esim. *Osmo Jussila*, Maakunnasta valtioksi (Porvoo 1983), s. 54–55.

tiollisen aseman muutos, kuten Baltiassa 1940. Valtioiden itsenäisyysjulistus on voinut tapahtua kansalliskokouksessa, kuten Kreikassa 1821. Turkki hyväksyi itsenäisyyden Adrianoplin rauhassa 1829 ja suurvaltat Lontoon sopimuksessa 1830.

Euroopan valtioelämän yksi päälinja oli kansallisen itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ja uusien kansallisvaltioiden perustaminen tai – kun se ei onnistunut hyvällä – vapaustaistelut. Siksi 1800-luku pitkälle 1900-luvulle saakka oli nationalismin, kansallisten liikkeiden, aikakausi. Tämä tendenssi oli uusi ja moderni.

Tämän linjan ohella oli toisena päälinjana vanhastaan tuttu suurvaltojen yhteistoiminta ja kilpailu. *Leopold von Ranke* on 1830-luvun kirjoituksessaan "Die Grossen Mächte" ("Suurvaltat") nostanut etualalle suurvaltojen Englannin, Ranskan, Preussin, Itävallan ja Venäjän kilpailun, jonka katsottiin johtavan tasapainoon. Uutta aatetta edusti ajatus, että näitä suurvaltoja elähdytti henkinen voima, kansallisuus. Valtioelämää määräsivät kuitenkin suurten kansallisuuksien, suurvaltojen, edut ja sopimukset. Pienten kansallisuuksien vapaus ei sopinut tähän järjestelmään, ellei se hyödyttänyt suurvaltoja. Kansainoikeus oli valtioiden oikeutta.

Tässä valtopolitiikassa machiavellismi sai kannatusta. Valtioiden tunnussanat olivat "salus patriae suprema lex" ("isänmaan paras ylin laki"). Suurvaltojen kilvoittelun valtaan näytti oikeuttavan niiden "moraalinen energia" eli ylivoimaisuus, jota pidettiin valtaan oikeuttavana henkisenä ylemmyytenä.⁷ Se kultasi väkivallan, joskin machiavellisin kritikoille tehtiin se myönnitys, että yritettiin puolustella tekoja kansainoikeuden avulla.⁸

Kun suurvalta-ajattelu näytti täyttävän kansainvälisen politiikan, pienten valtioiden kansallinen vapautuminen oli sivuasiasia, joskin se usein onnistui jonkin suurvallan etujen vuoksi. Tästä mahtipolitiikasta huolimatta kansanvallan aate ja kansalliset vapaustaistelut olivat voittava tendenssi ensimmäisen maailmansodan päättymiseen saakka. Toisen maailmansodan etupiirien sanelupolitiikan aiheuttaman takaiskun jälkeen kan-

sallisuudet ovat jälleen olleet voitokkaita 1900-luvun lopulla.

Kun Suomi oli vallattu 1808–09 ja Porvoon valtiopäivät kutsuttiin koolle, elettiin vielä valistuksen jälkimainingeissa, ja Ranskan suuri vallankumous – ja sen sanasto – oli hyvin muistissa. Aleksanteri I oli Suomessa valloittaja, mutta Napoleon oli vielä mahtava eikä välirikko Ranskan ja Venäjän välillä ollut mahdoton, ja se jopa toteutui. Oli toisaalta myös koettu, että voittajan, Napoleonin, alistamat kansat nousivat kapinaan, kuten Espanjan ja Itävallan Tirolin väestöt. Nämä seikat voivat selittää Aleksanteri I:n kohteliaisuuden Suomen kansaa ja säätyjä kohtaan vuonna 1809. Ottaen huomioon suomalaisten myöhemmät kokemukset venäläisten poliitikkojen puhetoista sitä on nykysuomalaisen vaikeata uskoa todeksi.

Sana "nation" vuonna 1809

Latinankielen sana *natio* oli alunperin tarkoittanut samaa syntyperää olevaa heimoa. Siirtyessään uusiin kieliin, ranskaan, englantiin, saksaan ja ruotsiin muodossa *nation*, se oli saanut merkityksen "maan syntyperäiset asukkaat" tai "maan väestö".

Uuden ajan valtiolaitoksen kehittyessä territorio, rajat ja alueen väestö määriteltiin tarkemmin kuin universaalivaltakunnan ja läänityslaitoksen aikana. Ranskassa ja Englannissa *nation* tuli tarkoittamaan valtion väestöä (= valtiokansaa) ja jopa valtiota.⁹ Vuonna 1758 kansainoikeudesta kirjoittanut sveitsiläinen Emmerich de Vattel samaisti *nation*- ja *état*-sanat, "kansakunnan" ja "valtion", määritellessään poliittisia yhteisöjä. Määritelmässä todettiin siis myös valistuksen moderni käsitys valtion tarkoituksesta pitää huolta yksilöiden eduista.¹⁰

Saksankieleen sanan *nation* uusi merkitys siirtyi 1800-luvulla. Romantiikan aikakauden Saksassa sanan tuntomerkkeihin kuuluivat vielä kauan lähinnä sukulaisuus ja yhteinen alkuperä (Abstammung), sama kieli, samat tavat ja kansallinen kulttuuri.

Suomea sana *nation* oli 1700-luvulla koskenut ruotsalaisessa merkityksessä. "Den Finska nationen" oli Suomen väestö. Porvoon valtiopäivillä 1809 säätyjen edustajat

olivat "nationens representanter". On otettava huomioon, että 200 vuotta sitten sanojen merkitykset eivät olleet niin vakiintuneita, että olisi käytetty sanaa vain yhdessä merkityksessä. Niinpä Venäjän suomalais-ugrilaiset väestöt saattoivat olla "Finska nationer" samoin kuin Amerikan intiaanit muodostivat irokeesien "the Five (tai Six) Nations". Sana on ymmärrettävä asiayhteydestä.

Porvoon valtiopäivillä Suomen kansa oli ruotsalaisessa tekstissä *folk* tai *nation*, ranskankielisessä *peuple* ja *nation*. Myöskin puhuttiin Suomen asukkaista, "les habitans de la Finlande". Tässä mielessä Suomen väestö oli maan alueen rajoittama väestöryhmä. Se oli erillinen kansa, mutta poliittista merkitystä se sai, kun Suomen suuriruhtinaskunta – ei vain läänejä – yhdistettiin Venäjään ja kun puhuttiin Kansan ja Säätyjen Edustajista (Nationens och Ständernes Representanter) tai säädyt kansakunnan puolesta (Ständerne å Nationens vägnar) kääntyivät keisarin puoleen.¹¹

Porvoon valtiopäivien merkityksen kannalta huomio on aina erityisesti kohdistunut keisarin lopettajaispuheeseen ja sanoihin "Placé désormais au rang des nations". Tämä kunnollinen ja uskollinen kansa tulisi kiittämään Kaitselmusta uudesta asiain-tilasta, kun se "kansakuntain joukkoon korotettuna", lakiensa suojassa, muisteltiin Ruotsia vain ystävyydellä.¹²

Suomenkieleen on omaksuttu sanan "nation" käännökseksi "kansakunta" osoittamaan sanan poliittista merkitystä. Tällöin sanalla tarkoitetaan poliittisesti kypsyyttä, kansallistunnon omaavaa väestöä. Usein ajatellaan silloin hallitusmuoto kansanvaltaiseksi. Sanonnassa "au rang des nations" kysymys on valtiokansasta tai valtiosta. Ranskaa taitavat henkilöt Suomessa ymmärsivät asian aivan oikein. Suomen virkamiehet ja oppineet käänsivät sanan *placé* (sijoitettuna) tunnettuun muotoon, ruotsiksi "upphöjt" ja suomeksi "korotettuna". Ranskaksi merkitys oli poliittisesta kielestä sel-laisenaan selvä. Ruotsiksi ja suomeksi suora käännös ("sijoittaa") ei ilmaissut niin paljon kuin ranskaksi.

Tässä yhteydessä sana *nation* tarkoitti

valtiokansoja samassa mielessä kuin kansainoikeutta merkitsevissä sanonnoissa "le droit des nations", "la loi des nations", "The law of Nations". Latinalainen sanonta "jus gentium" oli saanut uusissa kielissä sanan *gens* vastineeksi sanan *nation* uuden merkityksen. Samoin on käsitettävä nimet Kansainliitto (Société des Nations) ja YK, Yhdistyneet Kansakunnat (Organisation des Nations Unies). Näin käytettynä "nation" tarkoittaa ensi sijassa valtiota.

On tunnettua, että Kansainliitto ja YK huolehtivat vain valtioiden keskeisistä suhteista. Valtiossa saavat huomiota vain erilaiset vähemmistöt, mutta periaatteessa valtiot eivät puutu toistensa "sisäisiin asioihin". Vasta Naton hyökkäys Jugoslaviaan Koso-

7. Leopold von Ranke, Die Grossen Mächte. Politisches Gespräch. Mit einem Nachwort von Theodor Schieder (Göttingen 1963), esim. s. 41–43: "Es sind Kräfte und zwar geistige, Leben hervorbringende, schöpferische Kräfte, selber Leben, es sind moralische Energien, die wir in ihrer Entwicklung erblicken." (41). Friedrich Meinecke on teoksissaan, mm. "Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte" (1924), esittänyt valtion valtavaltiona, jota ei yksilömoraali sido. Siinä valossa hän näki myös 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen suurvaltojen toiminnan. Hän peruutti näitä ajatuksia kirjassaan "Die Deutsche Katastrophe" (1946).

8. Vrt. Aira Kemiläinen, Macchiavellismi ja humanismi. Jäähvöisluento Jyväskylän yliopistossa 7.5.1986. Jyväskylän yliopiston tiedotuslehti 1 b 1986.

9. Vrt. Aira Kemiläinen, Nationalism, II luku Origins of the Word "Nationalism", s. 13–59. Useissa määritelmässä "nation" tarkoitti väestöä, jota yhdisti valtioalue, samat lait ja oma hallitus. Vanhan tavan mukaan saatiin yhdistää myös sama kieli ja samat tavat. Kemiläinen, Nationalism, s. 25–30.

10. "Les nations ou États, sont des corps politiques, des sociétés d'hommes unis ensemble pour procurer leur salut et leur avantage, à forces réunies." Kaksi-osainen teos oli "Le droit des gens ou principes de la loi naturelle." Tässä käytetty P. Pradier-Fodéréen toimittamaa laitosta (Paris 1863), I, s. 72.

11. Prästeständets protokoll vid Borgå landtdag år 1809 & Handlingar rörande landtdagen i Borgå år 1809. Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. XL (1899). Prästeständets protokoll, 86; Handlingar, s. 196, 274, 459–460 (les habitans de la Finlande). Sanalla "nation" on myös tarkoitettu johtavaa sosiaali-ryhmää. Suomessa tätä merkitystä ei ole, koska talonpoikaissäädyn kautta hyvin suuri osa väestöä oli valtiopäivillä edustettuna.

12. "Ce peuple brave et loyal bénira la Providence qui a amené l'ordre de choses actuel. Placé désormais au rang des nations, sous l'empire de ces lois, il ne se ressouviendra de la domination passée que pour cultiver des rapports d'amitié lorsqu'ils seront rétablis par la paix." Handlingar, s. 514.

von tapahtumien takia keväällä 1999 merkitsee yritystä estää etninen puhdistus.

Käsitteen ”valtio” merkitys ei ole yksiselitteinen. Käsitteeseen *nation* on voitu lukea myös autonominen valtio. Kansainliittoon kuului brittiläisiä dominioita, ja YK:hon kuuluivat Neuvostoliiton lisäksi Ukraina ja Valko-Venäjä. Neuvostoliitto oli alunperin vaatinut 16 neuvostotasavallan hyväksymistä YK:hon.¹³

Kuuluisilla sanoillaan Aleksanteri I tosiasiassa ilmoitti, että oltuaan alunperin vain Ruotsin osa Suomi oli nyt tullut mukaan Euroopan valtioperheeseen.

Suomen siirtyessä Ruotsin yhteydestä Venäjän yhteyteen vuonna 1809 tehtiin Haminan rauha. Tilanne oli sikäli omalaatuinen, että Suomi ei halunnut itsenäisyyttä Ruotsilta, mutta hyväksyi valtiopäivillä maan liittämisen Venäjään. Kun suurvaltojen hyväksymistä Suomen aseman järjestelylle ei haettu, hävisi Suomi suurvaltojen hovien ja hallitusten tietoisuudesta, joten erikoisasema helposti unohtui. Molemminpuolinen varovaisuus varmaan esti Venäjän ja Suomen taholta asian ottamisen esiin. Sen seurauksena Suomi kansainoikeuden mukaan ”inkorporoitiin” Venäjään ja suomalaiset olivat muiden valtioiden silmissä ”venäläisiä”.¹⁴

Rauhanteossa Suomi luettiin lääneinä, mutta Porvoon valtiopäivillä se jo esiintyi suuriruhtinaskuntana, joka arvo sillä oli vanhastaan ollut. Ruotsin yhteydessä Suomella oli ollut kaksinainen asema. Se oli ollut Ruotsin kuningaskunnan osa. Se oli kuitenkin laajuutensa ja maantieteellisen asemansa takia maa, itäinen osa valtakuntaa, ja erikoislaatuinen suomen kielen vuoksi. Karttoissa se merkittiin suuriruhtinaskunnaksi (*Magnus Ducatus Finlandiae*), kuten Joan Blaeun kartassa 1662. Siinä esitettiin Suomen vaakunan ohella Suomen maakuntien vaakunat.¹⁵

”Vapaan kansan” säätykokous

Sen jälkeen kun oli päätetty kutsua Suomen neljä säätyä koolle Porvooseen, olivat keisarin puheet erittäin kohteliaita, ja Suomea arvostava sävy on valtioshteeri M. Speranskin, maamarsalkka R. W. de Geerin, vapaa-herra R. H. Rehbinderin ja kenraalimajuri,

kenraalikuvernööri G. M. Sprengtportenin kirjeenvaihdossa. Keisari julisti ajattelevansa Suomen parasta, ja virkamiehet toimivat sen mukaan.

Sprengtporten puhui Speranskille säätykokouksesta, joka – tosin horjuvin askelin – eteni kohti vapautta.¹⁶ De Geerille Speranski vakuutti, että keisari harrasti vapaa-mielisiä aatteita niin paljon, että hän ei kieltäytyisi tulemasta valtiopäivien lopettajaisiin.¹⁷ Lopettajaispuheessa Aleksanteri I mainitsi sisäisissä asioissaan vapaan kansan (*nation libre*) ja korosti antaneensa säätyjen vapaasti käsitellä asioitaan.¹⁸ Vuonna 1810 hän sotalaitosta koskevassa manifestissa sanoi päättäneensä hallita maata vapaana kansakuntana (*une nation libre*) ja niiden oikeuksien turvassa, jotka sen perustuslaki (*constitution*) sille takasi.¹⁹

Puheissaan Aleksanteri I totesi, että onni oli suosinut häntä sodassa, mutta hän esitti myös Suomen yhdistämisen Venäjään Kaitsemuksen (*Providence*) määräämäksi. Kirkko oli opettanut Suomen kansan kunnioittamaan Jumalan määräämää esivaltaa, ja hyvin todennäköisesti muutos tehtiin Kaitsemukseen vetoamalla kansalle helpommaksi hyväksyä kuin valloitus. Kansan omaan tahtoon vetoaminen ei tässä tapauksessa käynyt päinsä – niin kuin oli vallankumouksen aluemuutoksissa usein tapahtunut –, koska suomalaiset eivät olleet omaehtoisesti eronneet Ruotsista. Grotiuksen kansainoikeuteen nojaamalla (II kirja: VI:V) olisi voitu ajatella, että emämaan, Ruotsin, hylkäämä väestö joutui itse hoitamaan suhteensa voittajaan.

Porvoon valtiopäivillä säädetyt hyväksyivät muutoksen, kun ne totesivat kansaa edustavan säätykokouksen säilyvän. Modernia kansallisen itsemääräämisoikeuden aatetta siten tavallaan kunnioitettiin, vaikka se tapahtuikin ikivanhan Pohjoismaisen oikeuden kautta. Säädetyt käyttivät kansalta saamaansa valtaa, kun ne ryhtyivät järjestämään maan asioita.²⁰

Verrattuna Pohjois-Amerikan siirtokuntien vallankumoukseen ja vastaaviin tapahtumiin Ranskan vallankumouksen aikana Suomen säädetyt eivät voineet ilmaista tahtoaan erota Ruotsista ja muodostaa suuri-

ruhtinaskunta Venäjän suojeluksessa, koska suomalaiset eivät olleet kapinoineet eivätkä myöskään pyrkineet itsenäisyyteen. Tällaista tapahtumaa olivat valmistelleet vain muutamat upseerit aikaisemmin, joskin Sprengtporten jatkuvasti vaikutti asiain kulkuun. Ajatus, että Suomi eroaisi Ruotsista Venäjän avulla, oli aikaisemmin esiintynyt.

Vuonna 1809 tilanne oli suomalaisille epäedullinen. Koska maalla ei ollut itsehallintoa, sillä ei ollut hallintoelintä, joka olisi edustanut sitä. Ei ollut myöskään kapinajohtajaa eikä johtoryhmää. Venäjälle siirtynyt Sprengtporten ei ollut suosittu. Suomalaiset osoittivat kuitenkin pyrkimyksensä itsehallintoon siten, että he eivät katsoneet suppean lähetyskunnan voivan päättää asioita Suomen kansan puolesta, vaan vaativat valtiopäiviä. Tämä oli kannanotto pohjoismaisen kansanedustuksen puolesta, mutta se sopi samalla valistuksen ja vallankumouksen uusien periaatteiden henkeen.

Puheiden ja kirjoitusten yleissävy keväällä ja kesällä 1809 sekä vuonna 1810 osoittaa, että Suomen katsottiin saavan paremman aseman kuin sillä oli ollut ennen. Aleksanteri I oli liberaali ja myös valtioviisas. Hän kiinnitti erityistä huomiota talonpoikien valaan. Talonpoikien nousu venäläisiä joukkoja vastaan oli ajankohtainen. Ehkä myös Espanjan kansan nousu Napoleonin järjestelmää vastaan oli otettu huomioon.

Kansakunta valtioiden perheessä

Tässä puheena oleva sanonta "placé au rang des nations" selvimminkin ilmaisi, että Suomen asema oli "korotettu". Kuten edellä on todettu, *nation*-sanaa käytettiin valtiokansan merkityksessä. Muissa lähteissä on ilmaisia, jotka ovat verrattavissa mainittuihin sanoihin keisarin puheessa.

Kun Avignonin kaupunkivaltio riistettiin paavilta ja liitettiin Ranskaan vuonna 1791, autonominen alue tuli uuden valtion osaksi. Avignonin kirjeenvaihdosta löytyy keskustelu, jossa käytettiin ilmaisia *état*, *nation* ja *au rang des nations*. Vallankumouksellinen alempi keskiluokka oli päättänyt kansaa edustavien kokouksien nojalla liit-

tyä Ranskaan, ja myöhemmin Ranskan kansalliskokous hyväksyi sen. Paavin kielteistä kantaa ei otettu huomioon. Kun Bouches-du-Rhône departementti lähetti kirjeen Avignonin valtiolle (*état*), kaupunginhallitus vastauksessaan huomautti, että Avignon – Ranskaan liittyttyään – ei ollut enää valtio ja että Avignonin kansa ei enää kuulunut kansakuntien joukkoon.²¹

Aikaisemmin paavin hallitsema kaupunkivaltio Avignon, jolla oli itsehallinto, oli ollut valtio ja kuulunut kansakuntien joukkoon eli Euroopan valtioperheeseen. Ranskaan liittyttyään se oli Vauclusen departementin keskus ja Ranskan osa, ei enää *état* eikä *nation*. Se oli osa sitä Ranskan kansakuntaa, joka oli vallankumouksessa juhlaallisesti julistanut muodostavansa *nation* – kansakunnan. Kääntäen voidaan Suomen kysymyksessä 1809 käyttää samoja sanoja

13. Bengt Broms, United Nations. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 257* (Helsinki 1990), s. 4–5, 74–81.

14. Conrad Bornhak, *Russland und Finnland. Ein Beitrag zu der Lehre von den Staatenverbindungen* (Leipzig 1900), s. 31–32. Kirjoittajan mukaan Suomi oli valtio valtio-oikeuden mukaan, mutta kansainoikeuden mukaan – siis ulkomaisten silmissä – Venäjän valtakunnan (ei keisarikunnan) valtiovallassa alainen.

15. Joan Blaeu, *Atlas Maior. Magnus Ducatus Finlandiae*. Erkki Fredrikson, *Suomi 500 vuotta Euroopan kartalla* (Jyväskylä 1993), s. 66–67. Kartta, joka esittää Suomea ja sen 7 maakuntaa, oli omistettu sotamarsalkka Gustaf Hornille.

16. Handlingar, s. 469.

17. Handlingar, s. 482. Kirje 21.5.1809.

18. Handlingar, s. 514.

19. Handlingar, s. 524.

20. Säätykokous, joka edusti kansan laajoja piirejä, oli kansaa edustava kokous. Esimerkiksi mainittakoon seuraava. Kun Ranskan kolme säätyä oli kutsuttu kokoon 1789, kansa halusi todellisudessa suurempaa kansanedustusta. *Lentolehti*, jonka kirjoittaja oli Dufourny de Villiers, myöhempi jakobiini, kysyi 25.4.1789, eikö olisi perustettava myös neljäs sääty, palkollisten ja köyhien sääty. Kolmannessa säädysssä tunnetusti määräsi todellisudessa melko varakas ja koulutettu keskiluokka. "Cahiers du quatrième ordre, celui des pauvres Journaliers, des Infirmes, des Indigens..." *Bibliothèque Nationale Ib39*. Ranskassa siirryttiin kuitenkin miesten yleiseen äänioikeuteen.

21. Aira Kemiläinen, "L'affaire d'Avignon" (1789–1791) from the Viewpoint of Nationalism. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 171*. (1971). Mainittu kirjeenvaihto on *Correspondance de la municipalité D III 21, 22 mars-5 octobre 1791, Folio 7*. *Archives communales d'Avignon. Archives départementales de Vaucluse*. Lause kuului: "Le Tems est passé,—, ou notre ville formait un état. Le peuple Avignonnais ne compte plus au rang des nations."

seuraavasti. Suomi oli ollut Ruotsin osa, mutta kun se oli suuriruhtinaskuntana yhdistetty Venäjään ja sitä hallittiin sen oman perustuslain sekä omien lakien mukaan ja ”vapaana kansana”, niin se oli valtio, jolla oli itsehallinto, ja se kuului Euroopan valtioperheeseen. Siinä mielessä se tunnustettiin valtioksi.

Puolan aseman osalta voidaan kiinnittää huomiota sanoihin, jotka ranskalainen määri Armand Marrast lausui vuoden 1830 kapinan jälkeen. Hän oli vakuuttunut, että Puola vielä saisi takaisin asemansa ”Euroopan kansakuntien joukossa”.²² Puola oli kuningaskunta, joka oli saanut valtiosäännön 1815, mutta menettänyt itsehallintonsa kapinan takia.

Porvoon valtiopäivillä Aleksanteri I vahvisti 29.3.1809 maan uskonnon, perustuslain (*constitution*) tai perustuslait (*les lois fondamentales*), lait ja säätyjen erioikeudet. Hallitsijan vakuutus oli venäjänkielinen, ja kenraalikuvernööri Sprengtporten luki sen ruotsiksi.²³ Ruotsin- ja suomenkielisenä käännöksenä ilmoitettiin vahvistus 4.4. annetulla julistuksella, joka sijoitettiin nähtäväksi Suomen kirkkoihin. Tämä julistus oli ranskankielinen.²⁴

Keskeiset julistukset ja puheet esitti keisari ranskaksi. Tätä kieltä hän hallitsi erinomaisesti. Sana *constitution* mainitaan esimerkiksi seuraavissa tapauksissa. Avajaisissa 28.3. Aleksanteri totesi, että Kaitselmus oli hänet kutsunut hallitsemaan tätä ”hyvää ja uskollista kansaa”. Hän totesi kylläkin, että sota oli antanut hänelle oikeuksia, mutta hän halusi kiinnittää uuden kansan hallintoonsa mieluisammilla siteillä kuin valloitus. Hän oli halunnut antaa uuden todistuksen hyvistä aikeistaan ”isänmaatanne kohtaan”. Säädyille hän sanoi:

”J’ai désiré vous voir pour vous donner une nouvelle preuve de mes intentions pour le bien de votre patrie. J’ai promis de maintenir votre constitution, vos lois fondamentales; votre réunion ici vous garantit ma promesse.”

Konstituutio ja perustuslait oli siis luvattu vahvistaa. Kokous oli käänteentekevä kansan poliittisessa olemassaolossa (ase-

massa): ”Cette réunion fera époque dans votre existence politique;...” Se myös kiinnittäisi heidät paremmin uuteen asiointilaan.²⁵

Seremoniaohjeissa sanotaan nimenomaan, että kenraalikuvernööri ilmoittaa Hänen Majesteettinsa juhlallisesti vahvistavan perustuslain, ”la Constitution de la Finlande”.²⁶

Seuraavana vuonna 1810 keisari Suomen sotaväkeä koskevan manifestin yhteydessä vakuutti samat asiat. Hän sanoi, että hän oli päättänyt hallita tätä maata vapaana kansakuntana (”comme une nation libre”), joka nautti perustuslakinsa (*constitution*) sille takaamia oikeuksia. Uskonnon ja lakien säilyttäminen, säätyjen koolle kutsuminen, hallituskonseljin muodostaminen kansakunnan keskuudesta, oikeuslaitoksen ja hallinnon pysyttäminen ennallaan vahvistavat Suomen kansalle poliittisen olemassaolon oikeuden.²⁷

Käsite perustuslaki, *constitution*, tarkoittaa nimenomaan hallitusmuotoa. 1700-luvun lopulla, vallankumousta edeltävissä julkaisuissa, oli perustuslaki Ranskassa keskeinen vaatimus. Vuoden 1789 jälkeen säädettiin lähivuosina useita perustuslakeja eli hallitusmuotoja. Ensimmäinen perustuslaki (*constitution*) oli vuodelta 1791, jakobiinien kuuluisa perustuslaki vuodelta 1793, ja Ranskassa on ollut ensimmäisen perustuslain jälkeen vuoteen 1958 8 perustuslakia.²⁸ Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa säädettiin itsenäistymisen jälkeen perustuslaki (myös englanniksi *constitution*).²⁹ Suomalaiset ymmärsivät ranskalaisen sanan ranskankielen mukaisesti. Ottaen huomioon kaikki sanamuodot ja asia-yhteydet ei ole pienintäkään epäilystä siitä, että Ruotsin aikainen hallitusmuoto oli tarkoitus soveltuvin osin säilyttää.

1700-luvun loppupuolen perustuslaki (*constitution*) oli todellinen hallitusmuoto, joka koski koko yhteiskuntalaitoksen rakennetta ja oli yksi valistusajan keskeisistä saavutuksista. Jakobiinien perustuslaissa kansanvallan aate oli viety lähes nykyaikaiseksi paitsi että yleinen äänioikeus koski vain miehiä. Sanan *constitution* vakiintuneisuutta osoittaa, että Aleksanteri I ei kaihtanut sanan käyttämistä sen radikaaleista muodoista huolimatta.³⁰

Kansakunnan ja perustuslain ohella on tärkeäksi käsitteeksi tullut maakunta. Kun kielletään Suomen valtion synty Porvoon valtiopäivillä, puhutaan Suomesta maakuntana.³¹ Vaikka oletettaisiin, että Suomi siirtyi kuvernementtinä Venäjälle ilman pysyviksi vahvistettuja oikeuksia, niin sana maakunta ei olisi onnistunut. Ruotsin vallan aikana Suomi oli valtakunnan itäinen osa, maa – suuriruhtinaskunnan arvolla – ja siinä oli maakuntia ja läänejä, vaikka sillä ei ollut itsehallintoa. Puhuttiin Ruotsista ja Suomesta sekä niiden maakunnista. Sana maakunta tarkoittaa suhteellisen pientä hallintoyksikköä, heimopohjalta syntynyttä maakuntaa tai läänää. *Provinssia* voidaan käyttää suuremmasta alueesta, sillä Rooman provinssit olivat melko laajoja. Mielenkiintoista on kuitenkin, että lopettajaispuheessa 18.7.1809 Aleksanteri I käytti sanontaa "dans le sein de vos provinces" eli "maakunnissanne". Suomi oli hänelle *pays, votre patrie, état* ja uuden valtiollisen asemansa perustella *une nation libre* sekä *nation au rang des nations* eli autonominen kansakunta.

Hallitsijat harvoin käyttivät sanaa *nation* omasta kansastaan. Heille oma kansa oli *peuple* (englannin *people*).³² Sanaa *état* käytettiin epämääräisesti valtakunnan alueista. Se esiintyi harvoin Povoön valtiopäivillä valtion merkityksessä: hallituskonseljin ohjeissa 12 jäsentä oli valittava kansan keskuudesta, puolet ritaristosta ja puolet valtion muista säädyistä ("parmi les autres ordres de l'Etat").³³ Sanojen käyttö ei ollut niin selväpiirteistä kuin nykyisin. Tarkoitus on löydettävä kontekstista. Suomen sijoittaminen "au rang des nations" merkitsi enemmän kuin jos sen olisi sanottu olevan *état*. Tätä sanaahan käytettiin myös säädyistä (les Etats). Itsehallinnon omaavan maan tunto-merkit kylläkin lueteltiin moneen kertaan. Olisi outoa, jos *vapaa kansakunta* olisi liitetty Venäjään samassa asemassa kuin kaikkia valtiollisia vapauksia vailla olevat, maatorjuudessa elävät keisarikunnan asukkaat. Puolan kuningaskunta oli "au rang des nations", mutta se ei ollut "vapaa" siinä mielessä kuin Suomen kansa, jolla oli uuden-aikaisemmat valtiopäivät kuin puolalaisilla.

Venäjän perustuslakeihin merkittiin Nikolai I:n aikana, että keisarilliseen valtaistuimeen yhdistettiin Puolan tsaarikunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan valtaistuimet.³⁴ Muun muassa tämän on katsottu osoittavan, että Suomi kuului Venäjän valtakuntaan, mutta ei keisarikuntaan. Tätä eroa oli venäläisten vaikeata nähdä.

Mainittakoon, että kun Irlanti vuonna 1782 sai oman parlamentin, eräs nationalisti, Henry Grattan, huudahti: Nyt on Irlanti "nation".³⁵ Parlamentti antoi siinä vaihees-

22. E. Birke, Frankreich und Ostmitteleuropa im 19. Jahrhundert (Köln 1960), s. 123. Lause kuului saksalaisena käännöksenä: "Polen werde eines Tages seinen Rang unter den Nationen Europas wieder einnehmen." Vrt. B. Getz, Das staatsrechtliche Verhältnis zwischen Finnland und Russland (Leipzig 1900), s. 21–22. Hänen mielestään sanoja "placé désormais au rang des nation" ei voi tulkita muuten kuin on tehty. Kirjassa on seuraava käännös: "Durch die 1809 stattgefunden Erhebung Finnlands unter die Zahl der Nationen war ein finnländischer Thron errichtet worden." "Rang" tarkoittaa tässä joukkoa, ei arvoa.

23. Handlingar, s. 455; M. G. Schybergson, Suomen historia II (Helsinki 1904), s. 353.

24. Handlingar, s. 460; Schybergson II, s. 355–356.

25. Handlingar, s. 456.

26. Handlingar, s. 455.

27. Handlingar, s. 524–525; Schybergson II, s. 371–372.

28. Dictionnaire de l'histoire de France. (Casterman 1987), s. 118. Hakusana "constitution".

29. The constitution of the United States of America. 17.9.1787.

30. Matti Klinge, Keisarin Suomi (Schildts Förlags Ab 1997), s. 350. Klingen mukaan konstituutio-sanaa ei käytetty modernissa merkityksessä, vaan sen väitetty merkitys oli suomalainen konstruktio. Vrt. Paavo Kastari, Valtiosääntö. Yhteiskuntatieteiden käsikirja II (Otava 1964), s. 958. Kastarin mukaan valtiosääntöjä alettiin yleisesti säätää 1700-luvun lopulta lähtien, jolloin niiden nimeksi vakiintui "constitution", ja edelleen: Yhdysvaltain valtiosääntö on vanhin yhä edelleen voimassa oleva.

Artikkeleissa Aira Kemiläinen, The Idea of Patriotism and the French Revolution (1789–1791). Aufklärung und Französische Revolution III (Oulu 1989), s. 65–132, sekä "The Idea of Patriotism During the First Years of the French Revolution". History of European Ideas 11/1989, s. 11–19, käsitellään runsaasti 1700-luvun loppupuolen ranskalaisia lentolehtisiä, joissa mm. käsite "constitution" esiintyy usein.

31. Osmo Jussila, Maakunnasta valtioksi (Porvoo 1987).

32. Fr. J. Neumann 1888 sanoi, että Englannin hallitsija ei voinut puhua kansastaan käyttämällä termiä "nation". Neumann, Volk und Nation (Leipzig 1888), s. 36.

33. Handlingar, s. 497. Hallituskonseljin ohjesääntö Sprengportenille (Utdrag).

34. Getz, s. 21–22.

35. Friedrich Hertz, Wesen und Werden der Nation. Jahrbuch für Soziologie (Karlsruhe 1927), s. 19.

sa Irlannille kansakunnan poliittisen olemuksen. Sen se menetti 1801, ja joutui pyrkimään sen jälkeen vuosisadan ajan itsehallintoon ja itsenäisyyteen.

Suomessa Porvoon valtiopäivät samoin kuin myöhempi sortokausi tapahtuivat monien aatteiden ja voimien keskellä. Ei ollut mitään yleispätevää oikeutta, niin että olisi vain yksi oikea tulkinta. Kansainoikeutta ja valtio-oikeutta sovellettiin lukuisiin erilaisiin poliittisiin sopimuksiin ja päätöksiin siten, että erilaiset käsitykset törmäsivät toisiinsa.

Valistus ja vanhoillisuus rinnakkain ja vastakkain

Voidaan sanoa, että Suomi vuonna 1809 edusti vanhan pohjoismaisen hallitusmuotonsa ansiosta valistuksen ja Ranskan vallankumouksen aatemaailmaa, kun taas Venäjän valtakunta edusti poikkeuksellisen vanhoillista ideologiaa ja käytäntöä. Todennäköisesti vanha tulkinta Aleksanteri I:n toiminnasta onkin oikea. Suomessa hän poikkesi uuden liberaalisen ideologian puolelle sekä omien mieltymyksien että valtiioviusauden takia. Siihen viittaa myös hänen asenteensa Puolaan.

Taustana on tosiasia, että tilanne ei ollut suomalaisten hallittavissa, mutta ei ollut varma myöskään voittajalle. Suomen johtavien henkilöiden kirjeissä ja puheissa on hämmennyksen aiheuttamia ristiriitoja. Mahtavien armeijain sotaonni vaihteli ja monet ideologiat olivat toisiaan vastassa: kuninkuus Jumalan armosta, perustuslaillinen hallitsijanvalta, alkava parlamentarismi, radikaali kansanvallan aate ja kansanvaltaan verhottu diktatuuri. Kuka ja mikä voittaisi, ei voitu tietää. Yleissävy Porvoon valtiopäivillä 1809 tukee liberaalia tulkintaa.

Aika oli nöyryyttävä muillekin kuin suomalaisille. Suurvallat järjestelivät toistensa ja pienten kansojen asioita. Ruotsi ja sen mukana Norja saivat myös vieraan hallitsijan, Napoleonin entisen marsalkan ranskalaisen Bernadotten. Tanska menetti Norjan, joka – alunperin vasten tahtoaan – annettiin Ruotsin kuninkaalle, mutta sai korvaukseksi aseman, joka oli itsenäisempi kuin entinen. Suomen aseman muutoksesa oli yhtymäkohtia tähän kehitykseen. Sen

kanssa huonosti sopii ajatus, että Suomi olisi syösty itsevaltiaan helmaan.

Suomi sai 1800-luvulla – ulkopoliittikka lukuun ottamatta – kaikki valtion tunnusmerkit. Senaatti ei voinut käsitellä ulkopoliittikkaa, mutta suuriruhtinaan voi olettaa ottaneen huomioon Suomen ulkopoliittikkaan. Vuosisadan loppupuolella panslavistinen Venäjä ryhtyi kieltämään Suomen perustuslain ja sen vahvistamisen Porvoossa 1809. Sen mukaan Suomi ei ollut valtio, se oli valloitettu maa ja Venäjän itsevaltiuus ulottui myös Suomeen. Vuonna 1899 annettu helmikuun manifesti antoi keisarille oikeuden määrätä yleisvaltakunnallinen laki voimaan Suomessakin ilman omien valtiopäivien hyväksymistä. Sitä tosin sovellettiin vain asevelvollisuuslakiin, mutta periaate kielsi Suomen itsehallinnon ja rajoitetun hallitsijan vallan.

Saksalainen valtio-oikeuden tutkija C. Bornhak päätteli samoin kuin suomalaiset, joita manifesti oli järkyttänyt: Suomea pidettiin keisarikunnan osana ja autonominen valtio oli tehty Venäjän provinssiksi ja itsevaltaisesti hallitun maan valtiiovallan alaiseksi. Tämä tapahtui asioissa, jotka eivät koskeneet kansainoikeutta, vaan kuuluivat valtio-oikeuteen. Niitä taas tuli käsitellä Suomen hallitusmuodon mukaan. Myös Bornhak katsoi, että oli tapahtunut valtiokaappaus Suomen oikeuksia vastaan.³⁶

Suomen asemaa koskevaan valtio-oikeudelliseen kiistaan osallistuivat 1800-luvun lopulla useat ulkomaiset oppineet. Porvoon valtiopäivien tapahtumia ja merkitystä kosketeltiin jälleen helmikuun manifestin yhteydessä. Norjalainen oikeusoppinut B. Getz puolusti Suomen autonomiaa ja nojautui Porvoon valtiopäiviin. Lisäksi vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksen yhteydessä puhuttiin vuosien 1772 ja 1789 perustuslaeista.³⁷ Täten voitiin kumota vastaväite, että perustuslakeja ei ollut lueteltu.

Bornhak päätteli, että Suomen valtion perustaminen Porvoon valtiopäivillä ei ollut oikeustoimi, vaan historiallinen teko, johon Aleksanteri I ryhtyi etujensa takia. Selitys, jonka Bornhak antaa, osoittaa tapahtuman omalaatuisuuden. Valtiovaltaa ei voinut Suomessa maaliskuussa 1809 käyttää

Ruotsin kuningas, koska maa ei ollut Ruotsin vallassa, mutta ei myöskään keisari, koska maata ei ollut hänelle vielä luovutettu. Valtiovaltaa voi käyttää vain syntymässä oleva Suomen valtio, joka hyväksyi Aleksanterin suuriruhtinaakseen. Hän voi Suomesa käyttää valtiovaltaa vain Suomen hallitusmuodon mukaan, ei Venäjän itsevaltiaana. Vuonna 1900 voitiin siis todeta, että Venäjän itsevaltias ei ollut koskaan hallinnut Suomea.³⁸ Myös Getz huomautti, että vapaan hallitusmuodon säilyttäneenä Suomea ei voitu hallinnollisesti sulattaa autokratiaan. Suomi ei ollut koskaan ollut keisarikunnan osa.³⁹

Bornhak huomauttaa, että Haminan rauhanteossa Ruotsin puolelta huomautettiin Aleksanteri I:n järjestäneen jo suhteensa Suomen kansaan, joten siihen ei tarvinnut enää puuttua. Suomen valtion muodostaminen jäi puolittiehen, koska kansainoikeudellinen vahvistus puuttui. Kuitenkin Porvoon valtiopäivien vakuutukset ja päätökset oli annettu sekä Haminan rauha tehty sillä edellytyksellä, että Aleksanteri I oli vahvistanut Suomen perustuslain. Hänellä oli valtiovalta Suomessa maan valtio-oikeuden mukaan tai hänellä ei ollut mitään oikeuksia.⁴⁰ Getz huomauttaa, että Haminan rauhaa tehtäessä Aleksanteri I oli jo Suomen hallitsija Porvoon valtiopäivien perusteella.⁴¹

Vaikka moderni kansanvallan teoriaan ei Suomen aseman järjestelyssä viitattu, ei ajattelu ollut siitä kovin kaukana. Ruotsin hallitusmuotoon vetoamalla annettiin tosiasiassa Suomen väestölle sääytyen kautta 1808–09 suvereenisuus. Tämä näkökulma oli täysin vieras niille venäläisille, jotka perustivat kansan aseman itsevaltiuteen ja valloituksen.

Kysymys, tuliko Suomesta valtio Porvoon valtiopäivillä, saa ratkaisun sen mukaan, miten *valtio* määritellään. Jos vaaditaan täysi itsenäisyys, niin Suomi ei ollut valtio. Sen hallituksella ei ollut omaa ulkopoliittikkaa. Huomattavaa kuitenkin on, että personaaliunionissa Ruotsin kanssa oleva Norja, kuningaskunta, joka hyväksyttiin valtioksi, joutui erityisesti taistelemaan oikeudesta ulkopoliittisiin suhteisiin. Getz totesi, että myös

kään Norja ei olisi valtio, jos sen monarkiaan perustuva valta ei saisi kuulua myös toiselle kruunulle eli Ruotsille.⁴²

Edellä on todettu, että autonominen alue 1800-luvulla voitiin hyväksyä valtioksi. Getz huomautti, että Suomi oli itsenäisempi kuin Saksan osamaat (Einzelstaaten), joilla oli kuitenkin omat hallitsijat, ja se oli itsenäisempi kuin Yhdysvaltain osavaltiot.⁴³

Kun aikaisempia käsityksiä on arvosteltu, on epäilty, että valtiostatus Porvoon valtiopäivillä olisi vain kuvittelua.⁴⁴ Jos ulkomaalaiset oikeustieteilijät hyväksyivät suomalaisten entiset argumentit valtiopäivien merkityksestä, niin se ei ollut vain suomalaisten kuvittelua. Kansainoikeus ja valtio-oikeus sekä poliittiset teoriat ovat olleet 1800-luvulla vasta muotoutumassa, joten ristiriitaisiin tulkintoihin on monia aineksia. Pitäisi kuitenkin olla selvää, että valtioasemaansa puolustavat suomalaiset eivät 1800-luvun lopulla omaksuneet venäläistä ja Venäjän mahtia ja itsevaltiutta tukevaa tulkintaa, kun heillä oli riittävästi argumentteja oman tulkinnan puolesta.

Göttingenin yliopiston professori L. von Bar kiinnitti huomion seikkaan, jota muutkin ihmettelivät. Nikolai II ryhtyi Suomen oikeuksia kaventamaan hetkellä, jolloin hänen aloitteestaan koolle kutsuttu Haagin rauhankonferenssi oli kokoontumassa. Sen sijaan että von Bar olisi nähnyt Venäjän turvallisuuden Suomen tapahtumien syynä, hän saksalaisena viittasi epäilyyn, että Suo-

36. *Bornhak*, s. 31, 35, 41–44.

37. *Getz*, s. 10, 18, 22, 26, 30, 37; *Aira Kemiläinen*, Suomen sortokausi ulkomaisissa kirjastoissa Amsterdam, Stuttgart, Göttingen. Kansallisuuskysymyksiä ja rotuasenteita. Jyväskylän yliopiston historian laitos. Yleisen historian tutkimuksia 6 (1986), s. 89–118. Artikkelissa on tietoja myös Lontoon ja Pariisin kirjastoista.

38. *Bornhak*, s. 13–15, 30–35; *Getz*, s. 16, 33–34; *Kemiläinen*, Suomen sortokausi, s. 94–97.

39. *Getz*, s. 6, 39.

40. *Bornhak*, s. 15–16, 33–35. Vrt. *Getz*, s. 16.

41. *Getz*, s. 33–34.

42. *Getz*, s. 37. Tähän voitaneen lisätä, että Suomen erikoisasemaa Venäjän valtakunnassa osoittaa, että ruotarmeija oli hajoitettu 1800-luvun alkupuolella ja että Krimin sodan ei oikeastaan pitänyt koskea Suomea, joskin englantilaiset hyökkäsivät Suomen alueelle.

43. *Getz*, s. 18.

44. *Jussila*, Maakunnasta valtioksi, s. 56.

nen venäläistämisen jälkeen Venäjä Ruotsin ja Norjan kautta tekisi Itämeren oman valtakunnan sisämereksi.⁴⁵

Helmikuun manifestin satavuotismuiston keväänä ovat asiaan liittyvät kiistakysymykset nousseet jälleen esiin. Kevään 1999 huomattavin debatti on käyty pääasiassa Hufvudstadsbladetissa professori *Matti Klingen* teoksesta ”Keisarin Suomi” (1997) ja kirjailija, fil.lis. *Mårten Ringbomin* kirjasta ”Niccolo & Nikolaj” (1999) esitettyjen väitteiden pohjalta. Klinge arvioi tapahtumia suurvalta Venäjän kannalta ja katsoo, että Suomella ei ollut perustuslakia modernissa mielessä eikä Suomen valtio syntynyt Porvoon valtiopäivillä 1809, vaan Suomi oli keisarikunnan osa, Suomen kuten Puolankin autonomia oli keisarillisen ”oktroin” varassa ja voitiin peruuttaa milloin tahansa. Keisarin toimenpiteet eivät olleet sortoa, vaan suomalaiset – etenkin johtavat ruotsinkieliset – niskuroivat ja pyrkivät säilyttämään erikoisaseman, joka ärsytti venäläistä mielipidettä. Helmikuun manifesti oli siis välttämättömän sotilaspoliittisen tilanteen kannalta ja tähdätty Ruotsia ja Saksaa vastaan.⁴⁶ Ringbom tulkitsee Suomen oikeuksia ja tapahtumia vuosisadan vaihteessa perinnäisen käsityksen mukaisesti ja katsoo Klingen näkevän sortokausien Suomen Machiavellin perspektiivistä.⁴⁷ Professorit *Torkel Jansson* ja *Christoffer H. Ericsson* ovat asettuneet Ringbomin kannalle.

Klingen ja Ringbomin tulkinnat edustavat hyvin puhtaasti kahta edellä mainittua historian päälinjaa. Klinge on valtavalTION etupolitiikan kannalla. Hän myötäilee venäläisen mahtipolitiikan ajattelua, jota hän ei sano edes nationalismiksi. Ringbom pitää määrävänä kehitystendenssinä ihmisoikeuksia ja oikeusvaltion ideaa sekä tuomitsee machiavellismia.

Miten asioita siis olisi arvioitava? Todetakoon ensin olojen muutos monella tavalla. Suomen väkiluku oli kohonnut kolminkertaiseksi: vuonna 1800 noin 800 000, vuonna 1900 noin 2 600 000. Venäjästä oli tullut yksi suurista imperialistisista valtakunnista. Sodan ihailu ja darwinistinen taistelu olemassaolosta oletettiin ihmiskunnalle tyypilliseksi samaan aikaan, kun taisteltiin kan-

sojen oikeuksien ja ihmisoikeuksien puolesta. Aleksanteri I oli pyrkinyt korvaamaan suomalaisille sitä, että maasta tehtiin asukkaiden tahtomatta suojakilpi Venäjälle. 1800-luvun loppupuolen venäläiset näkivät Suomen vain rajamaana, jonka asukkaat ja heidän kansallinen omalaatuisuutensa olivat yhdentekeviä. Venäläisiä oli vuosikymmeniä uhannut Englanti, eivät Saksa ja Ruotsi, joten uhka tältä taholta oli liioiteltu. Ulko- ja sisäpolitiikkaan vaikutti sekä panslavismi että epävarmuus jättiläisjärjestyksen valtakunnan heikkouden takia. Vallitsevan tavan mukaan etsittiin oikeutusta myös kansainvälisyydestä sanoja saivartelemalla.

Suomelle uhka oli todellinen, vaikka se lyhyen ajan kuluessa toteutui vain nöyryytyksinä, maksuvelvoitteina ja vangittujen ja karkoitettujen henkilökohtaisina kärsimyksinä. Yhdenvertaisuuslakia ajatellen on syytä muistaa, mitä Virolle tapahtui Neuvostoliiton miehityksen aikana. Suomen oli pelastanut se, että venäläisillä ei ollut kansalaisoikeutta Suomessa.

Klingen arvostelun kärki kohdistuu passiiviseen ja aktiiviseen vastarintaan ja erityisesti johtaviin ruotsinkielisiin. Uhka oli molemmille kieliryhmille todellinen ja sitä torjuttiin eri tavoin ja erittäin tehokkaasti. Klingen asenne on aiheuttanut Ringbomin arvostelun ja kirjan nimen. Ringbom ja Ericsson puolestaan eivät huomaa, että suomenkielisen väestön (85 %) sivistyksen, ammattitaidon ja itsetunnon kohottaminen oli mitä tärkein tae valtion säilyttämiselle ja myöntäväisyyspolitiikan syy.⁴⁸

Vapaustaistelu?

On monesti sanottu suomalaisia naiveiksi, koska he olettivat oikeustaistelunsa ulkomailla tuottavan tuloksia. Suurvallat eivät Suomea auttaneet, mistä myös Klinge huomauttaa. Todellisuudessa oikeustaistelu kuitenkin teki periferisen Suomen tunnetuksi ja aivan uudella tavalla arvostetuksi.

Jälkimaailma voi todeta, että Venäjä edusti kahdella tavalla häviävää aatetta, suurvaltain imperialismia ja itsevaltiutta. Venäjän puolustukseksi on huomautettu, että muutkin valtiot yrittivät sulattaa vähemmistöt pääväestöön, mutta paljon merkittävämpää

on se, että monikansallinen Itävalta-Unkari oli jo antanut perään kansallisuuksien itsehallinnolle ja Englanti teki myönnytyksiä Irlannille. Suomi puolusti sekä kansanvaltaa että kansallisuuksien oikeutta ja edusti uuden ajan aatteita ja päämääriä.

Machiavellismi lienee pysyvä ilmiö, samoin kuin sen tuomitseminen. Ihmisoikeuksien, kansain oikeuksien ja oikeusvaltion aatteet on 1900-luvulla yhä useammin tunnustettu. Miksi Suomen väestön olisi pitänyt hyväksyä machiavellismi omaa valtiota vastaan?

On mahdollista, että liittoutuneiden suurvaltain triumfi toisen maailmansodan jälkeen ja kylmä sota suurvaltain välillä näytti lopulliselta maailmanjärjestykseltä, niin että arvostelijat Suomessa eivät pitäneet reaalisina eikä realistisina teoriaa kansanvallan ja perustuslain merkityksestä vuoden 1809 Suomessa sekä niiden puolustamisesta vuonna 1899. Tämä ehkä vaikutti historiankirjoitukseenkin.

Suomalaisten kansallistietoisuutta ja itsenäisyys halua 1800-luvulla on vähätelty. Tähän voidaan asennoitua kahdella tavalla. Jos väitetään, että Suomella ei ollutkaan perustuslakia eikä erikoisasemaa itsevaltaisen Venäjän osana, niin koko toiminta Suomen valtion luomiseksi, suomalaisen sivistyksen kehittämiseksi ja valtioaseman puolustamiseksi 1800-luvun lopulla on nähtävä vapaustaisteluna. Tässä kansallisessa nousussa ei käytetty aseita, vaan puheita, kirjoituksia, kouluja, yliopistoa, taidetta ja tiedettä sekä kokoontumisvapauten perustuvaa yhdistystoimintaa.

Jos taas Suomella oli perustuslaki, jota käsitystä tämä tutkielma puoltaa, niin vastarinta oli vapaustaistelua. Suuri adressi 1899 on joka tapauksessa ollut harvinainen – ja aseeton – taisteluväline nationalismin historiassa. Näistä näkökulmista Suomen vapaustaistelu on ollut pitkän linjan tapahtumasarja.⁴⁹

45. *L. v. Bar*, *Der Burenkrieg, die Russificirung Finnlands, die Haager Friedensconferenz (Hannover 1900)*, s. 39. v. Bar oli myös Kansainvälisen Oikeuden Instituutin jäsen.

46. *Matti Klinge*, *Keisarin Suomi*, s. 344–346, 350, 355, 356, 358, 372, 373, 465–466.

47. *Mårten Ringbom*, *Niccolo & Nikolaj. Ofärdsärens Finland i Machiavellis perspektiv (1999)*. Sanomalehtidebatista mainittakoon seuraavat: *Gustaf Widén*, "Mårten Ringbom i historisk debattskrift." Hbl 28.2.1999; *Matti Klinge*, "Min syn på kejsartiden." Hbl 27.3.1999; *Mårten Ringbom*, "Rätt till kritik förbehålls." Hbl 30.3.99; *Henrik Stenius*, "Historiankirjoitusta voi arvostella, mutta kritiikki ei suju tajuamatta sen työtapoja. Periaatteen mies Matti Klingin kimpussa." Helsingin Sanomat 24.4.1999; *Torkel Jansson*, "Ringbom närmare sanningen." Hbl 24.4.1999; *Christoffer H. Ericsson*, "Ofärdsår eller guldålder?" Hbl 3.5.1999.

48. Ericssonin väite, että Yrjö-Koskinen olisi halunnut hävittää ruotsinkielen (ett totalt nedskrotande) on yllättävä. Lieneekö kukaan ajatellut rannikkoväestön suomalaistamista! Ruotsinkielisen sivistyneistön toivottiin omaksuvan suomi, kuten useat sen esivanhemmista olivat alkaneet käyttää ruotsia toisissa oloissa. Monien ruotsinkielisten täydellinen tukeutuminen Skandinaviaan lienee ollut suomenkielisille yllätys.

49. Vuonna 1921 ilmestyneen teoksen "Suomen vapaussota vuonna 1918" I osa uhraa noin 100 sivua ajalle Porvoon valtiopäivistä toiseen sortokauteen. Suomen vapaussota vuonna 1918. Julkaissut Vapaussodan historian komitea, Hannes Ignatius ym. (Helsinki 1921). Tämä osa, 388 sivua, ulottuu kapinan puhkeamiseen.

REINHOLD VON BECKER

Suomen valtiotieto

Turun akatemian apulaisen Reinhold von Beckerin kirjoitus osoittaa, miten Suomi, sen asema ja perustuslait autonomian ajan alkuvuosina esitettiin suomalaisille ylioppilaille. Hänen luentokäsikirjoituksensa ajoittuu aikaan ennen vuotta 1827, todennäköisimmin aivan 1820-luvun alkuun.¹

■ Ennen kuin siirrymme puhumaan asioista, jotka kuuluvat statistiikkaan, on tarpeen ensin määritellä, mitä statistiikalla tarkoitetaan. Tavallisesti sen käsitetään olevan kaikki, joka liittyy valtion olemassaoloon ja perusteisiin, sen valtiosääntöön, sen muotoon, elinkeinoon ja tilaan.

Valtio voi yleensä olla joko valtakunta (regnum, monarchia), jolloin korkein valta on hallitsijalla, tai tasavalta, jolloin korkein valta on jaettu useammille henkilöille. Valtakunnalla taas voi olla yksinvaltiasta hallitsijaa, missä tapauksessa sen hallitustapa on rajattomasti monarkkinen, tai hallitsijan valtaa voivat enemmän tai vähemmän rajoittaa tietyt lait, missä tapauksessa hallitustapa on rajoitetusti monarkkinen. Kaikissa valistuneemmissa valtioissa on tapana, että hallitsijan valtaa on rajoitettu tiettyin perustuslain. Viime aikoina tässä tarkoituksessa säädettyjä perustuslakeja on kutsuttu konstitutioiksi, ja on katsottu, että konstitutionaaliset hallitusmuodot parhaiten voivat turvata kansakunnan hallitsijan tai tämän ministereiden mahdolliselta korkeimman vallan väärinkäytöltä. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta, etteikö monarkkinen hallitseminen voi välistä olla parempi, mikäli näet hallitsijalla on siihen vaadittavat suuret ominaisuudet.

Konstitutionaaliset valtiot lähentyvät tasavaltoja, ja perustuslakien säätäminen konstitutionaalisille valtioille on ollut yksi valtiotieteilijöiden vaikeimpia ongelmia.

Useimmiten ovat sellaiset perustuslait olleet tulos hallitsijan ja säätyjen, tai valtion eri säätyjen välisestä, sisäisestä kiistas-

ta. Ja kun useimmiten kiistelevät ovat yrittäneet laajentaa oikeuksiaan, samassa mittassa pitemmälle kuin he ovat olleet vastustajiaan ylivoimaisempia, niin tietyissä valtioissa pikemminkin mahti ja voima kuin todet oikeusperiaatteet ovat määrittäneet valtakunnanvaltiosäännön perusteet. Siksi sellaiset konstitutiot eli perustuslait ovat usein syösseet itse valtion turmioon. Niin oli laita esim. Puolassa, jossa aatelin valta tukahdutti muut säädetyt ja esti hallitsijaa saamasta aikaan järjestystä, rauhaa ja ulkoista turvallisuutta.

Niihin valtioihin, joilla pisimpään on ollut vapaa konstitutionaalinen valtiosääntö ja jotka ovat sen säilyttäneet muuttamattomimpana, on laskettava etenkin Englanti, jonka konstitutio sai perustansa 1215 Juhan Maattoman aikaan niin sanotulla Magna Charta Libertatumilla, joka on sen jälkeen saanut joitain lisäyksiä.

Euroopan rajoittamattomin hallitusmuoto on sitä vastoin Turkissa, jossa sulttaani on alamaisten elämän herra. Sellaista hallitusmuotoa kutsutaan despotismiksi.

On myös valtioita, jotka eivät ole itsenäisiä vaan ovat toisten alaisia, mutta joilla on oma konstitutio, niin kuin esim. Unkarilla.

Niin on laita mm. myös Suomessa, jonka statistiikkaa tässä oikeastaan käsitellään.

Niin kauan kuin Suomi oli Ruotsin alainen, sillä ei kuten tunnettua ollut mitään erillisiä perustuslakeja, vaan se katsottiin Ruotsin osaksi, ja kun maa sittemmin tuli Venäjän keisarikunnan alaiseksi, sen asukkailla on säilytetty ne perustuslait, jotka koskivat Ruotsia ja Suomea silloin kun maa luovutettiin pois.

Jotta saisi lähempää tuntemusta Suomesa voimassa olevista perustuslaeista, on siksi välttämätöntä lyhyesti läpikäydä Ruotsin ja Suomen ennen yhteisen valtiosäännön kohtalot ja muotoutuminen.

Vanhimmista ajoista asti Ruotsin kansalla oli oikeus osallistua lainsäädäntöön ja muiden yhteiseen etuun liittyvien asioiden ratkaisemiseen; esim. uusien verojen maksamisen, sodan ja rauhan, hallitsijoiden vallan ja näille vannotun uskollisuuden, yleisten kirkkoasioiden. Tätä oikeutta kan-

sa käytti yleisillä valtiopäivillä, joihin kutsuttiin myös Suomesta valtiopäivämiehiä; ja tavallisesti olivat laamannit siellä rahvaan edustajina vanhimpina aikoina. Muutoin määriteltiin hallitsijan oikeudet ja velvollisuudet kirjoitetun lakikirjan kuninkaankaareissa. Vanhimmat valtakunnankokoukset eli Alshärjar-käräjät muuttuivat jo Sverkerin ja Erikin dynastioiden aikana herrainpäiviksi eli aatelin ja papiston kokouksiksi. Vasta Sturein aikana alettiin niihin kutsua porvareita ja talonpoikia.

Lutherilaisen ajan alusta eli Kustaa I:stä, kunnes Kustaa II Aadolfin aikana annettiin kunnan valtiopäiväjärjestys, muotoutuivat neljä valtiosäätystä, aateli, papisto, porvaristo ja verotalonpojat, joiden elimet ovat siitä lähtien edustaneet Ruotsin ja Suomen kansakuntaa.

Jo vanhemmilla pakanallisilla kuninkaila oli apunaan hallitsemisessa ja tuomarinvirassa 12 neuvosta, joiden luku sitten kristittyinä aikana lisääntyi osittain siten, että piispat otettiin neuvostoon, osittain myös muulla tavoin. Kustaa I:n aikana piispat suljettiin neuvoston ulkopuolelle. Tiettyinä aikoina valtaneuvoksilla oli varsin suuri vaikutusvalta kuninkaanvallan ja säätöjen kustannuksella. Niin katolisen ajan lopulla, Kristiinan ja Kaarle XI:n alaikäisyyden aikana sekä Ulrika Eleonoran ja kuninkaiden Fredrikin ja Adolf Fredrikin hallituskausilla. Kaarle XI:n ja Kaarle XII:n yksinvaltaisen hallituksen aikana oli heidän valtansa kyllä rajoitettu, ja Kustaa III:n aikana valtaneuvoksen arvo poistettiin kokonaan.

Useat valtakunnan/neuvokset olivat osin käskynhaltijoina, osin laamanneina, osin hovioikeuden presidentteinä ja akatemian kanslereina Suomessa ja osallistuivat siten erityisesti tämän maan sekä siviilihallintoon että sotilashallintoon.

Muita korkeita arvoja ja virkamiehiä Ruotsissa ja Suomessa

Pakanallisena aikana käytettyjen kanssahallitsijoiden, jaarlien ja hersarien sijaan oli folkunga suvun aikana tullut herttuaita ja käskynhaltijoita. Kun Birger jaarli oli valannut Hämeen, nimitettiin hänen elinaikanaan hänen nuorin poikansa Bengt, joka oli

sitten tuomiorovasti ja lopulta Linköpingin piispa, herttuaksi Suomen yli ja tämä sai tähän arvoon vuonna 1255 paavin vahvistuksen. Siitä ajasta Suomella on nimi herttuakunta. Kun Bengt oli kuollut ruttoon 1291 ja kun häntä oli seurannut herttuuarvossa hänen veljenpoikansa Waldemar, Suomella ei ollut herttuaita Kustaa I:n aikaan asti. Tämä teki toisen poikansa Juhana III:n Suomen herttuaksi. Tämä Juhana oli luultavasti myös ainoa Suomen herttua, joka täällä käytti kuninkaallisia oikeuksia ja hallitsi maata lähes itsenäisesti.

Myös Juhana III:n alaikäisellä pojalla Sigismundilla oli titteli Suomen herttua, sen jälkeen kun hänen isästään oli tullut Ruotsin kuningas. Ja kun Sigismund valittiin Puolan kuninkaaksi, Sigismund nimitti toisen poikansa Johanin Suomen herttuaksi ja Ahvenanmaan kreiviksi. Tämä Sigismund luovutti kuitenkin Kaarle IX:lle Suomen Itägöötanmaata vastaan. Ja silloin Kaarle IX nimitti vanhemman poikansa Gustaf Adolfin Suomen herttuaksi, mutta tämä titteli vaihdettiin noin vuonna 1610 suuriruhtinaan titteliksi ja niistä ajoista Suomella on ollutkin suuriruhtinaskunnan nimi. Kustaa Aadolfin ajan jälkeen ei yhdelläkään ruotsalaisen hallitsijan pojalla ollut suuriruhtinaan nimeä, ennen kuin Kustaa IV Aadolf korosti Suomen suuriruhtinaan tittelillä vasta syntyneen poikansa Karlin, joka kuitenkin kuoli pian sen jälkeen.

Siihen mitä lyhyesti mainittiin Suomen yleisestä luonteesta, saan vielä lisätä joitakin seikkoja.

Huolimatta pohjoisesta sijainnistaan ja kylmistä talvistaan sekä monista soistaan Suomella on terveellinen ilmasto, ja se on viljelyin yhtä pohjoisessa sijaitsevista maista.

Ilmastosta puhuen, talvet ovat kyllä ankarat etenkin Suomen pohjoisosissa, mutta ilma on puhtaampaa ja raittiimpaa kuin monissa muissa maissa, eikä maata yleen-

1. Lähde: Reinhold von Beckerin kokoelma. Helsingin yliopiston kirjasto. Käsikirjoitukseen mahdollisesti seuraavilla luentokerroilla tehdyt lisäykset on erotettu tekstistä + -merkillä. Julkaistaessa pois jätetyt luttelonomaiset paikat ja täsmennykset on osoitettu [...] -merkinnöin.

sä rasita autoittavat tulvat tai muut väkivaltaiset luonnonilmiöt, eivätkä ilmasto ole myöskään taipuvainen aiheuttamaan vaikeita tarttuvia tauteja. Yhtä kaikki esiintyy eräänlainen oma karjarutto usein pitkän kuivan kauden jälkeen Pohjanmaan läänin Kemin kihlakunnassa, ja se tunnetaan siellä pitkien aikojen takaa kotimaisena. Siihen eivät kuole vain kotikarja ja hevoset, vaan se iskee usein myös ihmisiin. On esitetty, että se syntyy erittäin myrkyllisen hyönteisen, jolle on annettu nimi furia infernalis, pistosta, sillä kun ihmiset joskus saavat tämän ruton, näkyy lihassa, jossa sairaus ensin alkaa ikäänkuin hieno musta ampiaisen piikki, tai ikäänkuin hienon keilan pää, ja varmin keino välttää kuolema on leikata tai polttaa pois tartunnan saanut paikka.

Vain Suomen eteläisillä rannikkoalueilla kasvaa tammea, jalavaa, orapihlajaa, päihinäpensasta, pihlajaa sekä useita lajeja hedelmiä, kuten omena, päärynä, kriikuna ja kirsikkapuu. Jopa ylhäällä Mikkelissä on ollut omenapuita, jotka ovat kantaneet hedelmää monia vuosia.

Mitä tulee Suomen *perustuslakeihin*, ne ovat: hallitusmuoto, jonka Kustaa III vuoden 1772 vallankumouksessa esitti ja jonka säädöt hyväksyivät, 2) vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja ja 3) meidän keisarin maapäivien ja uskollisuuden valan yhteydessä Porvoossa antama vakuutus, että Suomen asukkaat saavat pitää siihenastiset privilegionsa ja oikeutensa.

Suomen säätyjä on neljä, nimittäin aateli, papisto, porvaristo ja talonpoikaissääty. Jokaisella säädylle on erityiset privilegionsa. Aatelin ja papiston privilegiot vahvistettiin ja tarkistettiin vuoden 1723 valtiopäivillä, ja päätöksiin, jotka pian sen jälkeen ilmestyivät kaupunkien yleisissä valituksista, otettiin porvarissäädyn privilegiot. Talonpoikaissääty, joka Kustaa III:n aikana myös toivoi privilegioita, sai vuoden 1772 valtiopäivillä kuninkaan vakuutuksen ja vahvistuksen Ruotsin ja Suomen kansan vapauksille ja oikeuksille, millä toimenpiteellä pitäisi muodostaa talonpoikaissäädyn privilegiot, vaikka siihen ei sisällykään mitään erityisiä etuja.

Neljälle säädylle kuuluu oikeus kuninkaan ohella osallistua lakiasäättävään valttaan, ja niitä on kuultava, kun joko uusi laki otetaan käyttöön tai vanha laki kumotaan, ja myös kun uusi veroja on määrättävä; mutta lakeja ja asetuksia, jotka koskevat taloudenhoitoa ja politie-asioita, hallituksella on oikeus yksin antaa. Oikeuttaan verottaa itseään ja suostua uusiin tai poistaa vanhoja lakeja säädöt käyttävät maapäivillä, mutta ei ole määrätty, milloin säädöt tässä tarkoituksessa kokoontuvat.

Vain hallitsijalle kuuluu oikeus kutsua ne kokoon sekä esittää aiheet valtiopäivämiesten pohdinnoille. Aiemmin säädöt kokoontuivat tavallisesti joka kolmas vuosi, mutta Kustaa III:n aikana ne itse anoivat, ettei niitä vaivattaisi valtiopäivillä useammin kuin välttämättömyys saattoi vaatia. – Rälssisäädystä joka perheelle kuuluu asiamies Maapäivillä, ja aatelilla on oma nk. Ritarihuone, jossa perheiden sukurekisteriä säilytetään ja joka on jaettu kolmeen luokkaan, nimittäin herrainluokkaan, ritariluokkaan ja asemiesluokkaan.

Papit, porvarit ja talonpoikaissääty sitä vastoin valitsevat määrättyssä järjestyksessä asiamiehensä eli maapäivämiehet + ja joka säädylle on oma puhemiehensä: Aatelin puhemiehellä, joka on hienoin, on nimitys maamarsalkka ja hän saa keisarilta maamarsalkan sauvan merkiksi arvostaan. Pappissäädyn puhemies on tavallisesti arkkipiispa ja molempien muiden säätyjen joku arvostetuimmista jäsenistä. +

Ainoat maapäivät, jotka meillä on ollut sen jälkeen, kun maa päätyi Venäjän alaisuuteen, pidettiin Porvoossa 1809 ja ainoa painettu kertomus, joka siitä on Suomessa ilmestynyt, on arkkipiispa Tengströmin julkaisema.

Mitä tulee Suomen esivaltaan ja erityisiin virkamieskuntiin, keisari on Suomen suuriruhtinas, jonka tykönä asiat esittelee Suomen valtiosihteeri, joka Suomen asiain komission kanssa oleskelee Pietarissa ja esittelee ne. Tällä hetkellä suomalainen valtiosihteeri on puheenjohtaja Suomen asiain komiteassa Pietarissa, ja siinä on sitä paitsi kolme jäsentä, toimistos sihteeri ja kaksi pöytäkirjasihteeriä, paitsi alemmaa palveluskun-

taa. +Myös on Pietarissa suomalainen pasitoimisto, jonka esimies on suomalainen valtiosihteri, sekä apulainen ja sihteri.+

Keisarin jälkeen korkeinta auktoriteettia edustavat Suomen kenraalikuvernööri ja Suomen senaatti, jossa kenraalikuvernööri on puheenjohtaja.

Paitsi että kenraalikuvernööri on senaatin puheenjohtaja, hän on samalla maan sekä siviili- että sotilaskuvernööri. Siinä ominaisuudessa hän antaa ilman senaatin myötävaikutusta tietyissä asioissa käskyjä alemmille auktoriteeteille ja myös sotilaille. – Toteuttaakseen tointaan maan siviilija sotilaskuvernöörinä hänellä on apunaan kenraalikuvernöörin kanslia, jolla on johtaja ja joka jakautuu kahteen toimistoon, joista kumpikin koostuu päälliköstä, apulaisesta sekä joukosta palveluskuntaa.

Keisarillinen Suomen senaatti, joka tuomitsee keisarin nimissä tai antaa asetuksia hänen päätöksensä mukaisesti, koostuu kahdesta osastosta, joista toisella on Oikeusasiain ja toisella Talousasiain hallinto huostassaan. Kummallakin osastolla on varapuheenjohtajansa ja lisäksi on kahdeksan jäsentä talous- ja seitsemän oikeusosastossa. Senaattiin kuuluu sen ohella prokuraattori sijaisineen, yleinen esittelijäsihteri, kahdeksan erityistä esittelijäsihteriä uskotun miehen rangissa, ja joukko alemmaa palveluskuntaa. Senaatin organisaatiosta vuonna 1809 annetun relementin mukaan otetaan puolet senaatin jäsenistä ritaristosta tai aatelista ja toinen puoli muiden säätyjen Suomen kansalaisista. Heidän valintansa ja nimittämisensä kuuluu keisarille ja he säilyttävät entiset virkansa tittelit ja palkat, samoin keisari nimittää prokuraattorin ja kaikki esittelijäsihterit, kamreerit ja revisiokomissaarin.

Keisari vahvistaa senaatin jäsenten luettelon kolmeksi vuodeksi, joiden kuluttua riippuu keisarista, nimittääkö hän joko kokonaan uuden jäsenkoostumuksen vai säilyttääkö entisen kokonaan tai osaksi.

Senaatin toimintaan kuuluu kaikki, mikä liittyy lainkäyttöön ja yleisen talouden hoitamiseen. Lukuunottamatta asioita, joiden ratkaisu lakien mukaan kuuluu jura Majestatis, kuten korkeiden virkojen ja tiettyjen

seurakuntatoimien täyttäminen, armahdukset jne. Ylimääräisiä menoja yli vuodelle vahvistetun rahasäännön senaatti ei myöskään saa tehdä ilman hallitsijan nimenomaista käskyä eikä käyttää lakiasäättävää valtaa.

Muuten senaatti ottaa käsittelyyn maaherrojen ja muiden korkeiden virkamiesten tiedottamia asioita tai yksityishenkilöiden vedotessa tai valittaessa, samoin kuin ne asiat, jotka kenraalikuvernööri keisarin käskystä tai ilman sitä esittelee.

Senaatin puheenjohtajana kenraalikuvernööri valvoo lakien ja asetusten noudattamista ja toimeenpanoa senaatissa. Siviiliasioissa hänellä ei ole mitään tuomio-oikeutta, mutta sen sijaan hän osallistuu rikosasiain ratkaisuun, ja mikäli hän on niissä eri mieltä jäsenten kanssa, hän voi esittää keisarin luona huomautuksia senaatin tuomiossa.

Prokuraattorin tulee valvoa lakien noudattamista ja että Senaatin ja muut virkamiehet täyttävät velvollisuutensa ja että heidän virkavirheistään nostetaan syyte. +Sitä paitsi hänellä on apunaan prokuraattorin sijainen ja+ kun Kenraalikuvernööri valvoo yleisesti samoja asioita, prokuraattori on Kenraalikuvernöörin välittömässä käskyvallassa.

Oikeusosaston tehtäviin kuuluu: Kaikki siviili- ja rikosasiat, jotka tulevat sinne vetoituksen tai valituksen kautta, taloussyytteet, postin palveluskunnan, maanmittarien, luotsien ja tullipalveluskunnan virkavirheasiat, salakuljetus (luuntrejari); tullikavalus, kruunun kantomiesten taseet, jako-oikeudet ja joukko talojen riitoja – Senaatti ratkaisee sellaiset asiat ylimpänä oikeusasteena, mutta kuolemantuomiot samoin kuin armonanomukset ja tietyt muut asiat pitää esittää itselleen keisarille.

Talousosasto, jonka tulee ottaa käsiteltäväkseen kaikki asiat, jotka koskevat Suomen yleistä valtiontaloutta, on jaettu viiteen toimituskuntaan, nimittäin Kansliatoimituskuntaan, Kamari- ja tilitoimituskuntaan, Sotilastoimituskuntaan, Finanssitoimituskuntaan ja Kirkollisasiain toimituskuntaan.

Kansliatoimituskunnan tehtäviin kuuluu yleisesti maan yleisestä järjestyksestä, rau-

hasta ja turvallisuudesta huolehtiminen. Kirjasensuuri, kirjakauppa, kirjapainot ja ope-
tuslaitos, lukuun ottamatta Akatemiassa ta-
pahtuvaa. Edelleen sen hoidettaviin kuulu-
vat Lääkintälaitos, posti- ja kyytilaitos, yleis-
set rakennukset, [sotaväen]majoitukset, niid-
en virkojen täyttämismenettely, joihin maaherrat tekevät virkaehdotuksen, valitukset ylennyksistä, hovioikeuden viroista tehtävät esitykset y.m. – samoin mittojen ja painojen tarkastus ja muita kansliatoimia.

Finanssitoimituskunnan on oltava selvillä kaikista kruunun tuloista ja niistä erityis-
lähteistä, joista ne tulevat, laadittava keisari-
lille lähetettävä esitys seuraavan vuoden
valtionmenoista, samoin kuin ohjata perille
myönnettyt valtionvarat ja hallinnoida Maan-
mittauskonttoria.

Kamari- ja tilitoimituskunnan pitää val-
voa kruunun veronkantoa, valtioneijä, Senaatin menoja ja taulustolaitosta, +ja tilien tarkastukseen on määrätty revisiokomissaari ja useita revisoreja. Samoin on määrätty revisio-oikeus seuraamaan revisorien huomautusten johdosta tehtyjä ratkaisuja.+

Sotilastoimituskunnan kuuluu huolehtia kaikista niistä tuloista, joita tulee sotilasra-
hastoon entisen Suomen armeijan jakolai-
toksesta, taloista ja puustelleista, samoin-
kuin luotsi- ja pooki[merimerkki]laitoksesta.

Kirkollisasiaintoimituskunta valmistele ja muokkaa asioita, jotka tulevat Tuomioka-
pituleista ja joista enimmäkseen Senaatti ratkai-
see, mutta jotkut ilmoitetaan Kenraalikuvernöörin kautta keisarin itse ratkaistavaksi. Toimituskunnilla on kullakin päällikkönsä ja esittelijänsä, mutta ne eivät voi yksinään mitään ratkaista, vaan ne toimituskuntien valmistelun jälkeen ratkaisee osasto kokonaisuudessaan.

Kenraalikuvernöörin tehtävistä Senaatin puheenjohtajana tärkein on kutsua eräissä tärkeissä asioissa koolle Senaatti ja osallistua kokoukseen plenumissa, valvoa yleisesti asioiden laillista ja kiireistä ratkaisemista, määrättyinä ajankohtina lähettää Keisarille tiettyjä kertomuksia Senaatissa ja hovioikeuksissa ratkaistuista jutuista ja asioista, +keisarin asetusten toimeenpanosta,+ valtion edellisvuoden tuloista ja menoista sekä esitykset seuraavan vuoden valtioneijä tuloista ja

-menoista.

Suomen kenraalikuvernöörin ominaisuudessa Kenraalikuvernööri on maan toimeenpaneijan siviilihallinnon päällikkö ja hänellä on käskynalaisensa prokuraation avustamana lakien ja asetusten noudattamisen, posti- ja tullilaitosten, maanmittauskunnan, miliisin, kruununmakasiinien, kruunun veronkannon, elinkeinojen edistämisen y.m. yleisvalvonta. Ja vaikka (Turun akademia) yliopisto konstitutoidensa takia ei oikeastaan olekaan kenraalikuvernöörin valvonassa, hänellä on kuitenkin siihenkin tarkastusoikeus.

Lopuksi, Kenraalikuvernöörin on tiettyinä aikoina myös lähetettävä keisarille luetelot ulkomaille ja ulkomailta matkustavista ja kertomukset maan yleistilasta ja tärkeimmistä tapahtumista.

Senaatista seuraavina ovat Suomen ylituomioistuimet eli Turun ja Vaasan hovioikeudet, joista kummallakin on presidentti ja varapresidentti sekä jäseninä joukko Hovioikeudenneuvoksia ja assessoreita. Kummankin virkakunta on jaettu siviilitoimistoon ja rikostoimistoon.

Hovioikeuksien alaisina ovat laamannioikeudet ja kihlakunnanoikeudet, raastuvan- ja kämnerinoikeudet, kaupunkien maistraatit, sekä maaherrat useimmissa asioissa.

[...] Lisäksi on Viipurin läänissä kruunun palkkaama omaisuudenjako-oikeus ja muualla omaisuudenjako-oikeuksia, jotka oikeudenhakijat maksavat. Omaisuudenjako-oikeudet ovat Senaatin Oikeusosaston alaisia, joskin myös Hovioikeudet ja laamannioikeudet ovat niiden kanssa tekemisissä. +Laamannin-, kihlakunnan- ja omaisuudenjako-oikeuksissa jäsenenä on 12 talonpoika.+

On myös Ylisotaoikeus, jossa on puheenjohtaja ja kaksi jäsentä, ratkaisemassa sellaisia juttuja, jotka tuomitaan sota-artikkelien perusteella ja jotka on nostettu sotaväen riveistä.

Toimeenpanovallan ja taloudellisen hallinnon hoitamiseksi Suomi on +maaherrajohtajan 4. 11. 1734 mukaisesti+ jaettu seitsemään lääniin eli maaherrakuntaan, nimittäin 1. Oulun ja Kajaanin lääniin, 2. Vaa-

san lääniin, 3. Kuopion eli Savon ja Karjalan lääniin, 4. Heinolan eli Kymenkartanon lääniin, 5. Uudenmaan ja Hämeenlinnan lääniin, 6. Viipurin lääniin ja 7. Turun ja Porin lääniin; joista kaksi on tullut lisää Kustaa III:n vuonna 1775 vahvistamassa läänijaossa. [...]

Paitsi mainittuja siviiliauktoriteetteja on vielä useita muita, +Collegium Medicum, Pankkijohtokunta, + Postijohtokunta, Päättelijöjohtokunta, Päämaanmittauskonttori, Intendentinkonttori, Luotsilaitos, Vuorikunta, Charta Sigillata -konttori ja Tarkastuslaitos, joilla ei kuitenkaan ole tuomiovaltaa ja jotka ovat Senaatin alaisia.

Kirkollisessa suhteessa Evankelis-luterilainen oppi on maan uskonto, +ja valtion virkamiesten on sitä tunnustettava. Kuitenkin on uskonnonvapaus Kustaa III:n aikana myönnetty myös muille sekä kristityille että epäkristityille uskontokunnille. + [...] Ja mikä erityisesti tekee meillä papiston tärkeäksi on se, että he enemmän kuin useimmissa muissa maissa toimivat rahvaan opetuksessa. Siksi onkin Suomen rahvas ylimalkaan valistuneempaa ja kirjallisempaa kuin rahvas useimmissa muissa maissa.

Talopoikaissäädyn opettamiseksi ei muutoin ole mitään merkittäviä laitoksia, sillä koulumme, joissa opetus käy ruotsiksi, eivät yleisesti katsoen sovi rahvaalle. Muille säädylle sitä vastoin on yksi Akatemia, Porvoon ja Viipurin Kimnaasi ja useita isompia ja pienempiä kouluja.

Paitsi siviilivirkamiesten kasvattamiseen tehtyjä oppilaitoksia on sotilaskoulu Haminaassa, +mikä laitos on uusinto entisestä sotakoulusta, joka Sprengtportenin luvalla Ruotsin aikana perustettiin Haapaniemen kuninkaankartanoon Rantasalmen pitäjässä. +

Suomen sotaväki koostuu kahdesta jalkaväkirykmentistä, yhdestä jääkäriykmentistä ja Helsingin eli suomalaisesta opetuspataljoonasta, ja siihen kuuluu Suomessa olevan aktiivisen armeijan sotakomissariaatti. Suomen tärkeimmät linnoitukset ovat Viapori ja Svartholma Loviisan edustalla.

Suomen kehittämistä on viime aikoina merkittävästi edistänyt kaksi pääseikkaa, nimittäin 1. Joenperkausjohtokunta, joka on

jo saanut paljon aikaan merenrannikon lähellä, ja toiseksi siten, että maanmittauskunta on merkittävästi lisääntynyt ja se on saanut paremmat palkat, ja näin se on saatu kykeneväksi reippaammin työskentelemään mitä hyödyllisimpien isojakojen loppuunsaattamiseksi. Kuitenkin on Joenperkausjohtokunnalla vielä paljon tekemistä niin järvien, jokien ja soiden täyttämässä maassa kuin Suomi. Eikä maanmittauskuntakaan ole ehtinyt pitkälle töissään Viipurin, Kuopion ja Heinolan lääneissä, missä heidän toimenpiteitään eniten tarvittaisiin.

Mitä tulee Suomen kauppaan, se on viime aikoina vähentynyt, varsinkin niiden uusien olojen takia, jotka ovat syntyneet Ruotsin ja Suomen välille. Suomen tärkein vientitavara Ruotsin aikana oli vilja, jota myytiin 80–90 000 tynnyriä lähinnä Ruotsiin, ja kun Suomen vilja on puitua ja kuivempaa sillä oli etusija ruotsalaisesta. +Myös lihaa, voita, puuta ja jonkin verran silakkaa on myyty Ruotsiin. + Mutta nyttemmin Ruotsin hallitus on ryhtynyt sellaisiin toimiin, että Suomi ei voi viedä lainkaan viljaa, ja samoin näyttää käyvän muihinkin sellaisiin tuotteisiin nähden, joita suomalaiset aiemmin kuljettivat Tukholmaan.

+Ja kun Suomella tulliasetuksissa ei ole samoja intressejä kuin Venäjällä, niin suomalaiset eivät myöskään siellä saa myydä kaikkea, mikä tuottaisi heille voittoa, esimerkiksi paloviinaa ja suolaa. Mitä tulee viljaan, se on tavallisesti paljon halvempaa Venäjän muissa Itämerenmaakunnissa kuin Suomessa. Enemmän kauppansa suomalaiset käyvät nykyisin Hampurin ja Lyypekin kanssa, mistä he noutavat kaikenlaista rihkamaa, enimmäkseen käteisellä. +

Lisäksi ei nykyaikana suomalaista eli Venäjän lippua ole kunnioitettu Välimerellä, kuten ruotsalaista, ja siksi ei suomalaisten kannata hankkia tienestiä rahdinkuljetuksella. Myöskään tulliasetukset, ennen kuin ne tulevat järjestykseen, eivät tunnu edistäneen Suomen kauppaa vaan mieluummin lisänneet salakuljetusta, jota on vaikea estää Suomen mitä laajimman saariston takia. Parasta mitä Suomi tällä hetkellä voi myydä Ruotsille ja muille ulkomaalaisille, on puutuotteet, kuten halot, lankut, laudat,

palkit, piki ja terva, samoin kuin kala, liha ja voi. Oikeastaan vain saaristosuomalaiset ja rannikon lähellä asuvat voivat laivata halkoja ja palkkeja maasta. Enin terva laivataan Oulusta, johon se tulee pitkin Oulujokea Oulunjärven rannoilta. Suurin osa lohta ja merkittävä määrä voita ja lihaa viedään myös Oulusta ja talopoikien itsensä toimesta Kemijoen seudulta. Lautoja ja lankkuja viedään eniten Viipurista, johon ne tulevat ensin Saimaata pitkin ja sitten kuljetetaan maitse Lappeenrannasta merenrantaan. Vielä ansaitsevat saaristotalonpojat Suomenlahden rannikolla ja Ahvenanmaalla melkoisesti silakanmyynnillä, osittain Liivimaalle ja Viroon ja Ruotsiin.

Jonkinverran pellavakangasta on myös voitu myydä Ruotsiin. Useita villatehtaita on perustettu Etelä-Suomeen, joskaan niiden valmistet eivät vielä riitä maan tarpeeseen. [+--+] Suomessa on myös 32 osittain kupari-, osittain rautavuorta sekä joukko paljeuuneja, joissa rautaa valmistetaan, osittain suomalmista, osittain vuorimalmista; vielä on suomalaisten yhtä kaikki tuotava vuosittain merkittävä määrä rautaa; mutta luultavasti sen tarve lakkaa, kunhan uusi Vuorikunta on järjestäytynyt. [+...+] Tehdaskaupunkia Suomella ei vielä ole, mutta hallitus on yrittänyt tehdä sellaiseksi Tampereen.

Vaikka Suomi onkin vähävarainen, sillä on kuitenkin muihin nähden etuja. Ruotsia lukuun ottamatta on harvoja maita, joissa tiet ovat niin hyvässä kunnossa ja missä matkustetaan niin hyvään hintaan kuin Suomessa. Erityisesti talvisin, jolloin tiet eteläisemmissä maissa ovat erittäin huonoja. Suomella ei ole yhtään valtionvelkaa +eikä sen tarvitse kuten muut siihen käyttää suurinta osaa valtiontuloistaan+ ja saa myös käyttää omaksi edukseen kaikki valtiontulonsa, jotka ovat aika merkittävät, joskaan hallitus ei ole antanut niiden määriä tietoon (enkä niitä näin ollen tunne). Kohta kun maa tuli Venäjän valtaan poistettiin myös useita suostuntaveroja. Valtiontuloja tulee monilla erityisnimillä, kuten Maakirjavero, joka kokoaa monia nimikkeitä, edelleen henkivero, kruununkymmenys, Tullivarat, charta sigillata -maksut, vuokratuista sotilas-

puustelleista ja kuninkaankartanoista, kruununkalastamoista saadut tulot, centonaalimaksu j.n.e.

Suomessa on pankki, jolla on hypoteekkinä rahausumma Venäjän pankilta lainattuja ruplanseteleitä; tämän rahaston, +joka jo on maksettu,+ perusteella Suomen pankki laskee liikkeelle pieniä seteleitä, mutta sillä ei ole itsellään mitään todellista rahaa. +Pankkia ensin perustettaessa oli myös päätetty, että samoin laskettaisiin liikkeelle kilisevää rahaa, mutta tästä ehdotuksesta näyttää sittemmin luovutun, ja Suomen pankkia voidaan pitää Venäjän pankin osastona.+ Sitä paitsi ovat voimassa myös Ruotsin pankin setelit ja Kustaa III:n vuoden 1788 sodan aikana ensin liikkeelle lasketut valtiovelkasetelit. Suomalaisten suoritusten muuntaminen Venäjän rahaksi tapahtui Maapäivillä siten että otettiin suoritusten laskuperustaksi Ruotsin hopearaha ja tutkittiin, kuinka paljon Venäjän hopearupla oli suhteessa siihen. Todettiin, että Venäjän hopearupla oli 33 killinkiä 4 runstykkiä ruotsalaista hopeaa ja tällä perusteella muunnettiin Suomen valtiontulot venäläiseksi hopeaksi. Vasta sodan jälkeen hopearupla oli arvoltaan vähäisempi suhteessa paperiruplaan ja siksi se laskettiin ensin 2 paperiruplaksi, mutta Venäjän paperirahan pudottua täytyi jokaisesta hopearuplasta kruununmaksuissa maksaa kolme paperiruplaa.

[asukasluvusta ja maatilalajeista]

[Venäjästä]

Maakuntia, jotka ovat Venäjän keisarin alaisia, mutta eivät kuulu Venäjän valtakuntaa koskevaan kuvernementtijakoon, on kuten aiemmin mainittiin kuusi, nimittäin kasakoiden maa, Gruusia, Bialostok, Puola, Bessarabia ja Suomi. Rauhansopimuksella, joka solmittiin Venäjän ja Turkin välillä 1788 on Mustanmeren rannalla asuvien kasakoiden suolasoiden täyttämä maa liitetty Venäjään.

Kaukasuksen maat koostuvat osittain suojelumaista, kuten Imeretia ja Mingrelia, jotka kuitenkin enimmäksi on liitetty Venäjään, vuodesta 1801.

Bessarabia, jota ympäröivät Musta meri sekä joet Dniepr, Tonava ja Prut, liitettiin

Venäjään oikeastaan 1812 Bukarestissa turkkilaisten kanssa solmitussa rauhassa. Se on tasainen ja miltei metsätön maa, mutta kuitenkin varsin hedelmällinen. Varsinkin siellä on hyvää laidunta ja siellä kasvaa paljon hedelmäpuita ja viinirypäleitä pohjoisemmissa osissa, jotavastoin suuri määrä suolaa saadaan maan eteläisemmästä päästä, joka rajoittuu lähinnä Mustaan mereen. Ja sitten Bessarabian väkiluku on 100 000 henkeä.

Bjalóstock, joka on venäläisen Grodnon kuvernementin ja Puolan tsaarikunnan eli kuningaskunnan välillä, ei myöskään kuulu Venäjän kuvernementteihin ja sitä hallitaan Liettuassa voimassa olevien lakien mukaan, vaikka se liitettiin Venäjään Tilsitin rauhassa vuonna 1807. Bjalóstock on kooltaan vain 160 Saksan neliöpeninkulmaa mutta sillä on 200 000 henkilön väkimäärä, enimmäkseen puolalaisia, jotka ovat katolilaisia ja ovat hengellisessä suhteessa Vilnan roomalaiskatolisen metropoliitan alaisia. Lisäksi on paljon saksalaisia ja juutalaisia.

Bjalystóckilla on samanniminen pääkaupunki, jossa on kimnaasi, ja sitäpaitsi 18 muuta kaupunkia. Koko Bjalostockin provinssi on jaettu 4 piiriin, ja sillä on enemmän kuin tarpeeksi viljaa, pellavaa, hampua, karjaa ja puutavaraa.

Puolan tsaarikunta

Suurimmaksi osaksi Varsovan suurherttuakunnasta muodostettu Puolan kuningaskunta eli tsaarikunta kuuluu vuodesta 1815 erityisenä valtakuntana Venäjän keisarille, ja sillä on oma valtiosääntö, minkä takia se ansaitsee tulla erityisesti käsitellyksi.

Se rajoittuu pohjoisessa Preussiin ja Venäjään, idässä Venäjään, etelässä Galitsiaan ja lännessä Preussiin. [...]

Oppilaitoksiin kuuluu Varsovan yliopisto ja merkittävä määrä kimnaaseita ja kouluja, ja nämä kaikki oppilaitokset ovat vuodesta 1815 Varsovaan organisoidun valistuskomission valvonnassa, jonka alaisuuteen kuuluvat myös sensuuri ja erityisten kristittyjen uskontopuolueiden uskontoasiat. Koko Puolassa on 24 kirjapainoa, joista 4 on juutalaista. Puolan perustuslaki myön-

tää kyllä puolalaisille painovapauden, mutta kaikki ulkoa tulevat kirjat, paitsi Venäjältä tulevat, täytyy alistaa sensuuriin.

[...]

Mitä tulee Puolan valtiosääntöön, niin ne perustuslait, jotka Puolalla Varsovan herttuakunnan nimellä oli, on enimmäkseen vahvistettu konstitutiolla, jonka keisari on ottanut käyttöön ja hyväksynyt Puolan valtakunnalle. Puola on sillä julistettu perustuslailliseksi monarkiaksi, jossa lakiasäättävä valta on jaettu valtionpäämiehen ja kansan edustajien välillä.

Puolan valtiosäännön pääasiat ovat seuraavat:

1. Lakiasäättävää valtaa käyttävät Hallitsija ja säädety yhdessä, lainkäyttöä monarkki yksin.

2. Katolinen oppi, jota useimmat kansalaiset vanhimmista ajoista lähtien ovat tunnustaneet, on vallitseva, millään tavoin rajoittamatta muiden oppien vapautta ja sulke-matta toisuskoisia nauttimasta kansalaisoi-keuksia.

3. Ketään ei voida vangita muutoin kuin laillisessa järjestyksessä, ja pidättämisen syy pitää hänelle samoin kirjallisesti ilmoittaa. Jokaisen pidätetty pitää kolmen päivän kuluessa kuulustella ja hänen on niin pian kuin mahdollista saatava tuomionsa. Mutta jos hän suorittaa hyväksyttävän takuun, tulee hänet, mikäli laissa ei ole toisin säädetty, heti päästää vapaaksi. Mitään rangaistusta ei voida rangaista muutoin kuin asianomaisen tuomioistuimen päätöksestä. Ketään ei rikoksen takia voida viedä kuningaskunnan rajojen ulkopuolelle, vaan jokaisen tulee lain ja tuomion mukaan saada rangaistuksensa maassa. Jokaisen ulkomaalaisen tulee, heti kun hän saapuu Puolan valtakunnan alueelle, nauttia sitä lain suojaa, joka niissä taataan Puolan omille asukkaille. Hänellä on oikeus, mikäli haluaa, jäädä maahan, hankkia omaisuutta ja pyrkiä otettavaksi Puolan kansalaiseksi. Vain syntyperäinen tai naturalisoitu puolalainen on oikeutettu olemaan toimissa ja töissä, +ja tietyissä viroissa saa olla vain henkilö, joka omaa kiinteää omaisuutta.+

Painovapaus on luvallinen, valistuskomission ja yhden senaatin osaston valvon-

nassa. Kaikki asiakirjat, jotka kuuluvat valtionhallintoon ja lainkäyttöön on poikkeuksetta kirjoitettava puolaksi. Kaupungeilla, +joita lasketaan olevan 481,+ on tallella privilegionsa ja maanviljelijät ovat henkilökohtaisesti vapaita ja oikeutettuja hankkimaan kiinteää omaisuutta. Myös juutalaiset ovat aiemmin saamiensa privilegioiden turvassa.

+Lainkäyttöä ja valtakunnan hallintoa johtaa valtioneuvosto, jossa kuninkaallinen käskenhaltija on puheenjohtajana. Se on jaettu neljään komissioon eli departementtiin, joilla on päällikköinä kullakin ministerinä.+

Kansakunta käyttää osuuttaan lainsäätäväästä vallasta Puolan valtiopäivillä, jotka kokoontuvat hallitsijan määrääminä aikoina ja joiden kokous kestää yhden kuukauden. Siellä neuvotellaan erityisesti uusista laeista, maan verotuksesta, rahalaitoksen ja yleisen lain muutoksista. [...]

(Käännös *Obto Manninen*)

Eetu Isto, Hyökkäys (1899). Museovirasto.

MIROSLAV HROCH

Kansallinen historia ja sen vaihtoehdot modernissa eurooppalaisessa historiankirjoituksessa

Miten kansallisen historian ulottuvuudet voidaan ottaa esiin modernissa historiankirjoituksessa? Professori Miroslav Hroch etsii vastausta artikkelissa, joka perustuu Turun yliopiston Kansainvälistyvä maailma ja kansallinen historia seminaarissa 1998 pidettyyn esitelmään.

■ Muutama vuosi sitten ranskalainen filosofi *Etienne Balibar* kirjoitti kirjassaan nationalismista, että hän ei voi kuvitella muunlaista historiaa kuin kansallista historiaa. Tällä yleistyksellä hän pyrki painottamaan kansakuntien muotoutumisen ja Euroopan akateemisen historiankirjoituksen syntyminen läheistä yhteyttä. Tämä suhde on seurausta siitä, ettei kansakuntien muotoutuminen tapahtunut "keksittyjä" yhteisöjä (ilman menneisyyttä, siteitä aikaisempaan kehitykseen) rakentamalla. Päinvastoin, kyseessä oli eettisten, poliittisten, taloudellisten, kulttuuristen ja uskonnollisten suhteiden kehityksessä tapahtuneiden *long durée*-prosessien seuraus.

Poliittisten ja uskonnollisten instituutioiden, kirjoituksen, kirjallisuuden, etnisyyden ja niin edelleen, aiempaa kehitystä täytyy pitää kansakuntien muodostumisen kivijalkoina, vaikkakaan emme voi tulkita niitä teleologisesti tämän prosessin päämäärätietoisena valmisteluna. Keskiajan ja uuden ajan alun tapahtumat olivat kansakunnan muotoutumisprosessien toimijoiden silmissä kuitenkin osa heidän tuoreinta historiaansa ja "kansallisen historian" perusta. Asian ydin on, onko tämä kansallisten tavoitteiden tiivis yhteys historiaan yhä meidän päivinämme kansallista identiteettiä muovaava tekijä.

Luonnollisesti muutama kirjoittaja väittää historiallisen jatkuvuuden jossain mielessä olleen konstruoitu fiktio, mutta tämän jatkuvuuden (varhaisempine etnisine, kulttuurisine ja poliittisine siteineen ja instituutioineen) merkitys kansakunnan muotoutumiseen näyttää selvältä. Tälle historismille, historian arvovallalle kansallisissa liikkeissä, näyttää sittenkin olleen merkittävämpiä syitä: kansallisia liikkeitä voidaan tarkastella osana maailmankuvien kehityksen ja arvojärjestelmien muuttumisen laajempaa kontekstia.

Aloitakaamme sillä yleisesti tunnustetulla tosiasialla, että 1800-luku oli "tieteellisen" historian vuosisata, toisin sanoen vuosisata, jolloin historiallinen totuus asetettiin omaksutun arvojärjestelmän huipulle. Totuuden ensisijaisuus tarkoitti sitä, että menneisyyttä koskevan totuuden korrektista ja eksaktista tuntemisesta tuli yleisesti hyväksytty auktoritatiivinen käsite, jota voitiin täten käyttää nykyisyyden tehokkaana argumenttina. Tämän looginen seuraus oli oppiala, joka oli akateemisesti pätevöitynyt ja jollain tapaa "ennaltamäärätty" historiallisen totuuden etsimiseen. Sen tulkitsijoista, historioitsijoista, tuli tuon auktoriteetin edustajia ja ylläpitäjiä.

Kansakunta esiin 1800-luvulla

Jo viimeistään 1800-luvun ensimmäiseltä puoliskolta lähtien niin vanha kuin uusi eliitti ja oppineet olivat yhtä mieltä siitä, että ollakseen yleisesti tunnustettu täytyi jokaisen olemassaolevan subjektin, instituution ja aatteen ilmaista, osoittaa oikeaksi ja sellittää oman olemassaolonsa oikeutus – siis oikeus olla yleisesti tunnustettu olemassaoloon kykeneväiseksi – menneisyyden argumenteilla, historian keinoin. Menneisyydestä esiin nousevien "oikeuksien" täydellistäminen ei ollut millään muotoa uusi asia, vaan muunnettua feodaalista perintöä. Tämä ei tarkoita sitä, että ainoastaan status quon ylläpitämisen puolesta kamppailleet konservatiivit kääntyivät historian puoleen. Kaikki liikkeet, jotka määritelmänsä mukaan keskittyivät vanhan vallan horjuttamiseen ja voittamiseen, yrittivät myös löytää historiallisen oikeutuksensa. Kansallisten liikkei-

den lisäksi kyse oli myös yhteiskunnallisista liikkeistä: tiedetään esimerkiksi hyvin kuinka keskeinen historiallinen argumentti oli Kommunistiselle manifestille.

Silloin kun kyse on kansakunnan muotoutumisesta, kansakunnan peruskäsite enteili historiallisen argumentin ja oppineiden historiankirjoituksen tärkeyttä ja se hyväksyttiin enemmän tai vähemmän yleisesti niihin luonnollisesti kuuluvaksi. Jos yksittäinen kansakunta oli olemassa jo keskiajalla, vaikka se saattoikin olla tukahdutettu, "nukutettu" tai jakaantunut seuraavien vuosisatojen aikana, jo sen olemassaoloa pidettiin historian ruumiillistumana. Alueilla, joilla moderni kansakunta kehittyi vakiintuneen valtio-kansakunnan puitteissa – kuten Ranskassa, Alankomaissa tai Englannissa – kansallisen menneisyyden ja kansallisen tulevaisuuden rinnastaminen päti täysin. Tilanne oli monimutkaisempi niillä alueilla, joilla kansakunnan muotoutuminen tapahtui kansallisena liikkeenä, siis ilman omaa valtiota, "kansallisia" eliittejä ja usein ilman kirjakielen ja kansallisen kulttuurin perinnettä. Suurimmassa osassa Eurooppaa kansakunnan muotoutumisprosessi oli tällainen.

Kansalliset liikkeet tulivat tärkeämmiksi kuin tarve todistaa kansakunnan varhaisuus, sen muinainen olemassaolo ja vanhat saavutukset. Tämä aiheutti usein jo 1800-luvulla esitetyn argumentin niistä kansakunnista, jotka olivat "historiallisia" ja joilla siten oli itsestään selvä oikeus täysin kehittyneeseen olemassaoloon, ja niistä kansakunnista jotka olivat "ei-historiallisia" ja jotka eivät siksi voineet vaatia oikeutusta kansakuntien perheen tasa-arvoisina jäseninä. Vaikka terminologia onkin muuttunut, tämä kiista pitää yhä pintansa jäänteenä "historiallisten" kansakuntien jäsenten määräilevästä asenteesta niitä kohtaan, joita he pitivät "ei-historiallisina". Tähän yhdistyi huomattavaa ymmärryksen puutetta "historiattomien" kansakuntien vaateita ja tavoitteita kohtaan. Tämä väheksyvä asenne on yhä edelleen havaittavissa viime aikaisissa eurooppalaisen historian yleisesityksissä, joissa johdonmukaisesti ainoastaan mahtavilla, "historiallisilla" kansakunnilla on merkittävä asema.

1800-luvulla ajatus useiden kansallisten historioiden epäsuhtaisuudesta oli lähes yleisesti hyväksytty. Tämän vuoksi edes kaikkien ”historiallistenkaan” kansakuntien historioita ei pidetty yhtä tärkeinä ja arvokkaina. Jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla syntyi niin kutsutun Göttingenin koulun pohdiskeluista ja väittelyistä ajatus universaalihistoriasta: kehitettiin *Universalgeschichte*-määritelmä. Sen tuli keskittyä laajoihin ja moninlaisiin esikuvina toimiviin muutoksiin, kuten vallankumouksiin, reformeihin, kansainvaelluksiin, valtion syntyyn, jne. Nämä monimuotoiset muutokset määriteltiin ”kansallisesti” ja sijoitettiin niiden etnisesti määriteltyyn kontekstiin. Siten luotiin sellainen tulkinta, jossa maailman kehityksessä ”suuret” tai ”johtavat” kansakunnat ottivat vuorottain johtoaseman. Kansallisen historian merkitys ja yksittäisten johtavien kansakuntien osuus universaalissa kehityksessä määrittyi tältä perustalta. Tässä tulkinnassa pienillä kansakunnilla ei ollut tilaa osallistua aktiivisesti globaaliin kehitykseen.

Jotta ymmärtäisimme sen merkityksen ja harhaanjohtavan vaikutuksen, joka kansallisen olemassaolon ”historiallisen” luonteen vaatimuksella oli, on tarpeen muistaa, että suurin osa historioitsijoista ja myös 1800-luvun eurooppalaisen yhteiskunnan ”yleinen mielipide” käsittivät historian poliittiseksi historiaksi. Siinä valtiomaisuus, tai ainakin tietyt poliittisen elämän ja yhteiskunnallisen toiminnan muodot ja ilmaisut, muodosti historian perimmäisen sisällön.

Poliittisen historian kirjoittajat tuottivat aikalaisilleen kuvauksia kansakuntiansa kohtaloista. Nämä kertomukset eivät aina esittäneet kaunista näkyä voittoisasta valtio-kansakunnasta tavoittelemassa poliittisia, sotilaallisia tai muita menestyksiä. Poliittisen historian maalaama kuva kertoi usein sorretusta kansakunnasta, kansakunnasta jolta oli riistetty ”oikeutensa” ja jonka historiassa kamppailu vanhojen vääryyksien hyvittämiseksi oli määräävä motiivi. Kuinka näiden kansallisten liikkeiden johtajat kompensoivat historioidensa poliittisten näkökulmien ”käyttöarvon” riittämättömyyttä? Joissain tapauksissa poliittisen historian

puute voitiin korvata kulttuurihistoriallisella aineistolla: kulttuurisaavutukset miellettiin tavaksi ymmärtää kansallista identiteettiä. Sosiaalishistoria voitiin yhdistää kansallisen historian käsitteeseen, silloin kun erillinen sosiaalisten riippuvaisuuksien järjestelmä, erityinen kansallisia attribuutteja sisältävä sosiaaliloudellisten aktiviteettien muoto, alkoi kehittyä. Kansallinen historia kansojen jokapäiväisen elämän historiana oli vielä alikehittynyt.

Jokapäiväinen poliittinen kokemus opetti 1800-luvun historioitsijoille, että kansakunnat eivät voi elää kokonaan muista kansakunnista erillisinä. Siksi kansallisen menneisyyden tutkimista ei voitu rajoittaa omaan kansakuntaan. Kansalliset tarinat täytyi suhteuttaa ympäröivien kansakuntien historioihin, joihin kansallisen historian argumentti oli aina suhteutettu. ”Suurten” valtio-kansakuntien kohdalla kansallisen historian tämä tekijä esitettiin ulkoisena. Kansallisten liikkeiden kohdalla kyse oli enemmänkin poliittisesta ja kulttuurisesta riippuvuudesta tai jopa sorrosta. Tšekkien historia yhdistettiin saksalaisten historiaan, suomalaisten historia ruotsalaisten (ja osin myös venäläisten) historiaan, slovakien historia liittyi unkarilaisten ja tšekkien historiaan, Ukrainan historia puolalaiseen Rzecz Pospolitaan ja tsaarin Venäjään, jne.

Tästä näkökulmasta on löydettävissä kaksi erilaista lähestymistapaa kansallisen historian liittämiseen yhteyksiin: 1. Kansakuntaa verrataan sellaisiin toisiin kansakuntiin, joita joskus aikaisemmin pidettiin ”tyypillisinä”, ja tämä vertailu määrittäi oman kansallisen kehityksen ainutlaatuisuuden asteen. 2. Kansallista historiaa verrataan tunnustettuun, ennaltamäärättyyn kehityksen kaavaan, jonkinlaiseen kansallisen kehityksen ideaalityyppiin. Tällainen voitaisiin konstruoida vain jos tunnettaisiin useita konkreettisia tapauksia. Molemmissa lähestymistavoissa vertailu keskittyi ainutlaatuisen etsimiseen, sillä kansakunnan ja sen historian perimmäinen ominaisuus oli sen ainutlaatuisuus.

Lisäksi on syytä mainita, että ”historiallisen vallankumouksen” ehtona olivat samaan aikaan yhteiskuntaa ja sen kehitystä

koskevan ajattelun dramaattiset muutokset. Valistuksen aikaan omaksuttu yhteiskunnan käsite vaikutti tässä: yksilöt ja sosiaaliryhmät käsitettiin ”noiden ilmiöiden identiteettiä ja kasvunlakeja kuvaavien tapahtumasarjojen tuloksiksi” (*Anthony Smith*). Kyse ei ollut ainoastaan teoretisoinnista, vaan myös empirinen tarkkailu vahvisti (olipa se sitten fiktiota tai ei), että analogisilla kausaaliketjuilla oli samanlaiset tulokset eri maisa, ilman keskinäisiä suhteita. Mikäli sama kategoria sisälsi esimerkiksi absolutismin nousun, urbanisoitumisen, teollistumisen ja perustuslaillisen järjestelmän synnyn, saattoiko myös kansakunnan muodostuminen tai ”herääminen” olla muiden laajojen ulkoisten muutosten yksi välttämätön seuraus?

Kansan kyky ymmärtää tietoa menneisyydestä – siis kyky tehdä muutos perinteisestä esimodernista ”ihmiset ilman historiaa”-käsitteestä ”historiallisiin” ihmisiin – oli toinen historiallisen argumentin vaikutuksen ja vakuuttavuuden yleisedellytys. *J. Topolski* katsoo, että historiallisen muutoksen välitön henkilökohtainen kokemus oli tärkein tekijä massojen historiatajun syntyemisessä ja voimistumisessa. Tällainen kokemus saattoi olla esimerkiksi vallankumous Ranskassa (ja lähialueilla), Napoleonin sodat Keski-Euroopassa, vanhan Roomalaisen Keisarikunnan rappeutuminen, valistuksen reformit jne. Kykyyn tajuta nykyhetki ja kehitys liittyi ennemmin tai myöhemmin kyky tajuta menneisyyden muutoksia, toisin sanoen historiatietoisuus. Siksi on tärkeää tarkastella yksittäisissä tapauksissa, milloin ja missä olosuhteissa kansallisesta historiasta tuli synteetin aihe, kriittisen historiatieteen kohde ja milloin kansallinen historia tuli siinä määrin eliittien ja massojen tietoisuuden osaksi, että sitä voitiin käyttää poliittisena ja ideologisena argumenttina.

Tämä johtaa meidät tärkeään kysymykseen kansallisen historian ajatusrakennelman vastaanotosta. Paitsi mainittu yleinen kyky tajuta tai kuvitella menneisyyttä, myös muutamit muut välineet auttoivat historiatietoisuuden levittämistä. Tässä kouluopetus ja kirjallisuus olivat merkittävimmät. Valtiokokonaisuuksien muodostumiseen liittyi 1800-luvulla suurimmassa osassa Eu-

rooppaa huoli kansalaisten koulutuksesta, ja siksi historia ennemmin tai myöhemmin saavutti etusijan kouluaineiden ja oppikirjojen joukossa. Kuitenkaan tieteellinen historiankirjoitus ei voinut olla ainoa historian kouluopetusta hedelmöittävä lähde. Valtio hallinnoi kouluja ja siksi juuri valtio ja *raison d'état* päättivät faktojen valinnasta sekä kansallisen historian käsitteestä määritellen sen valtion historiaksi. Mikäli kansallisen olemassaolon puolesta kamppailevia etnisiä ryhmiä eli monikansaisen valtion alueella, valtio-kansakunnan näkökulma asetti niiden tarinat paikallishistorian koordinaatteihin. Tämä synnytti jännitettä valtion historian ja kansallisen historian välillä, tai – tarkemmin sanoen – poliittisen valta-aseman järjestelmän ja ”ei-historiallisten” (valtiottomien) kansakuntien kansallisen historian käsitteen välillä. Tämä kahtiajako ei voi muuttaa sitä, että 1800-luvun oloissa ”kansallinen historia oli ainoa tapa kirjoittaa historiaa” (*E. Balibar*). Tämän lisäksi yleisön, lukijoiden, silmissä kansallisesta historiasta tuli menneisyyden kertomuksen keskeinen tekijä. Tuona aikana on vaikea kuvitella jotain sellaista kuin ei-kansallinen historia.

Kansallinen historia ja identiteetti

Mikä oli oman ”kansallisen historian” merkitys suurille massoille? Kansallisen historian poikkeuksellinen merkitys kansakunnan muotoutumiselle on luonnehdittavissa neljällä perusteella:

1. Mikäli – mihin tahansa kohteeseen liitvä – historiallinen tietoisuus katsotaan ihmisen käyttäytymisrakenteen tarpeelliseksi osaksi, kansalliseen yhtenäisyyteen liitvä historiatietoisuus oli silloin tärkeä kansakuntaa luova tekijä: se vahvisti samastumista kansakuntaan. Niin muodoin kansallinen identiteetti perustui ajatukseen kuulumisesta kansakuntayhteisöön, joka oli aina ollut erillinen muista kansallisista yhteisöistä – tai valtiosta, mikäli kyse ei jo ollut valtio-kansakunnasta.

2. Kansallinen historia legitimoiti kansallisen olemassaolon: historian omaaminen antoi mahdollisuuden vaatia kansallista olemassaoloa. Jokaisella saattoi olla ainoastaan

yksi "oma" kansakunta, ja kansallista historiaakin saattoi olla vain yksi ilman kansallista vaihtoehtoa. Kansallista nykyisyyttä pidettiin siksi kansallisen yhteisön kehittymisen vaihtoehdottomana tuloksena.

3. Tällainen kansallinen historia tarjosi yksilöille turvallisuutta siinä mielessä, että se tarjosi korvikkeen kuolemattomuudelle. Yksilö saattoi tuntea elävänsä esi-isissään, siis oman kansakuntansa historiassa. Historia lupasi menneisyyden jatkuvuuden ohella "ikuisen" tulevaisuuden kansakuntaan sulautumisen muodossa.

4. Kansallinen historia palveli perustana luotaessa tietoisuutta kansallisista arvoista ja kollektiivisesta arvojärjestelmästä. Historia näytti olevan näiden arvojärjestelmien sopivin lähde, sillä se mahdollisti (kansallisesti) positiivisten ja negatiivisten käyttäytymismallien konstruoinnin. Unelmat ja kaipuut, jotka liittyivät kansakunnan tulevaisuuteen sekä kansakunnan jäsenten luonteenomaisuuksien ideaaliin, heijastettiin menneisyyteen ja ne muodostivat roolimallien valikoiman.

Mikä oli kansallisten historioiden kirjoitusprosessi? Mitä lähteitä historioitsijat käyttivät (re)konstruktiossaan? Perinteinen käsitys olisi, että historioitsija ryhtyy vuoropuheluun menneisyyden kanssa ja yrittää "paljastaa" kansakuntansa menneisyyden. Kun puolikoulutetut harrastelijat, poliittiset agitaattorit sekä pieni joukko tietoisia värentäjiä jätetään huomiotta, ylivoimainen enemmistö historioitsijoista yritti vilpittömästi ja rehellisesti löytää ja kertoa totuuden kansallisesta historiasta ja esittää tutkimustuloksiaan aikalaisilleen. Kun otetaan huomioon, että he kirjoittivat kansakunnan menneisyydestä, johon he itse samastuivat, oli ymmärrettävää, että he korostivat tuon menneisyyden positiivisia puolia. Tapahtuipa tämä sitten tiedostamatta tai harkitusti, heidän luomansa kansallisen historian rakennelma vahvisti kansallista itsetuntoa, tarjosi perusteluja (todellisia tai kuvitteellisia) kritiikkiä ja vihollisia vastaan ja myös valmisteli stereotyyppien "tietokantaa" vakiintuneessa kansakunnassa eläville tuleville sukupolville.

Kansallisen historian kuva riippui siis kir-

joittajansa kansakunta-ajatuksesta. Ruotsalainen historioitsija *Ragnar Björk* on luonut "kansallisen historian" kirjoittamisen mallin. Mallissa on neljä elementtiä: 1) "kansakunnan" käsite, 2) kansakunta X todellisuutena, 3) kansakunta X:n menneisyys, 4) mielikuvat kansakunta X:n historiasta.

On selvää, että "kansallisen historian" ajatusrakennelma sisältää muutamia luonteenomaisia piirteitä, joita ei pidä ajatella ainoastaan historiankirjoituksen historian perspektiivistä, vaan myös suhteessa viime aikaisiin keskusteluihin tämän rakennelman roolista ja mielekkyydestä suhteessa uuteen, eurooppalaiseen identiteettiin. Ennen kaikkea on tarpeen erottaa erilaiset kansalliset tarinat menneisyyden, nykyisyyden ja historioitsijan keskinäisen suhteen mukaan. Mahdollistaaksemme pätevä vertailun on meidän esitettävä useita kysymyksiä.

Kansallisen historian rakennelma oli ensi sijassa spatiaalinen. Millä alueella se tapahtuu? Mitkä ovat tämän alueen rajat ja kuinka se on sisäisesti organisoitu? Kansallinen historia on myös aikaan liittyvää. Tässä on kysyttävä, mikä hetki on vakiinnutettu "aluksi" ja mitkä tapahtumat luovat kansallisen historian periodisoinnin. Kansallista historiaa on pohdittava myös laajemmassa kontekstissa, suhteessa muihin kansakuntiin. On selvää, että valtiottoman kansakunnan historia on kertomus kansakunnasta, jolla on valtio vastustajanaan, toisin sanoen, tässä tapauksessa kansallinen historia on rakennettu kertomaan kamppailusta itseään kansalliseksi väittävää valtiota vastaan.

Kansallisen historian rakennelmien systemaattinen vertaileva analyysi jää jatkotutkimusten tehtäväksi. Muutamia rajoitettuja yleistyksiä voidaan kuitenkin tehdä. Tarkasteltaessa kaikkia edellä mainittuja kriteerejä on eroteltavissa neljä erilaista "kansallisen historian" ajatusrakennelmaa, jotka kaikki ovat säilyneet enemmän tai vähemmän muuttuneina 1800-luvulta nykyaikaan asti. Nämä edustavat neljää lähtökohtaa viimeaikaisessa keskustelussa historian "denationalisoimisesta" yhdistyneen Euroopan olosuhteissa.

1. Kansallinen historia syntyi sellaisen valtio-kansakunnan historiana, jonka ole-

massaoloa ja syviä historiallisia juuria ei oltu kiistetty. Tässä mielessä kansallinen historia konstruointiin aiemman, keskiajan ja uuden ajan alun, kehityksen ”luonnolliseksi” jatkumoksi ja historiallisen valtion aluetta pidettiin kansallisena alueena: valtiohistoria oli miltei identtinen kansallisen historian kanssa. Ranska, Espanja, Ruotsi, Englanti ja omituista kyllä myös Saksa, siis Pyhä Roomalainen keisarikunta.

2. Kansallinen historia saattoi vedota historialliseen, keskiaikaiseen valtiomaisuuteensa, joka vastasi suunnilleen kansallisen liikkeen syntyvaiheen etno-kansallista identiteettiä, mutta riippumaton valtioasema oli keskeytynyt uuden ajan alussa. Kaikesta huolimatta valtiomaisuuden peruspiirteet säilyivät enemmän tai vähemmän institutionalisoituina jäännöksinä, sellaisina kuin valtiopäivät, valtion rajat, oikeusjärjestelmä ja kirkollisorganisaatio. Näissä tapauksissa kansallinen olemassaolo projisoitiin aiempiin valtiokokonaisuuksiin, kun taas historiallinen raja ei yleensä vastannut etnistä rajaa. Puolan, Unkarin, Tsekin, Norjan, Kroatian, Liettuan ja ehkä Skotlannin ja Katalonian kansallinen historia.

3. Kansalliseen historiaan liittynyt keskiaikainen valtiomaisuus oli siinä määrin tuhattu, että se eli ainoastaan historian muisteluksi ja myyttisenä ”muistona”. Tällöin oli äärimmäisen vaikeaa määrittellä kansallisen liikkeen vaatimia historiallisia rajoja ja määrittellä historiallinen jatkuvuus kansallisen olemassaolon mielikuvissa. Eri kansallisten liikkeiden vaatimat alueet menivätkin usein päällekkäin. Kreikkalaiset, serbit, bulgaarit, romanialaiset, ukrainalaiset, katalonialaiset, irlantilaiset, walesilaiset, flaamit.

4. Kansallinen liike pystyi vaatimaan vain vähän tai ei lainkaan poliittisen kehityksen jatkuvuutta eikä siksi voinut konstruoida kansallis-valtiotraditiota. Kansallinen identiteetti määrytyi miltei yksinomaan etnisesti, mikä määräsi ennakoita kansalliset rajat määriteltäväksi etnisin perustein. Toinen seuraus oli historian ja historiallisen argumentin suhteellisen heikko rooli kansallisessa liikkeessä. Slovakialainen, eestiläinen, latvialainen, slovenialainen, makedonialainen ja valkovenäläinen kansallinen liike.

Muutamia liikkeitä voidaan pitää myös välittävinä: saksalainen ja myös italialainen valtiotraditio ei liittynyt yhteen valtakuntaan, vaan useisiin saksalaisiin ja italialaisiin ruhtinaskuntiin. Suomessa poliittinen autonomia alkoi venäläisten miehitettyä maan, vain muutama vuosikymmen ennen kansallisen liikkeen syntyä.

Useimmissa yllä mainituissa tapauksissa kansallisen historian rakentaminen tapahtui kolmessa vaiheessa tai pikemminkin kolmenlaista asennetta esiintyi peräkkäin tai samanaikaisesti: romantiikan historiankirjoituksen ja tieteellisen historiankirjoituksen vaiheet sekä revisionismin, kriittisen historiatieteen vaihe. Monissa tapauksissa näitä ”kansallisen” historian, tai pikemminkin valtiohistorian tuottamisen kolmea vaihetta edelsivät barokin ja valistuksen vaiheet.

Myös keskiajan ”kansallisten” kronikoiden ja humanismin historiankirjoituksen traditio vaikutti, rajoitti ja muunsi kansallisen historian rakennelmaa. Se koski ensi sijassa kansallisen alueen rakennetta, sen rajoja, kansallisesti tärkeiden tapahtumien valikoimaa ja joskus myös kansakunnan luonteenomaisten piirteiden määrittelyä.

Sen jälkeen kun historiallisen totuuden periaate oli saavuttanut auktoriteettia, joka saattoi tapahtua jo romantiikan tieteen kautena ja ainakin tieteellisen historiankirjoituksen kautena, täytyi kansallisen historian rakennelman noudattaa tiettyjä kriittisen tieteen peruseriaatteita. Enää ei ollut mahdollista murtaa logiikan periaatteita, keksiä tapahtumia tai historian henkilöitä ja vielä vähemmän keksiä kansallista historiaa täysin tyhjästä. Tämä ei tarkoittanut sitä, että menneiden tapahtumien ”kansallistaminen” olisi käynyt mahdottomaksi, vaan sitä, että se tapahtui aineistoa valikoimalla ja ilmiöiden välisten suhteiden kausaalisella tulkinalla. Kuitenkin vain oikeaksi todistettua historiallista materiaalia voitiin käyttää historiallisen rekonstruktion rakennusmateriaalina.

Täyttääkseen tehtävänsä ja toimiakseen historiatietoisuuteen vaikuttavana tekijänä täytyi kansallisen historian rakennelman tavoittaa laaja yleisö. Tämä ”siirto” tapahtui melko monenlaisin keinoin: sanoma- ja

aikakauslehdistä yleisesityksien, kirjallisuuden, runouden ja teatterin kautta koulukirjoihin ja poliittisiin puheisiin. Tässä kohden on huomautettava, että tieteellisen historiankirjoituksen ohella historiaa on käytetty suoranaisena politiikan välineenä ja myös taiteessa ja opetuksessa.

Kaikkien näiden tekijöiden tulos oli kansakunnan jäsenten ”yleinen”, maallikoiden, historiallinen tietoisuus. Tämä tietoisuus tuotti kansallisen historian tulkinnasta version, joka vastasi vain osittain tieteellistä näkemystä, mutta joka ei voinut poiketa siitä kokonaan ja kaikilta osiltaan ja vastavasti historiallinen argumentti saattoi tehotta poliitikkojen käyttämänä ainoastaan silloin kun se vastasi tarpeeksi kohderyhmänsä yleistä historiallista tietoisuutta. Jo se, että kansallinen historia tuotiin kansakunnan arkikokemukseen historiallisena tietoisuutena, sisälsi todellisen mahdollisuuden myyttien luomiseen ja välineellistämiseen. Kun näin tapahtui, syntyi nationalistisia päämääriä, joita tieteellinen historiankirjoitus ei aina pystynyt edes ennustamaan. Toisissa tapauksissa on kuitenkin osoittautunut, että tieteellinen historiankirjoitus on ollut siinä määrin vakuuttunut argumenttiansa vahvuudesta, että se on itse ryhtynyt todistelemaan nationalististen tavoitteiden ja käsitteiden oikeutusta.

Koska kansakunnan käsite oli ennalta-määritetyssä ja personalisoidussa muodossaan hallitseva 1800-luvulla (ja myöhemmin), voimme melkein väittää, että historioitsijat konstruoivat kansalliset tarinat eräänlaisiksi kollektiivisiksi muistoiksi. Vaikka he kunnioittivat kaikkia modernin tieteen periaatteita, heidän työllään oli tyypillisiä muistelmien ominaisuuksia, sillä miltei aina nämä historioitsijat samastuivat kansakuntiin. Niinpä kansallisia historioita pitää tarkastella samojen kriittisten normien mukaan kuin muita lähteitä.

Kansallisen historian ja kansallisen yleisön väliset suhteet eivät vaikuttaneet vain historioitsijasta yleisöön päin. Sama toimi myös toiseen suuntaan: kansallisen historian rakennelma oli hyväksyttävissä ainoastaan, jos se oli sovittavissa kohdeväestön vallitsevaan kansalliseen identiteettiin (ja

historialliseen tietoisuuteen). Mikäli tämä ehto ei täyttynyt, oli kansallisen historian rakennelman pakko epäonnistua. Voimme mainita esimerkiksi, että kehitymässä olevan slovakikansakunnan jäseniä ei saatu omaksumaan Tšekkoslovakian ja Unkarin historiarakennelmia ja että illyrialaisuus ja yhteisen espanjalaisen valtio-kansakunnan historia-ajatus epäonnistuivat. Ehkäpä voisimme lukea mukaan myös turhat yritykset tehdä Skotlannin historiasta kansallisesti mobilisoivaa tekijää, vaikkakaan tässä tapauksessa ei ollut kyse pelkästään seipelmistä.

Kansallisen historiarakennelman onnistumisasteeseen vaikutti monia muitakin tekijöitä. Siihen vaikuttivat kohdeyleisön valmius ymmärtää historian muutoksia ja historia-argumentti ja valtion ja/tai etnisen identiteetin tason riittävyys. Kansallisen historian rakennelma saattoi välittää todisteita kansallisille arvoille ainoastaan näillä edellytyksillä. Näin oli varsinkin silloin kun kansallista olemassaoloa uhkasi todellinen tai näennäinen vaara. Kasvava määrä kansakunnan jäseniä oli halukas (ja kykenevä) hyväksymään sen nationalistisen periaatteen, että oma kansallinen historia oli avain universaalihistorian ymmärtämiseen. Toisin sanoen he hyväksyivät ajatuksen siitä, että yleisiä tapahtumia voitiin vertailla kansallisen historian mittapuulla: olivatko tapahtumat ja kehityskulut kansakunnan kohtaloille oleellisia tai käyttökelpoisia. Kansallinen historia auttoi lisäksi ymmärtämään ja usein myös arvioimaan nykyisyyttä. Tämä näkökohta sisältää myös sen, että kansallisesta historiasta saa positiivisia ja varoittavia esimerkkejä nykyajalle ja että se rohkaisee ja luo kansallisesti motivoitua aktiivisuutta. Tieteellisen historiankirjoituksen vaikutus on tässä suhteessa ainoastaan toissijainen. Kansallisen historian uudelleenarvioitu ja poliittisesti tuotettu käsite työnsi sen takalalle. Tämä ei kuitenkaan ole mikään syy hylätä tieteellistä historiankirjoitusta tai pienentää sitä pelkäksi nationalististen ideologioiden työkaluksi.

Mitä me voimme oppia tästä kaikesta tänä päivänä? Säilyykö kansallisen historian rakennelma ja mikä siinä tapauksessa on

sen merkitys nyky-yhteiskunnissa? Nykyisin historia on lakannut olemasta ratkaiseva kriteeri siinä, mitä instituutiot, ryhmät ja kansakunnat vaativat hyväksyttäväksi. Samaan tapaan historiallisen totuuden argumentti on menettänyt paljon auktoriteettiaan, varsinkin sen jälkeen kun postmoderni relativismi kyseenalaisti historian tutkimuksen käsittämisarvon. Nykyisin kaikki tietävät, että historia ei rajoitu poliittisten tapahtumien ja suhteiden historiaan. Poliittisen historian puuttuminen ei diskvalifioi enää kansallista historiaa: ei ole arvovaltakysymys omistaa omia "kansallisia" kuninkaita ja satureita.

Kaikkien näiden syiden takia neljän tyypisen "kansallisen historian" ero väheni ja menetti merkityksensä. Vaikuttaessaan useilla tavoilla nykyiseen näkemykseen kansallisesta historiasta, ne vaikuttavat siihen yksittäisen kansakunnan historian kirjoitus-tradition osana. Kaikesta huolimatta *Universalgeschichte* outona perintönä on kansallisten historioiden laadussa säilynyt yksi perusero. Tämä on "johtavien" eurooppalaisten kansakuntien – siis niiden, joilla on valtion jatkuvuus keskialjalta asti – ja kaikkien muiden kansakuntien – siis niiden, joita pidetään pieninä, ei-historiallisina ja merkityksettöminä – kansallisten historioiden välinen ero. Niin t%eikkeillä kuin suomalaisilla on omat kokemuksensa...

Kansallisesta historiasta on tähän asti voinut syntyä sellainen väärä mielikuva, että se olisi vanhentuneena ilmiönä vain "nationalistisen" menneisyyden käyttökelpoton reliikki. Asian ydin kuitenkin on, että 1800-luvulta on jäänyt jäljelle eräs merkittävä perintö, jota ei voida ylenkatsoa: kansallinen identiteetti, joka on suurten sosiaaliryhmien – kansakuntien – edellytys ja perusta. Miltei kaikki kansakunnat loivat viime vuosisadalla "omat" kansallis-valtiot eliitteineen, ideologioineen – ja historioineen. Vakaiden itsenäisten kansallis-valtioiden oloissa kansallisen historian rakennelma menetti osittain pyrkimyksensä kilpaila joitain suurempia monikansaisia valtioita vastaan, mutta toisaalta kansalliset historiat ulottuvat joskus toistensa alueelle ja luovat uusia keskusteluaiheita.

Viime vuosisadalta eivät periydy ainoastaan kansalliset identiteetit, vaan myös vaakaana tekijänä yleiseen mielipiteeseen tunkeutunut historiatietoisuus. Sukuperinne, kouluopetus ja massamedia luovat ja muokkaavat jatkuvasti tätä historiatietoisuutta, joka sisältää myös kansallisen historian ajatusrakennelman. Maallistunut yksilö tarvitsee myös tänä päivänä kuolemattomuuden illuusion, jonka hän saavuttaa olemalla ikuisen ryhmän – kansakunnan – jäsen. Historiatieteen vaikutus ja auktoriteetti historiaan vaikuttajana on kuitenkin vähentynyt ja joissain tapauksissa jopa taantunut viime vuosikymmeninä, ja sen tilalle ovat tulleet televisioelokuvat, alatyyliset lehdet jne.

Kansallisvaltion perustana kansallinen identiteetti ja valmis kansakunta ovat tarvinnut myös viime aikoina kansallisen historian rakennelmaa. Jotkut intellektuaalit ovat taipuvaisia vaatimaan kansallisten identiteettien hävittämistä (nationalismin ja shovinismin potentiaalisina lähteinä) ja niiden korvaamista eurooppalaisella identiteetillä. Tämä tapahtuu ehkä seuraavan muutamien vuosikymmenen aikana, mutta on epärealistista ja utopistista tällä hetkellä odottaa äkkinäistä siirtymistä kansallisesta eurooppalaiseen identiteettiin.

Ne taas, jotka pitävät kansakuntaa poliittikkojen keinotekoisena luomuksena, suhtautuvat epäillen myös kansallisen historian rakennelmaan. On kuitenkin kysyttävä, millaista vaihtoehtoa he tarjoavat sen tilalle. Onko "historian loppu", Fukujaman merkityksessä, siirretty menneisyyteen? Onko se Euroopan historia ilman kansakuntia? Onko se mikrohistoria, paikallis- tai aluehistoria – sivuuttaen sen, että siitä myöhemmin tuli kansallisen yhteisön osa?

Henkilökohtaisesti epäilen suuresti sitä, että eurooppalaista historiaa voitaisiin kirjoittaa viittaamatta lainkaan kansallisiin historioihin. Vaikka erikoisalani on eurooppalainen historia ja vertaileva historia, olen syvästi vakuuttunut siitä, että tarvitsemme kansallisia historioita, joskaan ei 1800-luvun hengessä kirjoitettuja, ei siis kansallisen itsensä glorifioinnin ja ikuistamisen välineinä tai poliittisten vaateiden (tai jopa aggressioiden) argumentteina, vaan historiallisen

analyysin käyttökelpoisena, rationaalisena apuvälineenä ja selityksenä vertailevalla eurooppalaisella tasolla. Ei omaelämäkertana, vaan toisten elämäkertana.

Kolme merkittävää ajattelutavan muutosta kansallisten liikkeiden oloista voisi nykyisin tarjota suotuisat edellytykset tällaiselle kansallisen historian ajatusrakennelmalle. Ensinnäkään enää ei tarvita yksimielistä, yhdenmukaistettua kansallisen historian näkemystä, joka tarjottaisiin ”pakollisena” kansakunnan kaikille jäsenille. Toisekseen useimpien eurooppalaisten kansakuntien ja kansallis-valtioiden olemassaolo on yleisesti hyväksytty eikä kansallista historiaa enää tarvita oikeutukseksi kansakunnan puolesta tai sitä vastaan. Kolmanneksi vakiintuneen mielipiteenvaihdon kaikkien Euroopan maiden kriittisten historioitsijoiden kesken täytyy olla tarpeeksi vahva hylätäkseen ja välttääkseen nationalistisia virheitä ja vääristymiä. Tällä optimistisellä näyllä on kuitenkin yksi tärkeä kompastuskivi: syvä kiulu historian rakennelman – sellaisena kuin kriittiset historioitsijat ovat sen kirjoittaneet – ja ihmisten historiallisen ”perinteen” – jota on siirretty sukupolvelta toiselle ja joka eroaa yhä enemmän modernin ja kriittisen kansallisen historian rakennelmasta – välillä. Mitä enemmän kouluhistoriaa vähennetään, sitä syvemmäksi tämä tieteen ja ihmisten mielen välinen kiulu kasvaa.

Euroopan historia

Meillä on kuitenkin nykyisin toinen haaste, jonka merkitys koko ajan kasvaa: Euroopan historian tarve. Mikäli tällaisen historian on määrä tulla uuden, eurooppalaisen identiteetin perustaksi, sitä ei voida kirjoittaa viittaamatta yksittäisiin kansallisiin historioihin. Tämän eurooppalaisen historian täytyy olla inkluusiivinen, ei eksklusiivinen. Ts. kaikkien eurooppalaisten täytyy pystyä kansalaisuuteen katsomatta hyväksymään se ”meidän” historiaksi.

Ongelma on se kuinka edetä silloin jos yritämme saavuttaa tämän päämäärän kirjoittamatta vain näytteitä 20 tai 30 kansallisesta historiasta. Useita yrityksiä kirjoittaa ”eurooppalainen historia” on tehty, ja niitä

ovat julkaisseet miltei yksinomaan historioitsijat, jotka kuuluvat johtaviin eurooppalaiseen valtio-kansakuntiin, niille jotka väittävät olevansa historiallisen edistyksen ratkaiseva tekijä.

Onko tämä ainoa tapa, jolla historiallinen ulottuvuus voisi tuottaa eurooppalaisen identiteetin? Pystyn kuvittelemaan toisenkin lähestymistavan, jolla tämä tavoite voidaan saavuttaa: Euroopan historia, jota ei ole kirjoitettu pelkkänä voiman ja edistyksen historiana, vaan vertailevana historiana, joka analysoisi epätasaista kehitystä, innovaatioiden leviämistä läpi koko mantereeseen – korkeammalle kehittyneistä vähemmän kehittyneisiin maihin. Tällainen lähestymistapa ei kuitenkaan ole modernin historiankirjoituksen nykyisessä metodologisen sekaannuksen tilassa toimiva.

Ehkä toisella lähestymistavalla voisi olla paremmat mahdollisuudet menestyä: voitaisiin kirjoittaa kaksi versiota eurooppalaisesta historiasta ja täydentää niitä vastavuoroisesti. Yksi – ranskalaisten, brittiläisten ja saksalaisten historioitsijoiden kirjoittama – versio esittämässä ”johtavien” mahtien perspektiiviä. Toinen – Puolan, Suomen, Irlannin, Kreikan, jne. historioitsijoiden kirjoittama – versio esittäisi näkemyksen eurooppalaisesta historiasta pienempien ja vähemmän kehittyneiden kansakuntien perspektiivistä. Kuvitelkaamme toisin sanoen eurooppalaista historiaa, jota katseltaisiin ”ytimen” näkökulmasta, ja mantereen toista historiaa, jota tarkasteltaisiin periferian perspektiivistä. Edellytys olisi luonnollisesti luopua molemmissa tapauksissa perinteisestä historiatieteen jaottelusta poliittiseen historiaan, sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoriaan jne. Ikävä kyllä tämä on jokseenkin utopistinen projekti. Postmodernin relativismin ilmapiiri, mikrohistorian ja ”historian lopun” voittokulku eivät luo sille suotuisia olosuhteita. Pikemminkin päinvastoin. Silti eurooppalaisen identiteetin historiallisen ulottuvuuden tarve tulee ennemmin tai myöhemmin tyydytetyksi – loppujen lopuksi myös ilman akateemisen tieteellisen historian osallisuutta.

(Käännös *Ossi Kokkonen*)

NAINEN JA AATE

KATRIINA LEHTO

Rosa elää!

Rosa Luxemburg oli eräs tämän vuosisadan tunnetuimpia marxilaisia teoreetikkoja. Filosofian lisensiaatti Katriina Lehto tarkastelee Rosa Luxemburgia henkilöhistoriallisesta näkökulmasta ja esittelee Luxemburgia koskevia uusimpia elämäkerrallisia tutkimuksia.

■ Rosa Luxemburgin kuolemasta tuli tämän vuoden tammikuussa kuluneeksi 80 vuotta. Rosa on tunnettu lähinnä merkittävänä marxilaisena teoreetikkona, joka jo hyvin nuorena joutui pakenemaan kotimaastaan Puolasta ja löysi uuden kodin keisarillisesta Saksasta.

Esittelen Rosan elämää ensi sijassa *Elzbieta Ettingerin* elämäkerran¹ avaamasta henkilöhistoriallisesta (human intrest) näkökulmasta, sillä Rosa on tutustumisen arvoinen myös ihmisenä eikä ainoastaan teoreetikkona.

Rosan elämä päättyi traagisesti Berliinissä 1919. Mutta miksi hän lähti Puolasta jo hyvin varhaisessa vaiheessa?² Perinteisesti häntä on tarkasteltu kotimaansa menettäneenä poliittisena pakolaisena. Uusissa tutkimuksissa hänet kuvataan Puolan kansallisorunoiija Adam Mickiewiczin innoittamaksi sosialistiseksi 'pyhiinvaeltajaksi'. Nuoruuden ihanteensa Mickiewiczin tapaan hän lähti kiertämään maailmaa palvellakseen näin sekä puolalaisia että koko maailman sorrettuja. Lähdön taustalla oli halu päästä

"levittämään sosialismin sanomaa" ja opiskelemaan vapaasti, mikä tsaristisessa Puolassa ei ollut mahdollista. Entä mikä sai juutalaisen kauppiasperheen tyttären kokemaan yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuden niin voimakkaasti, että tämä vähitellen omisti koko elämänsä paremman maailman luomiseen?

Rosa eli aatteensa mukaisesti: hän vaihtoi alati kotia, asuinpaikkoja ja kotimaata. Hän koki olevansa kotonaan siellä, missä voi toteuttaa pyhiinvaeltajan kutsumustaan. Lukuisat asuinpaikat vaikuttivat häneen ja hän jätti niihin persoonallisen jäljen toiminnastaan. Rosan monista kotipaikoista erityisesti pitkäaikaisin kotikaupunki Berliini on uusissa Luxemburg-tutkimuksissa keskeinen.

Muutto Varsovaan

Rosa Luxemburg syntyi pienessä Zamoscin kaupungissa kaakkoisessa Puolassa. Hän oli nuorin Elias ja Lina Luxemburgin viidestä lapsesta. Perhe muutti pääkaupunkiin Varsovaan Rosan ollessa kaksivuotias. Rosan

1. *Elzbieta Ettinger*, Rosa Luxemburg. A Life (London 1987), Luxemburgin elämäkerran tarkastelussa olen nootittanut vain muista kuin Ettingerin kirjasta saadut tiedot; *Heinz Knobloch*, Meine Liebste Matilde. Die beste Freundin der Rosa Luxemburg (Frankfurt am Main 1997); *Klaus Gietinger*, Eine Leiche im Landwehrkanal. Die Ermordung der Rosa L. (Berlin 1995); *Annelies Laschütz*, Die Welt ist so schön bei allem Graus. Rosa Luxemburg im internationalen Diskurs (Leipzig 1998).

2. Luxemburg-biografiat antavat syntymävuodeksi vaihtelevasti joko vuoden 1870 tai 1871. Rosa oli syntynyt maaliskuussa ja tuli Sveitsiin helmikuussa 1889 eli lähtiessään Puolasta hän oli joka tapauksessa hyvin nuori; ks. esim. *Giselher Schmidt*, Rosa Luxemburg. Sozialistin zwischen Ost und West (Göttingen/Zürich 1988), s. 7.

perhe oli juutalainen, mutta ei halunnut ortodoksisjuutalaisten tapaan tiukasti noudattaa uskonnollista traditiota. Varsova oli jo tuolloin suurkaupunki ja he toivoivat sen tarjoavan mahdollisuuden paremmin sulautua muiden joukkoon.

Perhe muutti kolmen huoneen asuntoon Varsovan Zlota-kadulle. Heidän asuntonsa oli suhteellisen tilava, koska se sijaitsi kadun puolella. Sisäpihalle päin olevissa asunnoissa asuttiin ahtaammin: siellä oli samankokoisilla perheillä käytössään vain yksi huone. Toisaalta aivan lähellä olevalla vilkkaalla kadulla kulkivat naiset viimeistä muotia olevissa vaatteissa. Luxemburgien lähiympäristössä asui siis hyvin erilaisiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvia ihmisiä.

Rosalle Varsovaan muutto oli suuri elämänmuutos. Nyt hän pääsi ulos vain vanhemman siskonsa Annan kaitsemana ja siististi puettuna. Hän häpesi Annaa, joka ontui kävellessään. Vielä ikävämpää oli se, kun ei päässyt enää lainkaan ulos. Viisivuotiaana Rosa sairastui vakavasti ja joutui pysyttelemään vuoteessa vuoden ajan. Päästessään nousemaan vuoteesta oli liikkuminen hankalaa, sillä hänen toinen jalkansa oli jäänyt toista lyhyemmäksi ja nyt hän siis Annan tavoin ontui. Kohtalo ei säästänyt myöskään Rosaa lonkkasairaudelta, joka aiheutti elinikäisen vamman.

Paitsi ontumisensa vuoksi koki Rosa voimakasta erilaisuutta myös juutalaisen syntyperänsä ja isänmaallisuutensa vuoksi. Rosan perhe ei ollut kovin varakas, mutta sivistynyt ja halusi kouluttaa lapsensa hyvin. Sen vuoksi Rosakin meni venäläiseen tyttökouluun, jonka oppilaista valtaosa oli varakkaammista perheistä. Pikkukauppiaan tyttärenä Rosan oli vaikea samastua ikätovereihinsa ja tuntea kuuluvansa joukkoon. Myöskään koulu ei kohdellut häntä tasaveroisena muista yhteiskuntaryhmistä tulevien tyttöjen kanssa: heti sisäänpääsykoeksessa Rosalta vaadittiin korkeammat pisteet, koska hän oli juutalainen. Uskontotunnilla hän joutui eri ryhmään kuin roomalaiskatoliset tai ortodoksit. Myös ulkonäöltään hän tummatukkaisena ja -silmaisena poikkesi muista tytöistä, jotka olivat pitkiä ja vaaleita, puhumattakaan siitä, että hän

ontui. Muut tytöt kävivät sunnuntaisin kirkossa ja osallistuivat tanssiaisiin, joissa piti osata perinteisiä puolalaisia tansseja. Rosa vieroksui ja kadehti tällaista 'hienostoisänmaallisuutta'. Sen sijaan hän olisi halunnut käyttää omaa äidinkieltään, mutta sitä ei venäläisessä koulussa sallittu.

Omintakeinen isänmaallisuus

Rosa ei kuitenkaan antanut periksi, vaan pyrki sinnikkäällä työnteolla ja ahkeruudella kääntämään huomion pois puutteistaan ja erilaisuudestaan. Hänet opittiinkin koulussa tuntemaan luonteeltaan vahvana ja älykkäänä oppilaana, joka oli vuodesta toiseen luokkansa paras oppilas. Hän heräsi aamuisin aikaisemmin kuin muut ehtiäkseen kävellä kouluun ja kiiwetä portaat ylös ennen kellon soittoa; muut tytöt saattoivat loikkia monta rappua kerrallaan ehtiäkseen ajoissa tunnille. Taululle mennessään samoin kuin kadulla kävellessään hän keskittyi kävelyynsä ja pyrki kaikin keinoin peittämään ontumisensa.

Runoudesta muodostui jo kouluaikana Rosalle pakotie todellisuudesta ja henkisen voiman lähde. Hän löysi puolalaisen patriootin ja romantikon Adam Mickiewiczin tuotannon, jonka runojen moraalisisäfilosofisista näkemyksistä muodostui hänen maailmankatsomuksensa pohja. Tuo maailmankuva täydentyi myöhemmin teoreettisesti, kun Rosa alkoi opiskella ja kiinnostui Karl Marxin yhteiskuntatieteellisistä teorioista ja poliittisista näkemyksistä.

Mickiewicz oli jo 1800-luvulla kansallissankari ja hän on myös Puolan kansallisrunoilija. Mickiewicz oli opiskellut Vilnassa ja työskenteli Kaunasissa, kun hänet vuonna 1824 pidätettiin epäiltynä osallistumisesta kumoukselliseen toimintaan. Mickiewicz joutui vankina Venäjälle, jossa hänet muiden poliittisten vankien tapaan seuraavana vuonna vapautettiin. Siitä lähtien Mickiewicz eli koko loppuelämänsä (vuoteen 1855) maanpakolaisena, mutta hän teki kohtalostaan itselleen päämäärän. Hän näki omana elämäntehtävänänsä kulkea "pyhiinvaelluksella" eri puolilla maailmaa ja sillä tavoin palvella maataan. Puola oli aina oleva osa häntä ja hänen työtään. Mickiewicz

kiinnostui myös sosialismista ja kirjoitti Varsovan vuoden 1830 kapinallisille omistetun runokokoelman ”Puolalaisten pyhiinvaeltajien kirja,” vaikka ei itse ollutkaan mukana tapahtumissa. Mickiewiczistä tuli esikuva Rosalle, joka myös alkoi nähdä tehtävänä taistelun inhimillisemmän ja oikeudenmukaisemman maailman puolesta. Teini-ikäiselle Rosalle runoista tuli inspiraation lähde ja se toi hänelle sen yhteenkuuluvuuden tunteen, jota vaille hän koulussa oli jäänyt. Runoilijan mukaan uuden sukupolven nuoret tulisivat yhteistuumiin, rintarinnan rakentamaan uuden paremman maailman. Se olisi maailma, jossa kaikki rakastaisivat toisiaan ja näin myös Rosa saisi osakseen kaipaamaansa toveruutta ja rakkautta huolimatta alkuperästään ja puutteistaan. Romanttisen runouden näkemyksellä tavallisten ihmisten kyvystä toimia oikein, ”maalaisjärkeä” noudattaen oli vaikutusta myös Rosan teoreettisiin näkemyksiin. Rosa asetti myöhemmin kyseenalaiseksi Leninin näkemyksen siitä, että vallankumous edellytti ammattimaisesti toimivan ”etujoukon”. Rosa sen sijaan korosti joukkojen spontaanin – vaikkakaan ei päämäärättömän – toiminnan merkitystä vallankumoukselle.

Elämä oman maan ulkopuolella

Rosa seurasi Mickiewiczin ja monien aikalaistensa esimerkkiä ja lähti mukaan kumoukselliseen toimintaan, sosialistiseen liikkeeseen. Vaikka hän jo teini-ikäisenä oli aktiivisesti mukana lainvastaisessa poliittisessa toiminnassa, se ei kuitenkaan hänen kohdallaan ollut syy Puolasta lähdölle. Ettingerin mukaan Rosa lähti ulkomaille ensisijaisesti voidakseen opiskella yliopistossa. Toiminta sosialismin ja paremman yhteiskunnan puolesta oli tässä vaiheessa tärkeysjärjestyksessä vasta toisella sijalla, mutta nousi myöhemmin etusijalle.

Maanpakolaisena Sveitsissä Rosa oli yksi lukuisista venäläisistä ja puolalaisista emigranteista. Pian Zürichiin tultuaan Rosa kirjoittautui yliopistoon ja alkoi opiskella yhteiskuntatieteitä. Vaikka Rosa menestyi jälleen hyvin opinnoissaan ja väitteli tohtoriksi vuonna 1897, toiminta sosialistisessa liikkeessä muodostui vähitellen opintoja

tärkeämmäksi. Hän aloitti journalistin uransa kirjoittamalla artikkeleita Puolan työväenliikkeen tehtävistä. Hän oli eräs Puolan kuningaskunnan sosialidemokratia -puolueen³ perustajajäsenistä ja osallistui sen edustajana Sosialistisen Internationaalin (II Internationaali) kokouksiin. Näissä kansainvälisissä tapaamisissa Rosa käytti rohkeasti puheenvuoroja ja tuli siten tunnetuksi myös muiden kuin puolalaisten keskuudessa. Saksan sosiaalidemokraattinen puolue (SPD) oli II Internationaalin johtava puolue⁴ ja niinpä Rosa vuonna 1898 päätti muuttaa Saksaan. Siellä hän katsoi saavansa parhaat mahdollisuudet toimia kansainvälisen sosialistisen liikkeen hyväksi. Saksan kansalaisuuden hän sai solmimalla kullissivioliiton erään emigranttiystävänsä pojan kanssa.

Rosa saapui Berliiniin vuonna 1898 ja liittyi Saksan sosiaalidemokraattiseen puolueeseen jäseneksi juuri, kun puolue oli käännekohdassaan. Eduard Bernstein (1850–1932) oli puolueen johtavia teoreetikkoja ja hän oli juuri esittänyt oman revisionistisen näkemyksensä sosialismista. Rosa otti voimakkaasti kantaa näihin näkemyksiin. Hän kirjoitti puolueen lehteen artikkelisarjan, joka sittemmin julkaistiin myös kirjana otsikolla Yhteiskunnallinen uudistustyö vai vallankumous.⁵ Rosa ei nähnyt uudistuksia ja vallankumousta toisilleen vastakkaisina, vaan nivoi ne yhteen. Parlamentaarisesti toteutettujen uudistusten avulla voitiin lisätä työväen poliittista tietoisuutta ja siten valmistella vallankumousta.

Spartakus-ryhmän kohtalo

Uuden vuosisadan alku toi mukanaan historiallisen tapahtuman, joka auttoi Rosaa kehittämään ajatuksiaan vallankumouksesta eteenpäin. Kun mahtava Venäjä vuonna 1905 oli häpeällisesti hävinnyt ’pienstä’ Japania vastaan käymänsä sodan, maassa

3. *Matti Viikari*, Rosa Luxemburg ja 'Sosialidemokratian kriisi', jälkilause Rosa Luxemburgin samannimisen teoksen suomennoksessa (Helsinki 1973), s. 138.

4. *Ibid.*, s. 138.

5. *Sozialreform oder Revolution*, suom. Yhteiskunnallinen uudistustyö vai vallankumous (Helsinki 1971), *Ibid.*, s. 138.

puhkesi yleislakko. Sen seurauksena perustettiin ensi kertaa Venäjän historiassa kansanedustuslaitos, duuma. Nämä tapahtumat innostivat myös Rosaa ja hän täydensi omia näkemyksiään reformien ja vallankumouksen suhteesta. Juuri yleislakon hän näki nyt sellaisena laillisena vastarinnan muotona, joka kohottaisi työväen tietoisuutta ja mahdollistaisi vallankumouksen alkuunpääsyn. Yleislakon onnistunut toteuttaminen vaatisi työväestön koulutusta ja kokemusta organisoitumisesta. Lakko ei kuitenkaan voisi alkaa kenenkään käskystä. Se alkaisi sitten, kun sekä taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen tilanne olisi siihen kypsä.⁶

Ensimmäinen maailmansota tuotti sitten vuorostaan Saksan keisarikuntaan tilanteen, jossa oli pakko toteuttaa perustavanlaatuisia yhteiskunnallisia uudistuksia. Rosa perusti yhdessä Karl Liebknechtin kanssa vuonna 1916 Spartakus-ryhmän, jonka avulla he pyrkivät vaikuttamaan tilanteeseen ja tarjoamaan vaihtoehdon sosiaalidemokraattisen puolueen politiikalle. Vuoden 1919 tammikuussa poliittinen tilanne Berliinissä kärjistyivät aseelliseksi taisteluksi, jossa Spartakus-ryhmän joukot lyötiin hajalle jo ennen kuin ne olivat ehtineet kunnolla järjestäytyä. Näiden tapahtumien yhteydessä Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht surmattiin hyvin raa'alla tavalla ja Rosan ruumis heitettiin Berliinin keskustassa olevaan Landwehr-kanavaan. Vasta toukokuussa ruumis löytyi ja luovutettiin vainajan ystäville haudattavaksi. Kesäkuun 13. päivänä 1919 Rosa Luxemburg haudattiin Berliinin Friedrichsfelden hautausmaalle, jonne Liebknecht ja kaikkiaan 32 tammikuun taisteluiden yhteydessä surmansa saanutta työläistä jo aiemmin oli haudattu.⁷

Uusi Luxemburg-tutkimus

Rosa Luxemburgin viimeisiä vaiheita Berliinissä käsittelee *Klaus Gietingerin* tutkimus. Gietinger aloitti aiheitaan koskevien lähteiden keruun vuonna 1969, mutta monien vaikeuksien vuoksi työn valmistuminen lykkääntyi vuoteen 1995. Aikataulun venymisestä oli kuitenkin etua: Berliinin muurin murtumisen aiheuttaman poikkeustilanteen seurauksena Gietinger sai ensim-

mäisenä ja toistaiseksi ainoana tutkijana käyttöönsä Saksan demokraattisen tasavallan (DDR) arkistoihin talletetut dokumentit, jotka virallisesti julkistetaan vasta vuoden 1999 aikana.⁸ Tutkimus on poliisityön tapaan tehty yksityiskohtainen pyrkimys selvittää, mikä oli tapahtumien kulku Saksan vuoden 1918 ”vallankumouksen” (Novemberrevolution)⁹ ja Spartakus-kapinan aikana tammikuussa 1919. SPD:n puoluejohdon osuus ja mahdollinen myötävaikutus Luxemburgin ja Liebknechtin poliittiseen murhaan¹⁰ on kysymys, johon Gietinger pyrkii tuomaan lisävalaistusta, vaikka käskyä ’kapinallisten’ likvidoinnista ei ole olemassa.¹¹

Berliini on erittäin yksityiskohtaisen tarkastelun näyttämönä myös *Heinz Knobloch*in teoksessa ”Meine liebste Mathilde”. Mathilde Jakob oli Rosa Luxemburgin yksityissihteeri, josta vuosien mittaan tuli hänen läheisin ystävänsä. Rosa asui Berliinissä kaikkiaan noin kaksikymmentä vuotta eri puolilla kaupunkia. Nämä asuinpaikat ja muut Rosan läheiset ihmiset tulevat lukijalle tutuiksi Mathilden ja Rosan yhteisen taipaaleen kuvauksen myötä. Mathilde oli yhteyshenkilö ja korvaamaton tuki Rosalle erityisesti pitkinä kotiaresti- ja vankeusaikoina.

Mathilde Jakobin merkitys Rosan työtoverina ja ystävänsä on tullut esiin sen jälkeen, kun professori *Naribiko Ito* löysi Rosan Mathildelle kirjoittamat kirjeet New Yorkissa sijaitsevasta Buttinger-kirjastosta.¹² Ne julkaistiin vuonna 1980 kirjoittajansa syntymän 110-vuotispäivän yhteydessä. Julkaisusta saaduilla tuloilla perustettiin samana vuonna kansainvälinen Rosa Luxemburg-seura (Internationale Rosa-Luxemburg-Gesellschaft). Kirjeiden löytäjä ja seuran pitkäaikainen puheenjohtaja Ito onkin sitä mieltä, että ”Rosa itse” on seuran synnyn takana.¹³

Kolmannessa kirjauutuudessa *Annelies Laschitz*a nivoo yhteen Luxemburgin ja hänen nimeään kantavan seuran tarkastelun paikkakunnittain ja teemoittain. Hän kertoo Rosan pisimmästä ulkomaanmatkasta, joka suuntautui vuonna 1909 Italiaan ja yhdistää tähän kuvauksen ensimmäisestä kansainvälisestä Luxemburg-tutkijaseminaarista, joka järjestettiin Reggio Emiliassa vuon-

na 1973. Rosan tavoin myös hänen tutki-
jansa ovat halunneet ulottaa toimintansa
maapallon eri kolkkiin; viime vuonna seu-
ra järjesti seminaarin Tampereella.¹⁴

Rosa elää edelleen kaikkien hänen elä-
mäntyönsä ja kohtalonsa tuntevien mielis-
sä ympäri maailmaa. Joka tammikuun toi-
sena sunnuntaina kokoontuu tuhansia ihmisiä
Berliiniin kunnioittamaan hänen muis-
toaan. Osa muistelijoina käy Landwehr-
kanavan varrelle pystytetyn muistomerkin
luona; erityisen suuri joukko vieraillee en-
tisen Itä-Berliinin puolella sijaitsevalla Fried-
richsfelden hautausmaalla, johon Luxem-
burgin ja Liebknechtin ohella myös kaikki
muut SPD:n tunnetuimmat johtajat on
haudattu.

6. *Virve Manninen*, Sozialismus oder Barbarei? Der Revolutionäre Sozialismus von Rosa Luxemburg (Helsinki 1996), s. 57–58.

7. *Klaus Hammer*, Historische Friedhöfe & Grabmäler in Berlin (Berlin 1994), s. 379.

8. *Gietinger* 1995, s. 8.

9. *Ibid.*, s. 7.

10. *Ibid.*, s. 10.

11. *Ibid.*, s. 111.

12. *Naribiko Iton* esipuhe teoksessa Rosa Luxemburg. Ich umarme Sie in großer Sehnsucht. Briefe aus dem Gefängnis 1915 bis 1918 (Bonn 1996), s. 12.

13. *Laschitzka* 1998, s. 10.

14. Yhteenveto Tampereen seminaarista *Theodor Bergmann*, Internationale Luxemburg-Gesellschaft, Sozialismus 12/98, s. 56–57.

Rosa Luxemburg. Det Kgl. Bibliotek.

VELI-MATTI RAUTIO

Puolalainen, juutalainen, vallankumouksellinen, nainen: Rosa Luxemburg

Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen ja kansainvälisen Rosa-Luxemburg-yhdistyksen järjestämä seminaari Rosa Luxemburgista pidettiin Tampereella 11.–13.9.1998. Seminaarin alustukset ja niiden pohjalta käyty keskustelu osoittivat, että Rosa Luxemburgin henkilö ja ajattelu kiinnostavat yhä tutkijoita. Tämä vuosi on myös Luxemburg-tutkimuksen juhluvuosi: vuonna 1939 ilmestyi ensimmäinen laaja häntä koskeva elämäkertä. Filosofian tohtori Veli-Matti Rautio tarkastelee Luxemburg-tutkimuksen eri vaiheita, tutkimuksen lähdepohjaa sekä sen keskeisiä teemoja.

■ Rosa Luxemburgin elämää ja ajattelua koskeva tutkimus politisoitui heti alusta pitäen.¹ Sitä tehtiin pääasiassa Saksan kommunistisen puolueen sisällä ja tästä syytä se oli altis kommunistisen liikkeen sisäisille ristiriidoille. Saksalaista akateemista historiantutkimusta taas ei työväestön historia kiinnostanut. Luxemburg-tutkimus pysähtyi käytännössä jo ennen kansallissosialistien valtaannousua vuonna 1933. Luxemburgia pidettiin kyllä kommunistisen liikkeen marttyyrinä, mutta tuomittavan ja vaarallisen ”harhaopin” luxemburgismin perustajana.

1. Annelies Laschitzka on tehnyt merkittävää työtä tutkiessaan Luxemburg-tutkimuksen eri vaiheita. Artikkelin tämä osa perustuu pääosin hänen tutkimustuloksiin. Ks. *Annelies Laschitzka*, Zum Umgang mit Rosa Luxemburg in Vergangenheit und Gegenwart, teoksessa: Luxemburg-Bild im Meinungsstreit. Materialien des Rosa Luxemburg-Symposiums in Berlin am 5./6. März 1991, Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung 4/1991, s. 435–452. Ks. myös varhaisempi versio. *Laschitzka*, Rosa-Luxemburg-Edition und -Forschung in der DDR Bilanz und Ausblick, Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 4/1986, s. 485–497.

Leninismi vastaan luxemburgismi

Leo Jogiches, Clara Zetkin ja Mathilde Jacob päättivät heti Luxemburgin kuoleman jälkeen, tammi-helmikuussa 1919, julkais- ta Luxemburgin kootut teokset. Samalla he suunnittelivat tämän elämästä kertovan kir- jan kirjoittamista. Kaikki kolme olivat kuol- leen hyviä ja pitkäaikaisia ystäviä sekä aktiivisia Saksan kommunistisen puolueen (KPD) jäseniä. Luonnollisesti hankkeen ta- kana oli ajatus siitä, että Luxemburgin pu- heilla ja kirjoituksilla olisi pysyvää arvoa kansainväliselle kommunistiselle liikkeelle, jonka ideologinen ja järjestöllinen muoto oli vasta hahmottumassa.

Jatko ei kuitenkaan sujunut puuhamies- ten ja -naisten toivomalla tavalla; Levi ja Jacob erotettiin kommunistisesta puolueesta keväällä 1921, eikä heitä valittu Luxembur- gin koottujen teosten toimituskuntaan, joka aloitti toimintansa saman vuoden syksyllä. Leo Jogiches taas oli murhattu jo maalisi- kuussa 1919. Hankkeen alulle panijoista toimikuntaan valittiin ainoastaan Zetkin, joka kuului tuolloin myös puolueen keskus- komiteaan. Vuonna 1923 toimitustyötä joh- tamaan valittiin keskuskomitean jäsen Paul Frölich. Tuossa vaiheessa julkaisutoiminta ei ollut enää pelkästään saksalaisten komi- nunistien asia, vaan kaikkien Kominterniin kuuluneiden puolueiden, sillä se oli otta- nut vastatakseen toimitustyön kustannuk- sista.

Levin ja Jacobin erottamiset liittyivät KPD:n sisäisiin aatteellisiin erimielisyyksiin. Puolueensa bolševisointia vastustanut Levi, joka oli vielä helmikuussa 1921 puheenjoh- taja, oli arvostellut voimakkaasti Kominter- nin toimeenpanevan komitean ideoimaa ja KPD:n organisoimaa vallankaappausyritys- tä maaliskuussa 1921. Luxemburgin tavoin hän uskoi, ettei vallankumouksia voitu puo- lueen toimesta lavastaa, vaan ne syntyivät ainakin osittain spontaanisti työläisten tyy- tymättömyyden seurauksena.²

Puolueesta huhtikuussa 1921 erotettu Levi julkaisi samana vuonna hallussaan ol- leen Luxemburgin lokakuun vallankumous- ta käsitelleen kriittisen käsikirjoituksen. Myöhemmin se opittiin tuntemaan nimellä "Zur russischen Revolution". Zetkin oli ol-

Verleger: Rudolf Mosse
 Herausgeber: Rosa Luxemburg
 Redaktion: Clara Zetkin
 Nr. 50. 5. Jahrgang.
 Berlin, den 6. Oktober 1920.
 Lit. 200000

Im Kauf- und Postenbureau.

Die im Badehain verurteilten Bürger werden von mehreren Leuten getragen, die sie tragen. (Zetkin, Levi, Jogiches, Auer)

Lübeckin puoluekokouksessa puoluesihtööri Igna Auer totesi, että Rosa Luxemburg riisuu puheil- laan puoluetoverit uimabousuilleen. Porvarilli- sen Kladderatsch-lehden näkemys asiasta.

lut käsikirjoituksen julkaisemista vastaan jo ennen Levin ja puolueen keskinäistä väli- rikkoa, koska uskoi sen julkaisemisen va- hingoittavan kommunistista liikettä. Nurk- kaan ahdettu Levi sitä vastoin halusi osoit- ta puolueensa kannattajakunnalle, että hän toimi Luxemburgin hengessä vastustaessaan puolueensa seikkailupolitiikkaa ja NKP:n ylivaltaapyrkimyksiä.

Levin menettely tuomittiin yleisesti sekä KPD:ssä että Kominternissä. Sen katsottiin vahingoittavan kommunistisen liikkeen etu- ja ja hyödyttävän ainoastaan kommunismin sekä Neuvosto-Venäjän vastustajia. Häntä syytettiin omanedun tavoittelusta ja maail- manvallankumouksen pettämisestä.

Luxemburg-tutkimuksen kannalta käsikir- joituksen julkaisu oli kohtalokasta. Kommu- nistisen liikkeen ideologiseen käsitteistöön juurtui 1920-luvulla käsite *luxemburgismi*, joka oli leninismen vastakohta. Se oli mar- xilaisuuden tulkinta, jossa kiistettiin loka- kuun vallankumouksen oikeutus, aliarvioi- tiin leniniläistä kansallisuus- ja liittolaispo-

litiikkaa sekä kiistettiin etujoukkopuolueen rakentamisen välttämättömyys, minkä lisäksi siinä yliarvioitiin työläisjoukkojen poliittista toimitakykyä ja vastaavasti aliarvioitiin puolueen johtavaa roolia. Luxemburgismi oli lähes yhtä vaarallinen poikkeama oikeaoppisesta marxilaisuudesta kuin Karl Kautskyn edustama sanavallankumouksellinen ”keskustalaisuus”.³

Luxemburgismi-teesin syntyyn vaikuttivat merkittävällä tavalla ensin Leninin ja myöhemmin Stalinin asiaa koskevat kannanotot. Lenin julkaisi alkuvuodesta 1922 artikkelin, jossa hän vastasi Levin syytöksiin sekä esitti arvionsa Luxemburgin ajattelusta. Lenin painotti Luxemburgin ajattelun vallankumouksellisuutta, mutta luetteli myös tämän poliittiset ”virheet”, kuten nationalismin aliarvioimisen, työläisten ja talonpoikain liiton kieltämisen, puolueen roolin vähäntelyn ja toisaalta massojen aloitteellisuuden liioittelemisen. Erikoista on, että kirjoittaessaan artikkeliaan Lenin ei ollut lukenut sen enempää Luxemburgin käsikirjoitusta Venäjän vallankumouksesta kuin Levinin esipuhettakaan siihen. Todennäköisesti hän vain toisti ulkomuistista kysymykset, joista hän oli ollut Luxemburgin kanssa eri mieltä tämän eläessä. Stalin taas lähetti vuonna 1931 ”Proletarskaja Revolutsija”-lehdelle kirjeen, jossa hän Leninin hengessä, mutta huomattavasti jyrkemmin arvosteli Luxemburgin ja Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen vasemmiston näkemyksiä. Puolimenševistinen luxemburgismi oli hänen mukaansa yhtä vaarallinen poikkeama oikeaoppisesta marxilaisuudesta kuin trotskismi, mistä syystä sitä vastaan oli käytävä leppymätöntä taistelua.

Luxemburgismi-syytökset luonnollisesti vaikeuttivat koottujen teosten julkaisua. Vain kolme osaa suunnitellusta yhdeksästä julkaistiin vuoteen 1931 mennessä.⁴ Luxemburgin tekstit tai puheet, jotka olivat kiistanalaisia, jätettiin julkaisematta, kuten hänen kriittiset kirjoituksensa bolševikkien puoluekäsityksestä (Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie) ja lokakuun vallankumouksesta (Zur russischen Revolution).

Luxemburgin koottujen teosten kolman-

nen osan ilmestymisen jälkeen vuonna 1928 Frölich erottiin päätoimittajan paikalta ja myös koko puolueesta. Käytännössä koottujen teosten julkaisu pysähtyi tähän, vaikka uusi päätoimittaja (Hermann Duncker) ja Zetkin väsymättömästi työskentelivät hankkeen parissa. Komintern ei ollut enää täysin hankkeen takana ja kansallissosialistien valtaannousu teki mahdottomaksi projektin jatkamisen; myös Luxemburgin kirjoitukset paloivat natsien kirjarovioilla.

Täysin ei Luxemburg-tutkimus silti pysähtynyt. Frölich julkaisi Pariisissa toisen maailmansodan aattona vuonna 1939 ensimmäisen laajan tutkimuksen Luxemburgin elämästä ja tuotannosta.⁵ Hänen motiivinaan oli vapauttaa Luxemburg luxemburgismisyytöksistä ja luonnollisesti puolustaa omia poliittisia näkökantojaan, jotka olivat johtaneet hänen erottamiseensa Saksan kommunistisesta puolueesta. Kirja jäi kuitenkin sodan jalkoihin, Luxemburgia koskeviin näkemyksiin se vaikutti vasta sodan jälkeen.

Luxemburg-tutkimus DDR:ssä

Frölichin tutkimuksesta huolimatta läntinen

2. Paul Levistä ks. esim. *Sbylle Quack*, Geistig frei und niemandes Knecht. Paul Levi – Rosa Luxemburg. Politische Arbeit und persönliche Beziehung. Mit 50 unveröffentlichten Briefen (Köln 1983).

3. Ks. myös. *Ines Mietkowska-Kaiser/Gerd Kaiser*, Rosa Luxemburgs geistiges Erbe in Polen, teoksessa: Luxemburg-Bild im Meinungsstreit, s. 458–462.

4. *Rosa Luxemburg*, Gegen den Reformismus. Gesammelte Werke, Bd. III. Julk. C. Zetkin ja A. Warski, johdanto P. Frölich (Berlin 1925); Gewerkschaftskampf und Massenstreik. Gesammelte Werke, Bd. IV. Julk. C. Zetkin und A. Warski, johdanto P. Frölich (Berlin 1928); Redner der Revolution, Band XI. Rosa Luxemburg. Julk. P. Frölich (Berlin 1928).

5. *Paul Frölich*, Rosa Luxemburg. Gedanke und Tat (Paris 1939). Jo ennen Frölichin tutkimusta oli ilmestynyt suppeampia Luxemburg-elämäkertoja. Ks. *Luise Kautsky*, Rosa Luxemburg. Ein Gedenkenbuch (Berlin 1929). *Max Hochdorf*, Rosa Luxemburg. Das Leben einer Revolutionärin (Berlin 1930). *Henriette Roland-Holst*, Rosa Luxemburg (Rotterdam 1935). Parhaat bibliografiset johdatukset Luxemburg-tutkimukseen ovat: *Masao Nishikawa*, Rosa Luxemburg. Bibliographie ihrer Schriften und der Literatur über Sie 1945–1987, teoksessa: Rekishi to Bunka (Historia ja kulttuuri) Nr. 16. Bulletin of the Section of History, College of Arts and Sciences, University of Tokio (1988). Veröffentlichung von und über Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg in der DDR, Bibliographie. Toimittaneet ja johdannolla varustaneet Helga Kögler ja Gabriele Schumacher (Berlin 1988).

akateeminen historiantutkimus ei herännyt tutkimaan Luxemburgia.⁶ Vielä 1950-luvulla hän kiinnosti lähes yksinomaan DDR:läisiä tutkijoita, joiden näkemyksissä luxemburgismi-syytökset näyttelivät keskeistä osaa.

Vuonna 1951 tuli kuluneeksi 80 vuotta Luxemburgin syntymästä. Sen kunniaksi julkaistiin DDR:ssä kaksi teosta: *Fred Oelsnerin* elämäkerta Luxemburgista ja sosialistisen yhtenäisyyspuolueen julkaisema kaksiosainen valikoimateos hänen puheistaan ja kirjoituksistaan.⁷ Molemmat olivat tyypillisiä stalinistisen ajan tuotteita. Niissä asetettiin Luxemburgin ja Leninin ajattelu vastakkain. Jossain määrin ne olivat myös avointa ja salattua Frölichin kirjan näkemysten arvostelua.

DDR:läinen tulkinta Luxemburgista säilyi pääpiirteittäin samana myös stalinistisen kauden päättymisen jälkeen. Kahdeksanosaisessa teoksessa "Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung" käsiteltiin 1966 mm. vasemmiston syntyä Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa ja Luxemburgin osuutta siinä.⁸ Luxemburgin syntymän satavuotismerkkipäivän johdosta julkaistiin *Annelies Laschitzan* ja *Günter Radczunin* kirjoittama uusi Luxemburg-elämäkerta.⁹ Kummassakin arvioitiin Luxemburgia aikaisempaa myönteisemmin, mutta tutkimuksen kaanon oli edelleen merkittävässä kohdin sama kuin aikaisemmin: Luxemburgia verrattiin Leniniin ja analysoitiin sitä, missä kohdin ja kuinka paljon hän lähestyi Leninin näkemyksiä, missä kohdin hän taas jäi tästä jälkeen. Uutta oli myös pyrkimys pelastaa Luxemburgin ajattelu läntisiltä "väärikäyttäjiltä", joita oli alkanut ilmetä yhä runsaammin.

Läntisen Luxemburg-tutkimuksen alkua

Vasta 1960-luvulla eräät läntiset tutkijat kiinnostuivat Luxemburgin ajattelusta. Kiinnostuksen herääminen oli yhteydessä uusvasemmiston synnyn kanssa, samalla kun se loi sille aatteellista pohjaa. Reaalisosialismiin ja marxismi-leninismiin tyytymättömät vasemmistoradikaalit löysivät Luxemburgista henkilön, joka oli arvostellut Leninin puo-

lueteoriana byrokraattisuudesta ja lokakuun vallankumousta epädemokraattisuudesta jo huomattavasti ennen varsinaisen sovjetologian alkua. Lisäksi hänen ajattelustaan löytyi aineksia institutionalisoituneen ja valtiolistuneen sosiaalidemokratian arvostelulle. Humanistiselle antiautoritaariselle marxilaisuudelle oli olemassa sosiaalinen tilaus; viimeistään vuoden 1968 opiskelijaliike löysi Luxemburgista oman ideologiansa.

Ensiksi Luxemburgista kiinnostuivat läntiset uusvasemmistolaiset yhteiskuntatieteilijät. Vuonna 1963 ilmestyi länsisaksalaisen politologin *Ossip K. Flechtheimin* toimittama ja esipuheella varustama Luxemburgin käsikirjoitus "Die russische Revolution",¹⁰ jonka Levy oli siis julkaissut ensimmäisen kerran jo 40 vuotta aikaisemmin. Julkaisu nosti uudelleen esiin 1920-luvun saksalaisten kommunistien keskinäiset ristiriidat sekä tutustutti kylmän sodan ilmapiiressä kasvaneet uudet ikäpolvet ensimmäiseen kriittiseen arvioon lokakuun vallankumouksesta. Kolme vuotta myöhemmin Flechtheim toimitti painoon kolmiosaisen valikoiman Luxemburgin poliittisista kirjoituksista.¹¹ Valikoima sisälsi edellä mainitun kiistakirjoituksen ohella, myös toisen merkittävän kriittisen puheenvuoron, artikkelin "Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie", joka voitiin tulkita kannanotoksi Leninin etujoukkopuolue teoriaa vastaan. Nyt oli Luxemburgista kiinnostuneella lukijalla pitkästä aikaa mahdollisuus tutustua perusteellisesti Luxemburgin ajatteluun ja erityisesti hänen kiistakirjoituksiinsa Leniniä ja bolševikkeja vastaan.

Flechtheimin ohella englantilainen sosiologi *Peter Nettl* kunnostautui Luxemburg-tutkijana. Hän julkaisi vuonna 1966 Luxemburgista kaksiosaisen tutkimuksen.¹² (Se myytiin Saksassa välittömästi loppuun, mikä kertoo omaa kieltään Luxemburgia kohtaan tunnetun kiinnostuksen räjähdysmäisestä kasvusta.) Nettlin kirja oli, kuten Frölichin, kokonaisvaltainen esitys sekä Luxemburgin persoonasta että tämän ajattelusta. Hän lähestyi Luxemburgia tämän omista edellytyksistä käsin ja kuvasi sekä selitti tämän ajattelua ja toimintaa mahdollisimman "objektiivisesti" eli hän pyrki irrottamaan Luxem-

burg-tutkimuksen puhemallista, jolle oli ollut ominaista kommunistien ja sosiaalidemokraattien taistelu työväenliikkeen aatteellisesta perinnöstä. Uuden lähestymistapansa ansiosta Nettl pystyi osoittamaan monet luxemburgismia koskevat syytökset vääriksi tai ainakin puutteellisiksi. Toisaalta hän keskittyi liiaksi Luxemburgin henkilöön, minkä seurauksena monet ortodoksimarxilaisille yhteisesti kuuluneet poliittiset asenteet ja ajatukset jäivät häneltä ymmärtämättä. Hänen kirjansa vähäisin ansio ei liene ollut se, että kiinnostus Luxemburgia kohtaan levisi saksaa puhuvasta Keski-Euroopasta myös englantia puhuviin maihin.

1960-luvun lopulla myös kustantajat kiinnostuivat Luxemburgista, mikä luonnollisesti koitui tutkimuksen eduksi. Saksassa ilmestyi lyhyen ajan sisällä useita suurelle yleisölle tarkoitettuja Luxemburg-elämäkertoja,¹³ jotka eivät olleet tutkimuksia siinä mielessä, että niissä olisi vakavasti yritetty etsiä Rosa Luxemburgin persoonasta tai ajattelusta uusia puolia tai että ne olisivat perustuneet uusiin aikaisemmin käyttämättömiin lähteisiin. Niitä ei voi verrata Frölichin ja Nettlin urauurtaviin teoksiin, mutta suurelle yleisölle kirjoitettuin ne tehokkaalla tavalla popularisoivat Luxemburg-tutkimusta.

Tutkimuksen vakiintuminen

Luxemburg-tutkimuksesta tuli 1970-luvulla Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen historiaa käsittelevän tutkimuksen keskeinen osa-alue: Luxemburg-tutkimuksia alkoi ilmestyä lähes vuosittain.¹⁴ 1960-luvulla alkanut marxilaisuuden korkeasuhdanne jatkui, ainakin tutkijoiden keskuudessa, ja esimerkiksi Länsi-Saksassa työväenliikkeen tutkimus hyväksyttiin vihdoinkin osaksi akateemista historiankirjoitusta. Uutta oli tutkimuksen specialisoituminen; kaikenkattavien elämäkertojen kirjoittelusta siirryttiin tutkimaan jotakin hänen ajattelunsa erityspiirrettä tai elämänvaihetta. Tutkimus myös kansainvälistyi: ranskalaiset, italialaiset, puolalaiset ja venäläiset tutkijat julkaisivat omia tutkimuksiaan ja 1970-luvulla pidettiin ensimmäinen kansainvälinen Luxemburg-tutkijoiden tapaaminen.¹⁵

Raskaasti pelkistäen voidaan todeta, että 1970-luvulla muotoutuivat Luxemburg-tutkimuksen rintamalinjat. Uusvasemmistolainen tulkinta lähti siitä, että humaani Luxemburg tarjoaa marxilaisen vaihtoehdon niin kommunismille kuin sosiaalidemokratiallekin. Sosiaalidemokraattinen tulkinta korosti Luxemburgin bolševismikritiikkiä, mutta osoitti vähemmän kiinnostusta ja ymmärtämystä tämän kritiikkiin ensimmäistösosiaalidemokraatteja vastaan. DDR:läinen tulkinta taas pyrki selittämään parhain päin Lu-

6. Vrt. esim. *Hans-Josef Steinberg*, Zur Behandlung Rosa Luxemburg in der Bundesrepublik Deutschland, teoksessa, *Luxemburg-Bild im Meinungsstreit*, s. 453–457.

7. *Fred Oelsner*, Rosa Luxemburg, Eine kritische biographische Skizze (Berlin 1951). *Rosa Luxemburg*, Ausgewählte Reden und Schriften. 1–2 (Berlin/Ost 1951).

8. *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung in acht Bänden* (Berlin/Ost 1966).

9. *Annelies Laschitzka/Günter Radczun*, Rosa Luxemburg. Ihr Wirken in der deutschen Arbeiterbewegung (Berlin 1971).

10. *Rosa Luxemburg*, Die russische Revolution. Julk. O.K. Flechtheim (Frankfurt a. M. 1963).

11. *Rosa Luxemburg*, Politische Schriften I–III. Julk. O.K. Flechtheim (Frankfurt a. M. 1966).

12. *John P. Nettl*, Rosa Luxemburg. 1–2 (London 1966). Anglosaksisen Luxemburg-tutkimuksen oli kylläkin aloittanut jo Tony Cliff. Ks. *Tony Cliff*, Rosa Luxemburg (London 1959).

13. Ks. esim. *Lelio Basso*, Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution (Frankfurt a. M. 1969). *Helmut Hirsch*, Rosa Luxemburg mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten (Hamburg 1969). (Kirjasta otettiin vuonna 1995 18 painos). *Harry Wilde*, Ich war, ich bin, ich werde sein. Ein biographie mit Aussagen aus Rosa Luxemburgs Reden und Schriften (Wien 1970). Myös edellä mainittu *Tony Cliffin* kirja käännettiin vuonna 1969 saksaksi.

14. *Oskar Negt*, Rosa Luxemburg. Zur materialistische Dialektik von Spontaneität und Organisation (Hannover 1974). *I. Jasborowska/J. Jewserow*, Rosa Luxemburg. Lyhyt elämäkerta (Moskova 1974, venäjäksi). *Georg W. Srobel*, Die Partei Rosa Luxemburgs, Lenin und die SPD. Der polnische "europäische" Internationalismus in der deutschen Sozialdemokratie (Wiesbaden 1974). *Gilbert Badia*, Rosa Luxemburg. Journaliste, Polemiste. Revolutionaire (Paris 1975). *Jürgen Hentze*, Nationalismus und Internationalismus bei Rosa Luxemburg (Frankfurt a. M. 1975). *Kochanski*, Rosa Luxemburg (Varsova 1976, puolaksi). *Norman Geras*, The Legacy of Rosa Luxemburg (Norfolk 1976). *Bernhard Mutius*, Die Rosa Luxemburg Legende (Frankfurt a. M. 1978). *Verena Sabler-Lebhardt*, Rosa Luxemburg an der Universität Zürich 1899–1897 (Zürich 1978).

15. Rosa Luxemburg oder die Bestimmung des Sozialismus. Kirj. C. Pozzoli, L. Basso, I. Fetscher, A. Cordova, D. Howard, G. Bedeschi, O. Negt, G. Badia, J. Seifert, G. Haupt, J. Agnoli. Studien vom Luxemburg-Kongress in Reggio Emilia 1973 (Frankfurt/Main 1974).

xemburgin bolševisminkritiikin ja korosti tämän vallankumouksellisuutta ja välikokoa ns. opportunistisen sosiaalidemokratian kanssa.¹⁶

Myös Luxemburg-tutkimuksen tutkimus- ja esitystapa vakiintui 1970-luvulla; muun työväenliikkeen tutkimuksen tavoin siitä tuli poliittisen historian yksi sivuhaara. Ominaista työväenliikkeen tutkimukselle oli, ettei se niinkään ollut kiinnostunut varsinaisesta liikkeestä, työläisten sosiaalisesta kollektiivisuudesta, vaan yksittäisten työväenliikkeen johtohenkilöiden toiminnasta ja ajattelusta. Enemmän sääntö kuin poikkeus oli myös se, ettei tutkimus ollut kiinnostunut tutkimansa poliittisen liikkeen yhteiskunnallisesta tai poliittisesta toimintaympäristöstä.¹⁷ Esimerkiksi Luxemburgin poliittisen yleislakon käyttöä koskeva ajattelu irroitettiin Saksan keisarikunnan poliittisia struktuureja ja jatkumoa koskevasta tutkimuksesta ja näin hukattiin Luxemburgin ajattelun ymmärtämisen kannalta oleellinen poliittinen konteksti. Yllättävää onkin, näin jälkikäteen ajateltuna, ettei Luxemburg-tutkimus lainkaan ottanut huomioon sosiaalhistorian ja yhteiskuntahistorian suosion kasvua 1970-luvulla.

1980-luvulle tultaessa marxilaisuus ei enää kiinnostanut sivistyneistöä ja opiskelevaa nuorisoa. Voidaan puhua jopa käännekohdasta Euroopan sivistyneistön historiassa. Aina 1800-luvun loppupuolelta saakka sosialismilla oli ollut tiettyä loistetta, vetovoimaa, joka oli houkutelut älyllisesti uteliasta nuorisoa luokseen. 1980-luvulla tämä aikakausi päättyi. Marxisin paikan ottivat uudet liikkeet: naisliike ja vihreäliike, jotka molemmat erkaantuivat marxilaisesta traditiosta. Suurin osa nuorisosta kuului ”kulutusliikkeeseen”, joka uskoi kapitalismin elinvoimaisuuteen. Realisocialismi oli idässä syvissä vaikeuksissa ja hajosi sisältäpäin vuosikymmenen lopulla.

Tästä huolimatta Luxemburg yhä kiinnosti; hänestä kertovia elämäkertoja ilmestyi 1980-luvulla lähes vuosittain. Pääosin elämäkerrat muistuttivat aikaisemmin kirjoitettuja, ainakin lähestymis- ja tutkimustavaltaan, mutta joukkoon mahtui myös mielenkiintoisia poikkeuksia.¹⁸

Amerikkalainen *Raya Dunayewskaya* yritti muodikkaasti tarkastella Luxemburgin suhdetta aikakautensa naisliikkeeseen. Siinänsä mielenkiintoinen ja antoisa tutkimus törmäsi siihen, ettei Luxemburg tuntenut juurikaan mielenkiintoa naiskysymystä kohtaan. Hän ei halunnut toimia naisliikkeessä ja voivotteli sitä, että Clara Zetkin käytti kallisarvoista aikaansa työläisnaisliikkeen ongelmiin. Luxemburgille naisten vapautuminen oli osa ihmisen yleisempää vapautumista toisen ihmisen riistosta. Tutkimuksen arvoinen kysymys olisi, mitä Luxemburgin vähättelevä asenne naiskysymystä kohtaan kertoo hän persoonastaan ja politiikkakäsityksestään. Tässä yhteydessä on paikallaan todeta, ettei kukaan ole tutkinut Luxemburgia ”vihreästä” näkökulmasta, selvittänyt esim. miten tekninen ja päämäärärationaalinen ajattelu ilmenee hänen teksteissään tai millaista ihmisen luontosuhdetta hän kannattaa.

Amerikan puolalaisen *Elzbieta Etingerin* teos Luxemburgista on mainittava siitä syystä, että se on toistaiseksi paras esitys Luxemburgista ihmisenä. Poliitikko ja ihminen yhdistyvät hänen kirjassaan loistavalla tavalla. Myös Luxemburgin rakastettu Leo Jogiches saa kirjassa hänelle kuuluvan keskeisen osan Luxemburgin elämässä. Tosin metodisena huomautuksena mainittakoon, että Luxemburgia tutkittaessa olisi otettava huomioon, että Luxemburgin säilyneistä kirjeistä suurin osan koostuu hänen kirjeistään Leo Jogichesille. On aivan toista kirjoittaa rakastetulle kuin poliittiselle yhteistyökumppanille, saati potentiaaliselle viholliselle. Siksi kuva henkilön persoonasta saattaa vintoutua ja yksipuolistua, jos sitä piirretään pelkästään romantiikkaa, kaukokaijuutta ja kaihoa huokuvien kirjeiden perusteella.

1980-luvulla Luxemburgista tehtiin Saksassa elokuva, joka lisäsi sekä suuren yleisön että tutkijoiden kiinnostusta häntä kohtaan. Margaretta von Trotta ohjasi vuonna 1985 elokuvan, jonka käsikirjoituksen tekemiseen osallistui merkittävä DDR:läinen Luxemburg-tutkija *Annelies Laschitzka*. Elokuva oli Saksassa kaupallinen menestys, mutta se herätti myös ristiriitaisia tunteita, etenkin joidenkin sosiaalidemokraattien oli

vaikea hyväksyä sitä kuvaa, mikä elokuvassa enemmistösosiaalidemokraateista annettiin. Elokuva syytettiin myös turhasta Luxemburgin romantisoimisesta.¹⁹

Tutkimus reaaliosialismin romahduksen jälkeen

Voisi olettaa, että reaaliosialismin kaatumisen olisi vähentänyt tutkijoiden kiinnostusta Luxemburgia kohtaan; olihan nyt poistunut työväenliikkeen ja sosialismin tutkimuksen historiallinen ja yhteiskunnallinen tilaus. Näin ei kuitenkaan ole käynyt, 1990-luvulla on ilmestynyt useita Luxemburg tutkimuksia, ja muutenkin puhe työväestön historian tutkimuksen kriisistä näyttää olevan ennen aikaista.²⁰

Reaaliosialismin romahdus on tietenkin vaikuttanut tutkijoiden tapaan lähestyä Luxemburgia, tavalla josta voidaan olla monta mieltä. Nyt kysytään, miten häntä nyt pitäisi arvioida, kuuluuko hän historian voitajiin vai häviäjiin? Kumpi lopulta oli oikeassa sosialistista demokratiaa koskevassa kysymyksessä – hän vai Lenin?²¹ Jälleen kerran, kuten Luxemburg-tutkimuksessa aikaisemminkin, on käynyt niin, että Luxemburg joutuu vastaamaan nykyhetken haasteisiin; lähteitä luetaan uudelleen kirkastunein mielin ja teräväytynein katsein. Kun näin tehdään, saattaa historiallinen Luxemburg taas kerran kärsiä vääryyttä.

90-luvulla ilmestyneistä Luxemburg-tutkimuksista on mainittava tässä yhteydessä kolme. Saksalainen toimittaja ja tutkija *Klaus Gietinger* selvitti salapoliisiromaania muistuttavassa tutkimuksessaan Luxemburgin murhan motiivit, tekijät ja teon poliittiset, moraaliset ja juristiset syylliset. Hän osoitti pitävästi, että enemmistösosiaalidemokraattinen sisäministeri Gustav Noske oli antanut siunauksensa Luxemburgin ja Karl Liebknechtin murhille. Nykykielellä ilmaistuna Friedrich Ebertin hallitus siis kantoi poliittisen vastuun murhasta. Suomalaisten kannalta mielenkiintoinen oli myös hänen kirjassaan mainitsemansa tieto, että yksi murhaan osallistuneista henkilöistä – Hermann W. Souchon – asui vuosina 1920–1935 Suomessa.²²

Myös Luxemburgin koottujen kirjeiden toimittajan ja kansainvälisesti ehkä arvostetuimman Luxemburg-tuntijan Annelies Laschitzan uusi Luxemburg-elämäkerta ansaitsee maininnan. Hänhän oli jo DDR:ssä vuonna 1971 julkaissut yhdessä Günter Radczunin kanssa kirjan Luxemburgista. Saksojen yhdistyttyä hän menetti professuurinsa ja tutkimuskomissio arvioi hänet soveltumattomaksi jatkamaan akateemista uraa. Mielenkiintoisinta hänen uudessa kirjassaan on tilinteko kirjoittajan aikaisempien ja nykyisten käsitysten välillä. Uusia lähteitä Laschitz ei ole sanottavasti löytänyt, eivätkä hänen esittämänsä tulkinnatkaan ole erityisen uusia, jos koko tutkimuskenttä huomioidaan, mutta tästä huolimatta lopputulok-

16. Tässä ei ole kysymys tutkimuksen politisoimisesta, vaan yrityksestä hahmottaa eräänlainen tutkimusstrategia, jonka avulla Luxemburg-tutkimuksen esi-, yli- ja ulkotieteellisiä asettamuksia olisi mahdollista tutkia.

17. Ks. esim. *Veli-Matti Rautto*, Vilhelm II:n ajan työväenliikkeen tutkimus, Historiallinen Aikauskirja 3/1991, s. 205–211.

18. Ks. *Stephen Erich, Bronner*, A Revolutionary for Our Times. Rosa Luxemburg (London 1981). *Raya Dunayewskaja*, Rosa Luxemburg, Woman Liberations and Marx's philosophy of Revolution (New Jersey 1981). *Ossip K. Flechtheim*, Rosa Luxemburg zur Einführung (Hamburg 1985). *Christel Neusüss*, Die Kopfgeburten der Arbeiterbewegung oder die Genossin Luxemburg bringt alles durcheinander (Hamburg 1985). *Fredrich Hetmann*, Rosa Luxemburg. Ein Leben für die Freiheit (Frankfurt a. M. 1987). *Elzbieta Ettinger*, Rosa Luxemburg. A Life (London 1988). *Gisela Schmidt*, Rosa Luxemburg Sozialistin Zwischen Ost und West (Zürich 1988). *Zeitmontage, Rosa Luxemburg*, Hrsg. v. Kristine von Soden (Berlin/W 1988). *Richard Abraham*, Rosa Luxemburg. A Life for The Internationale (Oxford 1989). *W. Jens*, Rosa Luxemburg. Die Friedensfrau (Lepzig 1989). *Rosa Luxemburg*, Argument. Sonderband 159 (Berlin/Hamburg 1989).

19. Ks. esim. *Manfred Scharrer*, Das schwarze Wasser vom Landwehrkanal, Die Neue Gesellschaft 5/1986, s. 416.

20. *Peter Bierl*, Rosa Luxemburg – Die Rote Demokratie (Mainz 1991). *Max Gallo*, Une Femme rebelle. Vie et mort de Rosa Luxemburg (Paris 1992). *Peter Schygga*, Kapitalismus und Dritte Welt. Zur Aktualität der Akkumulationstheorie Rosa Luxemburg (Hannover 1993). *Klaus Gietinger*, Eine Leiche im Landwehrkanal. Die Ermordung der Rosa Luxemburg (Berlin 1995). *Annelies Laschitz*, Im Lebensrausche trotz alledem. Rosa Luxemburg: Eine Biographie (Berlin 1996). *Virve Manninen* Sozialismus oder Barbarei. Der Revolutionsäre Sozialismus von Rosa Luxemburg 1899–1919 (Helsinki 1996). *Maria Seideman*, Rosa Luxemburg und Leo Jogiches (Berlin 1998).

21. Ks. esim. *Laschitz*, mt.

22. *Gietinger*, mt.

sena on ehyt ja vaikuttava kokonaisuus Luxemburgin persoonasta ja poliittisesta urasta. Kirja on epäilemättä parasta mitä Luxemburgista on kirjoitettu.²³

Samana vuonna (1996) kuin Laschitzan tutkimus ilmestyi myös ensimmäinen laaja suomalainen Luxemburg-tutkimus. *Virve Manninen* väitteli yleisessä historiassa tohtoriksi Tampereen yliopistossa väitöskirjalla, joka käsitteli Luxemburgin vallankumoukskäsitystä vuosina 1899–1919; vastaväittäjänä oli Annelies Laschitzka.

Tutkimuksen lähdepoija

1980-luvulta lähtien on tutkijoiden käytössä ollut sekä Luxemburgin kootut teokset että kootut kirjeet, mikä ymmärrettävistä syistä on osaltaan vaikuttanut siihen, että Luxemburg-tutkimuksia on ilmestynyt säännöllisesti. Aloittelevan Luxemburg-tutkijan ei ole tarvinnut suorittaa rahaa kuluttavia ja aikaa vieviä arkistomatkoja, vaan hänellä on ollut käytössään valmiiksi kerätty lähdeaineisto. On tuskin todennäköistä, että arkistoista löytyisi vielä jotain Luxemburg-tutkimuksen kannalta kiinnostavaa lähdeateriaalia, mutta toivottavaa se tietenkin olisi.

Perusta hyvälle lähdetilanteelle luotiin jo 1920-luvulla. Näin voimme sanoa siitä huolimatta, että julkaisutoiminta palveli myös muita kuin pelkästään tieteellisiä tavoitteita. Kommunistinen Internationaali julkaisi 1920-luvun alussa hänen *Die Rote Fahnesa* ilmestyneet ”Spartakuskirjeensä” ja saman vuosikymmenen lopussa Spartakusliiton sodanaikaiset lentolehtiset.²⁴ *Paul Levi* julkaisi, kuten on jo todettu, Luxemburgin Venäjän vallankumouksesta käsittelevän käsikirjoituksen vuonna 1921 ja neljä vuotta myöhemmin tämän puoluekoulussa pitämät kansantaloustieteen luennot, ja 1923 aloitettiin Luxemburgin koottuja teosten julkaiseminen. Vuoteen 1928 mennessä niitä oli ilmestynyt kolme nidettä.

1920-luvulla ilmestyivät myös ensimmäiset Rosa Luxemburgin kirjekokoelmat. Kommunistinen Internationaali oli tässäkin aloitteen tekijänä. Se julkaisi vuonna 1920 Luxemburgin sodanaikana vankilasta Karl Liebknechtin vaimolle Sophielle lähettämät

kirjeet.²⁵ Luxemburgin sydänystävä, Karl Kautskyn vaimo, Luise Kautsky puolestaan julkaisi vuonna 1923 hallussaan olleet Luxemburgin kirjeet.²⁶ Luise Kautsky olikin lähes ainut kommunistisen liikkeen ulkopuolella ollut henkilö, joka pyrki ylläpitämään ystävänsä Luxemburgin muistoa. Teko oli merkittävä siitäkin syystä, että Karl Kautskyn ja Luxemburgin keskinäiset välit rikkoutuivat jo vuonna 1910 ja Kautskystä kehittyi 1920-luvulla Neuvostoliiton olojen ja bolševismin kitkerä arvostelija. Kumpikin kirjekokoelma välitti Luxemburgista kuvaa hellänä, rakastavana, empaattisena naisena.

Luxemburgismi-syytösten ja fasismin valtaannousun seurauksena Luxemburgin kirjeiden ja teosten julkaisu pysähtyi. Uudelleen se aloitettiin vasta toisen maailmansodan jälkeen DDR:n valtion toimesta. Vuonna 1951 julkaisi sikäläinen marxismi-leninismen instituutti tämän puheiden ja kirjoitusten kokoelman.²⁷ Seitsemän vuotta myöhemmin se julkaisi Saksan marraskuun vallankumouksen muistopäiväksi valikoiman Luxemburgin puheista ja kirjoituksista vallankumouksen ajalta, ja vuonna 1960 se julkaisi Luxemburgia vastaan käytyjen oikeudenkäyntien pöytäkirjat vuosilta 1913 ja 1915.²⁸ Painoon toimitettu materiaali oli luonnollisesti tarkoin seulottua ja poliittisesti harkittua.

Benedikt Kautsky julkaisi läntisessä Saksassa vuonna 1950 äitinsä Luise Kautskyn lähes painovalmiin käsikirjoituksen Luxemburgin kirjeistä Kautskyille. Luise Kautsky oli valmistellut kirjekokoelman julkaisua jo ennen kansallissosialistien valtaannousua, mutta kuoli keskitysleirillä vuonna 1944 eikä näin saanut aloittamaansa työtä päätökseen.²⁹

1960-luku merkitsi käännekohtaa Luxemburgin kirjeiden, tekstien ja puheiden julkaisussa. Kuten jo edellä todettiin julkaisi O. K Flechtheim vuonna 1963 uudelleen Luxemburgin käsikirjoituksen Venäjän vallankumouksesta. Kolme vuotta myöhemmin hän kokosi ja toimitti kolmiosaisen kokoelman hänen poliittisista kirjoituksistaan.³⁰ Flechtheimin tavoitteena oli tietyssä mielessä rehabilitoida Luxemburg ja nostaa hänen

ajattelustaan esiin puolia, jotka kommunistinen ja DDR:läinen tutkimustraditio olivat unohtaneet. *Eduard März* julkaisi samana vuonna uudelleen Luxemburgin kansantaloudelliset pääteokset ja herätti näin uudelleen kiinnostuksen hänen taloudellista ajatteluaan kohtaan.³¹

Varsinainen läpimurto Luxemburgin kirjenvaihdon osalta tapahtui vuosina 1968–71, jolloin puolalainen *Felix Tych* julkaisi Luxemburgin kirjeet Leo Jogichesille.³² (Luxemburgin kirjoittamia kirjeitä on löydetty 2 360 kappaletta, noin 1 100 niistä on osoitettu Jogichesille.) Nyt tutkimuksen käytössä oli suuri määrä hyvin todistusvoimaisia kirjeitä, jotka ulottuivat Luxemburgin poliittisen toiminnan alusta sen loppuun. Samalla ne tarjosivat mielenkiintoisen kurkistusaukon Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen sisäpiiriin ja puoluekulttuuriin sekä Luxemburgin persoonaan.

Luxemburgin koottujen kirjoitusten ja puheiden osalta taas 1970-luku merkitsi taitekohtaa. Vuonna 1970 julkaisi *Susanne Hillman* valikoiman Luxemburgin puolueen ja joukkoliikkeen suhdetta koskevista kirjoituksista.³³ Ideana oli korostaa hänen puolue-teoriaansa erilaisuutta verrattaessa sitä kommunistiseen ja sosiaalidemokraattisen puoluekäsitykseen. Tätä kokoelmaa merkittävämpi oli ehkä *Jürgen Hentzen* kokoama julkaisu Luxemburgin puolan kielellä ilmestyneistä nationalismia koskevista kirjoituksista.³⁴ Saksan Liittotasavallassa herännyt kiinnostus Luxemburgin tekstejä kohtaan sysäsi myös DDR:läiset tutkijat liikkeelle. 1960-luvun lopulla he aloittelivat Luxemburgin koottujen teosten valmistelun, ja vuosina 1970–75 ne ilmestyivät viidessä osassa.³⁵

1970-luvulla jatkui myös Luxemburgin kirjeiden julkaisu. Japanilainen tutkija *Narabiko Ito* julkaisi vuonna 1972 Luxemburgin sodanaikaiset kirjeet sihteerilleen Mathilde Jacobille.³⁶ Kirjeet olivat pitkään olleet kadoksissa ja Ito löysi kirjeet lähes yhä aikaa kuin amarikkalainen *Charlotte Beradt*, joka myös julkaisi ne.³⁷ Kirjeet vahvistivat edelleen kuvaa Luxemburgista lämpimänä, rakastavana naisena. Vuosina 1975 ja 1977 julkaisivat ranskalaiset Luxemburg-tutkijat, *Gilbert Badian* johdolla, Luxemburgin rans-

kaksi eri henkilölle kirjoittamat kirjeet.³⁸ Lopulta julkaistiin DDR:ssä vuosina 1980–85 kaikki siihen menessä löydetty ja osittain jo julkaistut Luxemburgin kirjeet viidessä osassa.³⁹ Häveliäisyysyistä kirjeiden toimittajat olivat jättäneet julkaisematta osan Luxemburgin kirjeistä Kostja Zetkinille. Nekin julkaistiin vuonna 1993 Luxemburgin koottujen kirjeiden kuudentena osana. Luxemburgin kirjeet Paul Leville oli *Sibyllä Quack* julkaissut jo vuonna 1983.⁴⁰

23. *Laschitza*, mt.

24. *Rosa Luxemburg*, Spartakusbrieft. 1–2. Bde. (Berlin 1920 ja 1921). Uusintap. yhdessä osassa (Berlin/O 1958). *Spartakus im Kriege*. Die Illegalen Flugblätter des Spartakusbundes im Kriege. Julk. Ernst Meyer (Berlin 1927).

25. *Rosa Luxemburg*, Briefe aus dem Gefängnis (Berlin 1919).

26. *Luise Kautsky*, Rosa Luxemburgs Briefe an Karl Kautsky und Luise Kautsky (1896–1918) (Berlin 1923).

27. *Rosa Luxemburg*, Ausgewählte Reden und Schriften (Berlin/O 1951).

28. *Rosa Luxemburg*, Ich war, ich bin, ich werde sein! Artikel und Reden zur Novemberrevolution (Berlin/O 1958). Rosa Luxemburg im Kampf gegen den deutschen Militarismus. Prozessberichte und Materialien 1913 bis 1915 (Berlin 1960).

29. *Rosa Luxemburg*, Briefe an Freunde. Julk. Benedikt Kautsky (Hamburg und Zürich 1950). Kahdeksan vuotta myöhemmin Benedikt Kautsky julkaisi valikoiman kirjeistä, jotka Luxemburg oli kirjoittanut Karl ja Luise Kautskylle. *Rosa Luxemburg*, Das menschliche entscheidet. Briefe an Freunde (München 1958).

30. Ks. nootit 17 ja 18.

31. *Rosa Luxemburg*: Die Akkumulation des Kapitals und Antikritik. Julk. Eduard März (Frankfurt/M 1966).

32. *Rosa Luksemburg*, Listy do Leona Jogichesa-Tyszki, 1–3. Julk. F. Tych (Warschau 1968 ja 1971).

33. *Rosa Luxemburg*, Schriften zur Theorie der Spontaneität. Texte des Sozialismus und Anarkismus. Julk. Susanne Hillmann (Hamburg 1970).

34. *Rosa Luxemburg*, Internationalismus und Klassenkampf. Die polnischen Schriften. Julk. J. Hentze (Neuwied, Berlin 1971).

35. *Rosa Luxemburg*, Gesammelte Werke. Bd. 1–5. Julk. G. Radczun (Berlin 1970–1975).

36. *Rosa Luxemburg* ym., Briefe an Mathilde Jacob (1913–1918). Julk. N. Ito (Tokio 1972).

37. Rosa Luxemburg im Gefängnis, Briefe und Dokumente aus den Jahren 1915–1918. Julk. Charlotta Beradt (Frankfurt am Main 1973).

38. *Rosa Luxemburg*, Vive la lutte! Correspondance 1891–1914 (Paris 1975).

39. *Rosa Luxemburg*, Gesammelte Briefe. Bd. 1–5. Herausgegeben von Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED. Julk. Annelies Laschitza ja Günter Radczun (Berlin 1980–1984). Bd. 6. (Berlin 1993).

40. *S. Quack*, Geistig frei und niemandes Knecht. Paul Levi und Rosa Luxemburg. Politische Arbeit und persönliche Beziehung (Köln 1983).

Kuriositeettinä todettakoon, että välittömästi ennen Berliinin muurin sortumista Annelies Laschitzia yritti ikään kuin jälkikäteen korjata DDR:n Luxemburg-tutkimuksen puutteita tai sitten häntä siivitti naiivi usko siihen, että tiettyjen Luxemburgin tekstien julkaisu voisi vielä vaikuttaa DDR:n tulevaisuuteen. Hän julkaisi esipuheella varustetun uusintapainoksen Luxemburgin käsikirjoituksesta Venäjän vallankumoukseen sekä valikoiman Rosa Luxemburgin kirjoituksia.⁴¹

Luxemburg-tutkimuksen teemat

Luxemburg-tutkimus on ollut pääasiassa aate- ja organisaatiohistoriallista tutkimusta; se on toisin sanoen keskittynyt selvittämään Luxemburgin marxilaisuuden luonnetta, ja hänen rooliaan Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen eri teoreettisissa ja taktisissa kiistoissa. Lähestymistavan puutteena voidaan pitää sitä, ettei tutkimus ole riittävässä määrin ollut kiinnostunut Luxemburgin kokonaispersoonasta, vaan hänen poliittisesta ajattelustaan. Myös Saksan keisarikunnan poliittiset ja yhteiskunnalliset rakenteet ja jatkumot ovat tässä tarkasteltavassa usein jääneet liian vähälle huomiolle.

Yksi Luxemburg-tutkimuksen keskeisiä teemoja on ollut selvittää hänen käsitystään nationalismista. Aihe on luonnollisesti kiinnostanut tutkijoita, koska Euroopan historia on ollut viimeisen kahdensadan vuoden aikana kansallisvaltioiden synnyn historiaa.⁴² Tässä mielessä Luxemburg-tutkimus on osa yleisempää eurooppalaista nationalismia koskevaa tutkimusta. Nationalismi oli Toisen Internationaalien marxilaisille todellinen ongelma, joka piti jotenkin teoreettisesti ratkaista marxilaisen doktriinin puitteissa. Luxemburg ei tietenkään ollut ainut sosialisti, joka pohti kysymystä. Hänen nationalismia koskeva ajattelunsa oli osa laajempaa sosialistista keskustelua.

Nationalismin teema askarrutti Luxemburgia läpi elämän, mutta hänen ensimmäiset nationalismia koskevat kirjoituksensa ja kannanottonsa syntyivät hänen asuessaan Sveitsissä (1889–98); toisin sanoen hänen poliittisen uransa alkuvaiheessa.⁴³ Niiden avulla hän ponnahti Euroopan sosialisten

eliitin tietoisuuteen. Luxemburg oli ollut mukana perustamassa (1893) Puolan kuningaskunnan ja Liettuan sosialidemokraattista puoluetta (Tämä nimi puolueella oli vuodesta 1900 lähtien). Toisin kuin Puolan sosialistipuolue se ei vaatinut Puolan itsenäisyyden palauttamista, vaan lähti siitä, että tulevaisuudessa Puola olisi autonominen osa demokraattista tai sosialistista Venäjää. Vuosisadan vaihteen jälkeen hän palasi teemaan kiistellessään Leninin ja bolševikkien kanssa vähemmistökansojen oikeudesta erota Venäjästä. Luxemburg kyllä ymmärsi bolševikkien motiivit, mutta piti silti ajatusta taktisesti epäviisaana ja epämarxilaisena tapana ratkaista kansallisuuskysymys.⁴⁴

Luxemburgin nationalismia koskevassa ajattelussa tutkijoita on kiinnostanut luonnollisesti se, miksi hän suhtautui nationalismiin ilmiönä niin vähättelevästi? (Jos suhtautui.) Miksi hän vastusti itsenäisen Puolan perustamista, samoin kuin bolševikkien ja Leninin kansallisuuspolitiikkaa? Miksi hän ei osannut teoreettisesti ja taktisesti Leninin tapaan yhdistää nationalismia ja luokkataistelua toisiinsa?⁴⁵ Tämä ajattelutapa tuntui ainoalta oikealta tilanteessa, jossa kansallisuusperiaate oli lyönyt itsensä läpi kansainvälisessä politiikassa Versaillesin rauhansopimuksen myötä, ja lokakuun vallankumouksen synnyttämä Neuvostoliitto oli elävä esimerkki Leninin poliittisten perusratkaisujen oikeellisuudesta. Luxemburg näytti hävinneet kiistansa Leninille ja bolševikeille.

On mielenkiintoista nähdä, muuttuuko tutkimuksen asennoituminen Luxemburgin nationalismia koskevaan ajatteluun. Euroopan yhdentymisen myötä näkökulma menneisyyteen on muuttumassa. Jo nyt on havaittavissa, että yhdentyvän Euroopan historia on korvaamassa kansallisvaltioiden historian. Saattaa olla, että Luxemburgin kosmopolitismi ja sosialistinen paneurooppalaisuus löydetään uudelleen, koska hänen nationalismia koskeva ajattelunsa tuntuu nyt yllättävän muodikkaalta, järkevältä ja ajankohtaiselta.

Nationalismin ohella tutkimusta on kiinnostanut Luxemburgin suhde moderniin politiikkaan.⁴⁶ Miesten yleisen äänioikeuden

yleistyminen Länsi-Euroopassa 1800-luvun loppupuolella muutti politiikan luonnetta: ns. massademokratia sai alkunsa. Poliitiikan painopiste siirtyi kadulta parlamenttiin, ja politiikan keskeiseksi sisällöksi tuli yhteiskuntareformien vaatiminen ja toteuttaminen. Puolueen periaatteista kumpuava politiikka sai väistyä kompromissihakuisen, opportunistisen politiikan tieltä. Osallistuminen kansakunnan ohjailuun edellytti puolueilta vallitsevan poliittisen järjestelmän hyväksymistä, neuvottelutahtoa ja kykyä solmia vaihtelevia liittoja toisten puolueiden kanssa. Itä-Euroopassa edustuksellisen politiikan mahdollisuudet olivat pienemmät kuin Länsi-Euroopassa; siksi siellä myös perinteellinen sosiaalidemokraattinen luokkataistelutaktiikka menestyi pitempään. Ortodoksimarxilaisten ja revisionistien kiistat liittyivät juuri tähän modernin politiikan syntyyn.⁴⁷

Luxemburg pyrki, muiden ortodoksimarxilaisten tavoin, löytämään oikeata vastausta modernin politiikan haasteeseen. Mikä olisi oikea sosiaalidemokraattinen taktiikka parlamentissa? Miten positiivinen sosiaalireformien puolesta käytävä kamppailu oli yhdistettävissä negatiiviseen kapitalismin ja porvarillisen valtion vastaiseen taisteluun? Miten Länsi-Euroopassa siirryttäisiin sosialismiin ja milloin? Miten sosiaalidemokraattinen politiikka-käsitys voitaisiin pelastaa opportunisteilta, periaatteettomalta reformipolitiikalta? Nämä kysymykset työllistivät Luxemburgin aina siitä saakka kun hän muutti vuonna 1898 Saksan keisarikuntaan.⁴⁸ Saksassa hän kohtasi poliittisen järjestelmän, joka oli samalla kertaa sekä moderni että epämoderni. Parlamentti eli valtiopäivät valittiin kyllä miesten yleisellä äänioikeudella, mutta todellinen poliittinen valta oli keisarilla ja hänen nimittämällään ministeriöllä. Saksan sisäpolitiikan suuria kysymyksiä olikin poliittisen järjestelmän demokratisoiminen, jota myös Luxemburg useissa kirjoituksissaan pohti.⁴⁹

Tutkimuksen kannalta kiinnostavaksi asian on tehnyt se, että Luxemburg hylkäsi sekä revisionistiset että osittain myös bolševistiset tulkinnat modernista politiikasta. Hän näytti edustavan ns. kolmatta tietä so-

sialismiin. Tutkimus ei ole kuitenkaan vielä tyhjentävästi selvittänyt, kuinka hänen mielestään kolmatta tietä sosialismiin kuljettaisiin. Luxemburg tosin tuomitsi revisionistien suhtautumisen moderniin politiikkaan. Hän halusi pitää kiinni sosiaalidemokraattisen puolueen luokkaluonteesta, puolueen sosialistisesta päämäärästä ja poliittikakäsityksestä, joka lähti siitä, että keskeistä politiikassa on puolueen periaatteiden mukainen toiminta.⁵⁰ Mutta toisaalta hän oli myös 1800-luvun liberaali-demokraatti, joka uskoi, että kansalaisvapaudet oli turvattava myös poliittisille vastustajille, ja siksi hän arvosteli bolševikkien toimia lokakuun vallankumouksen jälkeen.⁵¹ Ratkaisemattomaksi ongelmaksi on toistaiseksi jäänyt, miten Luxemburg ajatteli sosialismiin siirtymisen tapahtuvan Länsi-Euroopassa modernin

41. Rosa Luxemburg und die Freiheit der Andersdenkenden. Julk. A. Laschitza (Berlin 1990). *Rosa Luxemburg*, Herzlichst Ihre Rosa. Ausgewählte Briefe. Julk. A. Laschitza ja Georg Adler (Berlin 1989).

42. Johdantona nationalismi-tutkimukseen ks. esim. *Erich Hobsbawn*, Nationalismi (Jyväskylä 1994). *Hans Mommsen*, Nation und Nationalismus in sozialgeschichtliche Perspektive, teoksessa: Sozialgeschichte in Deutschland. Entwicklungen und Perspektiven im internationalen Zusammenhang II. Julk. Wolfgang Schieder und Volker Sellin (Göttingen 1986), s. 162–185.

43. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, Die nationale Kämpfe in der Türkei und die Sozialdemokratie, teoksessa Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke 1., s. 57–68.

44. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, Was wollen Wir? Kommentar zum Programm der Sozialdemokratie des Königreichs Polen und Litauens, teoksessa Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke 2., s. 37–89.

45. Ks. esim. *Jürgen Hentze*, Nationalismus und Internationalismus bei Rosa Luxemburg.

46. Ks. esim. *Oskar Negt*, Rosa Luxemburg. Zur materialistischen Dialektik von Spontaneität und Organisation.

47. Tästä tarkemmin ks. esim. *Veli-Matti Rautio*, Die Bernstein-Debatte (Tampere 1994).

48. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, Sozialreform oder Revolution? Mit einem Anhang Militz und Militarismus, Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke 1., s. 367–466; Die sozialistische Kreise in Frankreich, Gesammelte Werke 1/2. s. 5–73; Das belgische Experiment, Gesammelte Werke 1/2, s. 212–219.

49. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, Massenstreik, Partei und Gewerkschaften, Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke 2., s. 91–170.; Ermattung oder Kampf, Gesammelte Werke 2., s. 344–377.

50. Ks. esim. *Rautio*, s. 183–220.

51. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, Zur russischen Revolution, Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke 4., s. 354–368.

politiikan ja kehittyneen kapitalismin olosuhteissa.

Jatkossa Luxemburg-tutkimus on tuskin kiinnostunut samassa määrin kuin aikaisemmin Luxemburgin modernia politiikkaa koskevista pohdinnoista. Kapitalismin ja länsimaisen (porvarillisen) demokratian voitto sosialismista ja ”proletaarisesta demokratiasta” näyttää niin selvältä ja kiistattomalta, että on vaikea nähdä tilannetta, jossa tutkimus kiinnostuisi siitä uudelleen.

Tutkimusta on kiinnostanut myös Luxemburgin puoluekäsitys eli mitä hän ajatteli poliittisen puolueen rakenteesta ja tehtävistä modernin politiikan aikakaudelle.⁵² Oliko puolueen oltava etujoukkopuolue vai massapuolue? Ja mikä oli poliittisten johtajien ja johdettavien keskinäinen suhde; kumpi johtaa puolueen toimintaa ja mistä suunnasta, alhaalta vai ylhäältä, tulevat poliittiset aloitteet? Ollessaan maanpaossa Sveitsissä Luxemburg toimi puolueessa, joka oli jäsenmäärältään häviävän pieni, Saksassa hän kohtaisi sosiaalidemokraattisen puolueen, jolla oli satajatuhansia jäseniä, lukuisia valtiopäiväedustajia ja kymmeniä sanomalehtiä. Tällaista puoluetta ei kerta kaikkiaan voinut johtaa vain käskyttämällä. Tämä teki todennäköisesti Luxemburgiin suuren vaikutuksen, ja tästä syystä hän ajautui Leninin ja bolševikkien kanssa eri linjoille puoluekysymyksessä. Hän ei ollut kuitenkaan saksalaisen sosiaalidemokratian ihailija, vaan arvosteli sekä bolševikkien että saksalaisten sosiaalidemokraattien puoluekäsityksiä.

Sekä saksalainen sosiaalidemokratia että bolševismi painottivat puolueen roolia suhteessa joukkoihin tavalla, jota Luxemburg ei voinut hyväksyä.⁵³ Kumpikin puoluekäsitys hänen mukaansa aliarvioi joukkojen kykyä toimia itsenäisesti ja aloitteellisesti (spontaanisti). Työläisille ei jäänyt muuta rooli kuin odottaa passiivisena puolueen taistelukutsua. Luxemburg sitä vastoin, Venäjän vallankumouksen (1905/06) perusteella, pani toivonsa joukkojen spontaaniiin liikehdintään sekä uskoi lähes romanttisella tavalla joukkojen uutta luovaan voimaan. Hänelle Saksan puolueesta oli tullut jopa joukkojen spontaanin liikehdinnän este.

Bolševikkien puoluekäsityksen ongelmana hän piti sitä, että puolue oli kyllä valmis radikaaliin toimintaan, mutta se alistui työläisjoukot tahdottomiksi puolueen keskuskomitean tahdon välikappaleiksi. Luxemburgin viehättävyys onkin pitkälti perustunut siihen, että hän on näyttänyt edustavan monien kysymysten osalta sekä perinteellisestä sosiaalidemokratiasta että bolševismista poikkeavaa näkökantaa.

Voisi olettaa, että Luxemburgin käsitys puolueesta ja puoluedemokratiasta kiinnostaisi myös jatkossa tutkimusta. Realisocialismin romahdus osoitti, esimerkiksi DDR:ssä, että kansanjoukot liikehtivät ja tekevät vallankumouksia juuri niin spontaanisti kuin Luxemburg ajatteli.⁵⁴ Neuvostoliiton hajoaminen taas osoitti, että Luxemburgin bolševismi-kritiikissä oli jotakin profeettallista, vaikka varoisimmekin sen epähistoriallista tulkintaa. Kommunistinen puolue muuttui byrokraattiseksi hallintokoneistoksi, aivan kuten Luxemburg varoitti. Neuvostoyhteiskunta taas tukehtui demokratian puutteeseen, mihin mahdollisuuteen Luxemburg aikoinaan viittasi.

Nationalismia, modernia politiikkaa ja bolševismia koskevien käsitysten ohella tutkimusta ovat kiinnostaneet Luxemburgin kansantaloustieteelliset teoriat, lähinnä hänen käsityksensä sosialismin taloudellisesta tai toisin sanottuna objektiivisesta perustelusta. Tutkijat ovat kiistelleet siitä, uskoiko Luxemburg kapitalismin romahtavan omien taloudellisten liikelakiensa seurauksena? Oliko hän niin sanottu romahdusteoreetikko vai ei?⁵⁵

Kapitalismin taloudellisen liikelain löytäminen oli ollut Karl Maxin tutkimustoiminnan keskeisiä pyrkimyksiä. Luxemburg, kuten myös muut ortodoksimarxilaiset, yrittivät rakentaa politiikan tiedettä Marxin kapitalismia koskevan analyysin pohjalta. Ajatukseksi oli tutkia kapitalismin tulevaa kehitystä ja johtaa siitä sosiaalidemokraattisen politiikan yleinen strategia, josta taas johdetaisiin kulloinkin konkreettisessa tilanteessa noudatettava taktiikka. Tästä syystä ortodoksimarxilaiset tutkivat ennen ensimmäistä maailmansotaa innokkaasti esim. imperialismia ja pyrkivät sopeuttamaan sosiaalidemo-

kraatisten puolueiden politiikan ns. imperi-alistisen aikakauden vaatimuksiin. Kun taas revisionistien mukaan käytännön politiikka ei voitu johtaa jostakin yleisestä kapitalismin tai politiikan teoriasta, vaan kulloisestakin konkreettisesta poliittisesta tilanteesta, jossa poliittisen vastustajan käyttäytymisen ennakointi oli ensiarvoisen tärkeää.⁵⁶

Kansantaloustiedettä opiskelleen Luxemburgin teoreettisena intohimona ja kunnianhimoisena tavoitteena oli kehittää Marxin kapitalismin analyysia eteenpäin siitä, mihin Marx oli sen 1870-luvulla jättänyt. Erityisesti hän pyrki selvittämään kapitalistisen tuotannon laajentumisen edellytyksiä ja laajentumisen mahdollisia teoreettisia ja käytännöllisiä rajoja. Kapitalismin historiallisten rajojen etsiminen ja osoittaminen oli hänelle, kuten myös muille ortodoksimarxilaisille, marxilaisen teorian elinkysymys. Luxemburg aloitti tätä koskevan tutkimustoimintansa jo vuosina 1898–99 polemisoidessaan Eduard Bernsteinia vastaan ja jatkoi sitä myöhemmin toimiessaan Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen puoluekoulun kansantaloustieteen opettajana (1907–13); tuloksena oli kolme laajaa tutkielmaa aiheesta.⁵⁷ Luxemburgin käsityksen mukaan oli teoreettisesti mielekästä etsiä kapitalismin laajentumisen rajoja eli kapitalismin historiallisuutta. Pääoman kiertokulku ei voinut olla ikuista ja rajatonta. Kun kapitalismi olisi globaalista eli kun se olisi sulkenut piiriinsä maailman kaikki ajateltavissa olevat markkina-alueet hidastuisi pääoman kiertokulku ja alkaisi taloudellisten kriisien aikakausi. (Todettakoon, että tämäkin on vain eräs mahdollinen tulkinta Luxemburgin ajattelusta.)

Tutkijat ovat kiistelleet siitä, miten Luxemburgin ”romahdusteoreettiset” tekstit pitäisi ymmärtää? He ovat ensinnäkin olleet eri mieltä siitä, mikä rooli näillä talusteoreettisilla pohdinnoilla on hänen kokonaisajattelussaan. Esimerkiksi ovatko ne täysin irrallaan politiikkaa koskevista teorioista, vaan onko asia juuri päinvastoin; avain hänen poliittisten ideoidensa ymmärtämiseen löytyy talusteoreettisista kirjoituksista. Toiseksi, tutkijat ovat kiistelleet siitä, mikä rooli poliittiselle toiminnalle jää Luxemburgin

ajattelussa, jos hän kerran uskoo kapitalismin lopulta ajautuvan taloudelliseen umpikujaan?⁵⁸ Osa tutkijoista on paneutunut sen seikan selvittämiseen, oliko Luxemburgin pääoman kiertokulkua koskeva ajattelu todellakin edistysaskel verrattuna Marxin vastaavaan, kuten Luxemburg itse kuvitteli.⁵⁹

Globalisaatiosta puhutaan nyt paljon. Käsite sisältää hyvin monenlaisia merkityksiä, mutta on tuskin virhelistä väittää sen kuvaavan myös kapitalismin kehityksen uusinta vaihetta, vaikka jostain syystä termiä ei yhdistetä marxilaisen keskustelutraditioon.⁶⁰ Toisen Internationaalin marxilaiset tutkivat kapitalismin laajentumista ja kapitalismin imperialistista vaihetta; jos he eläisivät nyt he puhuisivat kapitalismin globalisaatiovaiheesta. Tässä mielessä myös Luxemburgin näkemykset kapitalismin globalisoitumisesta (Luxemburg ei itse tätä termiä käytä) saavat uutta ajankohtaisuutta. Saattaa olla, että tuleva Luxemburg-tutkimus havaitsee tämän yhteyden globalisaatio-keskustelun ja Luxemburgin ajatusten välillä.

52. Ks. esim. *Naribiko Ito*, *Dialektik der Zentralisation und Dezentralisation. Die Organisationsfrage im Gedanken Rosa Luxemburg*, teoksessa: *Marxismo, democrazia e diritto de popoli* (Milano 1979), s. 203–230.

53. Ks. esim. *Rosa Luxemburg*, *Organisationsfrage der russischen Sozialdemokratie*, Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke 1/2.*, s. 422–444; *Die Theorie und die Praxis*, *Gesammelte Werke 2.*, s. 378–420.

54. Vrt. *Hartmut Zwabr*, *Ende einer Selbstzerstörung. Leipzig und die Revolution in der DDR* (Göttingen 1993).

55. Ks. esim. *Fritz Weber*, *Rosa Luxemburg und der Zusammenbruch des Kapitalismus*, teoksessa: *Neuere Studien zur Arbeitergeschichte*. Julk. Helmut Konrad/Wolfgang Maderthaner (Wien 1984), s. 101–115.

56. Rautio, s. 141–183.

57. Kts. *Rosa Luxemburg*, *Die Akkumulation des Kapitalismus. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*, Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke 5.*, s. 5–411; *Die Akkumulation des Kapitals oder was die Epigonen aus der Marxschen Theorie gemacht haben. Eine Antikritik von Rosa Luxemburg*, *Gesammelte Werke 5.*, s. 415–523; *Einführung in die Nationalökonomie*, *Gesammelte Werke 5.*, s. 524–778.

58. Ks. esim. Manninen, s. 108–121.

59. Ks. esim. *Leszek Kolakowski*, *Die Hauptströmungen des Marxismus. Zweiter Band* (München, Zürich 1981), s. 82–92.

60. Globalisaatio termistä ks. esim. *Jyrki Käkönen*, *Globalistuminen ja sosiaalisten tilojen muutos*, *Kosmopolis 2/1997*, s. 5–23.

SARI OIKARINEN

Naispolitiikon viiltävä ääni

Constance Markievicz Irlannin itsenäisyystaistelussa

Fil. tri Sari Oikarinen tarkastelee naisen paikkaa vuosisadan alun irlantilaisessa nationalismissa. Hänen käyttämänsä esimerkki on Irlannin ensimmäinen naisministeri Constance Markievicz.

■ Varakkaaseen anglo-irlantilaiseen Gore-Boothin perheeseen syntynyt Constance Markievicz (1868–1927) oli yksi vuosisadan alun huomattavimmista irlantilaisista naispolitiikoista. Kenties parhaiten hänet muistetaan taistelusta brittejä vastaan kansallisen myytin tasolle nousseessa pääsiäiskapinassa (1916), jonka jälkeen irlantilaiset alkoivat merkittävästi tukea aiemmin vieroksumaansa radikaalia itsenäisyysliikettä. Markievicz oli ensimmäinen Ison Britannian parlamentin alahuoneeseen valittu nainen, mistä paikasta hän kuitenkin kieltäytyi. Sen sijaan hän toimi työministerinä Irlannin varjoparlamentissa, Dáil Eireannissa, brittejä vastaan käydyn sodan aikana (1919–21). Hän vastusti entisen emämaan kanssa sodan jälkeen solmittua Vapaavaltiosopimusta ja jättäytyi katkeran sisällissodan (1922–23) jälkeen aluksi Vapaavaltion parlamentin ulkopuolelle. Vähän ennen kuolemaansa hänet valittiin kuitenkin parlamenttiedustajaksi Eamon de Valeran perustaman uuden puolueen Fianna Fáilin listoilta.

Kuva Markieviczista irlantilaisen politiikan toimijana on kivettynyt nuoruudessaan romanttisesta nationalismista haltioituneen, mutta kansallismieliseen politikointiin sittemmin kitkerästi suhtautuneen runoilija W. B. Yeatsin valamaan muottiin. Hänen luomansa ”terävä ääni”¹ on kaikunut jo vuosikymmeniä heti koulukirjojen sivuilla. Yeatsille Markievicz oli hänen rakastamansa Maud Gonnen tavoin nainen, joka turhaan

uhrasi kauneutensa illuusiolle ja väkivallalle ja jonka äänestä tuli epämiellyttävän särmi-käs, kun sillä alettiin puhua politiikkaa.² Markieviczin persoonaan kiteytyi miespoliitikkojen pelko politiikan ja naiseuden tuhoavasta yhdistelmästä.³

Myöhempi tutkimus on noudattanut samaa linjaa: kansallisuusliikkeen naistoimijoista poimitaan mieluusti esiin Markievicz, joka toiminnassaan ”ei voinut palaa vakaalla liekillä”, vaan ”leiskui räjähdysarjana”,⁴ joka oli luonteeltaan verenheimoinen ja peloton.⁵ Uusinkaan irlantilainen historiantutkimus ei ole syventynyt Markieviczin ajatusmaailmaan, kun hänet on useimmiten luokiteltu ainoastaan sen väkivaltaisen tasavaltalaisen tradition edustajaksi, joka on osaltaan ajanut Pohjois-Irlannin tilanteen umpikujaan. Poliitiikan linjan ohella myös hänen sukupuolensa ja epäsovinnainen elämänsä – Markievicz jätti tyttärensä oman äitinsä kasvatettavaksi ja hänen avioliittonsa hajosi – on tummentanut hänen kuvaansa.⁶ Aikalaismiehet joko hylkäsivät tai hyväksyivät hänet aseisiin tarttumisen vuoksi, kun taas aikalaisnaiset eivät juurikaan kritisoineet häntä militarismista, vaan feminismiin alistamisesta nationalismille. Toiselta puolen kertomukset hänen harjoittamastaan hyväntekeväisyydestä ja ihmisten häntä kohtaan tuntemasta rakkaudesta ja kunnioituksesta ovat yhtä lailla säilyneet.

Markievicz uskoi värikkään propagandan herättävään voimaan. Hän halusi avoimesti sanoa mielipiteensä julki.⁷ Yläluokkaisella aksentilla lausutut mielipiteet olivat monille aikalaisille problemaattisia. Esimerkiksi syyskuussa 1913 Markievicz julisti, että Irlannissa oli käynnissä kolme suurta liikettä: nationalistinen liike, naisten liike ja työväenliike. Ne olivat kaikki ytimeltään yksi liike, koska niissä taisteltiin samaa taistelua ”inhimillisen vapauden laajentamiseksi”.⁸ Työväenliikkeen tavoitteiden hyväksyminen ja yhteistyö sen suuntaan ei kansallisessa liikkeessä ollut välttämättä positiivinen seikka. Niin naisten kuin työväestönkin oikeuksien laajentaminen haluttiin sen piirissä lykätä itsenäistymistä seuraavaan aikaan, eikä suurisuuntaisiin uudistuksiin löytynyt valmiutta. Irlantilaisen työväenliik-

keen johtajan James Connollyn (1868–1916) tavoin Markievicz kuitenkin uskoi kansallisen vallankumouksen jäävän ontoksi, mikäli yhteiskunnan rakenteisiin ei koskettaisi. Mielipiteidensä ja eri liikkeisiin yltävien suhdeverkostojensa vuoksi hän kohtasi jatkuvasti epäluuloja niin nationalistien kuin sosialistienkin taholta.⁹ Kuitenkin eri elementeistä politiikkansa rakentanut Markievicz saavutti lähes kaikissa vaaleissa äänivyöryn.

Irlanti naisena

Toiminnallaan, ajatuksillaan ja elämäntavallaan Markievicz haastoi viktoriaanisen nais- ja miesideaalin ja oli uudistamassa naisen roolia irlantilaisessa politiikassa. Hän muovasi myös symbolista kuvaa Irlannista naisena. Käsitukset eri sukupuolille ominaisista piirteistä olivat mukana vuosisadan vaihteen keskusteluissa Irlannin itsehallinnosta eli *home rule*sta. Ernest Renanin arvio kelttiläisen rodun naisellisesta perusluonteesta johti mm. englantilaisen Matthew Arnoldin esittämään, että tunteelliset, melankoliset ja tehottomat keltit – walesilaiset ja irlantilaiset – eivät kykenisi poliittiseen itsehallintoon.¹⁰ Epämiellyttävän ja vulgaarin Paddyhahmon rinnalla eli kuva Irlannista naisellisena, lapsellisena, laiskana ja uneksivana hahmona verrattuna maskuliiniseen, dynaamiseen ja rationaaliseen Englantiin.¹¹

Myös irlantilaiset nationalistit mielsivät kotimaansa naiselliseksi. Irlantilainen kulttuurirenessanssin viritäjä D. P. Moran väitti Irlannin kaipaavan uusia, miehisiä periaatteita. Moran oli keskeinen ideologi vuonna 1893 perustetussa ja laajan kannatuksen saaneessa epäpoliittisessa *Gaelic League*ssa, jonka ajatuksiin koko nationalistinen liike nojasi. Sen tavoitteena oli iirin kielen ja laajemmin koko kansallisen kulttuurin elvyttäminen. Kielen lisäksi kulttuurirenessanssi rakensi irlantilaista identiteettiä kansallisen historiankirjoituksen avulla, pyrkiä todistamaan muinaisen irlantilaisen yhteiskunnan ainutlaatuisuudesta ja ylivoimaisuudesta brittihallintoon nähden.¹² Toimiltaan Gaelic League pyrki myös valamaan irlantilaisiin itsekunnioituksen ja oma-aloitteisuuden tuntoa.¹³

Maltillisten poliittisten pyrkimysten rinnalla eli kapinaperinne, jossa naishahmoinen Irlanti vaati äärimmäisiä keinoja. Yeatsin kuuluisa näytelmä vuodelta 1902 esitti Irlannin eli *Cathleen ni Houlihanin* vaeltavana vanhana naisena, joka etsi kaikkensa antavia miehiä taistelemaan edestään.¹⁴ Tuon naisen lumovoima peitti alleen kai-

1. Kuuluisassa runossaan Easter 1916 Yeats kirjoittaa: "That woman's days were spent/ in ignorant good will/ her nights in argument/ until her voice grew shrill/ What voice more sweet than hers/ when, young and beautiful/ she rode to harriers?"

2. Omaelämäkerrassaan Yeats väitti naisten mielipiteiden olevan heille kuin "lapsia tai rakastettuja, joita puolustaessaan heistä tulee julmia", *W.B. Yeats, Autobiographies* (London 1955), s. 504.

3. Pelko tuli selvästi ilmi, kun Irlannin Vapaavaltion sopimusta vastustaneiden tasavaltalaisvähemmistön naisten arveltiin tuhonneen naiselliset tunteensa kun he, sen sijaan, että olisivat "roolinsa" mukaan toimineet elämän hyväksi, askartelivat vain kuolemaa koskettavien asioiden parissa, *P. S. O' Hegarty, The Victory of Sinn Fein : How it won it and how it used it* (Dublin 1924), s. 56–57.

4. Esim. *David Mitchell, Women on the Warpath. The Story of the Women of the First World War* (London 1966), s. 349.

5. *Max Caulfield, The Easter Rebellion* (Dublin 1963 & 1995), s. 128, 252, 282.

6. Sukupolten välisistä eroista poliittiseen väkivaltaan liittyen ks. esim. *Jean Bethke Elsbain, Women and War. With a New Epilogue* (Chicago 1995, 1987).

7. Markieviczin kirje Eva Gore-Boothille, 30.1.1919, teoksessa *Prison Letters of Countess Markievicz with a New Introduction by Amanda Sebestyen* (London 1987), s. 192–193.

8. *Irish Citizen* 27.9.1913.

9. *Sari Oikarinen, "A Dream of Liberty". Constance Markievicz's Vision of Ireland, Bibliotheca Historica* 34 (Helsinki 1998), s. 80, 113–114.

10. *David Cairns ja Shaun Richards, Writing Ireland. Colonialism, nationalism and culture* (Manchester 1988), s. 46; *Declan Kiberd, Irish Literature and Irish History*, teoksessa *The Oxford History of Ireland. Toim. R.F. Foster* (Oxford 1989), s. 239.

11. *Terry Eagleton, Heathcliff and the Great Hunger: Studies in Irish Culture* (London and New York 1995), s. 100; Irlantilaiskuvista ks. *L. Perry Jr. Curtis, Apes and Angels. The Irishman in Victorian Caricature* (Washington 1971).

12. *Kevin B. Nowlan, The Gaelic League and Other National Movements. Teoksessa The Gaelic League Idea. Toim. Sean Ó Tuama* (Dublin 1972), s. 44; *AE* [George Russell], *Nationality and Imperialism. Teoksessa Ideals in Ireland. Toim. Lady Gregory* (London 1901), s. 18.

13. *Donal McCartney, Hyde, D.P. Moran and Irish Ireland. Teoksessa Leaders and Men of the Easter Rising. Dublin 1916. Toim. F.X. Martin* (London 1967), s. 47–49.

14. *W. B. Yeats, Cathleen Ni Houlihan. Teoksessa Collected Plays* (London 1982).

ken muun: Sean O'Caseyn vuonna 1926 kirjoittamassa näytelmässä *The Plough and the Stars* pääsiäiskapinan taistelu Irlannin puolesta ylitti äidin tai vaimon merkityksen elämässä.¹⁵ Kahden omiana aikanaan intohimoja herättäneen näytelmän välisenä jaksona Irlanti sai Vapaavaltion aseman Brittiläisessä kansainyhteisössä ja irlantilaiset naiset aktiivisesti kamppailivat tasavertaisten kansalaisoikeuksien puolesta. Molemmissa taisteluissa oli Markieviczilla merkittävä rooli.

Tasavaltalainen nationalisti

Vuosisadan vaihteessa ei sinänsä ollut tavatonta, että anglo-irlantilaisen yläluokan jäsen tunsu kiinnostusta irlantilaiseen kulttuuriin. Maalausta Lontoossa ja Pariisissa opiskellut Markievicz oli jo nuoruudessaan tutustunut Yeatsiin, joka oli mm. lähettänyt hänelle joitakin Irlannin historiasta ja kansanperinteestä kertovia kirjoja.¹⁶ Solmittuaan avioliiton puolalaisen kreivin ja taidemaalari Casimir Dunin-Markieviczin kanssa hän muutti puolisonsa kera Dubliniin vuonna 1903. Siellä pariskunta liikkui boheemien taitelijapiirien lisäksi Irlannin varakuninkaan hovissa. Omien sanojensa mukaan Markievicz kuitenkin valitsi nationalistisen politiikan sattuman kautta: hän oli törmännyt kansallismielisiä sanomalehtiä selaillaan kertomukseen kapinajohtaja Robert Emmetin elämästä ja tämän kuuluisasta oikeudenkäyntipuheesta, joka vaikutti häneen 'salamankun' tavoin. Innostuneena Markievicz otti yhteyttä Arthur Griffithiin, pienen kansallismielisen puolueen *Sinn Feinin* johtajaan, joka tosin suhtautui häneen alkuun epäluuloisesti hänen taustastaan johtuen.¹⁷ Maaliskuussa 1908 Markievicz mainitaan Sinn Feinin jäsenten joukossa nationalistien mielenosoituksessa Dublinissa.¹⁸

Sinn Feinin jäseniä yhdisti Gaelic Leaguen ideoiden hyväksyminen ja niiden lisäksi vähintäänkin poliittisen autonomian saavuttaminen. Sen johtaja Arthur Griffith painotti kansallisen kulttuurin ja itsemääräämisoikeuden lisäksi irlantilaisen teollisuuden ja taloudellisen itsenäisyyden tärkeyttä.¹⁹ Vaihtoehtona niin home rulelle – jota laajasti kannatettu The Irish Parliamentary Party tavoitteli – kuin vallankumouksellisuudel-

lekin Griffith esitti "Unkarin politiikkaa",²⁰ mikä tarkoitti kieltäytymistä yhteistyöstä brittihallinnon kanssa. Vaikka Sinn Fein olikin ennen Markieviczin jäsenyyttä entisestään kasvanut ja vahvistunut, oli se kuitenkin vielä enemmänkin "henki kuin puolue".²¹ Sen luonne erilaisia katsantokantoja edustavana väljänä yhteenliittymänä mahdollisti myös Markieviczin mukanaolon ja hänen kansallisen liikkeen valtavirrasta poikkeavien yhteiskuntapoliittisten ideoidensa esittämisen.

Markievicz toimi Sinn Feinissä koko poliittisen uransa ajan, mutta halusi irlantilaisen omaksuvan Griffithin strategiaa pidemmälle kurottavan ohjelman. Hän hyväksyi tasavaltalaisen doktriinin, jossa voimankäyttöä pidettiin ainoana mahdollisena tienä itsenäisyyteen. Irlannin tasavallan perustaminen oli IRA:n edeltäjän The Irish Republican Brotherhoodin (IRB), nationalistisen ja separatistisen salaseuran tavoite. Pian politiikkaan astumisensa jälkeen Markievicz ystävystyi muutamien IRB:n jäsenten kanssa.²² Yksi heistä, Patrick McCartan, totesi syksyllä 1909 Markieviczin tehokkaiden puheiden, sukupuolen ja itsenäisen mielen johtaneen siihen, että Sinn Feinin hallitus ei antaisi hänen puhua, jos voisi sen estää.²³ Voimakassävyyiset puheet ja niissä esitetyt vaatimukset julkisuuden hyödyntämisestä olivat kuuluneet Markieviczin keinovalikoimaan alusta alkaen.²⁴ Markievicz allekirjoitti myös radikaalien nationalistinaisten pääasiassa miehille kohdistaman kritiikin siitä, että Irlannissa puhuttiin liian paljon ja tehtiin liian vähän.²⁵

Vaikka Markievicz jatkoikin ristiriitaisuuksista huolimatta toimintaansa Sinn Feinissä, oli puolisolitaallisen poikajärjestö Na Fianna Eireannin perustaminen vastavetona Englannista levinneelle partioliikkeelle vuonna 1909 kuitenkin selvä osoitus Markieviczin kritiikistä yhtäältä kansallisen liikkeen maltillista valtavirtaa, toisaalta sen maanalaista toimintaa vastaan. Uuden järjestön päämääränä oli valmentaa irlantilaispoikia henkisesti ja fyysisesti ajamaan Irlannin itsenäistymistä. Fiannan pojat olivat mukana vuonna 1916 puhjenneessa pääsiäiskapinassa, jonka maailmansodassa mah-

dollisuutensa nähnyt IRB:n ydinryhmä synnytti. Kapina ja sitä seuranneet brittien tukahduttamistoimet merkitsivät käännettä Irlannin sisäpolitiikassa, kun uudeksi voimatekijäksi nousi vahvistunut ja radikalisoitunut Sinn Fein, jonka tavoitteena oli saada Irlannin tasavalta perustetuksi maailmansodan päätyttyä.

Markieviczin erikoislaatuinen upseerin rooli pääsiäiskapinassa – tarkka-ampujana häntä ei voinut aikalaismiehen mukaan ”laskea naiseksi” – juonsi juurensa nationalistisen liikkeen rajat ylittävstä politiikasta.²⁶ Hänet oli myös nimetty James Connollyn toiseksi ’varamieheksi’ kapinaan osallistuneeseen työläisten kansalaisarmeijaan (The Irish Citizen Army). Connolly kytki paitsi naisten ja työväenliikkeen taistelun, myös sosialismin ja kansallisen vapauden yhteen; ne olivat yhden suuren demokraattisen periaatteen kaksi puolta.²⁷ Markieviczille sosialismi ei suinkaan ollut vieras, englantilainen ja siksi torjuttava aate kuten mm. Griffithille, vaan se oli päinvastoin nimenomaan irlantilainen aate. Markievicz käytti ilmaisua ”James Connollyn sosialismi” tarkoittaen näkemystä tasa-arvoisesta, osuustoiminnallisesta yhteiskunnasta, joka oli rakennettu gaelisen yhteiskunnan pohjalle.²⁸

Henkilökohtaisesti Markieviczille merkitsi paljon Connollyn tapa kohdella häntä ”... toverina, antaen minulle mitä tahansa työtä, mitä pystyin tekemään ... Tämä oli hänen asenteensa naisia kohtaan ... meidät otettiin yksilöinä ja arvioitiin kuten miehiä.”²⁹ Selvästi työväenliikkeen riveihin Markievicz oli astunut Dublinin työsulun aikana kesällä 1913 organisoidessaan yhteiskeittöön työläisille ja kerätessään heille varoja.³⁰ Nämä toimet on yleensä luettu Markieviczille ansioksi, olivathan ne naiselle sopivampaa askareta kuin poika-armeijan kouluttaminen. Toisaalta hänen toimintaansa työsulussa myös paheksuttiin niiden kansallismielisten toimijoiden piirissä, jotka viroksuivat työväen järjestäytymistä.³¹

Sukupuolen merkitys kansallisessa taistelussa

Kansallismielisen historiantulkinnan mukaan irlantilainen yhteiskunta oli ennen siir-

tomaa-aikaa ollut demokraattinen ja avannut naisille mahdollisuuden kaikilla toimintasektoreilla, jopa hallitsijoina. Tämän käsityksen omaksuminen viitoitti monien naisten kumouksellisuuden suuntaa: oli hankittava menetetty poliittinen itsenäisyys takaisin, jotta irlantilainen kansa voisi itse uudelleen rakentaa esimerkillisen yhteiskunnan. Kansallisen liikkeen piirissä toimivat naiset sekä perustelivat pyrkimystään päästä

15. Lieut. Langon: "Th' time is rotten ripe for revolution" / Clithroe: "You have a mother, Langon"/ Lieut. Langon: "Ireland is greater than a mother."/Capt. Brennan: "You have a wife, Clithroe."/Clithroe: "Ireland is greater than a wife." *Sean O'Casey, The Plough and the Stars. Teoksessa Three Plays by Sean O'Casey (London 1994), s. 178.*

16. *The Collected Letters of W. B. Yeats. Toim. John Kelly. Volume One 1865–1895 (Oxford 1986), s. 461.*

17. *Constance de Markievicz, Memories – Mr. Arthur Griffith. The Sinn Fein Organisation, Eire, 18.8.1923.* Robert Emmet (1778–1803) tunnettiin epäonnistuneesta kapinayrityksestään englantilaisvaltaa vastaan.

18. Sinn Fein, 28.3.1908.

19. *Oliver MacDonagh, States of Mind. A Study of Anglo-Irish Conflict 1780–1980 (London etc.1983), s. 64; D. George Boyce, Nationalism in Ireland (London 1995), s. 296.*

20. Griffithin mukaan Unkari oli voittanut autonomian 1867, koska oli ”mestarillisesti” kieltäytynyt niin parlamentaarisesta kuin muustakin yhteistyöstä Itävallan kanssa. Nyt myös irlantilaisten oli jättäydyttävä Westminsterin ulkopuolella ja luotava oma kansallinen parlamentti uudelleen. *F. S. L. Lyons, Ireland Since the Famine (Glasgow 1973), s. 251–252; Richard P. Davis, Arthur Griffith and Non-Violent Sinn Fein (Tralee 1974), s. 32.*

21. *Maurice Joy, Introduction, kirjassa. The Irish Rebellion of 1916 And Its Martyrs: Erin's Tragic Easter. Toim. Maurice Joy (New York 1916), s. 9.*

22. *Constance de Markievicz, Memories - Mr. Arthur Griffith. The Sinn Fein Organisation, Eire, 18.8.1923.*

23. *Sean Cronin, McGarrity Papers (Tralee 1972), s.25–26.*

24. *Oikarinen 1998, s. 39.*

25. *Helena Molony, Editorial Notes, Bean na hEireann, huhtikuu 1909; Helena Molony, To Our Sisters, Bean na hEireann, tammikuu 1909.*

26. *O Briain, Liam, Saint Stephen's Area. Capuchin Annual (Dublin 1966), s. 220.*

27. *Peter Berresford Ellis, A History of the Irish Working Class (London 1985), s. 173.*

28. *Oikarinen 1998, s. 177–180.*

29. *Constance de Markievicz, James Connolly as I knew him, Nation, 26.3.1927.*

30. *Nora Connolly O'Brien, Portrait of a Rebel Father (Dublin 1935), s.152; Elizabeth Coxhead, Daughters of Erin (London 1965), s. 89.*

31. *Hanna Sheehy Skeffington, Constance Markievicz, An Phoblacht, 5.5.1928; Madame Markievicz and Liberty Hall, [Pamfletti], 1913, National Library of Ireland (NLI).*

osalliseksi päätöksentekoon että kannustivat kanssasisariaan toimintaan menneisyyden malliin vedoten. Myös Markievicz vetosi vanhaan suuruuden aikaan väittäen, että turmiollisen vieraan vaikutuksen poistaminen johtaisi ”irlantilaisen rodun” takaisin tasa-arvoisille juurilleen. Toimintansa alkuvaiheessa Markievicz yhtyi samoin nationalistinaisten piirissä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan naisen entisen ja esimerkillisen aseman oli mahdollistanut esiisien asenne. Hän huomautti ainakin asioita pohtivien irlantilaismiesten tukevan naisten vaatimuksia, olivathan hekin osa vapauden marttyyrien pitkää ketjua.³³

Pinnalta katsoen kansallinen liike näytti vastaavan naisten vaatimuksiin. Gaelic League oli ensimmäinen järjestö, joka hyväksyi naiset jäseniksi samoin perustein kuin miehet. Aikalaisnaisen mukaan se hylkäsi ”ne väärät sukupuoli- ja luokkaerot”, jotka juonsivat juurensa Englannin vaikutuksesta. Naisten mukanaoloa pidettiin keskeisenä ja luonnollisena työn luonteen vuoksi, sillä kansallisen tradition omaksumisella ja irlantilaisen teollisuuden tukemisella katsottiin olevan suoraa vaikutus ihmisten asenteisiin.³⁴ Tämän lähtökohdan Markievicz kiteytti vaatimukseen, että naisten olisi eletävä ”irlantilainen elämä”, johon sisältyivät oman kulttuurin sisäistämisen ohella myös pukeutuminen irlantilaisiin vaatteisiin ja ruoan valmistaminen kotimaisista aineksista.³⁵ Irlantilaiseen elämään kuului myös valloittajasta erottava uskonto: pääsiäiskapinan jälkeen Markievicz kääntyi katoliseksi.

Kansalaisyhteisöjä tavoittelevilla naisilla oli kaksi rinnakkaista linjaa, joista toinen pohjautui sukupuolten tasavertaisuuden vaatimuksiin ja joista toinen otti vaatimuksensa lähtökohdaksi naisten ominaispiirteet. Käytännössä linjat olivat usein kietoutuneet toisiinsa, niin myös Markieviczin ajattelussa. Puheissaan ja näytelmissään³⁶ Markievicz yhtyi kansallismielisen aatemaailman naisille hahmottelemaan rooliin, jossa naiset kannustavat miehiä isänmaallisten velvollisuuksiensa täyttämiseen ja olivat itse uhraukseen valmiita ja kykeneviä kasvattajia. Tuo luottamus perustui käsitykseen naisten esimerkillisestä vaistosta ja tahrattomasta moraa-

listaa. Naiset itsekin korostivat rooliaan perinteen jatkajina sukupolvesta toiseen ja painottivat moraalista voimaansa: heille kunnia merkitsi rahaa enemmän – toisin kuin miehille.³⁷

Tasavertaisuuden saavuttaminen vaati naisten taistelua omien oikeuksiensa puolesta. Markievicz vieritti vastuun naisten vähäisestä julkisesta toiminnasta paljolti heidän omille harteilleen, kuten kritisoidessaan naisten passiivista roolia vuonna 1913 perustetun puolisoitaallisen Irish Volunteersin sisarjärjestössä *Cumann na mBanissa*. Järjestön periaatteet, lähinnä tyytyminen varustavaan ja huoltavaan rooliin, ärsyttivät Markieviczia. Hän vaati naisten oman arvontunnon rohkaisua ja kannusti hylkäämään ”väärät naiseuden standardit”, jotka pitivät naiset kodin seinien sisäpuolella. Hän muistutti ”vanhan Irlannin” taistelevista naisista, jotka pitivät puoliaan koko maailmaa vastaan liittoutumatta yhdenkään miehen kanssa. Sitä vastoin nykypäivänä naisten keinoksi jäi vain sukupuoliseen charmiin luottaminen tai vaikuttaminen ”take-oven” kautta. Juuri tuontyyppisiä keinoja käytäviä ”sylikoirien kaltaisia” naisia Markievicz arvosteli vastuuttomuudesta.³⁸ Naisten vallankäytön olisi tapahduttava samalla areenalla kuin miestenkin; sen oli oltava suoraa toimintaa, joka ohittaisi miesten miehittämät väliportaot.

Sinn Feinin tai Gaelic Leaguen linjaa paremmin Markieviczin ajatuksiin vastasikin radikaali *Inghinidhe na hEireann* (Irlannin tyttären), johon hän liittyi loppuvuodesta 1908.³⁹ Vaikka järjestön päämäärissä näkyvätkin Gaelic Leaguen esiinnostamat kulttuurirenessanssin teemat,⁴⁰ poikkesi yksi niistä nationalismiin valtavirrasta. Järjestö pyrki IRB:n tavoin Irlannin täydelliseen itsenäisyyteen. Myös Inghinidhen näkemys naisten itsenäisestä roolista kurotti kansallisen liikkeen yleislinjaa pidemmälle. Järjestön äänenkannattajan Bean na hEireannin (Irlannin nainen) taisteluhuuto kaikui ”Vapaus kansakunnalle ja kaikkien sukupuoleen kohdistuvien rajoitusten täydellinen poistaminen.” Lisäksi korostettiin naisten ”synnynnäistä oikeutta” osallistua Irlannin asioiden hoitoon.⁴¹ Huoli ei kuitenkaan löy-

tänyt vastakaikua: järjestö jäi jäsenmäärältään pieneksi ja sulautui ajan myötä Sinn Feiniin ja Cumann na mBaniin 1915.⁴²

Vapaa nainen vapaassa Irlannissa

Markievicz vaati kaiken aikaa naisten tasa-arvoa ja ajoi heidän vapautumistaan, vaikka ei enää nuoruusvuosiensa jälkeen ollut minkään äänioikeusjärjestön jäsen.⁴³ Hän vetosi voimakkaasti äänioikeuden puolesta, mutta huomautti, että taistelu äänioikeudesta ei saisi syrjäyttää taistelua suuremman vapauden saavuttamiseksi. Itsenäisyys tarcoitti vapauden toteutumista sekä yksilön että yhteiskunnan osalta.⁴⁴ Markievicz kuitenkin astui näyttävästi suffragettien rinnalle, kun irlantilaisiin suffragetteihin kohdistunut uhka kesällä 1913 synnytti laajan protestiliikkeen.⁴⁵ Hän ilmaisi sympatiansa naisille, jotka olivat pistäneet peliin elämänsä: heidän toimensa todistivat, ettei marttyriuden henki Irlannissa ollut kuollut. Markievicz oli ylpeä ollessaan nainen, sillä kuinka moni mies kohtaisi nälkälakon minkään asian vuoksi maailmassa?⁴⁶ Tukiessaan suffragetteja Markievicz meni pidemmälle kuin Sinn Fein.⁴⁷ Huomionarvoista on, että hän oli ainoa julkisesti tunnettu Inghinidhen jäsen, joka heitä puolusti.⁴⁸ On kuitenkin ilmeistä, että myötämielisyyteen antoi lisäpontta irlantilaisen naisten äänioikeusjärjestön *The Irish Women's Franchise League* sisarjärjestöistään poikkeava halu toimia erillään brittijärjestöistä, sekä Markieviczin ystävyysuhde liikkeen johtajan Hanna Sheehy-Skeffingtonin kanssa.⁴⁹ Toisaalta myös Irlannin suhteen on syytä huomata, ettei kansallisen liikkeen naistoimijoita ja naisasianaisia voi yksiselitteisesti lokeroida erilleen tai pitää automaattisesti toisilleen vastakkaisina voimina.

Kansallisen taistelun ensisijaisuuden lähtökohdasta oli loogista, että Markievicz Sinn Feinin poliittikkaa seuraten hylkäsi paikkansa Ison-Britannian parlamentin alahuoneessa, jonne hänet valittiin ensimmäisenä ja ainoana naisena vuoden 1918 vaaleissa. Tämän jälkeen hänet valittiin ministeriksi Eamon de Valeran johtaman Dáil Eireanniin, varjoparlamenttiin, joka perustettiin tammi-kuussa 1919 Sinn Feinin edustajien voimin.

33. *Constance de Markievicz (Maca)*, Free Woman in Free Ireland, Bean na hEireann, tammikuu, 1909; *Chrissie M. Doyle*, Women in Ancient and Modern Ireland (Dublin 1917), s. 15–20; Constance Markieviczin kirje sisarelleen Eva Gore-Boothille 18.10.1919. Teoksessa *Prison Letters of Countess Markievicz with a New Introduction by Amanda Sebestyen* (London 1987), s. 246–247; *Aine Ceannt* esipuheessa (Doyle 1917), s. 3–4.

34. *Jenny Wyse-Power*, The Political Influence of Women in Modern Ireland. Teoksessa *The Voice of Ireland: A Survey of the Race and Nation from All Angles, by the Foremost Leaders at Home and Abroad*. Toim. William G. Fitzgerald (Dublin 1922), s. 159–161.

35. *Constance de Markievicz*, Women, Ideals and the Nation (Dublin 1909), s. 9–11.

36. Esim. Näytelmässä *Blood Money* Markieviczin pähenkilö on patrioottinen, puhdassydäminen nuori nainen, jonka pyrkimysten tiellä eivät ole vain englantilaiset upseerit vaan juopot ja raukkamaiset irlantilaiset, *Constance Markievicz*, Blood Money, O'Mullane Papers, MS 22 636, NLI.

37. Ks. esim. Arthur Griffithin kannanotto vuonna 1903. Teoksessa *Liz Curtis*, The Cause of Ireland: From the United Irishmen to Partition (Belfast 1994), s. 189; The Women of Ireland, Poblacht na hEireann 17.1.1922; A Woman's Thoughts, *ibid*; M.V., The Weaker Sex, Poblacht na hEireann 21.2.1922; The Women of Ireland, The Republican War Bulletin 5.10.1922.

38. Irish Citizen 23.5.1914. Varsinkin vuoden 1914 huhti- ja toukokuussa käytiin asiasta lehden palstoilla kiivasta keskustelua; Markieviczin puhe 12.10.1915. Irish Citizen 23.10.1915.

39. *Constance de Markievicz*, Eire, 18.8.1923. Inghinidhe na hEireannista käytetään myös englanninkielistä nimitystä Daughters of Erin.

40. Esim. *Margaret Ward*, Unmanageable Revolutionaries: Women and Irish Nationalism (London 1983), s. 51–52; *Ella Young*, Flowering Dusk (New York 1945), s. 70–73.

41. *Helena Molony*, Editorial Notes, Bean na hEireann, huhtikuu 1909; *Helena Molony*, To Our Sisters, Bean na hEireann, tammikuu 1909.

42. *Ward* 1983, s. 94.

43. Vuonna 1896 hän järjesti yhdessä sisartensa Evan ja Mabelin kanssa maltillisen IWSLGA:n (Irish Womens's Suffrage and Local Government Association) Sligon paikallisosaston perustavan kokouksen, jossa hänet valittiin puheenjohtajaksi ja jossa hän piti ensimmäisen julkisen puheensa. Amusing Proceedings, The Sligo Champion, 26.12.1896.

44. *Constance de Markievicz (Maca)*, Free Woman in Free Ireland, Bean na hEireann, tammikuu, 1909.

45. Huhtikuussa 1913 Englannissa oli hyväksytty laki, joka salli nälkälakkoon ryhtyneen vangin tilapäisen vapauttamisen, kun hänen terveytensä oli vaarassa. Kun vanki oli taas terve, hänet tuomittiin uudelleen, eikä vapautusaikaa laskettu rangaistukseen mukaan. Yleisesti laki tunnettiin ”Kissa- ja hiiri” (Cat and Mouse Act) -lakina.

46. Otteita puheesta, Irish Citizen, 5.7.1913. Kokous pidetty 26.6.

47. Esim. Griffithin kirjoitus Sinn Feinissä, 5.7.1913; *Ward* 1983, s. 84.

48. *Ward* 1983, s. 84.

49. Otteita puheesta, Irish Citizen 5.7.1913.

Aikalaisbiografit eivät ole juurikaan oudoksuneet Markieviczin valintaa ministeriksi,⁵⁰ vaikka monien miesten arveltiinkin vastustavan naisen nostamista eturivin paikalle.⁵¹ Markievicz ei halunnut jäädä yksittäiseksi poikkeukseksi säännöstä, vaan aikoi rakentaa omasta vaalipiiristään ”naisten värväyspohjan ja keskuksen naisten rakentavalle työlle”. Pian hän kuitenkin havaitsi, että vaaleihin oli vaikea löytää naisehdokkaita.⁵² Hänen omaa vaalivoittoaan oli edesauttanut molempien sukupuolten toiminta-areenon nivominen yhteen: Markievicz oli sekä taistellut miesten rinnalla pääsiäiskapinassa että tullut tunnetuksi köyhien auttajana, mm. työsulun aikana. Ministerinä Markievicz pyrki parantamaan naisten vaikutusmahdollisuuksia mm. nimittämällä heitä välimiehiksi ministeriössään ja muihinkin tehtäviin. Hän yritti jopa saada läpi aloitteita maan jakamisesta heille, koska oli todennut naisten olevan yhtä kykeneviä hoitamaan maatiloja kuin miesten.⁵³

Markieviczin valinta parlamenttiin ja ministeriksi ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että käsitykset naisten poliittisesta toiminnasta olisivat radikaalisti muuttuneet. Vaikka pääsiäiskapinaan laadittu julistus nosti heidät tasavertaisiksi kansalaisiksi miesten rinnalle, ei Sinn Feinin politiikka käytännössä muuttunut naiskeskeisemmäksi. Epäitsenäisestä roolistaan kritisoitu Cumann na mBan asetti kyllä selkeästi tavoitteekseen seurata ”tasavaltalaisen julistuksen” linjaa huolehtimalla siitä, että naiset ottaisivat heille kuuluvan paikan kansakunnan elämässä ja huomautti samojen oikeuksien merkitsevän oikeutta myös aseisiin,⁵⁴ mutta sen jäsenet olivat sotavuosina mukana ennen muuta vanhassa roolissaan välittämässä viestejä, jakamassa propagandaa ja keräämässä varoja. Todellisuutta kuvastaa Constance Markieviczin piirros ”tasavaltalaisesta kodista”, jossa äiti nostaa pikkulasta kivääriä kantavan miehensä suudeltavaksi lausuen: ”Suutele isää hyvästiksi, kulta, sillä hän on lähdössä taistelemaan tasavallan puolesta.”⁵⁵

Myös Markieviczin suhtautumiseen naisten mahdollisuuksiin ja paikkaan sisältyi tasojäsennyttä. Samalla kun hän kannusti kansasisariaan toimimaan kaikilla alueilla

ja kehotti työläisiä järjestäytymään, hän opasti työläisäitejä kodin hengettäriksi ja tunsu huolta työläiskotien puolesta samantapaisin äänenpainoin⁵⁶ kuin muutkin sivistyneistön naiset, jotka kokivat alempien luokkien elämän kaipaavan heidän antamaansa ohjausta, jotta kansakunnan tulevaisuus turvattaisiin. Vaatiessaan parannusta työläisnaisten olosuhteisiin hän oli myötätunnostaan huolimatta enemmän heidän johtajansa ja organisoijansa kuin äiti ymmärtämässä toisten äitien ongelmia. Toisinaan Markieviczin tiukat feministiset äänenpainot vaimenivat kuiskauksiksi, kuten vaikkapa hänen näytelmissään. Vaikka niiden sankarittaret olivat vankkumattomia uskossaan ja moraaliltaan pyhimysmäisiä, he olivat lopullisten ratkaisujen edessä avuttomia. Kriisitilanteen laukaisi aina päättäväinen sankari, jonka repliikit kiteyttivät tasavaltalaiset periaatteet.

Markieviczin naisihanne – Irlannin Jeanne d’Arc

Markieviczin ajattelun taustalla oli brittiyhdistyskunnassa 1800-luvun lopulta alkanut pyrkimys luoda ”uusi nainen” – nainen, joka olisi kaikilla tavoin vapaampi kuin edeltäjänsä. Tuo uusi nainen erottuisi koreilevista kansasisaristaan jo pukeutumisensa käytännöllisyyden perusteella ja muistuttaisi reippaudessaan ja suorasanaisuudessaan enemmän nuorta miestä kuin nuorta naista.⁵⁷ Markievicz näki toivon sarastavan Irlannin nuorissa naisissa, jotka oli nyt organisoitava ”uudeksi armeijaksi” ja jotka kansallisen kulttuurin ja teollisuuden tukemisen lisäksi pakoilematta tartuttuisivat aseisiin, jos niin vaadittaisiin. Hän kannusti naisia aktiivisuuteen viittaamalla hahmoon, jota naisasianaisetkin käyttivät: ”Herättäköön tämä elämän ja vapauden kaipuu Irlannin naisissa Jeanne d’Arcin, joka vapauttaa maamme!”⁵⁸

Markievicz ei vedonnut kärsivään äitiin, vaan asetti passiivisen symbolin paikalle kansainvälisen Jeanne d’Arc -hahmon, jossa ruumiillistui esimerkillinen itsenäisyys, tinkimättömyys, mutta myös perhe-elämän ja avioliiton hylkääminen. Univormuun pukeutunut Markievicz olisi varmaan allekir-

joittanut George Bernard Shaw'n näytelmän Jeanne d'Arcin toteamuksen: " ... jos olisin pukeutunut kuin nainen, he pitäisivät minua naisena ... kun pukeudun sotilaan tavoin, he pitävät minua sotilaana."⁵⁹ Markievicz, joka "vihasi sitä, että häntä kohdeltiin naisena"⁶⁰ – mikä huomautus itsessään kertoo omaa kieltään naispolitiikan toiminnalle asetetuista ehdoista – rikkoi vuosisadan vaihteessa irlantilaisille naisille kaavailun muotin. Juuri rikkomisesta ja tuhoamisesta hänet muistetaan vieläkin. Hänen monitasoisemmista pyrkimyksistään murtaa ahtaita sukupuolirajoja vihjaa kuitenkin toive, jossa uudistavat pyrkimykset ulottuvat myös miehiin. Sen mukaan oli aika nostaa esiin niin naisen sielun 'maskuliininen aspekti' kuin miehen sielun 'feminiininen' aspektikin.⁶¹

50. Esim. *Sean O'Faolain*, Constance Markievicz (London 1987, 1.painos 1934), s. 179; *Esther Roper*, Biographical Sketch. Teoksessa *Prison Letters of Countess Markievicz*, s. 91.

51. *Revolutionary Woman*. Kathleen Clarke 1878–1972. Toim. *Helen Litton* (Dublin 1991), s. 170.
 52. Esim. Constance Markieviczin kirje Eva Gore-Boothille, ei päiväystä, teoksessa *Prison Letters of Countess Markievicz with a New Introduction by Amanda Sebestyen* (London 1987), s. 218.
 53. Dáil Eireann. Official Report, 1.3.1922, s. 145.
 54. Cumann na mBan Convention. September 28 & 29th 1918 [Pamfletti], 1, 5–6; Cumann na mBan, Policy for 1917–1918 [Pamfletti].
 55. The Republican War Bulletin 5.10.1922.
 56. Esim. C.M., Smiling and Frowning Homes, Irish Citizen, Heinä- ja elokuu 1920.
 57. Puheessaan suffrageteille Markievicz kehotti naisia pukeutumaan järkevästi, The Future of Irishwomen. Speech at the IWFL Meeting, October 12th, Irish Citizen, 23.10.1915; Näytelmän *Broken Dreams* sankarittaren Eileenin pukeutumisen ja luonteen kuvaus, *Constance Markievicz*, Broken Dreams, Sheehy Skeffington Papers, MS 24 185, NLI.
 58. *Constance de Markievicz*, Women, Ideals and the Nation. Dublin 1909, s. 12,16.
 59. *Bernard Shaw*, Saint Joan. A Chronicle Play in Six Scenes and an Epilogue (London 1984), s. 132. Markievicz oli esittänyt naisten äänioikeusjärjestön IWFL:n keväthuhlissa Jeanne d'Arcia "hämmästyttävän realistisena figurina" sekä lausunut runoja, Irish Citizen, 2.5. ja 23.5.1914.
 60. *Hanna Sheehy Skeffington* Eva Gore-Boothille 1920, Eva Gore-Booth Papers, MS 21 816, NLI.
 61. Puhe 12.10.1915, Irish Citizen, 23.10.1915.

ILMOITUS

Koivisto-Säätiö on luovutetun Koiviston perinteiden säilyttämiseksi ja vaalimiseksi perustettu säätiö. Se myöntää apurahoja mm. Koiviston historian tutkimukseen. Apuraha voi olla vuosittain 10.000–40.000 markkaa. Tutkimuksia varten myös useamman vuoden jatkoapuraha on mahdollinen. Säätiö tekee erillispäätöksen tutkimusten mahdollisesta jatkamisesta. Historiatutkimusten tieteellinen asiantuntija on prof. Yrjö Kaukiainen, Helsingin yliopisto. Muihin tiedusteluihin vastaa fil. tri Sirpa Taskinen, p. 09-797 011 (iltaisin). Apurahahakemukset osoitetaan Koivisto-Säätiön hallitukselle, Aleksanterink. 12 C, 06100 PORVOO.

SAARA TUOMAALA

Lastenkamarin tuok- susta juoksuhautojen hajuun

Virginia Woolf ja porvarillisen vallankäytön kritiikki

Englantilainen kirjailija Virginia Woolf (1882–1941) on tunnettu englanninkielisenä modernistina ja feministinä. Woolf oli myös tuotellias journalisti ja toimi kustantajana. Kirjailijan yhteiskunnallisista teksteistä on tunnetuin *A Room of One's Own* (1929), jonka feministisiä teemoja laajensi yhdeksän vuotta myöhemmin *Three Guineas* (1938). Pamfletissa *Three Guineas* Woolf pohti kysymystä koulutuksellisesta ja ammatillisesta vallasta kansallisen vallankäytön keskiössä. Yhteiskunnallisen analyysin ja kritiikin ohella Woolf esitti feministisen muutosvaihtoehdon. Fil.lis. Saara Tuomaala tarkastelee, miten kirjailija määritteli brittiyhteiskunnan sukupuolittuneita valta-asemia ja miten hänen ajattelunsa vaikutti totalitarimin ja militarismin nousu 1930-luvun Euroopassa.

■ Kirjailija Virginia Woolf pohti pamfletissa *Three Guineas*¹ 1938 eurooppalaista sivilisaatiota osittain samoin kysymyksiin, joihin sosiologi Norbert Elias etsi vastauksia tutkimuksessaan "Über den Prozess der Zivilisation" 1936. Vuonna 1968 lisätyissä liitteissä Elias käyttää nimenomaan Virginia Woolfin kirjallista ajattelua – varoittavansävyisesti – esimerkkinä sellaisen modernin identiteetin muotoilemisesta, jolle on ominaista vieraantumisen (*alienation*)². Eliakseen ja Woolfin teokset syntyivät saman poliittisen murroksen ja kuohunnan aikana. Esimerkiksi teoksessa *Three Guineas* kirjailija päätyi itse toistuvasti englantilaisista naisista puhuessaan määritelmään ulkopuolinen, sivullinen (*outsider*). Edustiko Woolfin ajattelu modernistista ihmiskuvaa, jota ohjasi eristyneen yksilöllisyyden korostus?

Tarkoittiko hän johdonmukaisesti käyttämällä ulkopuolisen käsitteellä nimenomaan luovuttamista, vieraantumista tai vieraannuttamista?

Three Guineas ja Virginia Woolf – teksti elämäkerrallisena risteämisen- kenttänä

Virginia Woolf on tunnettu englanninkielisenä modernistina, joka esitti ajatuksen erityisen feminiinisen kielen välttämättömyydestä luovuudelle.³ Amerikkalaisen Henry Jamesin ja irlantilaisen James Joycen ohella Woolf on nähty tajunnanvirtatekniikan kehittäjänä. Problematisoidessaan ihmismielen luotaajana ajan, muistin ja tietoisuuden tee-

1. Teoksen *Three Guineas* kirjallisuuslajin nimet vaihtelevat. Tutkijoista esim. Hermonie Lee ja Raija Koli kutsuvat *Three Guineas* esseeksi ja Michèle Barrett laajennetuksi esseeksi Virginia Woolfin kriittisten esseiden alalajina. Aikalaisista esimerkiksi Leonard Woolf kutsuu teosta poliittiseksi pamfletiksi, John Lehmann dokumentoiduksi polemiikiksi, Times Literary Supplementin nimetön kriitikko pamfletiksi ja muut käyttämäni lehtikriitikot neutraalisti kirjaksi. Samoin Virginia Woolf kutsuu kirjoittaessaan *Three Guineas* kirjaksi tai eri työnimillä, loppuvaiheessa lyhenteellä 3Gs tarkentaen määritelmän kerran "puolivirallisiksi 3Gs -kirjeiksi". Kirjeessään säveltäjä Ethel Smythille kirjailija kutsuu työtä sotapamfletikseen. Koska tarkastelen teosta *Three Guineas* poliittisena manifestaationa, nimitän sitä pamfletiksi. – Hermonie Lee, Virginia Woolf (London 1997), s. 609; Michèle Barrett, Introduction, teoksessa Virginia Woolf. On Women and Writing. Her Essays, Assesments and Arguments (London 1992), s. 1–2; Raija Koli, "Vain mielihyvän vuoksi". Ajatuksia esseestä, kirjoituksesta ja dialogista, Naistutkimuslehti-Kvinnoforskning 1/1995, s. 52–53; Leonard Woolf, Downhill All the Way. An Autobiography of the Years 1919–1939 (London 1967), s. 27; John Lehmann, Virginia Woolf (London 1975), s. 98; The Times Literary Supplement 4.7. 1938, teoksessa Robin Majumdar ja Allan McLaurin (toim.), Virginia Woolf. The Critical Heritage (Boston 1975), s. 294; Virginia Woolf, The Diary 1936–1941. Volume V (London 1984), s. 173; Virginia Woolf, The Letters 1936–1941, Volume VI (London 1980), Letter n:r 3294 to Ethel Smyth 17.8. 1937.
2. Norbert Elias, The Civilizing Process. Volume I: The History of Manners, Appendices (Oxford 1978), s.253, saksankielestä kääntänyt Edmund Jephcott.
3. Ks. esim. Rachel Bowlby, Virginia Woolf. Feminist Destinations (London 1992), s. 1–19; Margaret Homans, Virginia Woolf. A Collection of Critical Essays (New Jersey 1993), s. 4–11; Laura Marcus, Virginia Woolf (Plymouth 1997), s. 7–16; Kirsti Simonsuuri, Juhlat omassa huoneessa kahdelta aamuyöllä. Femininisestä kirjallisuudenkokemuksesta, teoksessa Sara Heinämaa ja Päivi Tapola (toim.), Shakespearen sisarpuolet. Naisellisia lukukokemuksia (Helsinki 1994), s. 25–27.

moja hän lähestyy ranskalaista *Marcel Proustia* ja saksalaista *Walter Benjaminia*; kirjailija itse painotti Proustin inspiroivaa vaikutusta tuotantonsa.⁴ Woolf liitti henkilöhahmonsä kiinteäksi osaksi historiallista taustaa ja brittiläistä yhteiskuntaa. Naisten näkymättömyys virallisessa historiassa ja sivullisuus julkisessa vallankäytössä on toistuva teema kirjailijan tuotannossa. Hänen ajattelulleen oli keskeistä naiskirjallisuuden näkyväksi tekeminen ja oman kirjailijantyön hahmottaminen menneiden naiskirjailijoiden kautta, jota hän tarkasteli muun muassa Aphra Behnin, lady Winchillean, Christina Rossettin, George Elliotin, Elizabeth Gaskellin, Charlotte Bronten, Jane Austenin, Katherine Mansfieldin ja Dorothy Richardsonin tuotantoa ja elämää käsittelevissä esseissään.⁵ Woolfin feministisessä tyyliässä on yhteyksiä avantgardismiin ja englantilaisen satiirisen poliittisen kerronnan perinteeseen. Siihen kuuluvat kielellinen leikkittely, käsitteiden ja metaforien hajottaminen. Teoksessa ”Three Guineas” Woolf terävöitti kepeän ironiansa sarkasmiksi.

Pamfletti ”Three Guineas” muodostuu kolmesta fiktiivisestä kirjeestä keskiluokkaiselle naiselle, joka on saanut riittävästi koulutusta kyetäkseen hankkimaan itse elantonsa. Ensimmäisessä kirjeessä sivistynyt, keskiluokkainen mies pyytää naisten apua uhkaavan sodan estämiseksi rahallisesti, mutta ennen kaikkea ideologisesti. Juonirakennetta vie eteenpäin vastauksen etsiminen miesintellektuellin esittämään haasteeseen, johon kahdessa naisrahastojen edustajille suunnatussa kirjeessä pyritään vastaamaan. Kirjeen vastaanottajan, sivistyneen naisen reaktio on myönteinen mutta tyrmistyneen ironinen: milloin sivistynyt mies olisi pyytänyt itseään sivistymättömän naisen apua sodan ja rauhan kysymyksissä? Miten kouluttamaton mieli kykenisi vastaamaan tyydyttävästi kysymykseen sodan estämiseksi?⁶ Pohtiessaan pyyntöä kirjailija katsoo Espanjan sisällissodan valokuvia kuolleista lapsista ja hiiltyneistä raunoista.⁷ Lisäksi kirjailija käyttää valta-analyysinsä lähtökohtana viittä kirjaan liitettyä valokuvaa, jotka esittävät armeijan, yliopiston ja kirkon juhlaseremonioita.

Virginia Woolf lähestyy vallankäyttöä kielten ja katseen, seremonioiden ja vaatetukseen ilmauksina. Niiden avulla hän tarkastelee nationalismia ja kansallisvaltioissa esiintyvää vallan, työn ja omaisuuden hierarkista jakoa. Miksi väkivaltainen politiikka ja tyypistetty ihmiskuva, ”fasismi”, kiehtoivat ihmisiä kansallisista rajoista riippumatta? Woolfin analyysin polttopisteenä on yliopistoissa koulutettu, sivistynyt yhteiskuntakerrostuma. Sivistyneen luokan kautta Woolf tarkastelee porvarillista sukupuolijärjestelmää ja vallanjakoa. Hän käsittelee koulutusta ja ammatillista elämää vallan välineenä ja ilmaisukeinona; samalla hän tarkastelee porvarillista vanhemmuutta ja lapsuutta symbolisena ja ruumiillistuneena valtana. Kirjailija analysoi myöhäisviktorianisesta ja edwardiaanisesta nais- ja mieskuvasta käsin vuosisadan alkupuolen brittiyhteiskuntaa, pyrkien samalla hahmottamaan sukupuolten valta-asemien eroja ja niihin liittyviä erilaisia toimintamalleja.

”Three Guineas” -teoksessa tulee esille merkityksiä, joita Virginia Woolf antoi aikakautensa rakenteille, prosesseille, toimijoille ja tapahtumille. Näiden merkitysten ymmärtämiseksi on otettava huomioon niin kirjailijan tausta kuin hänen asemansa, toimintakenttensä ja sosiaaliset suhteensa itse kirjoittamisajankohtana. Three Guineas hahmottuu keskustelujen koosteeksi, jossa yksilö tulkitsee yhteiskuntaansa ja kulttuuriin. Henkilöhistoriallisella tutkimuksella on mahdollista hahmottaa Woolfin ajattelua sekä sosiaaliskulttuuristen kontekstien että yksilöllisten valintojen yhteistuloksena, niiden dialogisena ristitulena. Tällöin yksilöllisen ajattelun rakennusainekset – sosiaaliset, kulttuuriset, taloudelliset ja poliittiset sidokset – ilmenevät myös mahdollisuuksien maailmoina. Niitä hahmottaessa koros-

4. Ks. esim. Woolf 1980, Letter n:r 1210 to E.M. Forster 21.1. 1922, Letter n:r 1239 to Clive Bell 14.4. 1922, Letter n:r 2936 to George Rylands 27.9. 1934; *Helen af Enehjelm*, En litterär vänskap. Hemlängtan (Helsingfors 1946), s. 20–31.

5. Barrett 1992, s. 5–36.

6. *Virginia Woolf*, Three Guineas (London 1938), s. 5–6.

7. Woolf 1938, s. 20–21.

tuu biografisen lähdemateriaalin kuten omaelämäkerrallisen kirjallisuuden, muistelmien, päiväkirjojen ja kirjeiden merkitys.⁸

Politiikka ja elämä

Virginia Woolfin perusteellisen ja kiihkeän vallan analyysin taustalla oli fasismin ja militarismin nousu Euroopassa 1930-luvulla. Vastakkaisen ajattelunsa lähtökohdaksi kirjailija esitti humanismin ihanteet kiteyttäen ne ”riippumattomaksi kulttuuriksi, ajatuksen vapaudeksi ja rauhaksi”.⁹ Matka kansallissosialistiseen Saksaan 1935 ja natsien juhlaseremonian seuraaminen oli kirjailijalle ahdistava kokemus, joka ajoi hänet pohtimaan vallan ja väkivallan yhteenkietoutumista.¹⁰ Virginia Woolf järkyttyi huomattavasti aseellisen puolustuksen ja militarismin nopeasti kasvavan suosion Englannissa. Aseidenvastaisen, Kansainliittoon turvautuneen rintaman hajotessa myös kirjailijan aviomies, työväenpuolueen virkailijana toiminut Leonard Woolf vakuuttui siitä, että ainoa mahdollisuus fasismin vastustamiseksi oli vahva aseellinen puolustus. Pasifistisen rintaman hajoaminen aiheutti vastakkainasetteluita poliittisten liikkeiden sisällä. Aseistakieltäytyjät, heidän joukossaan Virginia Woolf, jäivät vähemmistöön sekä varsinaisessa rauhanliikkeessä että sitä voimakkaasti tukeneissa naisasia- ja työväenliikkeissä. Vaikka kirjailija myönsi puolustautumisen oikeutuksen, hän koki eristyvänsä bloomsburylaisessa ystävä- ja sukulaispiirissään, jonka enemmistö luopui ensimmäisen maailmansodan aikana muodostuneesta pasifistisesta maailmankatsomuksestaan.¹¹

Erityisen vaikea Virginia Woolfin oli hyväksyä, että nuori vasemmistolaisilymystö omaksui väkivallan hyväksyvän ihmiskuvan osana marxilaista vallankumouksellisuuden ideaa. Teoksen ”Three Guineas” lopullisena hahmottajana oli Espanjan sisällissota, jossa nuoriin vasemmistolaiskirjailijoihin lukeutunut sisarenpoika Julian Bell kaatui 1937. Pamfletissa kirjailija jatkoi keskustelua fasismin, poliittisesta vallankäytöstä ja yhteiskunnan uudistamisesta, jota hän oli käynyt Bellin ja tämän kirjailijaystävien kanssa.¹²

Vaimonsa tavoin Leonard Woolf kirjoitti

fasismin nousua ja fasistista ihmiskuvaa polemisoiivan teoksen ”Barbarians at the Gate” (1939), jonka lähtökohdaksi oli liberaali ihmiskäsitys. Teoksessa hän tarkastelee historiaa sivilisaation jatkuvana, syklistenä vastarintana barbariaa vastaan. Tässä kamppailussa 1800-luvun porvarillinen sivilisaatio (*bourgeois Civilization*) edustaa kehitystä, jonka ensimmäinen maailmansota oli keskeyttänyt aloittaen uuden, syvenevän sivistymättömyyden ajanjakson. Leonard Woolfin mukaan länsimainen sivilisaatio ilmenee demokraattisen valtion laillisissa instituutioissa, jotka tekevät mahdolliseksi vapaan kansalaisuuden.¹³ Molemmat Woolfit tarkastelivat teoksissaan kansalaisuutta, kansallisuutta ja niitä määrittelevää nationalismin ideologiaa sukupuolen, sivistyksen ja barbarian välisinä kahtiajakoina. Toisin kuin aviomiehensä Leonard, Virginia Woolf liitti sukupuolen ja sivistyksen yhteen liittyväksi, kansakuntaa sisäisesti jakavaksi eroksi. Nimenomaan tämän eron politisoinniseksi Virginia Woolf kehitti vision sivistyneestä naisyhteisöstä, Ulkopuolisten yhteisöstä (*Outsider's Society*), joka muotoutui hänen teksteissään vähitellen 1910-luvulta alkaen.¹⁴ Myös Woolfin tarkasteluta-

8. Ks. esim. *Irma Sulkunen*, Mandi Granfelt ja kutsu-
musten ristiriita (Helsinki 1995); *Laura Marcus*, Border
Crossings: Recent Feminist Auto/biographical Theory,
teoksessa Selma Leydesdorff, Luisa Passerini, Paul
Thompson (toim.): Gender and Memory. International
Yearbook of Oral History and Life Stories, IV (Oxford
1996), s. 188–194.

9. Woolf 1938, esim. s. 172, s. 177.

10. *Virginia Woolf*, The Diary 1931–1935, Volume IV
(London 1982), 9.5., 12. 5. 1935.

11. Woolf 1982; Woolf 1984; Lee 1997, s. 678–698;
Quentin Bell, Virginia Woolf, Biography I. Mrs Woolf
1912–1941 (Glasgow 1978), s. 187–189; *Alex Zwerd-
ling*, Virginia Woolf and the Real World (London
1986), s. 290–292.

12. Esim. *Virginia Woolf*, A Letter to a Young Poet,
teoksessa The Death of the Moth (London 1942), s.
132–144; Woolf 1980, Letter n:r 3111 to Julian Bell 11.3.
1936, Letter n:r 3156 to Ethel Smyth 25.7. 1936, Letter
n:r 3294 to Vanessa Bell 17.8. 1937; *Lehmann* 1975, s.
103; *Zwerd ling* 1986, s. 265–267; The Bloomsbury
Group. A Collection of Memoirs, Commentary and
Criticism, toim. S.F. Rosenbaum (London 1975), s. 272–
283, 318–326.

13. *Leonard Woolf*, Barbarians at the Gate (London
1939), s. 41–140.

14. *Ellen Hawkes*, Woolf's Magical Garden, teoksessa
Jane Marcus (toim.), New Feminist Essays on Virginia
Woolf (University of Nebraska 1981), s. 31–52.

sot poikkeavat toisistaan. Leonard Woolf lähtee liikkeelle makrotasolta, poliittisesti ja legaalisti järjestäytyneestä sivilisaatiosta, jota vievät tarvittaessa väkivalloin eteenpäin valistuneet poikkeusyksilöt. Virginia Woolf puolestaan ottaa lähtökohdakseen mikrota-son, arkipäivän kulttuurin. Hän pyrkii liit- tämään arjen sukupuolittuneet käytännöt makrotason kulttuuriseen, taloudelliseen ja poliittiseen vallankäyttöön. Sivilisaation si- jasta hän käyttää termejä ”kulttuuri” (*culture*) ja ”yhteiskunta, yhteisö” (*society*). Hän kritisoi sivilisaatio-käsitteen käyttöä ja aset- taä päämääräksi sen määrittelyn uudel- leen.¹⁵

Feministi Virginia Woolf ja amma- tillistumisen sukupuolikritiikki

Virginia Woolf polarisoi pamflettinsa fiktiiviset kirjeenkirjoittajat nimikkeillä ”me”, ”meidän luokkamme”, ”sivistyneitten mies- ten tyttäret” (*the educated men’s daughters*) ja vastaavasti ”te hyvä herra”, ”teidän luok- kanne”, ”sivistyneet miehet” (*the educated men*), joita ensimmäisen kirjeen kirjoittaja edustaa. Kirjailija perustelee keskiluokkai- sten naisten eroa miehistä: ”Mikäli käsite ’porvarillinen’ ilmeisestikin soveltuu hänen veljeensä, on huomattavan sopimatonta käyttää sitä henkilöistä, joka niin suuresti eroaa porvarillisuuden kahdessa peruspiir- teessä – pääomassa ja elämänpiirissä”.¹⁶

Kirjailijan mielestä naisten ulkopuolisuus antoi myös ”vapauden epätodellisista lojaliteeteista” eli siitä voimankäytön, tahdon- ilmauksen ja väkivallan kierteestä, johon keskiluokkainen mies oli sidottu. Kielteisenä ulkopuolisuus ilmeni heikkoutena, joka jätti naisen kansallisvaltiossa sisarpuolen asemaan, ”kouluttamattomuuteen” ja ”pal- kattomaan työhön”.¹⁷

Professionalismi oli voimistuva piirre vuosisadan alkupuolen modernisoituvassa brittiyhteiskunnassa, minkä myös Virginia Woolf toi esille yhtenä pääteemanaan. Poh- tiessaan sivistyneen luokan nainen ulko- puolisuutta suhteessa valtaan hän esitti nä- kemyksen ammatillisesta maailmasta mas- kuliinisena valtajärjestelmänä.¹⁸ Three Guineas on jäänyt tuntemattommaksi kuin Virginia Woolfin varhaisempi esseeteos A

Virginia Woolf. Ybytyneitten Kuva-arkisto.

Room of One’s Own, joka keskittyy nais- ten historiallisen, kulttuurisen ja yhteiskun- nallisen aseman tarkastelemiseen kirjallisuus- den ja kielen kautta.¹⁹ *Morach Shiachin* (1992) mielestä pamfletissa käytettyjen viit- tausten laajuus ja poliittisten asenteiden

15. Ks. *Bernice Carroll*, ”To crush Him in Our Own Country”, *Feminist Studies*, Vol.4 1/1977, s. 99–129.

16. ”Obviously, if the term ‘bourgeois’ fits her brother, it is grossly incorrect to use it of one who differs so profoundly in the two prime characteristics of the bourgeoisie – capital and environment”. – *Woolf* 1938, Note 2, s. 265. Suomennos Saara Tuomaala.

17. *Ibid.*, s. 160–162.

18. *Bridget Elliot, Jo-Ann Wallace*, Professionalism, Genre, and the Sister(s) Arts, teoksessa *Women Artists and Writers. Modernist (im)positionings* (London 1993), s. 56–89; *Victoria Middleton*, Three Guineas: Subversion and Survival in the Professions, *Twentieth Century Literature* 28 n:r 4 1988, s. 405–417.

19. Esimerkiksi Raija Kolin mielestä Three Guineas- teoksen saama vähäinen ja kielteinen huomio on käänteinen A Room of One’s Own-teoksen tunnustetulle asemalle feministisenä klassikkona. – *Raija Koli*, Naisilta kielletty: Virginia Woolf ja naistekstin ongelmat, *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 1/1993, s. 14: vrt. *Peggy Kamuf*, *Penelope at Work: Interruptions in A Room of One’s Own*, teoksessa *Rachel Bowlby* (toim.), *Virginia Woolf* (Harlow 1992), s. 180–195.

jyrkkyys ovat syrjäyttäneet sen Virginia Woolfin tekstien marginaaliin.²⁰ Woolf, joka seurasi aktiivisesti ja monipuolisesti 1920- ja 1930-luvun politiikkaa, kulttuuri- ja yhteiskuntaelämää, on punonut molempiin teoksiin erilaisia julkisia keskusteluja. *Bridget Wallace* ja *Jo-Ann Elliot* (1993) korostavat, että Woolfin materialistinen kulttuuripolitiikka, joka perustui ammattikuntien demokratisointiin, liittyi aikansa poliittiseen ja erityisesti feministiseen ajatteluun. Virginia Woolfin tulkintaa esseessä *A Room of One's Own* on pidetty ammatillistumisen sukupuolierityisyyden popuralisointina, jonka teemoja *Three Guineas* laajensi.²¹

Virginia Woolfin esittämä miesten ja naisten koulutusmahdollisuuksien vertailu perustuu omakohtaisiin kokemuksiin: kirjailijalla itsellään ei ollut korkeakoulusivistystä eikä ammattikoulutusta. Vuosisadan alkupuolen Englannissa naiset opiskelivat yliopistoissa erillisissä naisseminaareissa, joista vanhimmat olivat Cambridgen yhteydessä toimineet Girton (1868) ja Newnham (1875) sekä Oxfordin yhteydessä Lady Margaret Hall ja Somerville (1869). Lontoon yliopistoon naiset hyväksyttiin 1878. Oxfordissa naisille myönnettiin 1920 yliopiston täysi ja tasavertainen jäsenyys; Cambridgessa naiset hyväksyttiin tähän Fellowship-jäsenyyteen vasta 1947.²²

Äänioikeuden englantilaisnaiset saivat 1918 ensimmäisen maailmansodan aiheuttamassa murroksessa. Naisten äänioikeus koski kuitenkin vuoteen 1928 vasta 30 vuotta täyttäneitä miesten ikärajan ollessa 21 vuotta. Lisäksi äänioikeus ei ollut aluksi yhdenvertainen, sillä se säilyi tuloihin ja vakinaiseen asuinpaikkaan sidottuna, ja avioliitossa olevien naisten äänioikeus riippui miehen tuloista. Avioituneet naiset saivat 1935 samat oikeudet ja velvollisuudet omaisuuteensa kuin naimattomat naiset.²³ Vuonna 1919 naisille suotiin laillinen oikeus harjoittaa kaikkia ammatteja. Maailmansotien välisenä aikana laajentuvat hallinto ja liike-elämä tarjosivat työtä erityisesti naisille. Vuoden 1919 lakia vesitti paikalliselle hallinnolle ja yksittäisille ammattikunnille annetut laajat autonomiset valtuudet määrittellä rekrytointiaan ja työehtojaan. Tämä

johti esimerkiksi Lontoossa naisopettajien avioliittokielttoon 1923–35. Avioliittokiellot eri aloilla aiheuttivat, että naisten oli valittava perheen ja ammattiuran välillä. Naisten osuuden kasvu työelämässä johtuikin nimenomaan nuorten ja naimattomien naisten työssäkäynnin yleistymisestä eikä koko sukupuolta koskevasta muutoksesta. Lisäksi naisten osuus keskiluokkaisissa ammattiteissa painottui matalapalkkaisiin valkokaulusvirkoihin. Naiset eivät juuri ylenneet hallinnossa lukuunottamatta opetus- ja sosiaalihuollollisia aloja; johtotehtävät olivat heiltä suoranaisesti kiellettyjä esimerkiksi korkeimmissa oikeuksissa, diplomatiassa ja pörssissä.²⁴

Virginia Woolf toteaa ”intohimoisimmaksi ja järjestelmällisemmäksi lähteekseen” mainitsemansa Whitakerin kalenterin valtakun-

20. *Morag Shitach*, Introduction, teoksessa Virginia Woolf, *A Room of One's Own – Three Guineas* (Oxford 1992), s. xii.

21. *Elliot, Wallace* 1993, s. 65–69. – Michael Burrage, Konrad Jarausch ja Hannes Siegrist (1990) esittävät seuraavan määritelmän keskiluokkaisista professioammattiteista: ”Professions are largely non-manual, full time occupation whose practice presupposes specialized, systematic and scholarly training.(...) Access depends upon passing certain examinations which entitle to titles and diplomas, thereby sanctioning its role in the division of labour. (...) /Professions/ tend to demand monopoly of services as well as freedom from control by others such as layman, the state etc.(...) Based upon competence, professional ethics and the special importance of their work for society and common well, the professions claim specific material rewards and higher social prestige”. *Michael Burrage, Konrad Jarausch, Hannes Siegrist, An Actor-Based Framework for the Study of the Professions*, teoksessa Michael Burrage, Rolf Torstendahl (toim.), *Professions in Theory and History* (London 1990), s. 205.

22. *Susan Kingsley Kent*, *Sex and Suffrage in Britain 1860–1914* (London 1990), s.26–31; *Joan Burstyn*, *Victorian Education and the Ideal of Womanhood* (London 1987), s. 164; *Eduard Royle*, *Modern Britain. A Social History* (London 1987), s. 93, 380.

23. Perintöjärjestelmä säilyi osittain patriarkalisena: vaikka vuoden 1926 lain perusteella naiset saivat tasavertaiset perintöoikeudet testamentista riippumattomaan omaisuuteen, maaomaisuus ja arvonimet periytyivät yhä miespuoliselle jälkeläiselle. *Jane Lewis*, *Women in England 1870–1950. Sexual divisions and Social Change* (Brighton 1984), s. 119–125; *Crystal Eastman*, *British Women Fire the First Gun in their Second Suffrage Battle*, teoksessa *Blanche Wiesen Cook* (toim.), *Crystal Eastman – on Women and Revolution* (London 1978), s. 177–182; *Winifred Holtby*, *Women and Changing the Civilization* (Chicago 1978), s. 84–96.

nallisten tilastojen perusteella, että hallinnossa työskentelevien miesten ansaitessa tuhannesta kolmeen tuhanteen puntaan vuodessa 250 puntaa oli ”melkoinen saavutus” jopa vuosia työskennelleille ja korkeasti koulutetuille naisille.²⁵ Three Guineas-teoksessa kirjailija kuitenkin myös arvoitelee kritiikitöntä professionaalistumiskehitystä, jota hän piti alistumisena markkinavoimien asettamille ehdoille. Darwinistinen taistelu olemassaolosta vieroitti ihmisyyhteisön inhimillisistä arvoista; tämän seuraus oli kirjailijan mielestä yleinen väkivaltaistuminen ja militarisoituminen. Yksilötasolla vallan- ja rahanhimo typisti ihmisen ammatinharjoittajaksi, ”sotilaaksi”:

”Kyky nähdä katoaa. Heillä ei ole aikaa katselemiseen. Kyky kuunnella katoaa. Heillä ei ole aikaa musiikille. Katoaa puhe. Heillä ei ole aikaa keskustelulle. He menettävät suhteellisuudentajunsa – yhteydet eri asioiden välillä. Katoaa inhimillisuus. Rahanansaitsemisesta tulee niin tärkeää, että heidän on tehtävä töitä niin öin kuin päivin. Katoaa terveys. Heistä tulee niin kilpailuhenkisiä etteivät he jaa työtään toisten kanssa, vaikka heillä on itsellään enemmän kuin kyllin.”²⁶

Jane Lewisin (1984) ja Sheila Rowbothamin (1992) mukaan feminististä professionalismia kehittivät 1800- ja 1900-luvun vaihteen angloamerikkalaiset naisoikeusaktivistit, jotka perustelivat naisten pääsyä koulutukseen ja ammattielämään yhteiskunnallisen vallankäytön tasapainottamisella. Moni-ilmeinen, ideologiselta perustaltaan usein moraalireformistinen keskustelu korosti naisten roolia ”yhteiskunnallisina äiteinä”.²⁷ Äänioikeuden saavuttamisen jälkeen 1920-luvulla osa angloamerikkalaisista naisjärjestöistä ryhtyi painottamaan naisten arkisen elämänpiiriin, kotitalouden merkitystä suffragettien ajamien poliittisten oikeuksien sijasta. Liberaalifeministinen, valistuksen perintöön nojaava suuntaus puolestaan keskittyi naisten tasavertaisiin koulutus- ja työmahdollisuuksiin korostaen lainsäädännöllisen tasa-arvon merkitystä. Tältä pohjalta sosialistinen ja porvarillinen naisasialiike

jakautui sosiaalireformistiseen ja egalitaristiseen, mutta ero ei määräytynyt järjestöelämässä selkeästi puolueiden, yhteiskuntaluokkien saati yksilöiden mukaan. Vaikka nimenomaan sosiaalireformistiset naisjärjestöt ottivat lähtökohdakseen naisen kulttuurisen erilaisuuden ja yhteiskunnallisen erityisaseman, äitiys säilyi painopisteitten vaihtuessaakin 1920- ja 30-luvun yleisenä poliittisena teemana. Lisäksi porvarillisia ja sosialistisia naisjärjestöjä yhdistäväksi avainkysymyksiksi nousivat 1920-luvulla aseistariisunta ja 1930-luvulla fasisminvastainen toiminta.²⁸

Feminismin kahden suuntauksen perusjakona oli kysymys naisten erityisyyden ja sukupuolten välisen tasa-arvon välisestä painoarvosta: kumpi niistä on ensisijainen ja millä ehdoilla? Virginia Woolf puntaroi tuotannossaan toistuvasti tätä ongelmaa eri näkökulmien ja vuoropuheluiden kautta. Vaikka Woolf 1910- ja 20-luvun vaihteessa sitoutui sosiaalireformistisen työläisnaisten *Women's Co-Operation Guild* -liikkeen toimintaan, osallistui hän eri järjestöjen ja henkilökohtaisten suhteiden kautta myös tasa-arvosuuntaukseen. Hän oli 1930-luvulla yhteydessä erityisesti liberalistiseen *National Society for Women's Service* -järjestöön, jonka tavoitteena oli parantaa keskiluokkaisten naisten asemaa korkeakoulutuksessa ja työelämässä. Lisäksi hän toimi talou-

24. Siviilihallinnossa työsopimus kirjoitettiin usein naisen avioitumiseen asti kestäväksi, jolloin eläke maksettiin kertaluonteisena erorahana. Miesten ja naisten eriarvoisuus säilyi työhön perustuvissa eläke-, työtömyysturva- ja terveysvakuutuksissa, joissa naiset jäivät kansallisen vakuutusjärjestelmän puuttuessa miehiä heikompaan asemaan. Naisilta vaaditut eläkkeiden maksuosuudet säilyivät miehiä korkeampia. Vuoden 1911 jälkeen naiset, joiden aviomiehet kuuluivat työvakuutuksen piiriin lähinnä teollisuudessa, saivat pienen äitiysrahan, joka kattoi synnytyskustannukset. Lewis 1984, s. 146–166, 193–205; Carol Dyhouse, *Feminism and the Family in England 1880–1939* (Oxford 1989), s. 74–89.

25. Woolf 1938, s. 21, 122–123; *An Almanack for the Year 1937*, toim. J. Whitaker, (London 1937).

26. *Ibid.*, s. 131–132. Suomennos S.T.

27. Lewis 1984, s. 92–97; Sheila Rowbotham, *Women in Movement. Feminism and Social Action. Revolutionary Thought, Radical Movements*, (New York 1992), s. 67–74.

28. Rowbotham 1992, s. 103–121, 185–196, 239–253; Dyhouse 1989, s. 98–104.

dellisena tukijana ja luennoitsijana naisten koulutuksen kehittämiseksi.²⁹ Kirjailijan suhteet keski- ja yläluokkaisiin brittinaisiin olivat monitahoisia ja hänen tuttavapiiriinsä kuului sotien välisen ajan merkittäviä naisasianaaisia. Kirjoittaessaan vuosina 1936–37 pamflettia *Three Guineas* kirjailija keskusteli toistuvasti koulutuksen ja ammatillisen elämän sisällöistä, muodoista ja taloudellisista resursseista. Esimerkiksi tunnustuksellisen konservatiivina tunnetun säveltäjä Ethel Smythin esseistisessä muistelmateoksessa ”Female Pipings in Eden” (1933) on pamfletin *Three Guineas* tavoin keskeistä maskuliinisen ammattimonopolismien kritiikki, joka muovautui 1930-luvulla Smythin ja Woolfin välisissä keskusteluissa ja kirjeenvaihdossa.³⁰ Huolimatta mielipide-eroistaan keski- ja yläluokkaiset naiset muodostivat suhdeverkostoja, joiden kautta välittyivät paitsi erilaiset henkisen ja taloudellisen tuen muodot myös naisia koskeva tieto, kritiikki ja ideat naisten aseman parantamisesta. ”*Three Guineas*” -teos tuokin esiin mielenkiintoisen synteesin 1920- ja 30-luvun feministisistä kannanotoista niin sukupuolten väliseen erilaisuuteen kuin tasavertaisuuteen.³¹

Vaikka Virginia Woolf liitti pamfletissaan tasa-arvon puolustamisen osaksi ammattieettistä valaa,³² hänen näkemyksensä Ulkopuolisten yhteisöstä on korostetun sivistyneistökeskeinen. Kirjailija oli saanut vaikutteita erityisesti työläisnaisten fabianistisesta osuustoimintaliikkeestä, mutta hän pitäytyy keskiluokan demokratisoinnissa sisältäpäin. Työläisnaisten omaelämäkerralliseen antologiaan kirjoittamassaan johdannossa vuonna 1931 kirjailija toteaa kulttuurin syntyvän arjen kokemuksissa, jonka vuoksi hänen oli mahdotonta asettua työläisnaisten asemaan.³³

Virginia Woolfia yhdisti Mary Wollstonecraftin muovaamaan liberaalifeministiseen perinteeseen koulutuksen ja feminiinisen eettisyyden korostus. Wollstonecraft esitti teoksissaan ”Thoughts on the Education of Daughter’s” (1787) ja ”The Vindication of Women” (1792), että ilman tyttöjen koulutusta ja kasvatusta inhimilliset hyveet eivät juurtuisi, eikä ihmisyyttä toteutuisi. Ennen

kaikkea jäisi toteutumatta naisellinen siveellisyys, joka olisi välttämätöntä koko ihmiskunnan järkipäiselle kehitykselle ja inhimilliselle onnelle. Wollstonecraft liitti kasvatusideaalinsa avoimesti nousevaan keskiluokkaan ja edellytti, että naisille kuuluvat kasvatuksen ohella myös poliittiset oikeudet.³⁴ Vaikka Woolf ei ollut Wollstonecraftin tavoin puhdaspiirteinen luonnonoikeudellisen humanismin ja liberalistisen yksilökäsityksen kannattaja, usko kasvatukseen ja inhimilliseen kasvuun liitti hänen ajatte-

29. Ks. esim. *Naomi Black*, Virginia Woolf, teoksessa *The Natural Happiness. Feminists Theorists. Three Centuries of Key Women Thinkers* (London 1983); *Naomi Black*, Virginia Woolf and the Women’s Movement, teoksessa Jane Marcus (toim.), Virginia Woolf. *A Feminist Slant* (London 1984).

30. Virginia Woolfin tuttavista esimerkiksi Margaret Llewelyn Davies oli naisten sosialistisen osuustoimintaliikkeen johtaja ja Margaret Rhondda liberaalifeministien johtohahmo. Cambridgen naisseminaarin Newnhamin rehtori Pernel Stratchey pyysi 1936 kirjailijaa avustamaan koulunsa laajentumisrahastoa, mikä vaikutti *Three Guineas* -teoksen analyysiin naisten korkeakoulutuksen niukoista resursseista. Pernel Stratchey sisar Philippa Stratchey toimi sihteerinä järjestössä London and National Society for Women’s Service. Vuonna 1931 hän pyysi kirjailijaa pitämään järjestön juhlatilaisuudessa naisten ammatillistumista koskevan puheen, joka laajeni käsikirjoitukseksi *The Pargiters*, romaani *The Years* (1937) ja lopuksi pamfletiksi *Three Guineas*. – *Virginia Woolf*, *The Letters 1932–1935. Volume V* (London 1978a); *Woolf* 1982, ks. erit. 20.1. 1931; *Woolf* 1984; *Woolf* 1980, ks. erit. letter n:r 3170 to Pernel Stratchey 23.2. 1936; *Ethel Smyth*, *Female Pipings in Eden* (Edinburgh 1933); *Lee* 1997, s. 581–607; *Virginia Woolf*, *Speech Before the London/ National Society for Women’s Service*, January 21. 1931, teoksessa *The Pargiters. The Novel-Essay Portion of the Years* (London 1978b), s. xxvii–xliii; *Mitchell A. Leaska*, *Introduction*, teoksessa Virginia Woolf, *The Pargiters. The Novel-Essay Portion of the Years* (London 1978b), s. vii–xxiv.

31. *Saara Tuomaala*, *Sivistyneen sisäkön huuto*. Virginia Woolfin poliittinen ajattelu pamfletissa *Three Guineas*, siihen liittyvissä teksteissä ja elämäkäytännössä (Yleisen historian lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto 1995), s. 70–94, 156–183; ks. myös *Tiina Kinnunen*, ”Naisten uuden valtakunnan kuningatar”: saksalaisen naisliikkeen näkemys Ellen Keystä ja hänen naiskysymykseen liittyvästä ajattelustaan vuosina 1898–1909 (Yleisen historian lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto 1994), s. 126–157.

32. *Woolf* 1938, s. 121.

33. *Virginia Woolf*, *Introductory Letter*, teoksessa Margaret Llewelyn Davies (toim.), *Life As We Have Known It – By Co-Operative Working Women* (London 1977), s. xvii–xxxiii; ks. *Woolf* 1938, esim. s. 24, 68–70, 193; vrt. *Zwerdling* 1986, s. 122, 237–255.

lunsa valistuksen humanistiseen perintöön.³⁵

Ruokasali, kirjasto ja porvarillisen kulttuurin vallanjako

Teoksessa "Three Guineas" välittyä Virginia Woolfin käsitys koulutuksesta ja työelämästä sukupuolten välisen erilaisuuden rakentajana ja ylläpitäjänä. Niiden rinnalla kasvatus ja perhe-elämä luovat miesten ja naisten välisiä eroja suhteessa sekä mieleen että ruumiiseen. "Meidän" ja "teidän" eron sivistyneen luokan sisällä Woolf näkee ilmenevän kahdella tasolla, ihmiskuvassa ja elämäntavattönnössä:

"Me olemme molemmat hybridin aikakauden edustajia, joita – sekalaisesta syntyperästä huolimatta – on sopivaa kutsua sivistyneeksi luokaksi. Tavatessamme puhumme samalla korostuksella, käytämme veitsiä ja haarukoita samalla tavalla, oletamme keittäjien valmistavan päivällisemme ja tiskaavan päivällisen jälkeen; voimme puhua vaikeuksista politiikasta ja kansasta, sodasta ja rauhasta, barbarismista ja siviilisaatiosta ... Lisäksi me molemmat ansaitsemme elantomme. Mutta... nuo kolme pistettä merkitsevät vuorensinää, kuilua joka leikkaa meidät niin syvästi irti toisistamme, että yli kolmen vuoden ajan olen istunut omalla puolellani ihmetellen, kannattaako yrittää keskustella kuilun yli."³⁶

Virginia Woolf syntyi Virginia Stepheninä ylemmän keskiluokan perheeseen. Suvun miehet olivat Cambridgen käyneitä siirtomaaja- ja valtionhallinnon virkamiehiä ja oppineita. Suku oli kuulunut kveekareiden puritaaniseen Clapham-lahkoon, joka oli tunnettu radikaalidemokraattisuudestaan, pasifismistaan, tiukasta ammatillisesta etiikastaan ja aktiivisesta orjuudenvastaisuudestaan. Kveekareiden keskuudesta olivat lähtöisin myös ensimmäiset naisasianaiset. Esimerkiksi Virginian tati Caroline Stephen oli kveekari, joka puolusti naisten korkeakoulutusta ja ryhtyi organisoimaan hyväntekeväisyyttä sosiaalityöksi. Virginian serkku Katherine Stephen toimi Cambridgen nais-

seminaarin Newnhamin rehtorina (1911–20) ja hänen äitinsä serkku Isabel Somersset oli naisten raittiusliikkeen johtohahmoja. Perheen toisen aatteellisen lähtökohdan muodosti cambridgelainen, liberalistinen rationalismi. Usko ihmisen kasvatettavuuteen ja edistykseen ilmeni koulutuksen korostamisessa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa. Kirjailijan isä, filosofi ja aatehistorioitsija Leslie Stephen (1832–1904) oli utilitaristina ja sosiaalidarwinistina tunnettu viktoriaanisen ajan kulttuurihahmo, joka aloitti *Dictionary of National Biography*n toimittamisen. Äiti Julia Jackson (1846–95) oli syntynyt puoliaristokraattisesta perheestä, jonka miehet olivat myös kunnostautuneet siirtomaahallinnossa. Suurperheen äiti oli uhrautuva filantrooppi ja sairaiden hoitaja, jolla oli päivittäiset reittinsä Lontoon slummeissa.³⁷ Kirjailijan taustaa määrittä vahvasti puritanismin moraali- ja sosiaalireformistinen traditio. Stephenin suvun toimintaperiaatteita voi tarkastella hengellisen kilvoituksen maallistumisena porvarillisen ammatillisen

34. *Mary Wollstonecraft*, *Thoughts on the Education of Daughter's: With Reflection on Female Conduct*, in the more important *Duties of Life*. London 1787, teoksessa Janet Todd, Marilyn Butler (toim.), *The Works of Mary Wollstonecraft*, Volume 4 (London 1989), s.1/6–57/60; *Mary Wollstonecraft, A Vindication of the Rights of Woman*. London 1792, teoksessa Ernest Rhys (toim.), *Wollstonecraft's The Rights of Women and John Stuart Mill's The Subjection of Women with an introduction by professor G.E.G. Catlin* (London & New York), s. 174–197, 203–215; ks. *Burstyn* 1987.

35. Esimerkiksi Catherine R. Stimpson (1992) on yhtäläisyyksien ohella – kiinnittänyt huomiota Virginia Woolfin poliittisen ajattelun erilaisuuteen verrattuna *Mary Wollstonecraftista* vaikutteita saaneeseen feminismiin. Siinä on haluttu oikeuttaa naisten paikka vallitsevan yhteiskunnallisen vallankäytön ja universaalien rationaaliteetin sisällä, kun Virginia Woolfin ajattelussa korostuu naisten marginaalisuus. *Catherine R. Stimpson*, *Wollstonecraft's Room, Our Project: The Building of Feminist Criticism*, teoksessa Rachel Bowlby (toim.), *Virginia Woolf* (Harlow 1992), s. 166, 175–176; ks. myös *Bowlby* 1989, s. 19–22.

36. *Woolf* 1938, s. 9, ks. myös s. 72–99.

37. *Virginia Woolf*, *Moments of Being* (London 1985), s. 32–40, 65–97, 108–115; *Jane Marcus*, *Britannia Rules the Waves*, teoksessa Margaret Homans (toim.), *Virginia Woolf. A Collection of Critical Essays* (New Jersey 1993), s. 236–239; *Leon Edel*, *Bloomsbury, The House of Lions* (London 1979), s. 73–93; *Dorothy Brewster*, *Virginia Woolf* (London 1962), s. 1–8; *Rosenbaum* 1975, s. 306–307; *Lee*, 1997, s. 50–95.

maailman rakentamiseksi ja sen sukupuolittain jaetun etiikan muotoilemiseksi.³⁸

Virginia Woolf käytti kirjallisessa ilmaissaan viktoriaanista taloa keskeisenä kulttuurisena vertauskuvana. Porvarillinen perheideaali jäseni kirjailijan lapsuudenperheen elämää ja lapset kasvatettiin sen ihanneiden mukaisesti. Erityisesti laajassa omelämäkerrallisessa käsikirjoituksessa "A Scetch of the Past" (vuosilta 1939–40) kirjailija tarkasteli perhettään osana viktoriaanista kulttuuria, elämäkerrallistaen pamfletissa "Three Guineas" esittämänsä porvarillisen nais- ja miesihanteen analyysin.³⁹ Muistelmissaan hän kuvasi lapsuuden kotiaan, jossa työtehtävien lisäksi tilat, ajankäyttö, käyttäytymis- ja pukeutumissäännöt oli jaettu sukupuolittain. Koulutetun tyttären suhdetta viktoriaaniseen perheeseen peilataan pamfletissa yksityisen kodin ja julkisen urbaanin tilan välisin jännittein. Molemmissa teksteissä tarkastellaan viktoriaanisen talon ja perheen hajoamista modernin ammatillistumisen ja yksityistymisen paineissa, erityisesti vanhemman sukupolven kuoleamisen ja nuorten naisten itsenäistymispyrkimysten kautta. Ajallisesti muutokset vastasivat siirtymää viktoriaanisesta edwardiaaniseen aikaan.⁴⁰

Psykohistorioitsija *Peter Gay* (1993) mainitsee kirjailijan isän Leslie Stephenin ajattelun esimerkkinä viktoriaanisesta maailmankuvasta, jossa elämänpiirit jakautuivat yksityiseen intiimiyteen ja julkiseen viriiliyteen.⁴¹ Nainen oli ennen kaikkea vaimo ja äiti, miehensä menestyksen ja varallisuuden symboli. Palvelijoiden ja lasten kasvatukseen kirjoittanut Julia Stephen oli miehensä Leslien tavoin sisäistänyt idean sukupuolittain jaetusta ihmiskuvasta, jossa nainen asetettiin perhe-elämän ja teollistuvan yhteiskunnan moraalisesti selkärangaksi. Sukupuolittain eriytyneet tehtäväkentät palvelivat porvariston tarpeita sen pyrkinessä erottumaan aristokratiasta ja työväenluokasta omaksi luokakseen, jonka valta perustui sosiaaliseen nousuun ja jolla oli vara elättää naisensa ja lapsensa kotitaloudessa. Sukupuoliominaisuuksia ei käytetty pelkästään luokkaominaisuuksien vahvistamiseen, vaan ne valjastettiin yhtenäisen eettisen ja

toiminnallisen organismin, kansakunnan ja imperiumin luomiseen. Miesten hallitessa brittiläisessä imperiumissa virkamiehinä, liikemiehinä ja oppineina eri rotuisia ja alemmpaa luokkaa olevia miehiä, naisten vallankäyttö "yksityisessä imperiumissa" kohdistui vastaavasti lapsiin ja työläisluokan naiseen. Sukupuolia yhdistäväksi vallankäytön nimittäjäksi muodostui "barbaarien" kesytys, valistus ja kasvatust.⁴² Virginia Woolf vertaakin itseään lapsena viktoriaanisessa kodissa pieneen apinaan, joka oli eläintarhassa ahdettu häkkinsä nurkkaan.⁴³

Aikakauden darwinistisen tiedekäsityksen avulla kulttuuriset sukupuolierot tulkit-

38. Ks. *Jane Marcus*, *The Niece of a Nun: Virginia Woolf, Caroline Stephen, and the Cloistered Imagination*, teoksessa *Jane Marcus* (toim.), *Virginia Woolf. A Feminist Slant* (London 1984), s. 7–36; *Peter Gay*, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. The Cultivation of Hatred. Volume III* (New York 1993), s. 281, 486–506; *J.A. Mangan*, *Social Darwinism and Upper Class Education in Late Victorian and Edwardian England*, teoksessa *J.A. Mangan ja James Walvin* (toim.), *Manliness and Morality. Middle-Class Masculinity in Britain and in America, 1800–1940* (Manchester 1987), s. 146; vrt. *Max Weber*, *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, suom. Timo Kytäjä (Juva 1990), alkuper. teos *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1920).

39. *Woolf* 1985, *A Scetch of the Past*, s. 61–59.

40. Määritellään erilaisia yksityisen ja julkisen alueita porvarillinen tilanjako erotti toisistaan paitsi sukupuolet, myös ikä- ja sosiaaliluokat. Kun lapsille kuuluvaa aluetta olivat lastenhuoneet, palvelijoille kuuluivat kellarikerroksessa keittiö ja ullakolla makuuhuone. Yksityisintä perhe-elämän aluetta olivat makuuhuoneet ja erityisesti vanhempien makuuhuone, syntymän ja kuoleman keskus. Ruokasalissa ja kirjastossa julkinen tila sekoittui yksityiseen sukupuolittain määrättyneinä valta-alueina: kun ruokasalin sosiaalisesta julkisuudesta vastasi emäntä, kirjastoa määrittäisännän ammatillinen julkisuus. Perheateriat ja iltapäivätee olivat viktoriaanisessa kulttuurissa keskeisiä naisten vastuulla olevia rituaaleja, joiden hoitoon äiti kasvatti tyttärensä. Virginia Woolfin mukaan hänen lapsuudenkotinsa kolmannessa julkisessa tilassa, olohuoneessa, taisteli kaksi sukupuoltoa ja sukupuolta edustava kahta erilaista aikakautta: viktoriaanista ja modernia. *Woolf* 1985, s. 94–159. – Porvarillisen maailman jakoa yksityiseen ja julkiseen korostettiin 1980-luvulla erityisesti angloamerikkalaisessa tutkimuksessa. Tätä näkökulmaa on 1990-luvulla monipuolistettu korostamalla yksityisen ja julkisen elämänpiirin limittejä ja monikerroksisuutta. Ks. esim. *Janet Wolff, John Seed* (toim.), *The Culture of the Capital. Art, Power and the Nineteenth-Century Public and Private Life* (Manchester 1988), *Gillian Rose*, *Feminism and Geography. The Limits of Geographical Knowledge* (Cambridge 1993), s. 17–40.

41. *Gay* 1993, s. 111–112.

tiin muuttumattomiksi; samalla ne kytkettiin osaksi hyväksyttyä tietokäsitystä ja julkista keskustelua. Naisen biologiseen uusintamiseen rajoitettua toiminta-aluetta ja miestä rajoittuneempaa rationaalisuutta legitimoitiin niin poliittisesti, tieteellisesti kuin esteettisesti. Sosiaalidarwinistisen ideologian kehittäjän, Stephenien perheystävän Herbert Spencerin mukaan sukupuoliroolit olivat sitä eriytyneemmät mitä kehittyneemmästä kulttuurista oli kysymys. Kirjallisuudessa käsitystä vahvistettiin kodikkuuden ideologiassa, jonka avulla luotiin kuva äitiydestä ja avioliitosta viktoriaanisen naisen luonnollisena osana.⁴⁴ Esimerkiksi Stephenien toinen perheystävä, kirjailija John Ruskin oli tunnettu viktoriaanisen naiskuvan propagoi-ja. Julia Stephen tuli tunnetuksi muun muassa Ruskinin ylistämänä prerafaeliittien mallina, viktoriaanisena malliäitinä ja -vaimona.

Suvun aatteellisella ja poliittisella toiminnalla oli merkittävä vaikutus Virginia Woolfin kriittiseen ajatteluun ja tuotantoon, ja jäsenyys Bloomsbury-nimisessä kulttuuri-ryhmässä muovasi sitä edelleen.⁴⁵ Historioitsija *Harold Perkin* (1978, 1989) on viitannut keskiluokkaiseen ammattieettiseen sitoutumiseen, joka muun muassa Stephenin suvun osalta liittyi utilitarismiin ja liberalismiin jatkuen Bloomsbury-ryhmässä re-

formistiseksi ja sosialistiseksi muovautuneena.⁴⁶ Keskiluokkaisten, Cambridgesa ja Oxfordissa koulutettujen bloomsburylaisten modernismissa viktoriaaninen perintö näkyi sitoutumisena sekä julkisuuteen että tiettyyn yhteiskunnalliseen vastuuntuntoon. Tämä kanavoitui laajana toimintana kulttuu-

43. *Woolf* 1985, s. 116.

44. *Mangan* 1987, s. 139–144; *Lewis* 1984, s. 82–85; *Lorna Duffin*, *Prisoners of Progress: Women and Evolution*, teoksessa Sara Delamont, Lorna Duffin (toim.), *The Nineteenth-Century Woman. Her Cultural and Physical World* (London 1978), s. 57–91; *Roberta J. Park*, *Biological Thought, Athletics and the Formation of a Man of Character*, teoksessa J.A.Mangan ja James Walvin, *Manliness and Morality. Middle-Class Masculinity in Britain and in America 1800–1940* (Manchester 1987), s. 7–30.

45. Bloomsbury-ryhmä muodostui pääasiassa 1910-luvulla Cambridgen yliopistossa opiskelleista intellektuelleista, jotka olivat kiinnostuneet cambridgelaisen filosofin G.E. Mooren ajatuksista eettisten ja esteettisten arvojen merkityksellisyydestä hyvän elämän saavuttamisessa. Näistä, vapaan yksilön rationaalisuutta, vastuuntuntoa ja arjen kauneutta korostavista periaatteista kumpuava pasifismi muodostui ryhmää kiinteystäväksi ideologiaksi. Kuten muissa vuosisadan alun viktoriaanisuu- vastustavissa ryhmissä – esimerkiksi oxfordilais-cambridgelaisessa älymystöryhmässä *New Pagans* – päämääränä oli modernin, ”vapaan” ja ”yksinkertaisen” elämäntavan kehittäminen. Bloomsburylaiset välittivät modernismin aatteita brittiyhteiskuntaan. Vuosisadan alun älymystöpiireissä oli kiinnostusta bloomsburylaisten näkemyksille seksuaalisesta ja uskonnollisesta vapaudesta, pasifisista, feminisistä sekä avantgardistiselle taidenäkemykselle maailmasta ”tajunnan virtana”. Bloomsbury-ryhmä tuli tunnetuksi vuosina 1910 ja 1912, jolloin se järjesti ensimmäiset jälki-impresionistiset näyttelyt Englannissa. Sosialistisesti suuntautuneiden bloomsburylaisten uusi, sodanjälkeinen aktiivisuus kiteytyi järjestäytymisenä ns. *The Club 1917* -ryhmäksi, johon liittyi pasifistisesti ja avantgardistisesti suuntautuneita nuoremman sukupolven edustajia. Bloomsbury koostui kolmentoista hengen ydinryhmästä ”*Old Bloomsbury*”, jota yhdistivät kiinteät ystävyys – ja perhesiteet, ja väljemmstä kannattajien joukosta. *Old Bloomsbury*-piiriin kuuluivat Virginia ja Leonard Woolfin lisäksi Virginian taidemaalarisar Vanessa Bell ja hänen aviomiehensä Clive Bell, sisarusten veli psykoanalyttikko Adrian Stephen, toimittaja Desmond ja Mary MacCarthy, taloustieteilijä J.M. Keynes, taidemaalari Duncan Grant, taidehistorioitsija Roger Fry, kirjailija E.M. Forster, taidekriitikot Saxon Sydney-Turner ja Lytton Strachey. Lisäksi ydinryhmään osallistuivat Adrian Stephenin vaimo psykoanalyttikko Karin Stephen ja J.M. Keynesin vaimo, modernin tanssin uranuurtaja Lydia Lopokova.

46. *Harold Perkin*, *The Origins of Modern English Society 1780–1880* (London 1978), s. 218–221; *Harold Perkin*, *The Rise of Professional Society: England since 1880* (London 1989), s. 116–123, 155–170.

42. *Royle* 1987, s. 56; *Burstyn* 1987, s. 19–20; *Lewis* 1984, s. 112–114; *Kingsley Kent* 1990, s. 30–35; *Carol Dyhouse*, *Mothers and Daughters in the Middle-Class Home*, teoksessa Jane Lewis (toim.), *Home and Family 1850–1940* (Oxford 1987), s. 28–38; *James Walvin*, *Symbols of Moral Superiority: Slavery, Sport, and Changing World Order, 1800–1940*, teoksessa J.A.Mangan ja James Walvin, *Manliness and Morality. Middle-Class Masculinity in Britain and in America 1800–1940* (Manchester 1987), s. 242–259; *Catherine Hall*, *Dealing with the Difference: Histories, Ethnicities and the ”New Europe”*, teoksessa Marianne Liljeström, Pirjo Markkola ja Sari Mäenpää (toim.), *Kvinnohistorien nya utmaningar: Från sexualitet till världshistoria. Konferensrapport från det IV Nordiska vinnohistoriker mötet 27–30 maj 1993, Tammerfors* (Tammerfors 1994), s. 15–16; ks. myös *Marcus* 1993; Jane Lewis (toim.), *Labour and Love. Women’s Experience of Home and Family, 1850–1940* (Oxford 1986); J.A. Mangan (toim.), *Making Imperial Mentalities. Socialization and British Imperialism* (Manchester 1990); Andrew Parker, Mary Russo, Doris Sommer (toim.), *Nationalisms and Sexualities* (Routledge & New York & London 1992).

rielämässä, yliopistomaailmassa, valtionhallinnossa, politiikassa ja taloudessa.⁴⁷ Virginia Woolfin päiväkirjat ja aviomiehen Leonard Woolfin muistelmat tuovat esille puritaaniseen työmoralaan sitoutuneen kirjailijan, journalistin ja kustantajan, joka piti elämäntavoitteenaan modernin ideologian ja muotokielen rakentamista kirjallisuudessa. Virginia Woolf paikansi työnsä modernistisesta kaanonista käsin, sitä reflektoiduna kriittikkona.⁴⁸ Teoksen ”Three Guineas” koulutuksellista ja ammatillista visiota voi pitää myös kirjailijan henkilökohtaisena poliittisena testamenttina.

Virginia Woolf käyttää eri teksteissään suosittua metaforaa talon enkelistä.⁴⁹ Tämä viktoriaaninen naisideaali edusti kirjailijalle patriarkaalisuuden silpovaa naiskuvaa. Hänen mielestään enemmistö naisista sitoutui itse aktiivisesti ihanteeseen, joka vaati ristiriitaisesti sekä eteeristä hienostuneisuutta että tarmokasta käytännöllisyyttä. Kodin ulkopuolella suoritettu palkattu työ oli ”turmelevaa”, kun tavoitteena oli perheen sosiaalisen aseman vaatiman statuksen saavuttaminen ja ylläpitäminen. Puheessaan National Society for Women’s Service -järjestössä 1931 kirjailija totesi, että ellei hän olisi tappanut tätä ihannetta itsessään, se olisi tappanut hänet kirjailijana. Väkivaltaista tekoaan hän kutsui ”ammatilliseksi kokemukseksi”.⁵⁰ Henkilökohtaisesti kirjailijan kritiikin taustalla oli hänen äitinsä, joka oli muun muassa aktiivisesti vastustanut naisten äänioikeutta.⁵¹ Esimerkinään englantilaisen naislääkäarin Sophia Jex-Blaken elämäkerta kirjailija kuvailee pamfletissa *Three Guineas*, miten keskiluokkaisten naisten tuli murtautua yksityisistä kodeistaan kaduille, porvarilliseen julkisuuteen.⁵²

”... tuota ladya oli vaikea tappaa, mutta tapettava hänet oli, oivalsi Sophia, mikäli Sophia aikoi astua siihen paratiisiin, jossa lukemattomat tytöt vaeltelevat Lontoossa ja menevät minne mielivät, tuossa ’maanpäällisessä autuaiden huoneessa’, joka on (tai oli) Queen’s College Harley Streetillä;⁵³ siellä sivistyneitten miesten tyttäret eivät nautti-neet ladyjen onnea ’vaan kuningatarten: Työtä ja Itsenäisyyttä!’”⁵⁴

Vallan haju kansallisilla näyttämöillä

Virginia Woolfin mielestä lainsäädännön suomilla demokraattisilla oikeuksilla oli vain rajoitetusti tekemistä todellisen vallankäytön kanssa, samoin tieteen objektiivisuudella totuuden kanssa. Valta ja tieto välittyivät pikemminkin korporatiivisesti julkisia instituutioita hallitsevien ryhmien kesken, englantilaisyhteiskunnassa nämä pääsääntöisesti olivat maskuliinisia. Naisten poliittisten kansalaisoikeuksien laajeneminen ei ollut merkinnyt sitä, että jako yksityiseen ja julkiseen olisi kadonnut. Määrävin tekijä naisten vallasta syrjäytymiselle oli yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan suhde, jota Virginia Woolf nimittää ”hajuksi” (*smell, scent*).⁵⁵

Kirjailija kuvaa, miten valta ilmenee feminiinisuuden ja maskuliinisuuden hajuina, joita ei saa sekoittaa keskenään. Yhdessä ne muodostavat vaikeasti havaittavan, tosiasioita pakenevan julkisen ja yksityisen elämän ilmapiirin. ”Ilmapiiri” (*atmosphere*) viittaa Woolfin ajattelussa julkilausumat-

47. *Rosenbaum* 1975; *Edel* 1979; ks. myös *Perkin* 1989, s. 190–195; *Gay* 1993, s. 288–293, 300–316; *Eliot*, *Wallace* 1993, s. 57–58.

48. *Woolf* 1982, *Woolf* 1984; *Woolf L.* 1967; *John Hulcoop*, ”The only way I keep aloof”: Work as Virginia Woolf’s *raison d’être*, *Women’s Studies* 4/1977, s. 223–245.

49. ”Talon enkeli” (*the Angel of the House*), joka perustui Conventry Patmoren runoon, oli suosittu viktoriaanisen naisideaalin metafora 1800-luvun loppupuolen Englannissa.

50. *Woolf* 1978b, s. xxxii–xxxiii.

51. *Sara Ruddick*, Learning to live with the Angel in the House, *Women’s Studies* 4/1977, s. 181–200.

52. Keskiluokkaisten naisten siirtyminen yksityisestä elämäntilasta moderniin, julkiseen elämäntilasta johon feminiinisuuden ambivalenttiseen ja marginalisoivaan määrittelyyn maskuliinisella, urbaanisella näyttämöllä. – Ks. esim. *Elizabeth Wilson*, *The Invisible Flâneur*, teoksessa *Sophie Watson ja Katherine Gibson* (toim.), *Postmodern Cities and Spaces* (Oxford and Cambridge 1996), s. 59–79.

53. *Queen’s College* (per.1848) Harley Streetillä Lontoossa oli ensimmäinen keskiluokkaisille naisille avattu oppilaitos, jossa annettiin taloudenhoitajan koulutus; luennoitsijoina toimivat *London King’s College* opettajat.

54. *Woolf* 1938, s. 243. Suomenos S.T.

55. *Ibid.*, s. 89–97.

tomaan strategiaan, joka määrittää vallan lajeja ja laatua. Samalla se jäsentää kulttuurisia tapoja, arvoja, normeja ja käytäntöjä. Ilmapiiri on tuskin havaittavissa, vaikka sen vaikutus vallankäyttöön on kiistämätön; se väistää demokraattisia ideoita, vaikka ne olisi kiteytetty lainsäädäntöön. Ilmapiiri on myös ammatillisen elämän merkittävä elementti, joka tunkeutuu hajuna niin julkiseen toimistoon kuin tutkijan suljettuun kammiioon. Sen vaikutuksesta lastenkamarin tuoksu vaihtuu juoksuhautojen hajuun ja kuvat valtiollisista juhlaseremonioista kuviin kuolleista lapsista. Suurin vaara tässä vallan "hajussa" on siinä, että se ohjaa näkymättömänä ihmisten käyttäytymistä ja on alkuna heidän erottelulleen, eristämislleen ja oman ryhmäedun häikäilemättömälle ajamiselle: "Ilmapiirissä emme löydä selitystä ainostaan sille, miksi ammattia harjoittavan naisen palkka on yhä niin pieni, vaan jotakin vaarallisempaa, jotakin mikä levitessään turmelee yhdenvertaisesti molemmat sukupuolet."⁵⁶

Kirjailijan mukaan hierarkisoivan vallankäytön ääri-ilmiö oli hänen omassa ajassaan fasismi; kuitenkin sama vallankäytön tapa piilee kansallisvaltiossa ja sen harjoittamassa erottelussa, joka kohdistuu sisäisesti naiseuteen ja ulkoisesti muukalaisuuteen. Kirjailijan mielestä nimenomaan kansallinen järjestelmä jakautuu kahteen elämänmuotoon, miehiseen ja naisiseen, jossa miehen tulee vastata perheensä elannosta ja naisen sen huollosta. Sukupuoleen perustuva elämäntapojen eristäminen saa rinnalleen myös muita ihmisten välisiä erotteluja.⁵⁷ Virginia Woolf argumentoi fasismin kautta kansallista vallankäyttöä yleensä. Hänen mielestään englantilaisessa yhteiskunnassa "madonmunana" sikiävä "diktaattori" ilmeni myös miehiä alistavana arkipäivän diktatuurina, jota olisi mahdollista purkaa myöntämällä naisille täysi kansalaisuus; muuten heidän voimavaransa jäisivät monella elämäntavalla käyttämättä samalla kun koko yhteiskunta Saksan ja Italian tapaan vaarallisesti ylimaskuliinistuisi.⁵⁸ Kirjailija tuo esille poliittisia muutosehdotuksia, joiden avulla naisia voitaisiin tukea täyden kansalaisuuden saavuttamiseksi.

Ulkopuolisten yhteisö ja visio vallan uudelleenjaosta

Virginia Woolfin mukaan naisten ei tullut sopeutua suoraan miehiseen työelämän malliin, vaan kehittää uusi, itsenäinen ratkaisunsa. Siinä otettaisiin huomioon erityisesti hyvinvoinnin ulottuvuus. Kirjailija esittelee ajatukset naisten kansanliikkeestä, naiset kattavasta eläketurvasta, parannetusta äitiyshuollosta ja erityisestä äidinpalkasta. Ehdotuksellaan Woolf ei näytä niinkään tarkoittavan sosiaalivastuusta tulonsiirtoa, vaan eräänlaista kansalaispalkkaa. Kysymys äidille maksettavasta perheavustuksesta oli 1920- ja 30-luvun anglo-amerikkalaisessa naisasiainliikkeessä polttava keskustelunaihe, joka yhdisti erityisesti erilaisia reformisocialistisia ja sosiaalireformistisia naisjärjestöjä. Liberaalipuolueen kansanedustajan Eleanor Rathbonen teoksellaan "The Disinherited Family" (1924) julkiseksi tekemässä ehdotuksessa käsiteltiin lähinnä työläisnaisia koskevaa perheavustusta. "Three Guineas"-pamfletissa Woolf laajentaa äidinpalkan koskemaan myös keskiluokan naisia, joista enemmistö luopui palkkatyöstä avioiduttuaan. Kirjailijan mielestä tuli painostaa valtiota, jotta se alkaisi mak-

56. Woolf 1938, s. 96. Suomennos S.T.

57. Ibid., s.184–187, 196–198, 239–243, 258–260.

58. Ibid., s. 91–98; ks. Marcus 1997, s. 156–158. – Veroittaessaan fasistisesta ihmiskuvasta, joka uhkaa jokaista sisältäpäin, Virginia Woolf käyttää hyväkseen brittiläisen poliittisen kirjoittamisen kielikuvia. Hän kiteyttää vallan kaikkialle tunkevan ilmapiirin analyysin runoilija William Blakea mukaillen suosittuun metaforaan kaalimadosta (*caterpillar*), joka tuhoaa kansakunnan salaisesti sisältäpäin: "And he is here among us, raising his ugly head, spitting his poison, small still, curled up like a caterpillar on a leaf, but in the heart of England" (Woolf 1938, s.97); "The caterpillar on the leaf/ Repeats to thee thy mother's grief" (William Blake, *Auguries of Innocence*, ks. Schiach 1992, s. 429). Mary Wollstonecraft varoitti sivistynyttä ihmistä hänessä itsessään piilevästä hirviöstä, tyrannista: "We see a folly swell into vice, by almost imperceptible degrees; and pity while we blame; but if the hideous monster burst suddenly on our sight, fear and disgust, rendering us more severe than man ought to be, might lead us with blind zeal to usurp the character of omnipotence, and denounce damnation on our fellow-mortals, forgetting that we cannot read the heart, and that we have seeds of the same vices lurking in our own" (Wollstonecraft 1929, s. 117).

saa "koulutettujen miesten äideille laillista palkkaa".⁵⁹

Kun perheellä olisi kahden henkilön palkka käytettävissään, miesten paineet perheen elannon hankkimiseksi helpottuisivat. Samalla he huomaisivat, miten suuri merkitys äidinpalkalla olisi rauhan turvaamiselle: varoja, joita tuhlataan armeijaan ja aseisiin, voitaisiin ryhtyä käyttämään lastenhoidon ja kotityön tukemiseen. Naisten tuli pyrkiä aktiivisesti niin koulutukseen kuin työelämään, mutta se onnistuisi vain, mikäli naisille kasaantuvia arkisia velvollisuuksia ryhdyttäisiin jakamaan. Samalla miehillä olisi mahdollisuus osallistua lastensa elämään ja kulttuurielämän saisi yleensäkin virikkeitä. Omiin erillisiin töihinsä sidotut, puolittaiset miehet ja naiset voisivat kasvaa kokonaisiksi ihmisiksi ja saada takaisin ihmillisen vapautensa.⁶⁰ Woolf nosti *Three Guineas* -teoksessaan esille maailmansotien välisen naisliikkeen keskeisiä sosiaalipoliittisia teemoja, joihin liittyen hän esitti ajatuksen sukupuolittaisen työnjaon muuttamisesta paitsi julkisessa, myös yksityisessä elämänpiirissä. Reformistisocialistisissa piireissä erityisesti "radikaaleilla" 1840-, 1860-, 1890- ja 1920-luvulla esitettyjen kollektiivisten ratkaisujen sijaan kirjailija kiinnitti huomionsa porvarilliseen työelämään ja ydinperheeseen "kotivallankumouksen" toteuttamiseksi.⁶¹ Woolfin ehdotus kotitöiden jakamisesta liittyi 1920- ja 30-luvulla erityisesti egalitaristisessa ja liberalistisessa naisliikkeessä esitettyihin ehdotuksiin kotitalouden uudistamiseksi. Esimerkiksi toimittaja Winifred Holtby otti teoksessaan "Women and Changing the Civilization" (1935) Woolfia voimakkaammin kantaa perheen sisäisen työnjaon muuttamiseen.⁶²

Virginia Woolf korostaa, että kysymystä arvoista ei voi erottaa taloudellisista näkökohdista vaan taloudellinen ja henkinen pääoma yhtyvät poliittisena, yhteiskunnallisena ja kulttuurisena valtana. Naisten miestä taloudellisesti heikomman aseman seurauksena ovat heikommat mahdollisuudet koulutuksessa ja työelämässä.⁶³ Pasifistisessa, feministisessä ja socialistisessä kriittisään kirjailija yhdistää toisiinsa poliittisen propagandan ja kapitalistisen konsumeris-

min. Ammatillisen elämän uudistamiseksi Virginia Woolf ehdottaa sekä markkinatalouden ehdoilla toimivan ihmiskuvan muuttamista että uudenlaista poliittista kulttuuria. Hänen mielestään sodan estämiseksi oli muovailtava uusi arvojärjestelmä, jossa materiaaliset perusedellytykset pysyisivät perusedellytyksinä. Se edellyttäisi sekä koulutuksen että kasvatuksen perustavanlaatuaista muutosta, sen mukaisesti esimerkiksi yliopistoihin luotaisiin uusi, kriittinen opetusohjelma. Päämäärä olisi sellaisen kulttuurin kehittäminen, jossa toteutuisi hyvyuden kauneus ja kauneuden hyvyys erilaisten ihmisten ja sukupuolten hyvässä, tasavertaisessa ja rauhanomaisessa elämässä. Samalla tulisi mahdolliseksi yhteiskunta, jossa naisilla olisi täysivaltainen pääsy erityisesti siviilihallinnon ja kirkon virkoihin sekä koulutusinstituutioihin. Myös naisten perinteisestä työstä, äitiydestä, tulisi tunnustettu ammatti. Muutosten saavuttamiseksi olisi yhteisesti sitouduttava "yksinkertaisuuteen" ja "siveyteen".⁶⁴ Kirjailijan mielestä vanhaa ruumillisen siveyden ihannetta ei olisi vaikeaa muokata mielen siveydeksi:

"Siveys merkitsee sitä, että ansaittuasi riittävästi ammatissasi elääksesi, sinun tulee kieltäytyä myymästä kykyjäsi rahan vuoksi. Sinun on lopetettava ammatiasi harjoitus tai harjoitettava sitä tutkimuksen ja kokeilun vuoksi tai jos olet taiteilija, taiteen vuoksi, tai sinun tulee lahjoittaa ammatissa saavuttamasi tiedot ja taidot ilmaiseksi niiden käyttöön, jotka niitä tarvitsevat."⁶⁵

"A Room of One's Own" -teoksen lisäksi Virginia Woolf tarkasteli naisten yksilönvapaut-

59. Woolf 1938, s.100, ks. myös esim. s. 101–102, 123–124, 200–203; *Olive Banks*, *Faces of Feminism. A Study of Feminism as a Social Movement* (Oxford 1981), s. 153–203; ks. *Eleanor Rathbone*, *The Disinherited Family: A Plea for Endowment of the Family* (Bristol 1986).

60. Woolf 1938, s. 202–203.

61. *Rowbotham* 1992, s. 75–121; *Black* 1983, s. 201–203.

62. *Winifred Holtby*, *Women and Changing the Civilization* (Chicago 1987).

63. Woolf 1938, s. 33, 73–77, 122–124.

64. *Ibid.*, esim. s. 61–66, 121, 170–171, 200–217, 216; ks. *Black* 1984, s. 180–194.

65. *Ibid.*, s.146. Suomenos S.T.

ta, koulutusta, ammatillistumista ja taloudellisia mahdollisuuksia erityisesti esseessään "A Society" (1920). Siinä nuorten keskiluokkaisten naisten harjoittama maskuliinisen maailman kritiikki johtaa yhteisten eettisten periaatteiden luomiseen, joiden toteuttamisen osallistajat vahvistavat valalla.⁶⁶ Teoksessa "Three Guineas" kirjailija kehittää feminististä visiotaan. Hänen hahmottelee eräänlaista koulutettujen naisten eliittiä, joka ymmärtäisi perustavanlaatuisen yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten välttämättömyyden. Naiset muodostaisivat mahdollisimman laajalle levittäytyvän vaikuttajaverkoston, Ulkopuolisten yhteisön, joka toimisi henkisenä liittoutumana ilman keskinäisiä hierarkioita ja statuseroja tai byrokrattisia sääntöjä ja virkailijoita. Ulkopuolisten yhteisö soisi naisille mahdollisuuden hahmottaa ja kokeilla uudenlaista demokraattista vallankäyttöä. Kirjailijan mielestä naisten erillinen yhteisöllinen traditio tarjosi voimavaroja sekä yksilölliseen että yhteisölliseen vapautumiseen. "Ulkopuolisten" tuli muovata kulttuuria ja yhteiskuntaa omalla, marginaalisuutensa terävöittämällä "vastahajulla", joka muodostui naisten elämänhistorioiden muovaamista taidoista ja kyvyistä.⁶⁷

Pamfletin *Three Guineas* vastaanotto vuonna 1938

Kun "Three Guineas" kesäkuussa 1938 julkaistiin, seurauksena oli lehtiarvostelujen ja kirjeiden tulva. Kritiikki jakautui innostuneeseen ja tuomitsevaan. Monet, jotka kiittivät "Three Guineas" -teoksen päämääriä ja yhteiskuntakritiikkiä, arvostelivat kirjailijan feminististä ja pasifistista idealismia. Woolfia kritisoi miesten syyllistämistä ja fasismien yhdistämisestä porvarilliseen, kansalliseen vallankäyttöön. Oudoksuttiin, miten hän pystyi löytämään yhteyden totalitaristisen, kansallisen ja seksuaalisen vallankäytön välillä. Erityisesti lähipiirin miehet syyttivät kirjailijaa poliittisen tärkeysjärjestyksen sotkemisesta: aikana, jolloin olisi pitänyt olla huolissaan kansojen kohtaloista, kirjailija huolehti naisten oikeuksista. Kirjailijan lähipiiri, josta enemmistö oli 1930-luvun lopulla luopunut pasifismista, vasta-

si "Three Guineas" -teoksen ilmestymiseen äänettömyydellä ja monet heistä rohkenivat esittää kielteisen arvionsa vasta kirjailijan kuoleman jälkeen.⁶⁸ Quentin Bellin (1978) ja John Lehmannin (1975) muistelmien mukaan Leonard Woolf totesi Virginia Woolfin luopuneen vahingokseen modernismin viileästä ja älyllisestä estetismitä. Omissa muistelmissaan Leonard Woolf ilmoittaa lyhyesti "Three Guineas" -pamfletin valmistumisesta ja kuulumisesta Mary Wollstonecraftin "Vindication of Women's Rights" -teoksen rinnalle.⁶⁹

Virginia Woolf arvosteli pamfletissa "Three Guineas" erityisesti kirjallisuuden ammatillistamista markkinatalouden ehdoin ja osa arvostelijoista leimasikin kirjailijan perinteisen, yläluokkaisen ammatillisen ajattelutavan edustajaksi.⁷⁰ Murskaavimman arvostelun antoi Cambridgen yliopistossa kirjallisuuden professorina toiminut Queenie Leavis, joka syytti kirjailijan itsensä sortuvan "natsimenetelmiin" vaatimuksillaan koulutuksen ja työelämän uudistamiseksi naisten määrittelemien ehdoin. Woolfin ehdottamien kulttuuripainotteisten, yleissivistävien korkeakouluopintojen sijaan Leavis korosti erikoistunutta, harjoitteluun perustuvaa ammatillista koulutusta muodollisine tutkintoineen. Leavisin arvostelu edustaa tyylipuhtaasti modernia professionalistista näkemystä, jossa ovat keskeisiä erikoistumisen ja tehokkuuden ihanteet.⁷¹ Ensimmäinen maailmansota oli sysännyt Englannis-

66. *Virginia Woolf*, *A Society*, teoksessa Susan Dick (toim.), *The Complete Shorter Fiction of Virginia Woolf* (San Diego & New York & London 1989), s. 126.

67. *Woolf* 1938, esim. s. 144–155, 217–218; ks. *Marcus* 1997, s. 41–52.

68. *Woolf* 1984, 1.9. 1938; *Bell* 1978, s.205; *Nigel Nicolson*, Introduction, teoksessa Virginia Woolf, *The Letters 1932–1935*, Volume V (London 1979), s. xiv–xviii; *Carolyn G. Heilbrun*, *Three Guineas Before and After*, teoksessa Jane Marcus (toim.), *Virginia Woolf. A Feminist Slant* (London 1984), s. 238–244, 262–268.

69. *Bell* 1978, s. 214; *Lehmann* 1975, s. 97; *Woolf L.* 1967, s. 27, 157.

70. *Woolf* 1938, s. 164–171.

71. *Queenie D. Leavis*, *Caterpillars of the Commonwealth Unite!*, *Scrutiny* Volume VII n:r 2 1938, teoksessa Robin Majumdar ja Allan McLaurin (toim.), *Virginia Woolf. The Critical Heritage* (Boston 1975), s. 203–214.

sa liikkeelle murroksen, jonka seurauksena klassisen yliopistokoulutuksen rinnalla alkoi vakiintua erikoistunut ammatillinen koulutus. Virginia Woolfin ja Queenie Leavisin välinen vastakkainasettelu liittyi yleisempään kamppailuun kirjallisuuden tutkimuksen ja kritiikin ammatillistamisesta, jota käytiin 1920- ja 1930-luvulla perinteisten, niin sanottujen statusprofessioiden ja uusien ammattiprofessioiden välillä.⁷²

”Three Guineas” -teoksen ottivat innostuneena vastaan monet feministit ja ammattissa toimivat keskiluokkaiset naiset, mutta ymmärtäjiä löytyi myös työläisnaisissa ja miehissä. Kirjailija Graham Greenen mielestä Virginia Woolfin kysymys, miten naiset ammattielämästä syrjäytettyinä pystyivät toimimaan, oli ”kauhistuttavan tosi”.⁷³ Kirjailijaa pyydettiin aloittamaan poliittisen liikkeen organisointi. Hän sai runsaasti kiitoskirjeitä esimerkiksi äideiltä, pasifisteilta ja ”ulkopuolisiksi” julistautuvilta naisilta. Kirjeiden kirjoittajat kertoivat elämäntarinansa ja tunnustivat pyrkineensä muutokseen. Esimerkiksi työtön yorkshirelainen kutoja Agnes Smith yhtyi pamfletissa esitettyihin mielipiteisiin, mutta moitti kirjailijaa työläisnaisten unohtamisesta.⁷⁴

Kirjailijan esittämää yhteiskunnallista kritiikkiä ja muutosehdotusta pidettiin vuoden 1938 Englannissa poliittisesti utopistisena ja eettisesti absurdina. Silti sodanuhan painostamat englantilaiset kokivat ”Three Guineas” -teoksen sanoman ajankohtaiseksi ja pamfletti synnytti kirjailijan toivoman – vaikkakin lyhyen – julkisen keskustelun.⁷⁵ Sekä taiteilijana, naisena että yhteiskunnallisena kriitikkona kirjailija piti merkittävänä poliittisen ajattelunsa itsenäistymistä. Hän kuvasi sitä pitkällisenä ja vaikeana prosessina, jota olivat muovanneet ennen kaikkea kysymykset sukupuolesta ja militarismista. Samalla hän oli kokenut joutuvansa vähitellen epäsuosioon ja jopa eristetyksi sekä bloomburylaisessa lähipiirissään että englantilaisessa kulttuurielämässä. Virginia Woolfin idea Ulkopuolisten yhteisöstä vastasi hänen henkilökohtaisia kokemuksiaan ja mielipiteitään 1930-luvun puolustuksellisen nationalismin kiristämässä ilmapiirissä.⁷⁶

Virginia Woolf – eurooppalainen ajattelija maailmansodan kynnyksellä

Virginia Woolf arvosteli eri yhteyksissä julkista, ammatillista maailmaa ja korkeakoulutusta. Hän näki niiden perustuvan valtaistelulle, joka johti persoonalliseen kapeutumiseen. Kirjailijan kritiikin päähuomio kohdistui brittiläisiin eliittiyliopistoihin, joissa läheiset miehet olivat saaneet koulutuksensa.⁷⁷ Pamfletissa ”Three Guineas” Virginia Woolf tarkasteli professionaalia naista ja miestä, porvarillista sukupuolisuutta ja vallanjakoa. Yksilö- ja luokkatason analyysistä kirjailija eteni patriarkaalisen valtajärjestelmän kritiikkiin. Yhteiskunta- ja kulttuurianalyyseissaan Woolf liitti yhteen yksilöllisen, sosiaalisen ja kulttuurisen merkityksen tasot eräänlaisiksi toisiinsa kätkeytyviksi peilikuviksi, jotka yleisenä inhimillisenä kokemuksena heijastavat valtaa ja sen käyttöä. Kirjailijaa askarrutti erityisesti vallankäytön muuttuminen väkivallaksi ja imeytyminen tasolta toiselle.

Virginia Woolf arvosteli kulttuuriselta olemukseltaan erillistä ja erilaiseen etiikkaan

72. Aikakauslehti *Scrutiny* oli johtanut 1930-luvulla Bloombury-ryhmään kuuluvien ja erityisesti Virginia Woolfin arvostelua syyttäen heitä yläluokkaisesta, elämästä vieraantuneesta estetisistä. Queenie Leavis ja Virginia Woolf olivat olleet toistuvasti eri mieltä kirjallisuuden opetuksen oikeasta sisällöstä ja institutionaalista puitteista. – Woolf 1978a, Letter n:r 3061to Margaret Llewelyn Davies 6.9. 1935, Woolf 1980, Letter n:r 3441 to Ethel Smyth 11.9. 1938; ks. *Kirkpatrick 1980*, s. 135–177; *Perkin 1989*, s. 395–398; *Gay 1993*, s. 474–475.

73. *Graham Greene*, Review on Three Guineas, *Spectator* 17.7. 1938, teoksessa Robin Majumdar ja Allan Mc Laurin (toim.), Virginia Woolf. The Critical Heritage (Boston 1975), s. 1110–1112.

74. Woolf 1980, Letter n:r 3387 to Viscountess Rhondda 24.5. 1938, Letter n:r 3390 to Lady Simon 15.6. 1938, Letter n:o 3395 to Ethel Smyth; Woolf 1984, 17.9. 1938, 30.10 1938; *Heilbrun 1984*, s. 255–270.

75. Heinäkuussa teosta Three Guineas oli ostettu noin 5 400, elokuussa noin 6 500 kappaletta, minkä jälkeen myynti alkoi tyrehtyä. Virginia Woolfin päiväkirjassa kesällä 1938 on mainittu yhteensä 16 eri julkaisun antama kritiikki. Woolf 1984, 3.6., 5.6., 11.6., 5.7., 17.7., 7.8., 22.8. 1938; B.J. Kirkpatrick (toim.), *A Bibliography of Virginia Woolf* (Oxford 1980).

76. Esim. Woolf 1984, 20.5., 23.8. 1938; *Marcus 1997*, s. 151–153; *Zwerdling 1986*, s. 96–100; 217–218, 262–276.

77. Ks. esim. *Lee 1997*, s. 52–53; *Stimpson 1992*, s. 166–176.

sidottua maskuliinisuutta ja feminiinisuutta. Vastustaessaan kirjallisuuden ammatillistamista hän osittain pitäytyi kritisoimassaan sukupuoli-ideaalissa. Pamfletissa ”Three Guineas” kirjailija sitoutui sosiaalifeministiseen käsitykseen naisellisista hyveistä, jotka tuottaisivat hyvinvointia, turvallisuutta ja järjestystä ilman väkivaltaa. Kirjailija kyseenalaisti kahtiajakautuneen sukupuolijärjestelmän erityisesti silloin, kun se liittyi arjen käytäntöihin ja aggressiivisuuteen. Samalla hän halusi säilyttää viktoriaanisen naiskuvan pasifistisen erityislaadun, johon ei sisältyisi ahneutta, kilpailua, väkivaltaa, hierarkista kontrollia, eikä edes niiden mahdollisuutta. Juuri tämä painotus yhdistää kirjailijan ajattelun hänen arvostelevansa viktoriaaniseen, nationalistiseen ja patriarkalistiseen malliin, jossa maskuliininen dominoivuus ja feminiininen nöyryys nähdään toisensa poissulkevinä, mutta täydentävinä kategoriona. Virginia Woolf piti kuitenkin sukupuoliominaisuuksia pitkäaikaisissa ja monikerroksisissa kulttuurisissa prosesseissa muovautuneina, eikä biologisesti määräytyneinä.⁷⁸

Biografisella tutkimusmenetelmällä ”Three Guineas” -teosta voi tarkastella kirjailijan elämänhistoriallisena tulkkina. Virginia Woolf osallistui sosiaalisessa, kulttuurisessa ja poliittisessa ympäristössään erilaisiin vuorovaikutusverkostoihin. Risteävinä ja ristiriitaisinkin ne muodostivat voimakenttiä, joista hänen jatkuvasti suuntaa tarkistava kirjallinen työnsä kumpusi. Kirjailijan ajattelun hahmottamiseksi nousevat tärkeiksi hänen muut tekstinsä, perhetaustansa ja sosiaaliset suhteensa, samoin hänen osallistumisensa vuosisadan alkupuolen poliittiseen, erityisesti feministiseen ja pasifistiseen keskusteluun. Perhetaustassa nousevat esiin ylemmän keskiluokan sukupuolittain jaettu elämämpiiri, professionaaliset ja sosiaalireformistiset perinteet myöhäisviktoriaanisessa yhteiskunnassa. Lesley Stephenin kirjasto ja Julia Stephenin ruokasali toimivat Virginia Woolfin maailmankuvan jakajina ja loivat lähtökohdan hänen julkisen ja yksityisen vallankäytön kritiikilleen. Yhteiskunnallisista ja kulttuurisista vaikuttajista koostuvan Bloomsbury-ryhmän merkitys liittyi

modernistiseen, intellektuaaliseen projektiin, johon Virginia ja Leonard Woolf eri tavoin osallistuivat. Kirjailijan yhteiskuntapoliittisen myöhäistuotannon tekee mielenkiintoiseksi hänen eriytyvä ihmiskuvansa. Virginia Woolfin ajattelu irrottautuu vähitellen erilleen bloomsburylaisesta sukulaisten ystäväpiiristä, jonka kanssa hän jakoi niin maailmankuvansa lähtökohdat kuin elinympäristönsä. Samanaikaisesti kirjailijan yhteiskunta- ja kulttuurikritiikissä voimistuu feministisen liikkeen eri suuntausten merkitys.

Virginia Woolfin ajattelu on tärkeää sijoittaa aikalaiskeskusteluihin, joissa ”Three Guineas” -teoksen tavoin pohdittiin naisten modernia ammatillista identiteettiä ja muotoiltiin samalla vaihtoehtoja julkisen ja yksityisen elämänpiirin yhdistämiseksi. Suhteet porvarillisiin naisiin valaisevat teoksen maskuliinisen ammattimonopolismin kritiikkiä. Virginia Woolf koki itse kamppailevansa kahden naisidentiteetin, viktoriaanisen ja modernin välissä. Kirjailijan ja hänen naisyhteisönsä ammatillinen identiteetti muodostui keskiluokkaisen, yksityisen naisroolin ja modernin ammattiroolin yhdistelmästä. Erityisesti 1930-luvun tuotannossaan kirjailija halusi artikuloida tätä yhdistelmää, jota hän kuvasi siirtymänä yksityisestä elämämpiiristä julkiseen.⁷⁹

Monen muun aikansa modernistin tavoin Virginia Woolfin luottamus rationalistiseen ihmiskuvaan oli horjunut ja hän myönsi ihmisen olemukseen sisältyvän hajanaisuuden, outouden ja irrationaalisuuden, jota sukupuolen ja luokan kulttuuriset merkitykset pyrkivät jäsentämään. Humanistisen essentialismin sijasta Woolfin ihmiskuva rakentui toisilleen ristiriitaisista, limittäisistä ja osittain tunnistamattomista aineksista.⁸⁰

78. Esim. Woolf 1938, s. 194–196; ks. Zwerdling 1986, s. 242–244, 277–278; Bowlby 1989, s. 24–35, 41–46; Barrett 1992, s. 24–33; Marcus 1997, s. 52; Saara Tuomaala, Ulkopuolisten yhteisö. Virginia Woolfin feministinen utopia pamfletissa *Three Guineas*, Naistutkimus-Kvinnoforskning 4/1997, s. 26; ks. myös Wendy Chapkis, *Sexuality and Militarism* teoksessa Eva Isaksson (toim.), *Women and Military System* (New York et al. 1988), s. 106–109.

79. Woolf 1985, *Am I a Snob?*, s. 207–220; Elliot, Wallace 1993, s. 56–89.

Tämä moniaineksisuus ilmenee erilaisten kertojanäänten – intellektuellin, julistajan, ilveilijän ja hurmioituneen mystikon – kietoutumisessa ”Three Guineas” -teoksen poliittiseen tekstiin.

Vaikka ympäröivä normatiivinen todellisuus asettaa rajoja yksilön ajattelulle ja toiminnalle, se tarjoaa myös mahdollisuuksia yksilöllisille tulkinnoille ja valinnoille. Historioitsijan tehtäväksi jää hahmottaa työssään näitä suhteellisten vapauksien ja pakkojen rajoja. *Giovanni Levin* (1991) mielestä sitä ei tulisi tehdä pelkästään merkityksiä tulkitsemalla, vaan tarkentamalla merkitysten moni-ilmeistä muotoutumista yksilöiden, heidän symbolisten, sosiaalisten ja materiaalistien maailmoidensa välillä. Keskittyminen esimerkiksi yhden taiteilijan ja ajattelijan yhteen työhön ei merkitse tulkinnan eristämistä laajemmista yhteyksistä. Tarkasteluasteikon supistaminen on tutkijan metodologinen valinta, jonka avulla on mahdollista osoittaa elämänhistorioissa vaihtoehtoisten maailmojen jatkuva läsnäolo.⁸¹

Virginia Woolfin mielestä kansallisvaltiot ruumillistui vuoden 1938 Euroopassa hirviössä, ”diktaattorissa”, joka nieli kitaansa kulttuurin perusedellytyksen, vuoropuhelun. Sisältyessään ihmisten välisiin suhteisiin vallankäytön potentiaalinen väkivaltaisuus, ”diktaattorin kuva”, uhkasi jokaista mies- ja naiskansalaista myös Englannissa.⁸² Kirjailijan kuvaama englantilaisnainen seiso yksityistalon kynnyksellä punniten käyt-

tämättömiä mahdollisuuksiaan suhteessa itseensä, kulttuuriinsa ja yhteiskuntaansa. Hän ei ole Norbert Eliaksen kuvaama vieraantunut ja eristynyt monadi, vaan uuteen tietoisuuteen heräävä yksilö, jonka ulkopuolisuus on poliittista ja yhteisöllistä. Valan analyysinsä ja väkivallan kritiikkinsä päätteeksi kirjailijan *alter ego*, koulutettu ja työssä käyvä nainen, kääntyy mieskollegansa puoleen:

”Olemme molemmat päättäneet tehdä voitavamme tuhotaksemme tuon kuvan edustaman pahan, te omilla keinoillanne, me omillamme. Ja koska olemme erilaisia, parannuskeinommekin on oltava erilaisia. Voimme parhaiten auttaa teitä estämään sodan – emme liittymällä yhteiskuntaanne – vaan jäämällä yhteiskuntanne ulkopuolelle, kuitenkin yhteistyössä sen päämäärän kanssa. Päämäärämme on sama.”⁸³

80. Ks. *Allen McLaurin*, *Consciousness and Group Consciousness of Virginia Woolf*, teoksessa Eric Warner (toim.), *Centenary of Virginia Woolf* (London 1984), s.28–39; *Toril Moi*, *Sexual/Textual Politics. Feminist Literary Theory* (London 1985), s. 1–18; *Marcus* 1997, s. 41–60, 136–160.

81. *Giovanni Levi*, *On Microhistory*, teoksessa Peter Burke (toim.), *New Perspectives on Historical Writing*, Oxford 1991), s. 94–98, 105–106; ks. myös *Heikki Mikeli*, *Aatevirtauksista käsittehistoriaan* teoksessa Pekka Ahtiainen ym. (toim.), *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (Juva 1990), s. 268–270.

82. *Woolf* 1938, s. 258–260.

83. *Woolf* 1938, s.260. Suomennos Ohto Manninen ja Saara Tuomaala.

AJANKOHTAISIA TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ

ILKKA HERLIN, ANNE HOSIO-PALOPOSKI, KATJA HUUMO, KARL-ERIK MICHELSEN, HANNES TOIVANEN

Lunastamaton lupaus – keskustelu ”kahdesta historiasta”

Suomalainen historyayhteisö antaa itsestään ulospäin silotellun ja rauhallisen kuvan. Kriittisiä mielipiteitä kuulee harvoin, eikä tieteenalan sisälle ole syntynyt viimeisten vuosikymmenien aikana yleislinjasta erottuvia uusia ryhmiä. Historiantutkijat ovat linnoittautuneet omiin tutkijakammioihinsa, ja poikkitieteelliset hankkeet ovat edelleen harvinaisia. Miksi suomalainen historyayhteisö on hiljainen ja pelokas, ja se karttaa avointa ja rakentavaa keskustelua? Fil.tri Ilkka Herlin, kasvat. maist. Anne Hosio-Paloposki, M.A. Katja Huumo, dos. Karl-Erik Michelsen ja fil.maist. Hannes Toivanen esittävät mielipiteensä.

■ ”Pääasiana tällä istunnolla ei ole sen iankaikkisen totuuden hakeminen, sillä meidän tiedämme, että totuudet elävät vain kaksikymmentä vuotta. Näiden istuntojen ideana on minun ymmärtääkseni tappaa noita puoli- ja kaksikolmasosatotuuksia, jotka tässä maassa rikeeraavat ja joiden nojalla muutamattavat tyypit ratsastavat suuriin valtion eläkkeisiin ja muihin.”¹

Keskustelu suomalaisesta historiantutkimuksesta on vähäistä ja tutkijoiden itsereflek-

tio niukkaa. Vaikka tutkimuksia arvostellaan ahkerasti, suurin osa kritiikistä kohdistuu lähteiden käyttöön tai pieniin yksityiskohhtiin. Keskustelua tutkimuksen sisällöstä, metodeista tai tehdyistä tulkinnoista käydään harvoin, ja silloinkin se loppuu yleensä lyhyeen.

Keskustelun vähäisyyteen on varmasti monta syytä, joista yksi tärkeimmistä on epäilemättä historiantutkimuksen historian vahva traditio. Suomalaiset historiantutkijat eivät ole jaksaneet keskustella yhtäjaksoisesti ja dynaamisesti tutkimuksen perusteista, sisällöstä ja metodeista, vaan ovat säännöllisin väliajoin tyytyneet analysoimaan oman ammattikuntansa tuotantoa. Historiantutkimuksen historia tuottaa paljon tietoa historiantutkimuksen ja historiantutkijajien suhteesta yhteiskuntaan ja sen päätöksentekoon, mutta se ei kerro juuri mitään historiantutkimuksesta tieteenä.

Tämä artikkeli ei ole perinteistä historiantutkimuksen historiaa, vaikka sen kohteena on yksi sodanjälkeisen suomalaisen historiantutkimuksen keskeisistä myyteistä. Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäisessä numerossa vuonna 1971 julkaistiin Antero Heikkisen ja Heikki Ylikankaan hetkellisesti vilkkaan keskustelun synnyttänyt puheenvuoro ”Kaksi historiaa”.² Keskustelu kuitenkin lopetettiin Historiallisessa Aikakauskirjassa jo saman vuoden aikana.³

Emme kiinnitä huomiota keskustelun yhteiskunnallisiin sidoksiin, vaan pohdim-

1. Toim. Yrjö Kivimies. Pidot Tornissa (Helsinki 1937), s. 28.

2. Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas, ”Kaksi historiaa”, HAik 1/1971, s. 53–59.

3. HAik 4/1971, s. 361.

me sen tieteellistä sisältöä ja esitystapaa. Näihin keskittyminen on tärkeää, sillä tutkijoiden keskinäinen vuorovaikutus ohjaa tieteenalojen ja tutkimusinstituutioiden kehitystä.

Esitystyyhimme poikkeaa tavallisesta. Käytämme tieteellistä asiaproosaa ainoastaan artikkelin alku- ja loppuosissa. Sen sijaan varsinainen keskustelu ”Kahdesta historiasta” on puettu dialogin muotoon. Tämän tieteen tutkimuksen menetelmän avulla pyrimme pelkistämään tutkijoiden esittämät argumentit vuoropuheluksi, vaikka ne alunperin on esitetty tieteellisinä kirjoituksina. Dialogin tarkoituksena on tuoda esiin käydyin keskustelun olennaiset asiasisällöt ja niiden taustalla vaikuttavat tekijät. Keskustelun osapuolille on annettu fiktiiviset nimet, jotka kuvaavat kollektiivisesti argumenttien esittäjiä ja heidän mielipiteitään. Lähdeviitteiden avulla lukija pääsee tarkastamaan ne alkuperäisen keskustelun kohdat, joiden perusteella olemme muokanneet dialogin vuorosanat. Huomautamme vielä, ettei kyseessä ole alkuperäisten artikkelien sanatarkka toistaminen. Olemme pelkistäneet väitteitä, ja siten korostaneet niiden takana piileviä merkityksiä.

Dialogi pyrkii noudattamaan alkuperäisten kirjoitusten asiasisältöä. Tämän lisäksi olemme yrittäneet säilyttää niistä välittyvän aggressiivisen tyylin. Artikkelit jakaantuu kolmeen osaan. Johdannon jälkeen esitämme dialogin, jonka ensimmäinen osa sisältää Kriitikon ja Konservatiivin esittämät keskustelun tärkeimmät argumentit. Dialogi laajenee, kun siihen liittyy Kääntäjä⁴, joka tarkentaa esitettyjä mielipiteitä ja sitoo keskustelun laajempiin tiedepoliittisiin kysymyksiin. Lopuksi analysoimme keskustelun sisältöä ja esitämme tutkimuksemme johtopäätökset. Koska tarkastelemme keskustelua kahdesta eri näkökulmasta, artikkelin kolmannessa osassa joudumme väistämättä toistamaan eräitä samoja näkökohtia.

Dialogi 1/ Taulukoitu totuus vai tutkijan tulkinta?

Kriitikko: – Historiantutkimuksen yhteiskunnallinen arvostus on vähentynyt. Siksi historiatiede vaatii uudelleenarviointia. On

helpompi syyttää muita historiantutkimuksen väheksymisestä kuin analysoida omaa itseään ja toimintatapojaan. Tutkijoiden on työllään osoitettava historiatieteen merkittävyys. Tutkijat eivät tee alaansa merkittäväksi juoksemalla kaiken maailman kulttuuridebattien perässä.⁵

Konservatiivi: – Muista, että historiantutkijat itse yleensä pitävät tutkimustaan täysin mielekkäänä. Silti yleisessä elämässä historiaa ei tajuta kovinkaan merkittäväksi. Tämä on se ongelma, jota meidän pitäisi käsitellä. Jokin oleellinen historiantutkijoiden käsityksistä jää välittymättä yleiseen tietoisuuteen. Luultavasti tämä johtuu siitä, että on yleistymässä sellainen luonnontieteellinen käsitystapa, jonka mukaan historiaa pitäisi käsitellä ja ymmärtää esineinä, oloina tai laitoksina. Normaalihistoria taas on perustellusti pitänyt ihmistä tutkimuksen lähtökohtana.⁶

Kriitikko: – Katsotaanpas asiaa hieman syvemmältä. Mielestäni ongelman ydin on historiatiede, joka jakaa menneisyyden ilmiöt uniikkeihin ja ei-uniikkeihin. Tämä ei kuitenkaan vastaa ilmiöiden luonnetta, vaan jako johtuu tutkijan esittämästä kysymyksenasettelusta. Singularisoiva tutkimus korostaa ilmiöiden uniikkisuutta eli niiden sitoutumista aikaan ja paikkaan. Näin luodaan kuva menneestä pyrkimättä irrottamaan siitä informaatiota, joka syvällisemmin, yleisemmin ja eksaktimmin valaisisi inhimillistä käyttäytymistä ja sen muutoksia. Singularisoiva tutkimus ei tuota tietoa, josta olisi yhteiskunnalle hyötyä. Ainoastaan tutkimalla historiassa toistuvia ilmiöitä kvantitatiivisilla menetelmillä voidaan lähdesarjoista jalostaa ajasta ja paikasta riippumattonta tietoa. Yksityisen tutkimuksen yhdistää yleiseen kysymyksenasetteluun teoria, jota korjataan ja muutetaan jatkuvan tutkimuksen avulla ja jonka pätevyyttä testataan myös soveltamalla sitä nykypäivän tilanteeseen.⁷

Konservatiivi: – Sinulla näyttää olevan sellainen käsitys, että vain sellaisesta tiedosta, joka voidaan laskea yhteen ja tilastoida, on hyötyä yhteiskunnalle. Minusta on väärin kuvitella, että ihmisen motivaatiot voitaisiin laskea yhteen tai ne saataisiin selvil-

le käyttämällä tietokonetta. Ihmisen toimintaan vaikuttavat monet irrationaaliset ja tiedostamattomat tekijät, jotka eivät paljastu lähteistä. Ihmisen nykyisessä kehitysvaiheessa niiden luokittelu ja rationaalinen laskeminen on mielestäni lähestulkoon mahdotonta. Yksilön motiiveja voidaan ymmärtää, mutta vain niillä laadullisilla menetelmillä, joita historiantutkijat ovat tähänkin päivään asti käyttäneet. Meidän on pyrittävä selvittämään lähteiden avulla, millä tavalla ja miksi ihmiset ovat tehneet ratkaisujaan. Vain näin voimme tarjota mahdollisuuksia tutkijan mielikuvitukselle hänen hakiessaan ratkaisuja yksittäisten ilmiöiden kytkemiseksi laajempiin kokonaisuuksiin. Siten voisimme ehkä yrittää arvioida, mikä on suuren tekijäjoukon kokonaisvaikutus ihmisten ratkaisuihin nykyajassa tai tulevaisuudessa.⁸

Kriitikko: – Korostan vielä, etten ole pohdimassa pelkästään historiatieteen yhteiskunnallista arvoa, vaan yritän ennen kaikkea kehittää historiantutkimuksen menetelmiä. Historiantutkimusta koskeva keskustelu on jo vuosia painottunut kysymykseen, onko historiallinen metodi periaatteessa samanlainen kuin luonnon- ja yhteiskuntatieteissä. On siis kysyttävä, voiko historian tutkimuksen menetelmillä selvittää säännönmukaisuuksia tai lainalaisuuksia. Uskokseni siihen kannattaa ainakin pyrkiä. Tämä tapahtuu tutkimalla toistuvia ilmiöitä ja vertaamalla niitä toisiinsa. Ratkaisun ydin on juuri kvantitatiivinen menetelmä, jota sinä yrität jatkuvasti väheksyä. Ajattelehan nyt itsekin. Jos käytämme laajoja lähdesarjoja ja kvantitatiivisia menetelmiä, tutkimus irtautuu tutkijan omista subjektiivisista kriteereistä. Systemaattinen ja kvantitatiivinen analyysi tekee tutkimuksesta objektiivisempää, ja siitä saadut tulokset voidaan helpommin soveltaa yhteiskuntaan. Tällä tavalla tuotetut yleistyksiset ja historialliset selitykset ovat täysin toisella tasolla kuin singularisoivan tutkimuksen yksittäiset ja vertailukelvottomat tulokset.⁹

Konservatiivi: – Et ole selvästikään ajatellut asiaa loppuun asti. Luulisi sinunkin ymmärtävän, että kokonaisuuden lähdesarjoihin perustuva kvantitatiivinen analyysi no-

jaa aina aiheeseen liittyviin, enemmän tai vähemmän epämääräisiin ja subjektiivisiin kriteereihin valittuihin lähteisiin ja niiden luokitteluun. Jos väitteesi pitäisi paikkansa, eksaktisuus edellyttäisi suurta joukkoa irrallisia, mutta silti yhteenlaskettavissa olevia ilmiöitä. Historiassa tämä ei valitettavasti ole mahdollista. Menneisyyden ilmiöt eivät ole kvantitatiivisesti suhteutettavissa toisiinsa, ellei niitä ensin analysoida lähdekriittisesti, minkä jälkeen ne on sijoitettava kontekstiinsa.¹⁰

Kriitikko: – Sinun perustelusi ovat kesämättömät. Korostan vielä, ettei ole mitään periaatteellista estettä luokitella historiallisia tietoja. On selvää, että lähteistä saadut tiedot pohjautuvat tutkijan omaan tulkintaan. Toistuviin ilmiöihin kohdistuva tutkimus perustuu kuitenkin aina vertailuun, minkä avulla se pyrkii löytämään säännönmukaisuuksia. Mutta se ei pyri osoittamaan säännönmukaisuuksia ulkoisten ilmiöiden ja tapahtumien monenkirjavassa maailmassa. Sen sijaan tutkimus selvittää niiden aiheuttajan eli ihmisen yhteisöllisyyttä ja siinä tapahtuneita muutoksia.¹¹

Konservatiivi: – Toistan vielä kerran. Historiasta ei voi saada sääntöjä. Vielä vähemmän se tarjoaa meille toimintaohjeita, jotka sopisivat mihin aikaan, paikkaan ja oloihin tahansa. Sen sijaan historiasta voi saada sellaista viisautta ihmisten ja heidän käyttäytymisensä arvioinnille, josta on hyötyä kaikille riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan.¹²

4. Kääntäjä-käsitteen määräytyksestä, *Michel Callon*, Some elements of sociology of translation; domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. Teoksessa Toim. John Law. Power Action and Belief – A New Sociology of Knowledge? (1986). *Bruno Latour*, The Pasteurization of France (Cambridge Mass. 1993), s. 253. *Jaakko Leskinen*, Tiede, teknologia ja kulutustutkimus (Helsinki 1994), s. 42–43.

5. *Heikkinen ja Ylikangas*, HAik 1/1971, s. 53.

6. *Pentti Renvall*, "Ns. toinen historia", HAik 2/1971, s. 161.

7. *Heikkinen ja Ylikangas*, HAik 1/1971, s. 54–57.

8. *Renvall*, HAik 2/1971, s. 160.

9. *Heikkinen ja Ylikangas*, HAik 1/1971, s. 53–56.

10. *Renvall*, HAik 2/1971, s. 159.

11. *Heikkinen ja Ylikangas*, HAik 1/1971, s. 54–56.

12. *Renvall*, HAik 2/1971, s. 162.

Kriitikko: – En voi hyväksyä noin vanhakantaista näkemystä. Historiatieteen tehtävänä ei ole ainoastaan jakaa viisautta ja elämänohjeita. Jos se aikoo todella hyödyttää ihmiskuntaa, sen on pyrittävä totuuteen. Totuuden osoittamiseen tarvitaan täydellinen evidenssi. Mikään muu ei riitä. Jos oletetaan, ettei historiassa ole säännönmukaisuuksia, myöskään menneisyydellä ja nykyisyydellä ei ole yhteyttä. Silloin on aivan turha väittää, että historia tutkii ihmistä.

Sellainen historia tutkii vain menneisyyden ihmistä, jolla ei ole mitään tekemistä sen enempää tämän päivän kuin tulevaisuudenkaan ihmisen kanssa. Singularisoiva tutkimus voi osoittaa ainoastaan todennäköisen totuuden, jolloin tutkittava kysymys jää todellisuudessa avoimeksi. Tämä jo yksistään todistaa sen, ettei historialliseen totuuteen voida päästä singularisoivalla tutkimusotteella.¹³

Konservatiivi: – Väitteesi on epäselvä. Sanot, että tosiasioiden yhdistäminen uudella tavalla ja siten syntynyt uusi tutkimustulos olisivat objektiivisten arviokriteereiden ulottumattomissa. Tätä totuutta voidaan tarkastaa ainoastaan, jos löydetään uutta evidenssiä. Ajattelusi osoittaa, että olet samastanut menneisyyden ja historiantutkimuksen kuvauksen menneisyydestä. Inhimillinen havainto ei kuitenkaan voi tavoittaa mennyttä todellisuutta, vaan ainoastaan jälkiä siitä. Siksi menneisyys ei voi olla kuin muuttumaton timantti, jota lähdeuskollinen tutkija hikipäässä kaivaa esiin lähdevuoresta. Historiantutkijan tukena ei ole kokonaisvaltaista havaintoa menneisyydestä, vaan ainoastaan se tieto, joka menneisyydestä on säilynyt nykyhetkeen. Historiantutkimuksessa tuotettu totuus ei siten voi vastata menneisyyden todellisuutta. Sellaista todellisuutta on mahdoton todistaa. Totuus perustuu aina tutkijan esittämään väitteeseen, joka selittää parhaalla mahdollisella tavalla menneisyydestä empiirisesti havaittavia jälkiä.¹⁴

Dialogi 2/ Historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteen rajalla

Kääntäjä: – Saanko keskeyttää teidät hetkeksi? Mielestäni historiantutkimuksen metodologiassa on paljon kehittämisen varaa,

missä se voi ottaa oppia naapuritieteiltä. Tässä olen samoilla linjoilla kuin Kriitikko. On oikein todeta, ettei päämääränä voi olla historiantutkimuksen arvonnousu itseisarvona, vaan tutkimustulosten merkittävyuden osoittaminen. Tähän ei kuitenkaan päästä pelkästään metodologiaa kehittämällä. Se vaatii ennen kaikkea sitä, että tutkimuskohdeet valitaan pitämällä ihmiskunnan tämänpäiväistä tilannetta lähtökohtana. Kriitikon esittämät näkemykset ovat erittäin ajankohdattaisia. Niissä on oikea tiedepoliittinen lähtökohta. Historiantutkimuksen metodologista luonnetta ja tähän läheisesti liittyvää tutkimuksen suhdetta toisiin yhteiskuntatieteisiin on tarkasteltava nimenomaan historiantutkimuksen sosiaalisesta tehtävästä käsin. Käymäänne ajatustenvaihtoa voisi verrata sosialistisissa maissa jo pitkään jatkuneeseen keskusteluun, jossa historiantutkimus on avoimesti poliittista ja se pönkittää olemassa olevaa valtarakennetta.¹⁵

Kriitikko: – Onkohan asia nyt kuitenkin noin? Jos hyväksymme puheenvuorosi, koko käsillä oleva keskustelu on tarpeeton. En voi yhtyä käsitykseen, jonka mukaan tutkimuksen arvo ei riipu käytetyistä menetelmistä, vaan siitä, mitä tutkija on aiheesta "jonkinlaisen tieteellisyyden" säilyttäneen saanut irti. Onhan omituista, jos säännönmukaisuuksia pitäisi tutkia kaikkien muiden vaan ei poliittisten päätöksentekijöiden tarpeisiin. Tarkoituksena on nyt puhua nimenomaan historiantutkimuksesta Suomessa. Sosialistisissa maissa on vain yksi poliittinen suunta, mutta Suomen poliittinen kenttä on pluralistinen. Puheenvuorotasi voisi päätellä, että historiatieteen tarkeus on poliittinen. Me emme politiikkaa kuitenkaan tee.¹⁶

Konservatiivi: – Tosiasiassa minulla ja kriitikolla näyttää olevan vain pieni mielihetki-ero. Kysymys on siitä, onko jumalallinen keisarillisen yläpuolella vaiko päinvaltoin. Jos yhteiskunnalliset sovellutukset julistettaisiin ainoiksi autuaaksitekeviksi, olisi kokonaisia tieteitä tai tieteenhaaroja kannettava jätteille. Vaikka matemaattiset keksinnöt tuottavat tekijälleen suurta iloa, ne ovat yhteiskunnalle yleensä täydellisen merkityksettömiä. Siinä on matematiikan

jumalallinen puoli. Mutta matemaatikon on myös annettava keisarille eli yhteiskunnalle, mikä keisarin on, ja pohdittava ongelmia, joiden ratkaisuilla on sovellutusarvoa. Kukaan ei etukäteen tiedä, millä historian tutkimustuloksella on sovellutusarvoa. Pitääkö jokaiselle sukupolvelle yhä uudelleen muistuttaa siitä, että tieteiden historian arvokkaimpiin saavutuksiin on päästy niiden autonomisista näkökohdista lähdettyinä? ¹⁷

Kääntäjä: – Kansallisuusaatteella oli viime vuosisadan historian kirjoituksessa suuri hyötyarvo. Mutta onko nyt käynyt niin, että ette ole löytäneet mitään vastaavaa? Onko historian kirjoituksesta tullut niin pluralistinen, että se on kadottanut yhteiskunnallisen merkityksensä? Minusta näyttää siltä, että historian ns. arvonlaskun voi sanoa tapahtuneen sitä mukaa, kun käsitys tieteestä tuotantovoimana on vahvistunut. Luonnontieteiden välitön vaikutus ihmisen aineellisten olosuhteiden kehitykseen on kiistaton. Vastaavaan ei historiantutkimuksessa ole päästy. Periaatteessa historia tähtää meilläkin samantapaiseen ”hyötyarvoon” kuin sosialistisissa maissa, mutta kaikki tapahtuu ikään kuin peitetyksi ilman määrätietoista suunnittelua. ¹⁸

Konservatiivi: – Koko käyty keskustelu historiatielten arvostuksesta on mielestäni suhteellinen. Tutkimuksen itseisarvo on myönnetty ainakin kansanvaltaisissa yhteiskunnissa, joissa tieto on kuulemma valtaa, vaikka sen täsmällistä arvoa ei voidakaan osoittaa. Muukin kuin ”toisen historian” tavoitteiden mukainen tieto voi lisätä ihmisen tietoisuutta ympäristöstään ja tämän kykyä käsitellä ympäröivää arkitodellisuutta. Tällaista tietoa on saatavilla, mutta pystyykö ”toinen historia” lopultakaan tarjoamaan laajoja yleisiä säännönmukaisuuksia niin täsmällisinä, että niillä todella hallittaisiin ihmisen elinympäristöä edes vaatimatomalla tasolla? Paremminkin näyttää siltä, että keskikipitkällä, ellei pitkälläkin aikavälillä nimenomaan ”uniikkien” historiallisten ilmiöiden tutkiminen tarjoaa ”hyödyllisempää” tietoa. Olisi vahinko, mikäli hyötytavoitteista vapaan tutkimuksen osuutta ruvettaisiin rajoittamaan siirtämällä yhteiskunnan tuki ”hyödyllisiin” kohteisiin. Korkea-

koululaitoksemme olemassaolo edellyttää monipuolisen tutkimustoiminnan harjoittamista. Tämän rajoittaminen merkitsisi useiden oppiaineiden kuristumista ja opetuslaitoksen kattamien sektoreiden kaventumista. Sitä paitsi onhan ”hyödyttömiä” tutkimusten tekeminen osaltaan kasvattanut lukuisia ”hyödyllisiä” tutkijoita, opettajia ja virkamiehiä. Kriitikon kunniaksi on vielä todettava, että olet itse tehnyt suorastaan mestarillisella tavalla tutkimusta käyttäen perinteisiä historiantutkimuksen menetelmiä. ¹⁹

Kriitikko: – Olen konservatiivin kanssa tieteen hyötytavoitteista täysin samaa mieltä. Tähtäsin alunperin siihen, että tutkimuspolitiikasta syntyisi keskustelua, joka puolestaan hyödyttäisi tieteelle uhrattavista varoista päättäviä henkilöitä. Oli yllättävää havaita, että tällainen keskustelunaloite pyrittiin tulkitsemaan jopa manipulaatioyritykseksi! Eihän humanismi voi olla samaa kuin tietynlainen kysymyksenasettelu, joka ei siedä muita rinnallaan. Humanismille ei liene vahingoksi, jos sen piiriin saadaan toisenlainenkin tutkimusote. Ainahan kaksi yhden voittaa. ²⁰

Keskustelun loppu

Mistä Kriitikko, Konservatiivi ja Kääntäjä oikein keskustelivat? Keskustelun alussa Kriitikko esitti painavan syytöksen perinteistä singularisoivaa historiantutkimusta kohtaan. Tutkimuksen periaatteet ja tavoitteet olisi arvioitava uudelleen, jotta historiantutkimuksen yhteiskunnallinen arvostus lisääntyisi. Kriitikon mielestä tavoitetta ei voitu saavuttaa perinteisen historiantutkimuksen

13. Heikkinen ja Ylikangas, HAik 1/1971, s. 55 ja Heikkinen ja Ylikangas, ”Aina kaksi yhden voittaa”, HAik 4/1971, s. 360.

14. Pirrko Rommi, ”Ensimmäinen historia”, HAik 3/1971, s. 287.

15. Jorma Kalela, ”Kenen hyödyksi kaksi historiaa?”, HAik 2/1971, s. 171–172 ja Seppo Hentilä, ”Kolmas historia”, HAik 3/1971, s. 282.

16. Heikkinen ja Ylikangas, HAik 4/1971, s. 357–358.

17. Eino Jutikkala, ”Historiantutkijatko valtionshammaaneiksi?”, HAik 2/1971, s. 165.

18. Hentilä, HAik 3/1971, s. 282–283.

19. Kari Selén, ”Tutkijan tappolinja”, HAik 3/1971, s. 278 ja Jutikkala, HAik 2/1971, s. 166.

20. Heikkinen ja Ylikangas, HAik 4/1971, s. 360–361.

menetelmillä, vaan avuksi tarvittiin ”toista historiaa”. Se etsisi yleistyksiä ja selityksiä, joita voitaisiin hyödyntää yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Näin ”toinen historia” nostaisi historiantutkimuksen täysin eri tasolle kuin perinteinen ainutkertaisia ilmiöitä käsittelevä tutkimus.

Kriitikko loi argumenteillaan vastakkainasettelun, jossa korostui perinteisen tutkimustavan heikkous ja mahdollisen uuden tutkimustavan erinomaisuus. Vastakkaisuuksia kärjistävä argumentointi on varsin yleistä tieteellisessä keskustelussa. Kriitikki pohjaa kuitenkin yleensä tutkimuksiin, joita hyökkäyksen kohteeksi joutuneet tutkijat voivat halutessaan arvioida. Näin syntyy mahdollisuus aitoon tieteelliseen keskusteluun, jonka osapuolilla on tasavertainen mahdollisuus tarkastella käytettyjä metodeja ja tutkimuksen tavoitteita, sekä arvioida saavutettuja tuloksia.

Kriitikon ja Konservatiivin keskustelu ei noudattanut yleistä käytäntöä. Kriitikolla ei ollut argumentaationsa tukena tutkimusta, vaan väite ”toisen historian” paremmuudesta perustui oletuksille. Kriitikon puheenvuorot poikkesivat myös selvästi historiantutkijoiden yleisistä keskustelutottumuksista. Kriitikko ei pohtinut käytännön tutkimuskysymyksiä tai lähteiden käyttöön liittyviä ongelmia. Sen sijaan hän nosti näkyvästi esiin historiatieteen metodologian. Kriitikki kohdistui siten suomalaisen historiantutkimuksen timeen.

Miten Kriitikko valitsi esitystapansa? Aggressiivinen sävy oli epäilemättä tehokas keino saada aikaan hämmennystä ja laajamittaista keskustelua suomalaisten historiantutkijoiden keskuudessa. Vastakkainasettelu ja argumenttien voimakkuus pakottivat tutkijat valitsemaan puolensa. Ne, jotka halusivat tukea vallitsevaa eliittiä, yhdistivät voimansa vastahyökkäykseen. Kuten dialogi osoittaa, Kriitikko ei saanut aluksi lainkaan tukea. Tilanne kuitenkin muuttui, kun keskusteluun liittyi lähempänä yhteiskuntatieteitä ollut Kääntäjä. Aggressiiviset argumentit eivät kohdistuneet Kääntäjään, joka siten pystyi ottamaan keskusteluun neutraalimman asenteen. Lupaus toisesta historiasta merkitsi Kääntäjälle historian ja

yhteiskuntatieteen välisen raja-aidan murtumista, jolla olisi ollut merkittäviä tiede- ja yhteiskuntapoliittisia seurauksia. Kun Kriitikko ja Konservatiivi huomasivat joutuneensa tieteiden väliselle ”harmaalle vyöhykkeelle”, he perääntyivät ja muuttivat keskustelun sävyä. Yhteistyön henki tiivistyi keskustelun päätöksessä. ”Aina kaksi yhden voittaa” -lausahdus kääntyi tukemaan historioitsijoiden ammattikunnan yhtenäisyyttä ja pönkittämään historiantutkimuksen rikkumatonta kulissia yhteiskuntatieteitä vastaan.

Keskustelun aggressio tulee esiin ilmaisuissa, jotka eivät houkuttele sovitteluun ja toista osapuolta ymmärtävään mielipiteenvaihtoon. Keskustelussa on useita lausahduksia, jotka pyrkivät vaijentamaan vastustajan ja vahvistamaan puhujan omaa asemaa. Omien argumenttien toisissa herättämät ajatukset nähdään yleensä joko väärintulkintoina tai tahallisenä vääristelynä.²¹

Kärjistäminen, toisten esittämien argumenttien vääristely ja hyökkäävä sävy kuuluvat tieteelliseen keskusteluun. Tutkijat ja tutkijayhteisöt kilpailevat maineesta, kunnista ja taloudellisista voimavaroista rehellisin ja toisinaan myös epärehellisin keinoin. Kuten *Robert K. Merton* on todennut, kriitisten tuomioiden, kiitosten ja rangaistusten langettaminen on kehittynyt tieteissä usein jo lähes naurettavalle tasolle. Tutkijat hakevat töilleen tieteenalan johtavien auktoriteettien julkista hyväksyntää. Tämä turhamaisuus ja jatkuva hyväksynnän etsintä saattaa joskus karata käsistä, jolloin tutkijat päätyvät tuhlaamaan energiaansa loputtomiin keskinäisiin riitoihin.²²

Kriitikon, Konservatiivin ja Kääntäjän keskustelussa on edellä mainittuja piirteitä. Kriitikko haki ajatuksilleen hyväksyntää ja itselleen tilaa historian tutkijayhteisöstä. Konservatiivi ei kuitenkaan uskonut Kriitikon väitteitä, vaan kumosi ne omilla tutkimustuloksillaan. Singularisoiva tutkimus oli jo osoittanut tuottavansa kansallisesti merkittäviä tuloksia. Tämän lisäksi uniikkeihin ilmiöihin kohdistuvan tutkimuksen kohteena oli ihminen, jota perinteisesti on pidetty historiantutkimuksen tärkeimpänä kohteena.

Kriitikon hyökkäys hämmensi Konservatiivia, mutta hänen asemansa tiedeyhteisössä oli vakaa. Konservatiivilla oli tukeanaan pitkä tutkimustraditio, jonka tuoman auktoriteetin turvin hän pystyi kieltämään Kriitikolta julkisen hyväksynnän. Kääntäjä olisi voinut hyväksyä ”toisen historian”, mutta Kriitikko ei huolinut hänen hyväksyntäänsä. Kriitikko halusi olla ennen kaikkea historiantutkija, ei yhteiskuntatieteilijä, jonka tutkimukset olivat sidoksissa aikakauden poliittisiin virtauksiin.

Konservatiivin oli kuitenkin tavalla tai toisella vastattava Kriitikon aggressioon, jotta historiantutkijoiden sisäinen valtatasapaino säilyisi ennallaan. Tämän ongelman Konservatiivi ratkaisi taitavasti. Hän ylisti Kriitikkoa singularisoivan historiantutkimuksen tekijänä: ”Sitä paitsi onhan ’hyödyttömiä’ tutkimusten tekeminen osaltaan kasvattanut lukuisia ’hyödyllisiä’ tutkijoita, opettajia ja virkamiehiä. Kriitikon kunniaksi on vielä todettava, että olet itse tehnyt suorastaan mestarillisella tavalla tutkimusta käyttäen perinteisiä historiantutkimuksen menetelmiä.”

Konservatiivi asetti Kriitikon valintatilanteeseen. Kriitikon oli arvioitava uudelleen ”toista historiaa” koskevat argumenttinsa. Hänen oli lisäksi hyväksyttävä singularisoiva tutkimus tasavertaiseksi oman tutkimusuuntansa rinnalle. Vasta tämän jälkeen Konservatiivi oli valmis hyväksymään Kriitikon. Käytännössä hyväksyntä toteutettiin siten, että Kriitikko sai sanoa keskustelussa viimeisen puheenvuoron, joka oli tyyliltään ja sisällöltään maltillinen ja sovitteleva. Myös Kriitikko pääsi lopulta tavoitteeseensa. ”Toinen historia” sai oman periaatteellisen paikkansa historiantutkimuksessa, ja Kriitikko sai julkisen hyväksymisen tieteellisille ansioilleen. Konservatiivi onnistui vaimentamaan historiantutkimuksen asemaa vaarantaneen kiistan, ja historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden raja-aita pysyi entisellään.

Kriitikon käynnistämä keskustelu kertoo suomalaisten historiantutkijoiden käymästä valtataistelusta. Tieteen kentällä valtaa pitävät käsissään ns. normaalitieteen edustajat, jotka ovat onnistuneet osoittamaan pä-

tevyytensä hankkimalla itselleen pysyvän aseman tai viran.²³ Kuten Konservatiivin puheenvuorot osoittavat, virallinen asema toi sanoihin painoarvoa ja uskottavuutta. Toisaalta singularisoivan tutkimuksen tuottamat tieteelliset ”totuudet” saivat painoarvonsa tiedeinstituution arvovalan kautta.²⁴ Kriitikon hyökkäys kohdistui juuri institutionalisoitua valtaa ja sitä edustavia tutkijoita vastaan. Vaikka ensimmäisessä dialogissa näyttää siltä, että Kriitikko pyrki erottautumaan tutkijayhteisöstä, toinen dialogi paljastaa, että hän itse asiassa halusi kuulua siihen, jos se vain hyväksyi hänen esittämänsä tutkimuksellisen näkökulman. Keskustelun lopputulos oli kompromissi, jossa kumpikin joutui antamaan periksi ensimmäisessä dialogissa esittämistään vaatimuksesta.

Keskustelu ”kahdesta historiasta” päättyi sovitteluratkaisuun. Aggression syitä ja seurauksia ei koskaan käsitelty julkisesti, vaan ne haudattiin keskinäisen ymmärryksen alle. Kriitikon esityksen hyökkäävyys on vakiintunut tehokeino, jota suomalaiset historiantutkijat käyttävät halutessaan lujittaa asemaansa tiedeyhteisössä. Sama keskustelutraditio näkyy myös opetuksessa ja tutkijakoulutuksessa, jossa tulevat historiantutkijat koulutetaan jo opiskeluaikana etsimään heikkouksia toistensa töistä, ei yhdessä viemään tutkimusta eteenpäin.²⁵

Aggression ongelmana on sen ehdottomuus. Hyökkäyksen kohteeksi joutuneet voivat joko myöntyä hyökkääjän tahtoon tai

21. Vaikka dialogin aggressiiviset sanonnat eivät ole suoria lainauksia Historiallisen Aikakauskirjan kirjoituksista, ne vastaavat alkuperäisten kirjoitusten hyökkäävää tyyliä.

22. Robert K. Merton, *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* (Chicago 1973), 336–339.

23. Kuten Bourdieu huomauttaa, tieteessä käydään symbolisia taisteluita. Pierre Bourdieu, *Homo Academicus* (Standford 1988), s. 90–105. Katso myös Bourdieu, *Sociologian kysymyksiä*, (1985), s. 105–110

24. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Toim. John B. Thompson (Cambridge 1991), 107–116.

25. Käsillä olevan artikkelin kirjoittajina haluamme kiinnittää huomiota omaan asemaamme kotimaisen historiatieteen käytäntöjen perinteenjatkajina, mikä ei kuitenkaan tarkoita, ettemmekö toivoisi pääsevämme eroon mustavalkoisesta tavasta nähdä tiedeyhteisö ja sen tuottamat tutkimukset.

torjua esitetyt argumentit yhtä voimakkailla äänenpainoilla. Vaikka retorisia kiistoja on jatkuvasti käyty kaikissa tiedeyhteisöissä, nykyisen ymmärryksen mukaan niiden arvo tutkimusta eteenpäin vievänä voimana on kyseenalainen. Aggressio voi syöttää tutkijayhteisön, mutta yleensä vain hetkeksi. Hyökkäys ei lisää vuorovaikutusta, vaan se pikemmin vahvistaa tutkijoiden halua sulkeutua omien näkemystensä taakse. Kun aggressiota yritetään voittaa aggressiolla, keskustelusta tulee paikallaan polkevaa ”juupas eipäs” -väittelyä, joka ainoastaan lisää vihamielisyyttä. Prosessi synnyttää katkeruutta ja keskinäisiä kaunoja, jotka kuluttavat tutkijoiden voimavaroja. Aggressio voi myös horjuttaa pitkäksi aikaa tutkijayhteisön sisäistä tasapainoa.²⁶

Tradition vahvistajat

Vallitsevasta tutkimustraditiosta vahvasti poikkeavat näkökulmat ja teoriat kertovat yleensä tieteenalan tai tutkimusyhteisön sisäisestä kriisistä. *Thomas S. Kuhn* käynnisti jo 1960-luvulla keskustelun tutkijayhteisöjen sisäisten kriisien vaikutuksesta tiedon syntyyn. Hänen mukaansa tieteellinen tutkimus pysyy pitkään yhteisesti hyväksytyyn paradigman puitteissa. Vähitellen tämä ns. normaalitiede ajautuu kuitenkin kriisiin, kun paradigman mukaan tehdyt tutkimukset alkavat synnyttää tuloksia, jotka eivät sovi normaalitieteen kaavaan. Tiedeyhteisö voi kieltää poikkeavat tulokset, mutta osa tutkijoista kuitenkin kiinnostuu niistä ja luo niiden pohjalta uuden tutkimuksellisen paradigman.

Kuhnin malli ei sovellu Kriitikon avaaman keskustelun analysointiin useasta syystä. Kuhn korostaa tutkimuksen merkitystä uuden tiedon ja uuden paradigman tuottajana. Vanhat traditiot voidaan murtaa ainoastaan uusilla tutkimustuloksilla. Kuten edellä todettiin, ”toisen historian” kohdalla Kriitikko ei kuitenkaan perusta näkemyksiään uuteen tutkimukseen, vaan pelkkään lupaukseen uudeltaisesta historian tutkimuksesta. Koska argumenteilta puuttui tutkimustyön tuoma tieteellinen kaikupohja, väitteet jäivät retoriikan asteelle.

Tästä huolimatta keskustelussa on usei-

ta piirteitä, joita kannattaa tarkastella lähemmin. Keskustelijat viittasivat suorasti tai epäsuorasti suomalaisen historian tutkimuksen sisäiseen kriisiin. Kriitikko huomautti, että historian tutkimuksen tehtävänä aiemmin ollut kansallisuusaatteen ylläpitäminen oli menettänyt merkitystään. Sen rinnalle oli saatava uusi tehtävä. Se voisi olla juuri ”toinen historia”, eli sellaisen historiallisen tiedon tuottaminen, jota voitaisiin käyttää yhteiskunnan kehittämiseen. Kriitikon mukaan tehtävää ei kuitenkaan voitu toteuttaa, koska perinteinen singularisoiva tutkimusote dominoi historian tutkimusta.

Miksi Kriitikon esitys ei toteutunut, vaikka tutkimuksen vähäinen arvostus oli historiatieteelle ajankohtainen ongelma? Miksi suomalaiset historian tutkijat eivät tarttuneet ”toisen historian” tarjoamaan lupaukseen? Dialogi osoittaa, ettei Konservatiivi pitänyt historian tutkimuksen arvostuksen laskua metodisena tai teoreettisena ongelmana. Perinteinen singularisoiva historia oli pitänyt ihmistä tutkimuksen lähtökohtana. Konservatiivin sanoin: ”Muista, että historian tutkijat itse yleensä pitävät tutkimustaan täysin mielekkäänä. Silti yleisessä elämässä historiaa ei tajuta kovinkaan merkittäväksi. Tämä on se ongelma, jota meidän pitäisi käsitellä. Jokin oleellinen historian tutkijoiden käsityksistä jää välittymättä yleiseen tietoisuuteen.”

Konservatiivin mielestä ongelmana oli yhteiskunta, joka ei enää ymmärtänyt historian tutkimuksen arvoa. Kriitikko katsoi asioita toisesta näkökulmasta. Historian tutkimuksen arvostuksen heikkeneminen johtui hänen mukaansa tutkijoiden teoriakielleisyydestä ja jäärapäisestä halusta pysyä yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulkopuolella. Kriitikko pyrki todistamaan, että suomalainen historian tutkimus oli kriisissä, jonka sivuuttaminen johtaisi vain kriisin pahentumiseen.

Suomalaiset historian tutkijat eivät olleet koskaan vakavasti epäilleet tutkimustensa objektiivisuutta tai tutkijan tieteellistä autonomiaa. Huolellinen lähdetutkimus ja ankara lähdekriittikki takaavat objektiivisen lopputuloksen, joka on käytännössä usein sama kuin tieteellinen ”totuus”. Vaikka his-

toriantutkimus saa määrärahasa valtion varoista, tutkijat eivät koe olevansa sidoksissa valtioon ja päivänpolitiikkaan. Singularisoiva tutkimus oli osa kansallista projektia, joka oli jatkunut poliittisista muutoksista huolimatta jo yli vuosisadan.²⁷

Amerikkalainen tieteen tutkija *Steve Fuller* on todennut, että uniikkeihin ilmiöihin kohdistuva tutkimus edustaa ns. pistetutkimusta. Sen tarkoituksena on tuottaa autonomisin menetelmin ainutkertaista tietoa, jota on arvostettu länsimaisen kulttuurin korkeimpana saavutuksena. Kriitikon tarjoama kvantitatiivisiin menetelmiin perustuva tutkimustapa poikkesi täysin autonomisen historian tutkimuksen traditiosta. "Toinen historia" ei tuottaisi enää sirpaletietoa, vaan ajasta ja paikasta riippumatonta tietoa, jolla olisi yhteiskunnallista sovellutusarvoa. Tällaisen tiedon tuottaminen edellytti kuitenkin metodista uudistumista, eli siirtymistä kvalitatiivisesta tutkimuksesta kvantitatiiviseen. "Toisen historian" mukaisen tutkimuksen tuli pohjautua laajoihin lähdesarjoihin. Fullerin määritelmän mukaan Kriitikon tiedekäsitys voitaisiin tulkita prosessiksi, jossa tutkimuksen kohteena ovat kaikki yhteiskunnalliset ilmiöt. Tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena on "täydellisen evidenssin" löytäminen, jonka avulla voidaan määrittää absoluuttiset totuudet. Vasta tällainen tieteellinen totuus mahdollistaa edistyksen. Kriitikon käsitys tieteestä näkyy seuraavasta dialogin kohdasta: "Yksityisen tutkimuksen yhdistää yleiseen kysymyksenasetteluun teoria, jota korjataan ja muutetaan jatkuvan tutkimuksen avulla ja jonka pätevyyttä testataan myös soveltamalla sitä nykypäivän tilanteeseen."²⁸

Kriitikon tiedekäsitystä voidaan tulkita myös *Barry Barnesin*, *David Bloorin* ja *John Henryn* esittämällä "tieteen määrittelyn kriteereillä". Sen mukaan tutkijat itse tuottavat tieteen rajat ja valvovat niiden noudattamista. Kun rajoja testataan, luodaan samalla uusia tieteenaloja vanhojen tieteid sisälle. Prosessi ei kuitenkaan vaadi välttämättä uutta tietoa, vaan vanhan tiedon uutta käsittelyä. "Toinen historia" pohjasi juuri tähän oletukseen. Sen menetelmillä tehty tutkimus tuottaisi tuloksia, jotka ylit-

täisivät vanhan tutkimuksen saavutukset. Tästä johtuen "toisen historian" tutkijat olisivat taidoiltaan ja pätevyydeltään ylivoimaisia verrattuna singulaarista tutkimusta tekeviin historian tutkijoihin. Jos "toinen historia" olisi toteutunut, singularisoivasta historiasta olisi tullut uuden tutkimussuunnan aputiede.²⁹

Kriitikon hyökkäyksen takana oli selvästi turhautuminen suomalaisen historian tutkimuksen pitkään ja muuttumattomaan traditioon. Kriitikko koki perinteen rajoittavan hänen tieteellistä kunnianhimoaan ja tavoitteitaan. Kuten Kriitikko totesi, singularisoiva tutkimus korosti ilmiöiden uniikkisuutta eli niiden sitoutumista aikaan ja paikkaan. Näin luotiin kuvaa menneestä pyrkimättä irrottamaan siitä informaatiota, joka syvällisemmin, yleisemmin ja eksaktimmin olisi valaissut inhimillistä käyttäytymistä ja sen muutoksia. Singularisoiva tutkimus ei siten tuottanut tietoa, josta olisi yhteiskunnalle "hyötyä".

Ajatus lainalaisuuksia ja säännönmukaisuuksia tutkivasta historiasta kiehtoi myös yhteiskuntatieteilijöitä. Kvantitatiiviset menetelmät olivat saaneet suuren suosion toisen maailmansodan jälkeen erityisesti sosiologiassa, ja moni sosiologi uskoi pystyvänsä uusien menetelmien avulla löytämään yhteiskuntien kehityksestä lainalaisuuksia, joita voitaisiin soveltaa päätöksentekoon. Kriitikko halusi laajentaa historian tutkimuksen metodivalikoimaa uusilla yhteiskuntatieteellisillä metodeilla, jolloin voitaisiin myös historiasta löytää säännönmukaisuuksia ja lainalaisuuksia. Tärkeää on kuitenkin huomata, että Kriitikko ainoastaan aikoi laajentaa metodivalikoimaansa; todellista

26. Kyseessä oleva instrumentaalinen käsitys aggressiosta tulkitsee sen välineenä, jonka avulla pyritään haluttuun tavoitteeseen. *Kirsti Lagerspetz*, *Aggressio ja sen tutkimus* (Helsinki 1977), s. 302.

27. *Pekka Abtiainen, Jukka Tervonen*, *Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys*. Toim. *Pekka Abtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg, Jukka Tervonen*. *Historia, Sosiologia ja Suomi* (Helsinki 1994), 17–18.

28. *Steve Fuller*, *Science*. Buckingham 1997, s. 31–34.

29. *Barry Barnes, David Bloor & John Henry*, *Scientific Knowledge – A Sociological Analysis* (London 1996), s. 134–135, 140–142.

näyttöä hänellä ei metodien toimivuudesta ollut.

Kriitikko onnistuikin löytämään liittolaisia naapuritieteistä. Dialogiin liittynyt Kääntäjä otti Kriitikon ehdotuksen innostuneena vastaan. Hän näki ”toisessa historiassa” mahdollisuuden madaltaa historian ja yhteiskuntatieteiden välistä raja-aitaa. Kääntäjän sanoin: ”Historiantutkimuksen metodologista luonnetta ja siihen läheisesti liittyvää suhdetta toisiin yhteiskuntatieteisiin on tarkasteltava nimenomaan historiantutkimuksen sosiaalisesta tehtävästä käsin. Voimme verrata käytyä ajatustenvaihtoa sosialistisissa maissa jo pitkään jatkuneeseen keskusteluun, jossa historiantutkimus on avoimesti poliittista ja se pönkittää olemassa olevaa valtarakennetta.”

Kääntäjän reaktio sai Kriitikon varuilleen. Vaikka hän tarvitsi tukea yhteiskuntatieteiltä, hänen tarkoituksenaan ei ollut poistaa yhteiskuntatieteiden ja historiantutkimuksen välistä jakoa. Tämä olisi vienyt historioitsijat uuteen ympäristöön, jossa vaikuttivat perinteisten akateemisten arvojen lisäksi vahvat poliittiset voimat. Kriitikko torjui välittömästi Kääntäjän yhteistyötarjouksen painottamalla menetelmien merkitystä. Tutkimuksen arvo oli riippuvainen käytetyistä metodeista.

Historiantutkimuksen, sekä ensimmäisen että toisen historian, oli pysyttävä poliittisesti neutraalina ja autonomisena. Ainoastaan tällaisessa roolissa historiantutkijat pystyivät toteuttamaan tieteellistä tehtäväänsä. Kriitikko havaitsi vaaran, joka sisältyi harkitsemattomiin liittolaissopimuksiin naapuritieteiden kanssa. Vaikka kvantitatiivisten menetelmien lainaaminen olisi saattanut tuottaa uusia ja parempia tuloksia, tutkimusmenetelmien lainaaminen tieteenalalta toiselle ei ollut yksinkertainen asia. *Bruno Latourin* mukaan toisista tieteistä lainatut menetelmät muuntavat peruuttamattomasti lainaavan tieteenalan tutkimustraditioita. Yksittäistä metodologiaa tai edes sen osaa ei voi lainata, sillä ne kuuluvat kiinteästi tieteen sisäiseen järjestelmään, johon kuuluu useita erilaisia komponentteja. Yhden komponentin lainaaja saa väistämättä mukaansa ”viruksia” lainatun tiedetradition kokonaisuudesta.³⁰

Tämä vaara oli uhkaamassa myös Kriitikon ohjelmaa. ”Toisen historian” toteuttaminen olisi liittännyt historiantutkimukseen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen perinteet, ja sen painopistealat sekä poliittiset sidonnaisuudet olisivat horjuttaneet historian tutkimusyhteisön sisäisiä valtasuhteita ja asemaa tieteiden kentässä.³¹ Vaikka historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden yhteyttä tiivistettiin toisen maailmansodan jälkeen erityisesti anglosaksisissa maissa, Suomessa historiaa pidettiin korostuneen humanistisena tieteenalana aina 1980-luvulle saakka, jolloin traditio murtui uuden ns. yhteiskuntahistorian vaikutuksesta.

Kaksi historiaa ajassa ja paikassa

”Kaksi historiaa” -keskustelua on tarkasteltu jokseenkin niukasti uusimmissa historiankirjoituksen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa. *Päiviö Tommila* pitää kirjoitusta osana laajempaa kansainvälistä keskustelua, jossa pohdittiin, mikä historiassa oli tärkeää, mitä aihepiirejä pitäisi tutkia ja millaisia tutkimusaiheita oli syytä rahoittaa. Vaikka historyayhteisö vastusti lähes yksimielisesti Antero Heikkisen ja Heikki Ylikankaan esitystä, se oli Tommilan mukaan ajankohtainen, koska sen seurauksena Suomessa kiinnostuttiin *Hans-Ulrich Wehlerin* ja *Jürgen Kockan* kehittämästä yhteiskuntahistoriasta.³²

Pekka Ahtiainen ja *Jukka Tervonen* eivät pidä ”kaksi historiaa” -kirjoitusta tärkeänä puheenvuorona. Se ilmestyi ajastaan jäljessä, ja siinä käsitellyt aiheet oli jo pitkälti puitu loppuun kansainvälisessä keskustelussa. Heikkisen ja Ylikankaan ohjelma ei toteutunut, koska Suomessa historiantutkimus ja sosiologia olivat kaukana toisistaan, eikä historyayhteisössä ollut halua uudistaa kysymyksenasetteluja ja metodeja. Perinteinen singularisoiva tutkimusperinne turvasi historiantutkijoiden aseman yhteiskunnassa aikana, jolloin voimakkaat poliittiset ja ideologiset muutokset horjuttivat tutkijoiden maailmankuvaa.³³

Ahtiaisen ja Tervosen näkemys pohjautuu *Pauli Kettusen* innovatiiviseen analyysiin sodan jälkeisen historiankirjoituksen ongelmista. Kettusen mukaan historiantut-

kijat vastasivat 1960-luvun poliittisiin ja ideologisiin paineisiin ”kiihkottomalla” historialla. Menneisyyden ja lähimenneisyyden vaikeisiin kysymyksiin suhtauduttiin ulkopuolisesti ja ehdottoman lähdekriittisesti. Näin torjuttiin toisaalta ei-historioitsijoiden, kuten Väinö Linnan, tai sosiologiensa hyökkäykset kristillis-isänmaallis-porvarillista kansankuvaa kohtaan. Historiantutkimus nosti sodat ja erityisesti vuoden 1918 konfliktin kansalliseksi murhenäytelmäksi, joka dramatiikastaan huolimatta oli yhteinen kansallinen kokemus.³⁴

Heikkisen ja Ylikankaan teesit sopivat huonosti historiantutkijoiden valitsemaan linjaan. Kettusen mukaan ”toisen historian” säännönmukaisuudet olisivat tehneet historiantutkimuksesta insinööriyöhön rinnastettavan suunnitteluprojektin, jossa yhteiskunnalliset ongelmat ratkaistaan ainoalla ”oikealla” tavalla. Toisaalta Kaksi historiaa -kirjoituksesta löydettiin *Pentti Renvallin* jo vuonna 1945 esittämiä teesejä, joiden tarkoituksena oli saada historiantutkimus tutkimaan rakenteita. Renvallin ohjelmassa yleistyksiin pyrkivän historian ainekset olivat kuitenkin arvoja, kun ne Heikkisen ja Ylikankaan ohjelmassa olivat muuttuneet ajan hengen mukaisesti suunnittelun välineiksi.³⁵

Historiankirjoituksen historian esittämiä perusteluita ei ole syytä kiistää. Kaksi historiaa -keskustelua ja sen lopputulosta voidaan epäilemättä selittää ajan aatteellisilla, ideologisilla ja tiedepoliittisilla tekijöillä. Mutta selittääkö ulkoinen konteksti riittävästi tieteellisiä keskusteluita ja konflikteja? Tuskinpa kiistakirjoituksen laatijat ajattelevat ajan aatteellisia virtauksia, kun he hyökkäävät oman ammattikuntansa auktoriteetteja vastaan. Useissa tutkimuksissa on osoitettu, kuinka tiede on inhimillistä toimintaa, jota säätelevät inhimilliset halut, tavoitteet ja toiveet.

Suomalainen historiankirjoituksen historia on ollut ja on edelleen pitkälti saman tieteenalan kahden tutkijan keskinäistä väittelyä, jota he käyvät yhteisesti hyväksytyllä kielellä. Historiantutkija sijoittaa kohteensa kontekstiin, josta löytyy vastaus esitettyyn kysymykseen. Kun ammattikunnan si-

säiset tieteelliset kiistat ja konfliktit sijoitetaan myös ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin, saadaan selityksiä, jotka vaikuttavat uskottavilta ja ”tieteellisiltä”.³⁶

Tiedeyhteisön sisäiset kriisit eivät kuitenkaan ole pelkästään ulkoisten aatteellisten ja ideologisten virtausten heijastumaa. Ne ovat konflikteja, joissa ihmiset ottavat mitaa toisistaan. Vaikka tutkimukselliset väittämät on puettu tieteen kielelle, niiden taustalla on voimakkaita henkilökohtaisia intressejä. Näiden ymmärtäminen on tärkeä osa tiedeyhteisön itseymmärrystä. Jos konfliktien katsotaan johtuvan aina tiedeyhteisön ulkopuolisista tekijöistä, tiedeyhteisö kääntää selkensä todellisuudelle. Se hautaa sisäänsä kriisejä, joiden vaikutukset välittyvät tutkijapolvelta toiselle.³⁷

Kaksi historiaa -kirjoitusta voidaan tutkia kahdessa eri yhteydessä. Kansainvälinen keskustelu sekä Suomen tiede- ja yhteiskuntapoliittinen myrsky muodostavat yhden kokonaisuuden. Toinen konteksti muodostuu suomalaisesta historiayhteisöstä ja sen jäsenistä. Seuraavassa käsittelemme tämän kontekstin vaikutusta kaksi historiaa -keskusteluun.

Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas julkaisivat kirjoituksensa Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäisessä numerossa vuonna 1971. Lehden päätoimittajana oli tuolloin Helsingin yliopiston Suomen historian professori ja myöhemmin akateмик-

30. *Bruno Latour*, ”Give me laboratory and I will raise the world”. Teoksessa *Science Observed*, toim. K. Knorr-Cetina & M. Mulkay (Beverly Hills 1985), s. 141–170.

31. *R. E. Kohler*, ”The Enzyme Theory and the Origins of Biochemistry”, *ISIS* 1973:64, s. 181–196

32. *Päiviö Tommila*, Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia (Porvoo 1989), s. 214–215.

33. *Pekka Abtiainen* ja *Jukka Tervonen*, Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat – Matka suomalaisen historiankirjoituksen (Helsinki 1996).

34. *Pauli Kettunen*, Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. Toim. *Pekka Abtiainen*, *Teuvo Rätty*, *John Strömberg*, *Jukka Tervonen*, *Historia*, *Sosiologia* ja *Suomi* (Helsinki 1994), s. 108–109.

35. *Ibid.*, 110.

36. *Karl-Erik Michelsen*, Historiankirjoituksen historia ja itsereflektion ongelma. Toim. *Pekka Abtiainen*, *Teuvo Rätty*, *John Strömberg*, *Jukka Tervonen*, *Historia*, *Sosiologia* ja *Suomi* (Helsinki 1994), s. 65–68.

37. *Ibid.*, s. 73–74.

ko *Eino Jutikkala*. Lehden toimitussihteerinä oli dosentti *Pirkko Rommi*. Historiallisen Aikakauskirjan toimituskunnassa olivat edustettuina lähes kaikki historyayhteisön vaikutusvaltaisimmat henkilöt. Siten lehteä voidaan pitää suomalaisen historiantutkimuksen tärkeimpänä tieteellisenä forumina.

Historiallisen Aikakauskirjan toimituspolitiikka oli ollut perinteisesti korostuneen akateemista. Lehden päätoimittajat ovat aina olleet historyayhteisön etabloituneita jäseniä, joiden tutkimukset ja julkiset kannanotot ovat tukeneet historiantutkimuksen peruslinjauksia. Tätä linjaa jatkoi Eino Jutikkala, jonka päätoimittajakauden ensimmäisessä pääkirjoituksessa vuonna 1970 toimitus esitti keskeiset periaatteensa. Historiallinen Aikakauskirja keskittyi esittelemään uusia tutkimuksia, arvostelemaan tutkimustuloksia ja väittelemään ajankohtaisista historiatieteellisistä kysymyksistä. Sen sijaan ”yleistä kulttuuripoliittista debattia varten, silloinkin kun sen aihe kiinnostaa historian harrastajia, on muita forumeja”.³⁸

Historiallisessa Aikakauskirjassa oli varsinainen tutkimusartikkeleiden lisäksi Ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä -osasto, joka oli laajentunut merkittävästi Pentti Renvalin päätoimittajakautena (1960-70). Lehdessä oli myös Keskustelua-palsta, johon päätoimittaja ja toimitussihteeri sijoittivat Heikkisen ja Ylikankaan kirjoituksen. Jos Keskustelua-palstaa verrataan Aikakauskirjan muihin osastoihin, se oli sekä tyyliltään että historiatieteen vaatimusten osalta niitä merkittävästi vapaampi. Tutkijat kritisoivat ajoittain rajustikin toistensa töitä ja tulkintoja.

Vaikka Keskustelua-palstalla esitettiin kritiikkiä, sen perimmäisenä tavoitteena oli aina tukea ja vahvistaa suomalaisen historiantutkimuksen peruslinjaa. Tämä näkyi ehkä selvimmin juuri nuorten tutkijoiden kirjoituksissa. He reagoivat herkästi arvosteluihin, jotka kohdistuivat lähteiden käyttöön tai lähdekritiikkiin. Näin nuoret tutkijat loivat kuvaa itsestään luotettavina ja etabloituneina tutkijoina, jotka työssään kunnioittivat lähdekritiikkiä sekä ”hyvän historiantutkimuksen” periaatteita.

Kaksi historiaa -kirjoitus oli selkeä poikkeus linjasta, ja laajemmin myös koko suo-

malaisen historiantutkimuksen keskusteluperinteestä. Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas esittivät väitteen, jonka mukaan singularisoiva historiantutkimus ei pystynyt tuottamaan tuloksena ”totuutta”. Vaikka yksittäisiä tutkimuksia oli aiemmin kritisoitu, arvostelu kohdistui nyt totuuden tuottamisen ideaaliin, joka oli jokaisen historiantutkijan korkein päämäärä.

Tätä taustaa vasten ei voi pitää ihmeenä, että historyayhteisö tuomitsi lähes yksimielisesti Heikkisen ja Ylikankaan teesit. Heidän aggressiivinen kirjoituksensa rikkoi historyayhteisön keskusteluperinteen, ja se horjutti tutkijoiden uskoa professionaaliseen tutkijaidentiteettiinsä. ”Toinen historia” lupasi jotain parempaa, mutta lupauksen esitti kaksi nuorta tutkijaa, joilla oli takanaan lyhyt singularisoivan historioitsijan ura.

Heikkisen ja Ylikankaan kirjoituksen taustalla näyttäisivätkin siten olevan lähinnä henkilökohtaiset tiede- ja tutkimuspoliittiset motiivit. Suomen Akatemian uudistaminen ja vuonna 1968 säädetty korkeakoululaitoksen kehittämislaki toivat runsaasti uusia määrärahoja historiantutkimukselle. Toisaalta uusien maakuntakorkeakoulujen perustaminen ja Helsingin ja Turun yliopistojen laajentaminen synnyttivät huomattavan määrän uusia oppituoletta 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Suurin osa virkoihin valituista uusista professoreista edusti ns. Tannerin seminaaria, joka oli sisäisesti dynaaminen nuorten historiantutkijoiden yhteisö. Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas eivät ehtineet osallistua seminaarin toimintaan, ja he olivat liian nuoria kilpaillakseen tasavertaisesti uusista professorinviroista. Kumpikin oli tehnyt erinomaisen väitöskirjan, ja heidät oli todettu korkealuokkaisiksi tutkijoiksi. Tästä huolimatta heillä ei ollut juurikaan mahdollisuutta vaikuttaa uusien tutkimusmäärärahojen jakamiseen.

Tällaisessa tilanteessa Kaksi historiaa -kirjoitus oli hyvä keino hankkia itselle tilaa ja toimintaedellytyksiä historyayhteisössä. Kiivaan keskustelun jälkeen saavutettiin kompromissi, jossa Heikkinen ja Ylikangas luopuivat ankarimmista teeseistään, ja tulivat vastalahjaksi tunnustetuiksi historyayh-

teisössä. Varsin pian he myös saivat itselleen korkeimmat akateemiset virat, ja Antero Heikkisen vuonna 1974 laatima metodiopas Historian päämäärät ja menetelmät hyväksyttiin oppikirjaksi lähes kaikkiin yliopistoihin.

Mitä kaksi historiaa -keskustelusta seurasi? ”Toinen historia” on pysynyt lupauksena, joka ei ainakaan vielä ole toteutunut. Kvantitatiivinen tutkimusote oli muodissa lyhyen aikaa. Lainalaisuuksien ja säännönmukaisuuksien tutkiminen on ollut vähäistä ja se on rajoittunut muutamiin erikoiskysymyksiin. Kaksi historiaa -keskustelu ei myöskään horjuttanut historian ja yhteiskuntatieteiden kahtiajakoa, joka on edelleen voimissaan.

Keskustelusta jäi jäljelle muisto, jota historioitsijat ovat tunnollisesti vaalineet. Aggression käynnistäjät ovat nyt osa konservatiivista eliittiä, joka kauhistelee nuoren

sukupolven hyökkäyksiä. Kuten Heikki Ylikangas totesi kirjoituksessaan vuonna 1989: ”Taide- ja tiedekritiikkiä pidetään kaiken muun kriittisyyden edeltäjänä, jopa opettajana. Sitä tosin harjoittavat harvat eikä se kovin moniin kohdistukaan, mutta sen vaikutukset ulottuvat laajemmalle. Se on kohdealueitaan ohjaava, rankaiseva ja palkitseva instituutio, jonka jäljiltä uutta etsivä ja niin muodoin myös kriittinen taide ja tiede nousevat tai lakastuvat. Valitettavasti jälkimmäinen seuraus on meillä edellistä yleisempi. Yksi syy siihen, miksi aleksiskivejä on meillä harvassa, on siinä, että augustahlqvisteja on meillä ollut tiheässä.”³⁹

38. Toimituksen puheenvuoro päätoimittajan vaihtuessa, HAik 1/1970, s. 1

39. Heikki Ylikangas, Onko kriittinen suomalainen nykyajan myytti? Oletko Valmis? Seitsemän puheenvuoroa suomalaisten kriittisyydestä (Helsinki 1989), s. 85.

ARVOSTELUJA

Muinaissuomalaisen ukkosenjumalan indoeurooppalainen alkuperä

Unto Salo: Ukko ukkosen jumala: muinaissuomalaisen ukkosenjumala ja hänen indoeurooppalainen sukunsa. Itämerensuomi – eurooppalainen maa s. 121–233. Toimittaja Kyösti Julku. Studia Historica Fenno-Ugrica 2. Societas Historiae Fenno-Ugricae Oulu 1997.

■ Samalla tavalla kuin kielesämme ja kansankulttuurisamme on edelleen, myös muinaisessa uskonossamme oli uralilaisen pohjan päällä eri indoeurooppalaisia lainakerrostumia. Ennen kaikkea muinaissuomalainen ukkosenjumala kävi läpi hyvinkin perusteellisen indoeurooppalaistumisen.

Ukkosenjumalan historia on yhtä pitkä kuin ihmisenkin, ja esim. Suomeen molemmat saapuivat jääkauden päätyttyä yli

10 000 vuotta sitten. Turun yliopiston arkeologian emeritusprofessori *Unto Salo* on samaa mieltä useimpien folkloristien kanssa, kun hän toteaa arktisten ja subarktisten alkuperäiskansojen tavoin meidänkin esisiemmemme alkujaan kuvitelleen ukkosen aiheuttajan linnuksi. Hän kuitenkin joutuu tunnistamaan, ettei arkeologiaa todisteita suomalaisesta ukkoslinnusta ole. Sen sijaan kielihistoriallista saattaa kyllä löytyä, koska suomalais-ugrilaisen kielten 'sulkaa' tarkoittava sana on johdettu 'tuulta' tarkoittavasta sanasta. Monet luonnonkansathan yhä tänä päivänä uskovat tuulen syntyvän ukkoslinnun sulista.

Sen sijaan toisesta uskemuksesta, jonka mukaan salama on samaistettu käärmeeseen, Salo esittää mielenkiintoisena evidenssinä Äänisen itärannan Peri Nosin niemen noin 6000-vuotiaan kalliopiirroksen salaman muotoisesta käärmeestä. Varmemmin uskomus kuvastuu Viron myöhäiskampakeraamisissa luufiguureissa kolmannelta esikristilliseltä vuosituhannelta, ja se säilyi suomalaisissa tulensyntymyiteissä aina viime vuosidalle saakka. Vaikka hän itse varsin varovaisesti arvioi tämän uskomuksen ikää, se kui-

tenkin kuulunee indoeurooppalaista vanhempaan kerrostumaan. Indoeurooppalaisillahan juuri käärme oli ukkosenjumalan perivihollinen.

Salon ja monien folkloristien mukaan juuri indoeurooppalainen vaikutus "inhimillisti" ukkoslinnun. Vaikka kantaindoeurooppalaiset jumaluudet eivät vielä olleet läheskään niin arkipäiväisen inhimillisiä kuin "klassisessa Kreikassa", niiden ihmishahmoisuudesta ei kenelläkään ole epäilystä. On tietenkin toinen kysymys, pitävätkö eräiden tutkijoiden rohkeat väitteet indoeurooppalaisesta ukkosenjumalasta keski-ikäisenä punapartaisena miehenä paikkansa!

Huomattavasti yksimielisempiä ollaankin siitä, että indoeurooppalaisen ukkosenjumalan aseena oli vasarakirves. Neljännen esikristillisen vuosituhannen keskivaiheilla, jolloin indoeurooppalaista kanta kieltä todennäköisimmin puhuttiin, Euroopassa oli todellinen muotivillitys kuparisten ja kivisten nuppivasarakirveiden valmistamiseen. Varsinaiseksi aseiksi ne kuitenkin olivat liian hentoja ja myös muodoltaan sopimattomia. Työkaluiksi ne kävivät varttamisreian omaavina vielä vähemmän, koska kiviset reikäkirveet oli-

sivat työssä helposti rikkoutu-
neet. Salon mukaan ne olivat-
kin ukkosenjumalalle valmis-
tettuja kulttiesineitä – mahdol-
lisesti fallossymboleita. Indo-
eurooppalainen ukkosenjuma-
lahan oli myös miehisen he-
delmällisyyden jumala, mistä
kertovat sille uhratut eläimet
sonni ja pukki vielä nykyään-
kin välittyvine seksuaalisine
mielleyhtymineen.

Nuppivasarakirveet ilmes-
tyivät ensimmäisen kerran
pohjoiseen Keski-Eurooppaan
sekä eteläiseen Skandinaviaan
noin vuonna 3500 eKr. Skan-
dinaviassa ne kuitenkin väis-
tyivät uusien reikäkirveiden,
kaarevateräisten ja -kantaisten
kaksoiskirveiden alta noin
vuonna 3200 eKr. Nämä puo-
lestaan syrjäytyivät varsinaisten
vasarakirveiden tieltä noin
vuonna 2800 eKr. Koska kak-
soiskirveet olivat edelleen tär-
keässä osassa äitijumalaa pal-
vovassa minolaisessa Kreetas-
sa, Salo tulkitseekin vasarakir-
veiden ja kaksoiskirveiden
vaihtelun patriarkaalisen ukko-
senjumalan ja matriarkaalisen
äitijumalan valtataisteluksi.
Vaikka joku voisi pitää tätä
rohkeana päättelynä, itse oli-
sin valmis menemään vielä pi-
demmälle, sillä nähdäkseni
juuri tässä kuvastuu indoeu-
rooppalaista kantakieltä puhu-
vien ihmisten levittäytyminen
Mustanmeren ja Kaspianmeren
pohjoispuolisilta seuduilta.

Ihmishahmoista ukkosenju-
malaa palvova indoeurooppa-
lainen vasarakirveskansa saa-
pui Suomeen noin vuonna
3200 eKr. Kuitenkin Salon mu-
kaan tšekäläiset suomensukui-
set myöhäiskampakeraamikot
hylkäsivät ukkoslinnun vasta
vasarakirvesajan lopulla noin

vuonna 2400 eKr. Tämä saa-
tukea myös kielihistorialta,
koska sellaiset uskonnollisen
murroksen kannalta tärkeät
sanat kuin *jumala*, *taivas* ja
vasara ovat vasarakirvesaikaa
selvästi myöhempiä arjalaisia
lainoja.

Salo liittää arjalaislainat Ylä-
Volgan fatjanovonkulttuuriin,
joka nykyisin ajoitetaan noin
vuosille 2400–1900 eKr. Tosin
Suomessa arjalaisten alkuperää
syvällisimmin tutkinut Asko
Parpola pitää sitä lännestä saa-
puneena pikemminkin baltti-
laisperäisenä ja sijoittaa arjalai-
sen kielialueen etelämmäksi
Mustan- ja Kaspianmeren ran-
nikoille. Mielestäni ei kuiten-
kaan voi sulkea pois sitä vaih-
toehtoa, että fatjanovonkult-
tuurin balteilla olisi ollut arja-
lainen yläluokka. Tosin arkeo-
logista evidenssiä ei siitä juuri
ole, mutta eipä sitä ole Mitan-
nin hurrilaistenkaan arjalaisesta
aatelistasta noin vuosina 1500–
1300 eKr., vaikkakin historial-
liset lähteet sen kiistatta todis-
tavat.

Silti ukkosenjumalan nimi
ei ole arjalainen lainasana vaan
omaperäinen johdos. Salon
mukaan alkuperäinen nimi ei
kuitenkaan ollut Ukko vaan
Ilmamo eli nytemmin Ilmari!
Tätä kieltämättä vallankumo-
uksellista ideaa hän perustelee
tulensyntymyyhteillä, joissa al-
kutulen iskijänä esitetään ni-
menomaan Ilmari. 'Vanhaa
miestä' tarkoittava Ukko olisi
siis alkujaan ollut pelkkä Ilma-
rin epiteetti, joka vasta paljon
myöhemmin olisi alkanut elää
omaa elämäänsä.

Salo katsoo indoeurooppa-
laisen vaikutuksen yleensäkin
laajentaneen ukkosenjumalan
reviiriä. Ukkoslinnusta poike-

ten Ilmari olisi kreikkalaisen
Zeun tavoin hallinnut kaikkea
maan ja taivaan välillä. Esim.
pronssikaudella noin vuosina
1500–500 eKr. yleistyneen me-
renkulun seurauksena olisi
hänen tuulenjumalan osuuten-
sa korostunut. Kiinnostavaa on
havaita myös se, että täällä val-
mistettiin kivisiä reikäkirveitä
vielä näinkin myöhään. Koska
sekä aseina että työkaluina
aika oli jo auttamatta ajanut
niiden ohi, niiden täytyi olla
kulttiesineitä – siis eräänlaisia
köyhän miehen Mjölneriä!
Ehkä niitä aseteltiinkin strate-
gisesti tärkeisiin kohteisiin va-
lehtelemaan ukkosenjumalalle:
"Tähän olet kerran jo iskenyt.
Ole hyvä, äläkä iske tähän
enää toista kertaa!"

Sitä vastoin Kalevalasta tun-
temamme seppäheeros voi tie-
tenkin olla vasta noin vuonna
500 eKr. alkaneen rautakauden
perua. Salon perustelu on va-
kuuttavaa, kun hän toteaa Il-
marilla olleen kaikki ne edel-
lytykset, jotka seppäjumaluus
tarvitsee. Ukkosenjumalana
hänellä oli tuli ahjossa, tuulen-
jumalana taas puhuri palkeis-
sa. Silti ennen kaikkea: hänen
aseensa oli takomiseen parhai-
ten soveltuva vasara! Joka ta-
pauksessa kivikirveet jäivät
vihdoin pois yleisestä käytös-
tä, mikä niin ikään voisi pu-
hua uskonnollisen murroksen
puolesta.

Kaikki vanhat uskomukset
eivät kuitenkaan vielä aikoihin
kadonneet. Jo edellä oli puhe
indoeurooppalaisesta ukko-
senjumalasta hedelmällisyy-
denkin jumalana, mihin viittaa-
vat myös Mikael Agricolan ku-
vaamat Rauni-Ukon sekä tä-
män naisen "pyhät häät". Kos-
ka tulenteko oli niin ikään uk-

kosenjumalan harteilla, Salo näkee ajanlaskun alun jälkeisten vuosisatojen vulvanmuotoisten tuluskivien kuvastavan ukkosenjumaluuden molempia rooleja.

Hieman myöhemmin pohjoiseen ilmaantuivat jousenmuotoiset tulusraudat. Tässäkin on Salon mukaan kyse vertauskuvallisista esineistä, sillä tulensyntymyiteissä mainitaan myös alkutulen ampuminen. Hän pitää uskomusta aasialaisperäisenä, mutta nähdäkseni näin kauas ei sentään tarvitse mennä, koska myös indoeurooppalaisen ukkosenjumalan aseistukseen kuuluivat vasarakirveen lisäksi jousi ja nuoli.

Salo on jo aikaisemmissa tutkimuksissaan todennut, että kristinuskon tulo Suomeen oli hyvin hidasta. Ehkä tämä vaikutti myös siihen, ettei ukkosenjumalaa tavallaan koskaan hylätty, vaan että se vaihkaa muuttui kristilliseksi Jumalaksi. Joka tapauksessa Ukolle kuuluvan aseman Jumalan perivihollisena sai balttilaisperäinen Perkele.

Kokonaisuutena Salon tutkimusta voidaan kuvata sanalla idearikas. Joku voisi tietysti pitää hänen ideoitaan rohkeina, vaikka nähdäkseni ne tuskin ovat sen rohkeampia kuin yleensä mytologisissa tutkimuksissa. Nyrkkisääntönä humanistisissa tieteissä teorioiden oikeiksi todistaminen ja vääriksi kumoaminen ovat suhteellisia käsitteitä. Aika näyttää, kuinka monet hänen ideoistaan lopulta saavat tutkijayhteisön kannatusta. Toivottavasti vain kukaan ei väheksy tutkimusta ainoastaan sillä perusteella, ettei sen kirjoittaja ole

koulutukseltaan kansanrunouden tutkija.

Arkeologinahan Salo tietysti tuntee oman tieteenhaaran sa tarjoaman todistusaineiston. Myös kielihistoriallinen evidenssi hänellä on ajan tasalla ja toisinaan aikaansa edelläkin. Kuten myös kiitospuheenvuorosta ilmenee, hän on tutkimusta tehdessään saanut apua suomalaisen lainasanatutkimuksen suurimmalta nimeltä Jorma Koivulehdolta, joka on luovuttanut hänen käyttöönsä jopa uusia toistaiseksi julkaisemattomia etymologioita (esim. uusvanha selitys sanalle *jumala*).

Salon tutkimuksen merkittävintä antiä onkin siinä, että juuri arkeologiaa ja kielihistoriaa kansanrunouteen yhdistämällä hän laatii ukkosenjumalaa koskeville uskomuksille varsin uskottavan absoluuttisen kronologian. Puhtaasti folkloristisin keinoin kansanrunouden eri-ikäisistä kerrostumista voidaan päätellä enintään niiden relatiivinen kronologia, kun taas absoluuttiset ajoitukset vaativat poikkeuksetta arkeologiaa. Samahan koskee myös muita tieteitä: esim. kielihistorioitsijat voivat ajoittaa esihistoriallisia kieliä relatiivisesti, mutta niiden absoluuttisessa ajoittamisessa tarvitaan aina arkeologien apua.

Myös metodologisesti Salon tutkimus on esikuvallinen, sillä se on malliesimerkki siitä, miten tulee tehdä monitieteellisiä synteesejä. Sellaisena sitä voidaan mainiosti verrata juuri edesmenneen amerikalaisen arkeologin Marija Gimbutaksen urauurtaviin tutkimuksiin. Erityisen suurta kiitosta ansaitsee nykyisin ai-

van liian harvoin tavattu eri tieteenhaaroista saadun evidenssin hyvin yksityiskohtainen esittely, joka osoittaa Salon asiantuntemuksen olevan enemmän kuin kursorista hänen oman alansa ulkopuolellakin. Siinäkin mielessä hänen tutkimustaan täytyy ehdottomasti pitää tutustumisen arvoisena.

Petri Kallio

“Kepeät mullat”

Kirsti Paavola: Kepeät mullat – kirjallisiin ja esineellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-Pohjanmaan rannikon kirkkohautoista. Acta Universitatis Oulensis. Humaniora B 28. Oulun yliopisto 1998 Oulu. 347 s.

■ *Kirsti Paavola* on lähestynyt tutkimuksessaan ”Kepeät mullat” historiantutkijalle perinteisesti vierasta aluetta tavoitteenaan selvittää kirkkohautautavan normiohjausta, sen yleisyyttä, ajallisia vaihteluja, ympäristön vaikutuksia, sosiaalista painottuneisuutta ja kuoleman syyn vaikutusta hautautapaan. Tutkimus perustuu kriittisesti valittujen Pohjois-Pohjanmaan rannikolla sijaitsevien seurakuntien ja niiden kirkkojen kirkkohautauksia koskevaan aineistoon. Kirjoittaja ei ole asettanut tutkimukselleen ajallisia rajoja. Painopiste on 1600- ja 1700-luvulla, joiden tavoittaminen on ollut

mahdollista historiantutkimuksen perinteisillä menetelmillä, mutta ulottuu osittain myös keskiajalle. Kirjoittajan aiheen valinta perustuu Hailuodon kirkon arkeologisen tutkimuksen yhteydessä saatuun arvokkaaseen aihetta koskevaan aineistoon sekä rajallisesti Valmarinniemen tutkimusten arkeologiseen aineistoon. Aihe on laajentunut alkuperäisestä arkeologisesta tulkinnasta perinteiseen historiantutkimuksen suuntaan ja sen kautta se on selvästi jäntevöitynyt.

Hautojen ja haudausten tutkiminen on ollut pitkään arkeologiseen tutkimukseen liittyvä kysymys, kun taas kuolema ja haudaus ovat olleet kansatieteellinen, uskontotieteellinen tai teologinen tutkimuskohde. Historiantutkijalle kuolema on ollut väestöhistoriallinen tai sosiaalishistoriallinen probleema, jotka ovat olleet tutkittavissa kirjallisten lähteiden perusteella. Kuoleman tai oikeammin kuolleisuuden tutkiminen on perustunut lähes poikkeuksetta kirkollisiin lähteisiin, historiakirjoihin eli kastettujen, vihittyjen ja kuolleitten luetteloihin, joita alettiin pitää jo 1600-luvulla. Historiakirjoista on pystytty tilastollisesti analysoimaan kuolleitten määrät ja mahdollisesti kuoleman syitä sekä tulkitsemaan niiden perusteella esim. sotien, ilmaston, tautien tai nälänhädän vaikutuksia väestökehitykseen.

Vainajan haudaus kirkkoon tai kirkkomaahan ei ilmiönä ole outo ja tuntematon – se on noussut esille lähes jokaisessa pitäjänhistoriassa, mutta esillä olevassa väitöskirjassa vanhat, väestöhistorioitsi-

joiden ja sukututkijoiden käsissä kuluneet lähteet ovat saaneet aivan uuden käyttötarkoituksen, niille on löydetty aivan uusi näkökulma; lähteet on saatu kertomaan haudautavasta, joka johti yhteisön rakkaat vainajat viimeiseen lepoon kirkon lattialautojen alle. Tutkimus avaa aivan uudenlaisia näkökulmia hyödyntää kirkollisia lähteitä uudesta näkökulmasta.

Tutkimuksen rajaus Pohjois-Pohjanmaan rannikkoon ja sen muutama kirkkoon ja seurakuntaan on perusteltua ja esimerkkikirkkojen valinta on ilmeisen oikeaan osunut. Kirjoittajalta odottaisi kuitenkin selkeämpää perustelua seurakuntavalinnalle. Rajaukseen liittyvä kysymys on se, millä perusteella esillä olevat seurakunnat ovat tulleet tarkastelun kohteeksi. Hailuoto ja Valmarinniemi ovat itsestään selviä arkeologisen aineistonsa vuoksi. Mutta entäs muut? Muitakin vaihtoehtoja olisi ymmärtääkseni ollut? Revonlahti, Siikajoki, Saloinen jne. Kemi on erinomainen valinta maaseutu/kauppapaikka statuksensa vuoksi. Kemin kohdalla nousee tietysti ongelmaksi kuten tekijä on todennutkin, oliko Kemi Pohjois-Pohjanmaata. Joka tapauksessa ainoana alueen säilyneenä keskiaikaisena kirkkona ja Valmarinniemen arkeologisen tutkimuksen vuoksi Kemi on ollut välttämätön valinta. Oulu kaupunkina on tietysti luonnollinen valinta tutkimuksen kohteena.

Kirjoittajan asettamat tutkimusongelmat ovat pääpiirteissään hyviä ja tutkimuksen kannalta keskeisiä. Yksi kysymys siitä mielestäni kuitenkin puut-

tuu. Mikä ihmisen mielessä ja ajattelussa ohjasi kirkkohaudaukseen? Tekijä on todennut, että käytettävissä oleva aineisto olisi antanut vain puutteelliset mahdollisuudet vastata kysymykseen *miksi?* Mielestäni se on kuitenkin yksi peruskysymyksiä, johon tuleva tutkimus voi löytää vastauksen.

Paavolan lähdeaineistosta ei voi sanoa, että se olisi ennestään tuntematonta, uutta tai vähän käytettyä. Päin vastoin kyseessä lienee yksi historiantutkimuksen käytetyimmistä lähteistä, jotka ovat kuluneet sekä sukututkijoiden että väestö- ja sosiaalishistorioitsijoiden käsissä, tosin ilmeisen yksipuolisesti. Työtään, aikaansa ja vaivojaan säästämättä kirjoittaja on käynyt läpi noin 14 000 kuolleen ja haudatun tiedot. Vanha aineisto, historiakirjojen ja tilikirjojen yksi aikaisemmin tulkitsematon sarake, on saatu kertomaan uudella tavalla aikaisemmin vähän tutkitusta aiheesta. Kirjallisista lähteistä kirjoittaja on sivuuttanut käräjätarkistukset, pitäjänkertomukset ja perunkirjat, joilla joissakin tapauksissa olisi voitu täydentää tutkimustuloksia. Työn ekonomian ja todennäköisten tulosten kannalta se on kuitenkin ollut perusteltua. Tutkimuksen toinen keskeinen lähdeyhä ovat arkeologiset lähteet, joista Hailuodon kirkonpaikan tutkimukset on voitu hyödyntää erinomaisesti. Ilmeisen ongelman on aiheuttanut kuitenkin Valmarinniemen kirkon arkeologisten tutkimusten aineisto, joka ei ole toistaiseksi ollut täysimittaisesti tutkijan käytössä.

Esineellisten lähteiden käyttö on ollut kirjoittajalle ongel-

mallisinta. Itse tutkimusaiheen ja kysymyksen asettelun kannalta en näe sitä kuitenkaan puutteeksi. Esineellisiä lähteitä on laajemmin vain Hailuodosta ja Valmarinniemieltä, rajoitetusti inventoiduista kirkoista. Ongelmallisuus ilmenee jo esinekäsitteen määrittelyssä, sitten vaikeutena valita tutkimuksen kannalta käyttökelpoisimmat tarkasteltavat esineryhmät ja lopulta tutkittujen esineryhmien tuottamista vähäisistä tuloksista. Ongelmiin on johtanut yhtäältä aiheen arkaluontoisuuden aiheuttama tiukan eettinen asenne inventointien yhteydessä. Riittävää ja kattavaa esinelähteistöä ei ole yksinkertaisesti ollut mahdollista saada käyttöön. Kirjoittaja on tehnyt aivan oikein rajatessaan esinetulkinnat vain sellaisiin esineryhmiin, jotka ovat olleet tavoitettavissa kaikista tutkimuskohteista. Etuna tutkimuksen problematiikan kannalta olisi ollut saada esille sellaisia esineryhmiä ja -tyyppejä, joilla saattaa olla symbolista merkitystä kuoleman kannalta. Tutkimustilanteen vuoksi se on ollut kuitenkin mahdotonta.

Paavola kohtaa lähteensä kriittisesti, joskus pelottavankin kriittisesti. Lähdekritiikin ankaruus ilmenee voimakkaimmillaan kirjoittajan suhteessa arkeologisiin dokumentointeihin. Lähdekritiikki muuttuu paikoin itsekritiikiksi, jossa kirjoittaja kyseenalaistaa jopa itse johtamia kenttätutkimusten dokumentoinnin ja kysymyksenasettelun. Kenttätutkimuksen alkaessa ongelman asettelu ei ole ollut täysin selvä. Dokumentointiin on jäänyt puutteita, joiden paik-

kaaminen laboratoriotilanteessa on ollut mahdotonta. Mielestäni tämä puute ei kuitenkaan vaikuta merkittävästi tutkimustuloksiin, vaan tutkija on kyennyt paikkaamaan aukkoja muilla lähteillä ja menetelmissä.

Paavola käyttää sujuvasti eri tieteenalojen tarjoamia aineistoja ja mahdollisuuksia lähteitensä tulkintaan. Kun muut tiet ovat ennen kokeiltuja, uutta ja mielenkiintoista tutkimusaineistoa on kerätty kirkon lattianalusten hautausten inventoinneilla, joista kumpuaa aivan uudenlaisia pohdintoja. Inventointi on tutkimuksena monin tavoin ongelmallinen: olosuhteet ja kohteiden laatu ovat pakottaneet eettisiin pohdintoihin ja turvallisuusongelmien ratkaisemiseen.

Kirjoittajan selvänä etuna on ollut historiantutkijan ja arkeologin peruskoulutus, mikä on antanut mahdollisuuden lähteiden tasapainoiseen käsittelyyn. Tosin arkeologiset lähteet ovat osoittautuneet tutkimuksen kannalta köyhiksi. Lähtökohdan kirkkohautaustapaa käsittelevän tutkimuksen tekemiselle arkeologinen aineisto on kuitenkin tarjonnut. Rohkeasti on hyödynnetty myös tietokonepohjaisia metodeja.

Tutkimuskirjallisuuden osalta voidaan todeta sen olevan pääpiirteissään kattavan. Kans- ja uskontotieteellinen kuolemaa ja kuoleman käsitystä koskeva tutkimus olisi voinut antaa valaisua hautaustapoihin. Seppo Muroman väitöskirjan Suurten kuolonvuosien (1696–1697) väestönmenetyks Suomessa (Jyväskylä 1991) laajat taulukoinnit olisivat anta-

neet jopa seurakuntakohtaisia taustatietoja aiheeseen. Hyödyllisiä olisivat olleet myös Eino Jutikkalan *Die Bevölkerung Finnland in den Jahren 1721–49* (Helsinki 1945), Immanuel Ilmonin *Bidrag till nordens sjukdomshistoria* (Helsingfors 1849), Gustaf Utterströmin ilmastollista kehitystä esittävä tutkimus ja Risto Valppaan lisensiaatintutkimus *Länsi-Suomen väestöoloista suurista kuolonvuosista Uudenkaupungin rauhaan*.

Tutkimuksen dokumentointi on kauttaaltaan täsmällistä ja nootitus johdonmukaista lukuun ottamatta painettuihin lähteisiin tehtyjä viittauksia, jotka eivät kunnioita riittävästi lähteen luonnetta. Tutkimus on eettisesti korkeatasoista, muihin tiedonantajiin ja tutkijoihin suhtaudutaan pääsääntöisesti hienotunteisesti, joskin kriittisesti.

Kirsti Paavolan tapa esittää asiansa ilmentää verbaalista ja kirjallista lahjakkuutta, mikä tekee tekstistä luettavan ja mielenkiintoisen. Tieteellisyyttä esitystapa ei halvenna, päinvastoin. Kirjoittajan esitys provosoi lukijaa koko ajan yhä uusiin ja uusiin kysymyksiin, mutta yllättävästi näihin kysymyksiin saa kohta perusteellisen vastauksen. Tutkimus etenee loogisesti ja asioita on käsitelty syvällisesti, lukijankin kannalta mielenkiintoisesti. Joissakin kohdin lukemista häiritsee voimakas tilastollisuus. Aiheen tilastollinen käsittely on kuitenkin perusteltua ja se on tuottanut tärkeitä tuloksia esim. hautausten sosiaaliliistoriaa ja ikärakennetta tutkittaessa. Laajasta kysymyksenasettelusta lähtenyt monisäi-

keinen tutkimusvyyhti on pysytty kokoamaan yhteen tiiviiksi loppupäätelmiksi. Parhaimmillaan tutkimus on kirkollisten lähteiden tulkinnessa ja kuolemansyyttutkimuksessa, miksei myös sosiaalhistoriallisissa tulkinnoissa.

Tutkimuksen kuvitus on vähäinen, vaikka aihe olisi antanut mahdollisuuden monipuoliseenkin kuvalliseen ilmaisuun. Aihe on kieltämättä arka ja monilta osilta kuvituksen puuttuminen on perusteltua. Kuvituksella ratkaistavia asioita olisi ollut esim. alueen seurakuntajaoon ja kirkkojen sijainnin ja rakennusaikojen kartografinen esitys eri aikoina. Tässä suhteessa olisi mielestäni ollut mahdollista käyttää myös vanhaa kartografista aineistoa. Piirroksia kirjoittaja olisi voinut laatia esim. kallon erilaisista osista, jotka nyt on esitetty vain sanallisesti.

Kirsti Paavolan tutkimus on erittäin ansiokas, perusteellinen ja monipuolisesti kirkkohautausapaa valottava. Se osoittaa tekijänsä monipuolista perehtyneisyyttä aiheeseensa aivan vieraistakin näkökulmista. Monitieteellisyys on tämän tutkimuksen valtti ja sitä on myös osattu käyttää erittäin taitavasti tulkinnoissa hyväksi. Historiaan läheisesti liittyvien tieteenalojen lisäksi tutkijalta on vaadittu syvällistä otetta myös luonnontieteellisillä menetelmillä saatujen tulosten tulkintaan. Tämä ansiokas tutkimus on perustyö omalla alallaan ja kuuluu tulevaisuudessa muidenkin kuin sukututkijoiden käsissä. Se antanee virikkeitä myös uusien tämän alan tutkimusten tekemiseen.

Juhani Kostet

Muistojen maalaislapsuus

Pirjo Korkiakangas: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki 1996. 352 s.

■ *Pirjo Korkiakangas* tarkastelee kansatieteen väitöskirjassaan keskiuomalaista maalaislapsuutta muistoina ja muisteluna. Lähtökohtana ovat eri sukupolvien edustajien omaelämän kerralliset muistot lapsuuden töistä ja leikeistä. Muistoissa hahmottuvat lapsuudelle annetut erilaiset merkitykset ja niiden rakentaminen muisteluhetken näkökulmasta. Korkiakangas ilmoittaa tarkkailevansa muutosta, joka agraarisessa elämäntavassa on tapahtunut 1900-luvulla. Agraaristen sukupolvien muistokulttuureissa nousevat keskeisesti esiin myös maalaislapsuuden – ja maaseutumaisen lapsuuden – kulttuuriset jatkuvuudet.

Korkiakangas arvostelee sitä tapaa, jolla muisteluaineistoa on perinteisesti käytetty kansatieteellisessä tutkimuksessa. Hänen kritiikkinsä soveltuu historiatieteisiin yleisemminkin. Muistitiedon ei ole arvioitu olevan sellaisenaan riittävän luotettavaa pyrittäessä objektiviseen ja historiallisesti totena pidettävään tietoon. Muistitietoa ei ole juurikaan problematisoitu käsitteel-

lisesti ja sisällöllisesti. Sen käytön kriteereiksi on asetettu muistitietoaikoinen määrällinen edustavuus, kumuloitavuus ja dokumenttiaineistolla varmennettavuus. Henkilökohdalla muistelulla on katsottu olevan merkitystä sen heijastaessa kollektiivista muistitietoa. Yksilöllinen muistiaines on sidottu yhteisölliseen kehyykseen, mutta samalla on painotettu muistitiedon olevan luotettavaa vain silloin, kun muistelija kertoo omista kokemuksistaan. Korkiakangas paikantaa oman tutkimuksensa osaksi uutta etnologista suuntausta, jossa on irtauduttu yhden "oikean" todellisuuden rekonstruoinnista. Sen sijaan painotetaan yksilöllisen kokemuksellisuuden ja kulttuurin moniäänisyyden merkitystä.

Laaja tutkimusmateriaali koostuu Konnevedellä, Sumiaisissa ja Äänekoskella tehdyistä temaattisista haastatteluista, koululaisten kirjoitelmista ja heidän vanhemmilleen suunnatuista kyselylomakkeista. Kaikkiaan 358 peruskoululaista kirjoitti vuosina 1982 ja 1991 leikeistään, leikkipaikoistaan, leikkikalusta, lemmikeistään, töistään ja velvollisuuksistaan, perheistään ja kasvatuksesta sekä tiedoistaan entisaikojen lasten elämästä. Samoja teemoja kartoittavat muutkin muisteluaineistot. Haastateltavia on ollut 75 ja kyselyyn vastaajia 440 osallistujien syntymäajan vaihdellessa 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Lisäksi Korkiakangas on käyttänyt 143 keskiuomalaisten muisteluita museovieraston toimeenpanemista kyselyistä Lapsi ja työ (1978), Leikkikalut (1979) ja Naisen asema

(1985). Haastatteluilla ja kirjallisilla kyselyillä Korkiakangas pyrkii lähestymään sekä lapsuuskokemuksia, lapsuuden muistelua että käsityksiä agraarisesta lapsuudesta.

Korkiakangas toteaa, että maalaislapsuus ja siihen liittyvä työteliäisyyden eetos värittää koko 1900-luvun suomalaista lapsuuskäsitystä. Aikuisien johtama työnteko määritteli perinteisesti leikin aikaa ja paikkaa. Vanhimpien kertojen mukaan lasten oli aloitettava työnteko jo varhaislapsuudessa. Työt olivat aluksi avustamista lapsenkaitsemisessa, kotitalous- ja ulkotöissä. Iän myötä työtehtävät erikoistuivat sukupuolittain ja vastuu lisääntyi; rippikouluikäistä ja kansakoulun käynnyttä pidettiin täytenä työntekijänä. Lapsen työn olennaisuus oli nimenomaan sen joustavuudessa ja täydentyvyydessä. Se oli osaltaan taakamassa, että arjen rutiinit pystyttiin nivomaan agraarisen vuodenkierron tiiviisiin työjaksoihin.

Agraarinen elinympäristö järjestettiin sukupuolittuneella työnjaolla toisiaan täydentäviksi ja hierarkisiksi tiloiksi. Naisen maailma rajautui kodin piiriin, miesten laajeni sen ulkopuolelle. Kotitalouden piirissä raja kulki navetan ja tallin välillä. Korkiakangas näkee vastaavuuden poikien ja tyttöjen leikkien erilaisessa tilankäytössä. Hänen mielestään töiden ja leikkien tasa-arvoistuminen on johtunut pitkälti siitä, että tytöt ovat astuneet poikien alueelle. Tytöt ovat olleet halukkaampia ja halutumpia hevostöihin kuin pojat lypsylle; naiset ovat olleet perinteisesti sekä joustava että rajoja ylittä-

vä sukupuoli. Modernin markkinatalouden ja teknologian aiheuttamaa murrosta esimerkiksi karjatalouden työnjaossa tutkimuksessa ei problematisoida.

Korkiakangas ajoittaa maalaislapsuuden muutoksen alun 1950-luvulle. Vastaava muutos on tapahtunut vanhemmuudessa, jossa nykyisin painotetaan empaattisuutta ja lasten elämään osallistumista. Leikin merkitys lasten elämässä on korostunut työhön verraten, mutta maaseudun leikkiympäristössä on säilynyt myös samankaltaisia piirteitä kuten liikkumisen vapautta ja leikkiainesten runsautta. Lasten määrän väheneminen on vähentänyt kouluikäisten lasten pihaleikkejä ja suurille ikäluokille ominaista lasten pihakulttuuria, joissa peleillä oli merkittävä osuus. Vanhempien kotitöille antama merkitys työteliäisyyteen ja vastuullisuuteen kasvattavina ei ole myöskään kadonnut, vaikka autoritaarinen kurikasvatus onkin paljolti hävinnyt.

Tutkimus on luonteeltaan aineistolähtöistä. Geertziläisellä "tiheällä kuvauksella" Korkiakangas hahmottaa tulkintoja, jotka syntyvät tutkimusaineistosta käsin. Tämän historiallisantropologisen tutkimusnäkökulman päämääränä on kertojanäänten esillepääsy. Lapsuuttaan muisteleva on keskeisesti luomassa lapsuuden historiallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Omaelämän kerallisessa muistelussa korostuu koetun ja kerrotun ajan keroksellisuus. Korkiakangas pyrkii lähestymään sitä sekä menneisyyden että nykyisyyden näkökulmasta. Kertojen

muistoissa korostuvat tunnepohjaiset, yksilöllistä elämystä koskevat piirteet. Lapsuuden aika, paikka ja toiminta jäsentävät muistoja merkitykselliseksi osaksi elämänhistoriaa, persoonallisuutta ja identiteettiä.

Korkiakangas kuitenkin korostaa, että omista kokemuksista kertomista määrittävät kertomisen kulttuurikonventiot. Ne puolestaan muovaavat itse muistamista. Lisäksi merkittävinä pidetyt lapsuuden teemat ja episodit ovat kulttuuri- ja tilannesidonnaisia. Omaelämäkerta hahmotetaan yhteisinä kulttuurisina ajanjaksoina, joista rakennetaan kronologisesti etenevä kertomus. Lapsuuden kertomus arvotetaan kontrastoimalla se muisteluhetkeen. Näin painottuvat nostalgisesti lapsuutta idealisoivat piirteet. Vastaavasti erityisesti vanhimmat muistelijat korostavat menneen maalaislapsuuden kovuutta ja lasten aseman paranemista nyky-yhteiskunnassa. Lapsuusmuistojen kertominen on siten kantaa ottavaa, retorista. Kertoja rakentaa menneisyyden versioita, joiden kautta hän arvioi elämänsä kaartaan ja ottaa kantaa nykyhetkeen. Muistelussa sosiaalisen ja moraalisen oikeutuksen etsimisen vastapuolena voi olla yksilöllinen ja kollektiivinen unohtaminen.

Lapsuusmuistoissa piirtyvät esiin sukupolvien ja sukupuolten väliset erot. Perheen taloudellinen asema otetaan huomioon erityisesti taksvärkkien ja palkollistyön yhteydessä. Siitä huolimatta Korkiakangas tarkastelee maalaislasten työtä ja leikkiä suhteellisen homogeenisena kulttuurina. Maalaislap-

suus näyttäytyy nimenomaan agraarisena, eikä eri väestöryhmien ja luokkien erilaisia lapsuuden kulttuureita profiloida. Valtanäkökulma tulee esiin vanhempien ja lasten välisissä suhteissa eikä yhteiskunnallisissa rakenteissa. Vaikutelmaa korostaa lasten työn tarkastelun rajaaminen kotitalouden piiriin.

Julkisen ja yksityisen elämänpiirin välisen suhteen pohdiminen olisi ollut tarpeellista, koska Korkiakangas asettaa lähtökohdakseen agraarisen elämäntavan muutoksen. Lasten elämässä siihen liittyy olennaisena osana oppivelvollisuus ja lapsuuden yleinen institutionaalistuminen. Koulutyöstä tuli maalaislapsenkin pääasiallista työtä. Korkiakangas ottaa lyhyesti esille koulutyön tuomia muutoksia, mutta ei problematisoi siirtymää perinteisestä moderniin lapsuuteen. Hän ei käsittele lasten ruumiillisen työn vaihtumista oppimistyöksi eikä analysoi tämän muutoksen vaikutusta käsitteisiin maalaislapsuudesta. Muistelmatoiteista ilmenee koulunkäynnin keskeisyys lasten elämässä, ja tutkimuksen yhtenä merkittävänä kertojaryhmänä ovat koululaiset ja heidän vanhempansa. Lisäksi Korkiakankaan yhdeksi lähtökohdakseen esittelemän Philip Arièsin lapsihistoriallisen näkökulman keskeisenä ajatuksena on modernin lapsuuden rakentuminen koulutuksen ja perheen yksityistymisen kautta. Korkiakangas ei ryhdy lapsuuden poliittisten ulottuvuuksien pohdintaan, vaikka lähdemateriaali olisi tarjonnut siihen aineksia. Tässä suhteessa hän seuraa arvostelemaansa perinteistä kan-

satieteellistä tutkimusparadigmaa.

Korkiakangas kuvaa lapsuuden tutkimuksessa tapahtuneen tarkastelutavan muutoksen. Kasvatuksesta ja sosiaalisuudesta on siirrytty lasten näkökulmaan. Lasta on ryhdytty tarkastelemaan kokijana ja toimijana sen sijaan että korostettaisiin yksipuolisesti aikuisen vallankäyttöä. Korkiakangas ei kuitenkaan kommentoi 1990-luvun historiallista ja yhteiskunnallista lapsuuden tutkimusta. Suoranaisena puutteena voi pitää, ettei hän vertaa tutkimustuloksiaan pohjoismaiseen agraarilapsuuden tai lasten työn tutkimukseen. Viittaaminen Bo Lönnqvistin, Mátyás Szabórin ja Marianne Lieliequistin merkittäviin tutkimuksiin ei paikanna riittävästi Korkiakankaan omaa väitöskirjaa.

Lapsuuden historiaa on Suomessa käsitelty osana kasvatuksen, perheen tai hallinnon historiaa, mutta harvemmin itsenäisenä tutkimusalanaan. Suomalaisen maalaislapsuuden ja lasten agraarisen työn historiaa on tutkittu hämmästyttävän vähän, vaikka suomalaislasten enemmistö on kasvanut maaseudulla suureen rakennemuutokseen asti. Tutkimuksen vähäisyyttä ei voi selittää pelkästään lähteiden puutteilla. Historian ja muiden perinnetieteiden välinen yhteistyö lapsuuden historian tutkimiseksi vaikuttaakin välttämättömältä. Koska maalaislapsia koskevia historiallisia dokumentteja on saatavilla hajanaisesti, korostuu Korkiakankaan käyttämän muisteluai- neiston merkitys. Suomalaisen lapsuuden tutkimuksessa Kor-

kiakangas esittää vedenjakajaksi Bo Lönnqvistin teoksen *Ting, rum och barn* (1992), jossa lapsuutta tarkastellaan historiallisena rakenteena ja kulttuurisena järjestelmänä. Korkiakankaan väitöskirja jatkaa ansiokkaasti lapsuuden merkitysten paikantamista menneisyydessä ja nykyhetkessä. Lapsen elämä on muistamisen, kertomisen ja tutkimisen arvoinen.

Saara Tuomaala

Miehen ammatti, naisen sivutoimi

Kirsi Vainio-Korhonen: Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia Tutkimuksia 200. Helsinki 1998. 221 s.

■ Millainen on hyvä tieteellinen tutkimusprojekti? Sellainen, jonka vaikutus tulevaan tutkimukseen ylittää huomattavasti projektin keston. Turun yliopiston Suomen historian laitoksella yli kolmekymmentä vuotta sitten käynnistetty käsityöläistön tutkimus tuottaa jatkuvasti tuloksia, pitkään kaikkiin suunnitelmiin sisältyneiden aikomusten ohii. Projektin uusin hedelmä on dosentti *Kirsi Vainio-Korhosen* laaja käsityötuotannon rakennetta ja strategioita esiteollises-

sa Turussa käsittelevä tutkimus.

Kirsi Vainio-Korhonen on rutinoitunut käsityölaitoksen tutkija. Hänen väitöskirjansa ”Kultaa ja hopeaa mestarien työkirjoissa. Suomen kultaseppäntyö Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten” (Historiallisia Tutkimuksia 182, Vammala 1994, 375 s.) keskittyi Turun kultaseppien tuotannon esittelyyn laajaa valtakunnallista ja taloushistoriallista taustaa vasten. Se valotti kultaseppien ammattikuntalaitosta ja kultaseppien urakehitystä 1700-luvulla useissa Suomen ja Ruotsin kaupungeissa, ennen muuta Turussa, kuvasi heidän verstaissaan tapahtunutta laatuesineitten ja massavalmisteiden tuotantoa ajan vaihtuvissa konjunktoureissa ja selvitti valtiovallan siihen kohdistamaa politiikkaa, niin laadun valvontaa kuin ylellisyyden vastustamista. Erityisen vahvana puolena tutkimuksessa oli selvän kysymyksenasettelun lisäksi suvereeni lähteiden käsittely; Tukholman hopealeimauksen tarkastuskonttorin tuhansien työseteleiden massa ja kotoiset kirkon- ja perukirjat olivat tarjonneet tutkijalle sen dokumentaation, josta hän pusersi taitavasti irti hyvin monenlaista tietoa vapaudenajan ja kustavilaisen ajan esiteollisista tuotantosuhteista.

Kirsi Vainio-Korhosen uusi työ porautuu Turun käsityöläismaailmaan arkisemmasta näkökulmasta, jokapäiväisten tuotteiden valmistaja- ja kuluttajakunnan kannalta. Siinä missä väitöskirja valotti käsityöläismaailman aristokratian olosuhteita, siinä uusi tutkimus

piirtää kuvaa ehdottoman välttämättömien kulutustavaroitten, kuten vaatteiden, kenkien ja ruoan jokapäiväisestä valmistuksesta ja kaupasta. Molempien tutkimusten näytämä on suurelta osalta sama – esiteollinen, 1700-luvun loppu ja 1800-luvun alun Turku, ja lähteistökin melkoisen identtinen – peru- ja kirkonkirjat, henkikirjat ja ammattikuntien arkistot, jotka tutkija hallitsee perin juurin. Edellisessä teoksessa loistavasti analysoidun hopeanleimauskonttorin aineiston tilalle on uudessa tutkimuksessa noussut pienten henkilöhistoriallisten lähteiden labyrintti, jonka sokkeloista Vainio-Korhonen on huolellisesti ja väsymättä koonnut eri elinkeinonharjoittajien olosuhteista kertovaa informaatiota. Tätä työtä on huomattavasti helpottanut Turun yliopiston Suomen historian laitoksen käsityöläiskortisto, jonka keruutyö aloitettiin jo 1960-luvulla.

”Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde” eroaa edeltäjästään teoreettisemmän perusnäkömyksensä ja johdonmukaisesti toteutetun naisnäkökulman vuoksi. Tutkimuksen johdantoluvussa kirjoittaja osoittaa, mikä yhteiskunnallinen jännite vallitsi 1700-luvulla ammattikuntalaitoksen ja sen piirissä ammatillisesti tehdyn käsityön ja sivutuloja pieneläjille hankkivan ansiokotiteollisuuden välillä. Edellinen oli valtion hyväksymä käsityön muoto, jälkimmäinen siedetty ja välttämätön tuotannon ”harmaa sektori”, jonka piiristä tavaton määrä naisia ansaitsi jokapäiväisen leipänsä. Kuluttajan kannalta oli usein yhdentekevää, kum-

man tuotannonhaaran valmistamia hänen ostamansa tavarat olivat. Historiallisena ilmiönä epävirallinen talous liittyi länsimaissa varhaismoderniin aikaan mutta on kehitysmaissa täyttä nykyaikaa. Se ei suorastaan kilpaillut virallisen sektorin kanssa, vaan täydensi sitä, ja vaikutti kulutustuotteiden tarjontaan siten, että myös rahvas ja vähäväkisemmät väestöosat pääsivät kulutuksesta osallisiksi ainakin nousukonjunktuurien aikoina.

Sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta ”harmaa sektori” on kiintoisa, koska se tarjosi työ- ja toimeentulomahdollisuuksia etenkin naisille. Kirsi Vainio-Korhonen tutki naisia jo edellisessä teoksessaan, kulta- ja hopeaseppien leskinä, puolisoina ja tyttärinä, joista ensinmainitut saattoivat olla jopa liikkeenharjoittajia. Vasta uusi teos ”Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansion lähde” on kuitenkin johdonmukaista naistutkimusta. Mahdollisuus ansiotulon hankintaan valmistamalla erilaatuisia kotitaloustuotteita merkitsi naisille irtaantumista riippuvuussuhteesta miehiin. Yhteiskunta suhtautui naisten kotitaloustyön tuottoon sallivammin kuin miesten epäviralliseen tuotantotoimintaan, joka kilpaili selvemmin virallisen sektorin tuotannon kanssa. Valitettavasti naisten kotona tehdystä ansiökäsityöstä ei ole säilynyt suoranaista lähteistöä. Tämä näkyy selvästi Vainio-Korhosen teoksen loppuosaan sisältyvistä elämänkulikutkimuksista, jossa esitellään käsityöläisammattista elantonsa saavia miehiä satapäisinä kohteina mutta naisia ainoas-

taan muutaman – sinänsä erinomaisten – elämäkuvakuvauksen muodossa.

Esiteollinen Turku oli Hämeen pellavaa suuressa mittakaavassa jalostava kaupunki. Pellavan kehruu työllisti – virallisesti ja epävirallisesti – Vainio-Korhosen laskelmien mukaan joka arkipäivä ainakin 1 200 kaupunkilaista, mikä tekee Turusta yhden valtakunnan tekstiiliteollisuuden keskuksista. Kustavilaisena aikana elinkeinon tuotto putosi raaka-aineen hinnannousun vuoksi kuitenkin alle kannattavuusajan virallisesti tehtynä miesten työnä; muutos miesten kalliista ammattikudonnasta naisten halpaan ansiokudontaan olikin vuosisadan lopulla hyvin dramaattinen. Vain työpalkkaa pienentämällä saattoi kehruutyö kannattaa. Ansiokudontaa harjoittivat 1700-luvun lopulla porvarioikeuksia vailla olevien perheiden naiset, merimiesten, sotamiesten ja palvelusmiesten vaimot ja lesket. Kotikudonnan valtavasta laajuudesta kertovat parhaiten maininnat rukkien ja kangaspuiden määrästä perukirjoissa; nämä työvälineet olivat yleisiä nimenomaan niissä turkulaistalouksissa työväestön piirissä, jotka itse kuluttivat hyvin niukasti tekstiilituotteita.

Osittain samantapainen kehitys näkyy pukineitten ja jalkineitten valmistuksen alalla. Turussa vallitsi 1700-luvun lopulla ilmeinen räätäli- ja suutarikato kuten monella muullakin alueella koko valtakunnassa. Vaikka kaupungissa oli koko joukko laitonta työtä tekviä ja siksi vainottuja nurkamestareita selitty ammattikuntien pieneneminen selvimmän sille, että melkoinen jouk-

ko kaupunkilaisia teki räätäli- ja suutarintöitä sivuammattinaan. Sama piti vielä selvemmin paikkansa ruokatarvikkeiden valmistuksen ja myynnin suhteen. Naiset pystyivät kaikilla näillä alueilla hyödyntämään kotonaan tai palveluspaikoissa opittuja taitoja: kehruuta, kudontaa, ompelua ja leipomista. Käsityöläistuotteiden kulutukseenkin liittyi selvä sukupuolieroon viittaava side. Naisten valmistamien tuotteiden ostajakunta koostui sekini etupäässä naisista.

Pääluvussa ”Käsin tehty miehen urana ja naisen elantona” (s. 115–186) Kirsi Vainio-Korhonen vertaa tyyppillistä käsityötä tekevää miestä ja naista toisiinsa. Analyysi Turun käsityölaitoksen koostumuksesta ja oloista on erinomainen, näkökulmista rikas ja hyvin kirjoitettu yleiskatsaus. Tutkija tarkastelee populaatiotaan kolmena kohorttina, joihin sisältyy otantoina satojen mestareiden talouksia. Esitys seuraa ihmisen elämäkulkua. Tulevan käsityöläisen lapsuus ja nuoruus, oppipojaksi pääsy, kisällinura sekä nousu mestariksi esitetään monien muuttujien tarinana. Erinomaisen lähdetuntemuksensa avulla Vainio-Korhonen on kyennyt paljastamaan turkulaisten käsityöläisten lukemattomat sukulaiverkostot, jopa vertaamaan niitä muihin vastaaviin verkostoihin valtakunnan puitteissa. Hänen näkemyksensä käsityöläisen avioliitosta, olipa sitten kysymys ensimmäisestä tai toisesta liitosta, on osuva: se oli aina ”enemmän kuin kahden kauppa”. Ammattimiehen elämänrytmi ja -kaari ei muovannut ainoastaan hänen omia

vaihteitaan vaan se antoi hahmon koko hänen perhetaloutensa elämäkukululle.

Kun Vainio-Korhosen esitys vakiintuneesta käsityöläisammatin harjoittajasta, aina miehestä, on näin monipuolinen ja tilastollisesti vakuuttava, jää kuvaus ”harmaan talouden” naisammattilaisesta täysin ymmärrettävästi vain muutaman yksilön elämäkuvauksen varaan. Pienoiselämäkerrat soke-rileipuri Maria Magdalena Eekistä, sukankutoja Anna Lisa Jermenistä, modisti Anna Uhrväderistä ja öyläintekijä Helena Escholinista ja Helena Deutschista ovat erinomaista, monista lähteistä sommiteltua pikkuhistoriaa. Ne osoittavat kiistattomasti, että naisen käsityötuotanto ei ollut elinikäinen ammatti vaan työllistymisstrategia tilanteissa, joissa muu toimeentulo oli epävarmaa.

Kirsi Vainio-Korhosen tutkimus huipentuu muutaman sivun yhteenvetoon ”Käsityö ja sukupuoli”, jossa virallisen ja epävirallisen sektorin käsityön tekijöiden eroja käsitellään kiteytetysti ranskalaisten viivojen rytmittäminä esimerkkiluetteloina. Erinomaisen tutkimuksen loppuluku olisi voinut olla paljon täyteläisempi. Lukija jää ”Käsin tehty” -teoksen jälkeen kiinnostuneena odottamaan eturivin käsityöläistutkimamme seuraavaa suoritusta – merkinneekö se sitten otteen jatkuvaa teoreettista syvennystä, mihin uusin tutkimus tuntuu viittaavan, vai aiheen ajallista tai maantieteellistä lavenusta?

Kari Tarkiainen

Uhrautumisen naishistoriaa

Anne Ollila: Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 711. Helsinki 1998. 248 s.

■ *Anne Ollilan* tutkimuskohteenä on 1800-luvun lopun suomalainen naissivistyneistö, tarkemmin määriteltynä sen palkkatyötä tekevät virkanaiset. Lähdeaineisto ja käsittelytapa ovat kvalitatiivisia ja perustuvat etupäässä muutamien sivistyneistönaisten kirjeisiin, päiväkirjoihin ja muistelmiin.

Teoksen päähenkilöinä on kolme opettajatarta, Lucina Hagman, Emilia Hällström ja Naemi Ingman. Näillä oli samantyyppinen kasvatus, koulutus ja virkaura. Myös perhe-taustoissa oli yhdenmukaisuuksia. Kaikki kuuluivat alunperin ruotsinkielisiin säätyläis- ja virkamiessukuihin, jotka suomalaistuivat 1800-luvun loppua (s. 14).

Ollilan tutkimuskysymyksenä on, minkälaista oli olla nainen 1800-luvun lopun Suomessa (s. 10). Kysymys on siksi laaja ja epämääräinen, että sen avulla on vaikeaa muodostaa tutkimuksellisia jännitteitä ja dramaturgisesti kiinnostavaa tekstiä. Naisten elämän eri puolia olisi voinut valottaa jonkin selkeämmin rajattavan erityiskysymyksen kautta.

Ollila kertoo soveltavansa tutkimuksessaan uudenlaista

mikrohistoriallista näkökulmaa (s. 10–11). En pidä Ollilan tulkintaa mikrohistoriasta – uusia tulkintoja historiallisista ilmiöistä esitetään yksittäistapausten tarkan kuvauksen avulla – tutkimuksellisesti uudenlaisena lähestymistapana. Empiirinen tutkimus koskee aina väistämättä yksittäistapauksia. Kysymys on vain siitä, minkälaisilla menetelmillä eri yksittäistapausten välisiä yhteyksiä muodostetaan, ja miten yhteyksiä käsitteellistetään. Erilaisten yksittäistapausten – joita on rajaton määrä – tarkka kuvaus ei yksinään merkitse uusien tulkintojen esittämistä. Päinvastoin se saa Ollilan sinänsä selkeän ja sujuvan tekstin rön-syilemään itsestäänselvyysien alueelle.

Kirjan keskeinen jäsenyys on sukupuoleen perustuva erottelu säätyläisten ajattelutavoissa sekä naiseuden ja mieheyden tuottaminen puheissa ja toiminnassa (s. 13). Sukupuolierotteluja tehtiin monilla tärkeillä elämänalueilla kuten kasvatuksessa, koulutuksessa, ammatinvalinnassa ja sairastelussa. Esiintuodut asiat ovat mielenkiintoisia, mutta tiukempi näkökulma ja teoretisointi olisivat mahdollistaneet pitemmälle menevän käsitteellistämisen.

Ollilan läpikäymästä materiaalista nousee tuon tuostakin esiin uhrautumisen ajatus. Naisten hyveenä oli velvollisuudentuntainen uhrautuminen muiden hyväksi (s. 26). Uhrautumishalukkuuteen liittyi täydellisyys tavoittelu, mikä ilmeni uskonnollisuutena, ystävyyssuhteiden ehdottomuutena ja tunnollisuutena työelämässä. Naiset olivat puritaani-

sen seksuaalikielteisiä, ja – Lucina Hagmania lukuun ottamatta – heidän itsekritiikkinsä oli voimakasta (esim. s. 63, 230–232).

Ollila kysyy syytä uhrautumishalukkuudelle. Hän toteaa, että säätyläisnaisten ”oli lunastettava oikeus palkkatyöhön korostamalla sitä kutsumuksena ja muiden hyväksi tehtävänä palveluksena”. Naisen todellisena kutsumuksena pidettiin avioliittoa ja perhettä. Siitä luopuminen osoitti uhrautuvaisuutta (s. 62). Uhrimielen korostus palkkatyön ja naimattomuuden oikeuttajana saattoi olla strategisesti viisasta retoriikkaa – Ollila ei tosin esitä empiiristä näyttöä tästä –, mutta se ei selitä uhrautumishalukkuutta. Kyse on laajemmista ja syvemmistä yhteyksistä. Kuten Ollilan tekstistäkin käy ilmi, uhrautumishalukkuudella oli juurensa myös tutkimuskohtaiden lapsuudessa ja nuoruudessa (esim. s. 38–39, 230).

Psykohistoriallisessa lisen-siaatintutkimuksessani Suomi-neito ja suojeleusikä (1997) käsittelemäni Aleksandra Gripenbergin uhrautumishalukkuus oli vahva jo rippikouluiässä – kuten Ollilan päähenkilöistä Hällströmin sisaruksilla (s. 20–21, 161). Rippikoulussa Aleksandrille muodostui erityinen ”sydämen suhde” Jumalaan. Sydämen suhde edellytti pahan ja itsekkään minän uhraamista. Oma minä puhdistui kärsimysten kautta Herran palveluksessa. Samalla kohottaututtiin lähemmäksi Jumalaa. Täydellisyys esikuvana oli Jeesus.

Aleksandrille uhrattava oli hänen oma sisimpänsä. Oma sisintään – minäänsä – Alek-

sandra koki ilmaisevansa erityisesti kaunokirjallisisa teksteissään. Koska minän epätäydellisyys (pahuus) oli jumalallisen ja täydellisen maailmanjärjestyksen vastaista, Aleksandra pelkäsi sen esiintuomista. Kaunokirjalliset pyrkimykset saivat väistyä – aluksi uskonnon ja myöhemmin nais- ja kansallisuusaatteen hyväksi tehtävän työn tieltä.

Uskonto ja aatteellisuus tarjosivat Aleksandralle – ja yleisemminkin kansallismieliselle sivistyneistölle – minäkehikon, joka auttoi omaan mieleen sisältyvien ristiriitojen hallinnassa. Aleksandra pystyi uskonnon ja aatteellisuuden avulla pitämään yllä (illusorista) kosketusta havittelemaansa täydellisyyteen. Minäkehikon suoman turvallisuudentunteen puitteissa elämää voitiin järjestellä mielekkäiksi pyrinnoiksi. Oman minän osittaisella uhraamisella lunastettiin itselle toimintavapautta. Ollila sivuaa asiaa käsitellessään uskontoa Hällströmin sisarusten minuutta rakentavana tekijänä (s. 163). Korostettakoon, että minäkehikossa kyse on historiallisesti muuttuvasta minuudensäätelyjärjestelmästä, ei patologiasta.

Ollila jättää kirjassaan problematisoimatta kansallisuusaatteen suomalaisen sivistyneistön elämää ohjaavana minäkehikona, mikä on selvä puute. Kuten Ollila itse toteaa, aatteellisuus oli ajan sivistyneistölle vakava asia. Sisar ja veli saattoivat lakata tervehtimästä toisiaan kadulla, jos he asettuivat eri kannoille jossakin aatteellisessa kiistakysymyksessä (s. 187).

Kansallisuusaate tarjosi ide-

ologisen pohjan kansakunnan ja valtion rakentamiseksi tehtävälle työlle. Ollilan päähenkilöiden elämänpuitteet olivat pitkälti näiden pyrkimysten määräämiä. He olivat ”virkanaisia”; he kuuluivat maan virkakoneistoon, johon Suomen valtiollinen elämä pitkälti oli samastunut jo autonomian ajan alusta lähtien. Opettajina he edustivat koululaitosta, joka oli tärkeä osatekijä kansakunnan sivistämishjelmassa. ”Suomen kansan valistus olkoon päämäärämme”, totesi Lucina Hagman opettajakokelaana (s. 125–126).

Kansallisuusaate ei ollut pelkkä kattoideologia, jolla erilaisia käytännöllisiä ja poliittisia pyrkimyksiä oikeutettiin. Sillä oli myös huomattava psykologinen merkitys minäkehikona. Aleksandra Gripenbergin kohdalla tämä näkyi muun muassa siinä, että hän kääntyi kansallisuusaatteen kannattajaksi äitinsä kuoleman jälkeen. Kansakunta tuli edustamaan Aleksandralle äitiä. Samanlainen käsitys oli vallalla muunkin kansallismielisen sivistyneistön keskuudessa. ”Niinkuin lapsi äitiänsä kohtaan, niin tunnemme me nyt isänmaatamme kohtaan, joka on meille ravinnon ja hoidon antanut”, totesi Lucina Hagman helmikuun manifestin jälkeen.¹

Aleksandra Gripenbergille aatteellisuus korvasi uskonnon minäkehikona äidin kuoleman jälkeen. Herran palvelijasta tuli aatteen palvelija. Aatteella oli samanlainen psykologinen funktio kuin uskonnolla; sen hyväksi uhrauduttiin kuten sydämen suhteessa Jumalaan. Korkean päämäärän

hyväksi tehtävä työ oli antaumuksellista. Ollila mainitsee, että uskonnollisen tradition maallistuksessa kilvoittelun periaate siirtyi hengellisistä maallisiin toimiin ja tehtäviin (s. 38). Tämä kävi luonteesti senkin vuoksi, että hegeliläis-snellmanilainen kansallisuusaate oli luonteeltaan idealistista. Se edusti kansallismieliselle sivistyneistölle korkeinta todellisuutta, joka oli luonteeltaan henkistä.

Kansallisuusaatteen mukaisesti sivistyneistö idealisoi kansakunnan. Kuten Juha Siltala on todennut, suomalaisen sivistyneistön vaalimaan henkiseen kulttuuri-ihanteeseen ei sisällynyt ”alempia” itsekkäitä tarpeita eikä seksuaalisuutta.² Seksuaalisuus pyrittiin rajamaan pois tietoisuudesta, jolloin siitä tuli tabu (vrt. s. 130–131). Seksuaalisuuden poisrajaaminen uskonnollisesta tai aatteellisesta kulttuuri-ihanteesta ei kuitenkaan pyyhkinyt pois seksuaalisuutta elävästä elämästä. Asia piti käsitellä jollakin tavalla. Sivistyneistönäisillä ratkaisuna oli usein voimakas seksuaalikielteisyys, jota osaltaan vahvisti julkisuudessa toimivien naisten tarve korostaa hyveellisyyttään pahojen puheiden ja juorujen varalta (s. 63, 173).

Suomalaisen naissivistyneistön kohdalla henkisen kulttuuri-ihanteen ylläpito näyttää vahvasti kytkeytyneen äitiin. Ollila toteaa, että äiti oli samastumiskohde ja esikuva tytärilleen (s. 72, 121–122). Äidit välittivät tyttärilleen uskonnollista traditiota ja moraalia (s. 20–21, 65, 122). Aleksandra Gripenberg sai äidiltään konfirmaatiolahjaksi sormuksen,

jota hän ilmoitti pitävänsä ”sormussormessa”. Aleksandra tuli ”Kristuksen morsian” kuten Ollilan päähenkilöistä Naeми Ingmanista ja pitkälti myös Lucina Hagmanista (s. 64, 66).

Kristuksen morsiamena olo tarkoitti henkisen kulttuuri-ihanteen palvelemista ja itsensä uhraamista äidillisen ihanteen hyväksi. Vastakkainolo täydellisen ihanteen (äidin) kanssa johti riittämättömyyden ja syyllisyyden tunteisiin sekä itsekritiikkiin (vrt. s. 109). Tätä vahvisti tapakulttuuri, jonka mukaan tyttärien oli toimittava äitiensä hoitajina ja sijaisina taloudenhoidossa näiden sairastuttua tai kuoltua (s. 25). Kaikkien Ollilan päähenkilöiden sekä Aleksandra Gripenbergin perheissä tyttäret joutuivat hoitamaan vanhenevaa äitiään pitkät ajat (s. 215). Aleksandra piti aatteellista työtään samanlaisena puurtamisena kuin piikkomista äitinsä palveluksessa.

Henkisen kulttuuri-ihanteen ja avioliiton yhteensovittaminen oli vaikeaa. Kolmas osapuoli – aviomies ja ”itsekkäät” seksuaaliset halut – olisi sotkenut henkisen ihanteen ja ”tyttärien” välisen (illusorisen) suhteen, jonka piti – minää koossa pitääkseen – pysyä ristiriidattomana ja harmonisena. ”Oli helpompi rakastaa Kristusta, joka sai symboloida kaikkea hyvää ja täydellistä, kuin eläviä ihmisiä, jotka olivat epätäydellisiä ja vaikeammin rakastettavia”, toteaa myös Ollila (s. 157).

Ihanteen saavuttamisen kannalta avioliittoa suotavampia olivat naisten keskinäiset ystävyys-suhteet (vrt. s. 122, 135, 163–164). Aleksandra Gri-

penberg korosti uskonnon tai aatteen hyväksi muodostettavien (ystävyyss)iteiden merkitystä alusta alkaen. Ajatuksena oli, että ryhmittyminen yhteisen ihanteen ympärille poistaisi ulkoiset häiriötekijät ihanteen hyväksi tehtävästä työstä. Kun Aleksandra sitten havaitsi, että käytännön naisasiat yö ja politikointi olivat täynnä ristiriitoja, hän pettyi katkerasti.

Olen tulkinnekseni pyrkinyt sitomaan yhteen 1800-luvun lopun naisten uhratumismen- taliteettiin liittyneitä teemoja. Ollila pysyttäytyy itse väljässä kysymyksenasettelussa eikä pyri muodostamaan tiiviitä tulkinneksia kokonaisuuksia. Hän pystyy kuitenkin havainnollistamaan – etenkin sukupuolinäkökulmasta – monia aikakauden ja ihmisten arkipäivään liittyviä historiallisia kysymyksiä. Sellaisena Ollilan kirja voi olla antoisa tuon ajan sivistyneistön elämästä kiinnostuneille ja suurelle yleisölle.

Juba Ala

1. Sivistystä kodeille ja Marttayhdistystä koskevaa. Lucina Hagman 27, Kansallisarkisto.

2. *Juba Siltala*, Psyk historian muutosulottuvuus. (Helsinki 1990), s. 100–106, 109–113.

Naisnäkökulma kansantaloustieteessä

Bette Polkinghorn ja Dorothy Lampen Thomson: Adam Smith's Daughters. Eight Prominent Women Economists from the Eighteenth Century to the Present. Edward Elgar Cheltenham UK, Northampton, MA, USA 1998. 130 s.

■ Kun *Dorothy Lampen Thomson* vuonna 1973 julkaisi omakustanteena kuuden naispuolisen taloustieteilijän elämäkerran, ei aika ilmeisesti ollut kypsä, sillä myynti ei vastannut odotuksia. Nyt *Bette Polkinghornin* täydentämälle laitokselle on löytynyt kaupallinen kustantaja. Käsissämme on tervetullut muistutus siitä, että myös naiset ovat olleet mukana luomassa ja kehittämässä kansantaloustiedettä, vaikka heidän tiellään on eri aikoina erilaisia esteitä ollutkin.

Kirjassa esitellään kahdeksan kansantaloustieteestä kirjoittanutta ja sitä tutkinutta naista, joista ensimmäisen kuolemasta on kulunut jo lähes 150 vuotta. Kaksi viimeksi esitelyä elävät yhä. Teoriat ovat muuttuneet, koko ympäröivä maailma on muuttunut. Silti näitä naisia yhdistää moni muukin seikka kuin kiinnostus taloustieteeseen. Kaikkia heitä on mietityttänyt yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääminen ja köyhyyden poistaminen joko kansallisella tai kansain-

välisellä tasolla. He ovat kai-
vanneet dynaamisia talousteo-
rioita, jotka perustuvat todeli-
suuteen, eivät oletuksiin. Kaikki ovat myös osallistuneet
taloustieteen ajatusten levittä-
miseen joko ns. tavallisen kan-
san tai ainakin opiskelijoiden
keskuuteen.

Kolme ensin esiteltyä kir-
joittajaa (Jane Marcet 1769–
1858, Harriet Martineau 1802–
76 ja suffragettina paremmin
tunnettu Millicent Fawcett
1847–1929) jakoivat Adam
Smithin ajatuksen eri yhteis-
kuntaluokkien välisestä har-
moniasta ja tulonjaon hyödyli-
syydestä eri ryhmille. He kan-
nattivat klassista laissez-faire
-politiikkaa ja vastustivat val-
tion puuttumista talouselä-
mään.

Kaikki kolme olivat yle-
män keskiluokan perheistä ja
saaneet aikaansa nähden nais-
selle erittäin hyvän koulutuk-
sen. Martineau joutui myö-
hemmin kirjoittamaan elättäk-
seen itsensä ja leskiäitinsä. Var-
sinkin kaksi ensimmäistä, Mar-
cet ja Martineau, muotoilivat
opetuksensa dialogin tai ker-
tomusten tavoin – ajatusten
perille meno taattiin näin, mut-
ta ehkä tämä muoto myös kat-
sottiin soveliaaksi naisten tyy-
liksi.

1800-luvulla taloustiede oli
vasta alkanut saavuttaa jonkin-
laista asemaa Isossa Britanni-
assa. Oli siis häkellyttävää, että
naiset alkoivat siitä kiinnostua.
Nämä naiset seurustelivat ai-
kansa johtavien yhteiskuntatie-
teilijöiden kanssa, mm. Malt-
husin, Ricardon ja John Stuart
Millin. Päätelmissään he tulivat
usein näitä positiivisempiin
tuloksiin. Polkinhornin ja
Thomsonin tekstissä korostuu

isien, aviomiesten ja (miespuo-
listen) ystävien rooli. Viime
vuosisadan Englannissa nainen
ilmeisesti tarvitsi miehen tuen
saadakseen positiivista julki-
suutta. Monet muut yrittäjät on
todennäköisesti vaiettu kuoli-
aaksi.

Jane Marcet julkaisi ensim-
mäisen kansantaloustiedettä
käsittelevän kirjansa 1819 po-
pularisoiden Adam Smithin
teorioita. Hän kirjoitti kaiken
kaikkiaan 30 eri tieteenaloja
käsittelevää teosta. Harriet
Martineau löysi aluksi innos-
tuksensa lähteen tarpeesta le-
vittää tietoa kouluttamattomi-
en naisten keskuuteen, mutta
myöhemmin hän kiinnostui
kansanopetuksesta laajemmin.
Myös ammattiyhdistysliike
sai hänen tukensa. Hänen kir-
joituksiaan on käännetty useil-
le kielille, samoin kuin Millicent
Fawcettin, joka julkaisi
vuonna 1870 yhden kansanta-
loustieteen oppikirjojen klassi-
koista: *Political Economy for
Beginners*. Se käännettiin nel-
jälle kielelle ja oli käytössä yli
70 vuotta mm. Harrowin ja
Oxfordin yliopistoissa. Sekä
Marcet että Fawcett olivat nai-
misissa ja perheenäitejä, mut-
ta ajan tavan mukaan heillä
tietenkin oli joukko palvelijoita
apunaan.

Marcet, Martineau ja Faw-
cett eivät niinkään tuottaneet
uusia ajatuksia kuin esittivät
muiden ajatustyön tuloksia
kansantajuisessa muodossa,
tosin osoittaen syvää ymmär-
rystä ja tehden omia johtopää-
töksiä. Kaksi seuraavaa sekä
kehittivät ajatuksiaan että toi-
mivat aktiivisesti omien aattei-
densa puolesta. He eivät enää
kannattaneet klassisia teorioi-
ta eivätkä nähneet luokkaris-

tiriidoissa mitään harmoniaa.

Rosa Luxemburg (1870–
1919) oli kotoisin Puolasta,
mutta joutui jo opiskeluaika-
naan pakenemaan Sveitsiin
poliittisen toimintansa seuraus-
ten pelossa. Hän on kuvatuista
ekonomisteista ensimmäi-
nen akateemiset opinnot päät-
tänyt: väitöskirjassaan hän kä-
sitteli Puolan teollistumista.
Myöhemmin hän täydensi ja
kehitteli Marxin teorioita eikä
koskaan hyväksynyt reformis-
tista linjaa. Luxemburg ajoi val-
lankumousta Saksassa, kunnes
eräs puolisoitilaallinen ryhmä
murhasi hänet 1919.

Beatrice Webb (1858–1943)
vastusti uransa alkuaikoina
sekä konservatiivista taloustie-
dettä että sosialismia, jonka
tosin myöhemmin julisti löytä-
neensä (noin 1890). Webb
näki kansantaloustieteen yhe-
teiskuntatieteenä, inhimillisen
käyttäytymisen ja sosiaalisten
instituutioiden tutkimisena.
Hän oli mukana osuuskunta-
liikkeessä ja sosiaalihuollon
kehittämisessä. Yhdessä puo-
lionsa Sidney Webbin kanssa
hän julkaisi monumentaalisia
teoksia mm. ammattiyhdistys-
liikkeestä ja perusti London
School of Economics'in.

Kirjan artikkelit eivät ole
rakenteeltaan identtisiä. Ensim-
mäisissä elämäkerrallinen ai-
nes on yhtä suurella sijalla
kuin tieteellinen. Teksti on
yleensä sujuvaa, mutta kuva-
us Martineaua jää jotenkin
ohueksi ja kertomus Beatrice
ja Sydney Webbin suhteen ke-
hittymisestä on jopa tylsistyt-
tävän yksityiskohtainen; Web-
biä koskeva luku on rakenteel-
taan epäselvä.

Viimeisissä artikkeleissa
henkilökohtaisen elämän ku-

vaus jää vähäiseksi. Joan Robinson (1903–83), Irma Adelman (s. 1930) ja Barbara Bergmann (s. 1927) loivat kaikki akateemisen uran ja nimenomaan urakehityksen ja teorianmuodostuksen kuvaukseen tässä teoksessa on heidän osaltaan keskitytty.

Sosialistisiin aatteisiin suuntautunut, Robinson kiinnostui köyhyydestä jo opiskellessaan Cambridgessa. Hän kehitti Marshallin ja Keynesin teorioita, mutta keskittyi yhä enemmän tulonjakoon ja metodologiaan. Professorina Robinson peräsi moraalia taloustieteen vaatimalla kasvavien resurssien järkevää käyttöä köyhyyden poistamiseksi; kasvun tuli olla kansallisen talouspolitiikan seuraus, ei tavoite.

Myös Irma Adelman on kiinnostunut metodologiasta ja kolmannen maailman köyhyyden poistamisesta. Hän on työskennellyt yhdessä taloushistorian tutkija Cynthia Morrisin kanssa ja luonut tulonjako suunnittelun mallin, jota on kokeiltu mm. Etelä-Koreassa hyvin tuloksin.

Barbara Bergmann on kohdistanut mielenkiintonsa työmarkkinoihin ja niiden seksistisiin ja rasistisiin piirteisiin. Hän on kirjoittanut uraa uurtavan teoksen *The Economic Emergence of Women* (New York 1986), päätyen 12-kohtaiseen tasa-arvo-ohjelmaan. Erityistä huomiota hän kiinnittää yksinhuoltajaperheisiin. Hän on Harvardin yliopiston emeritusprofessori ja julkaissut ahkerasti vielä 1990-luvulla mm. lapsiperheiden oloja koskevan tutkimuksen *Can We Afford To Save Our Children? French and American Policies Towards*

Families with Children (Russell Sage Foundation 1996). Työmarkkinoiden ja lapsiperheiden lisäksi Bergmannin innostus on suuntautunut taloudellisten järjestelmien tietokonesimulaatioihin ja taloustieteen metodologiaan.

Bette Polkinghorn ja Dorothy Lampen Thomson ovat myös itse taloustieteen tutkijoita, Polkinghorn Kalifornian valtion yliopiston taloustieteen professori ja Thomson New Yorkin kaupungin yliopiston emeritusprofessori. He ovat onnistuneet siinä, missä esiteltäviä kansantaloustieteen edustajia kiittelevät: popularisoinnissa.

Kirjassaan he luovat yleiskatsauksen taloustieteen viimeisen parin sadan vuoden aikana tapahtuneen kehityksen pääpiirteisiin helposti ymmärrettävällä tavalla. Myös esitelyjen kahdeksan kirjoittajan ja tutkijan omien ajatusten kehitys on kuvattu mielenkiintoisesti. Lukuisat suorat lainaukset elävöittävät tekstiä ja antavat kuvan kunkin kirjoittajan tyylistä. Hyvänä loppuna on erinomainen hakemisto.

Tämä teos jaksaa kiinnostaa myös taloustieteeseen ja sen historiaan perehtymätöntä lukijaa. Samalla se luo kiinteän linjan teorianmuodostukseen nimenomaan näitä tutkijoita kiinnostavilla aloilla: tulonjako ja tasa-arvo. Kuivan teoreettisen tarkastelun sijaan annetaan inhimillinen näkökulma. Suosittelemme tätä kirjaa tenttikirjaksi opintojaan aloittaville kansantaloustieteen ja taloushistorian opiskelijoille.

Tarja Räisänen

Ukko Noonan pojantytär Irlannin kuningattarena

Ossi Päärnilä: *Race, Religion and History in One – Ireland and Partition Arguments, 1833–1932. Studia Historica Jyväskyläänsä N:o 56. Jyväskylä 1998. 210 s.*

■ Olennainen osa Euroopassa 1800-luvulla vallinnutta kansallisromanttista historiankäsitystä olivat legendat, joilla koettiin perustella omaa kansallista erikois- ja ominaislaatua, kansallisen olemassaolon oikeutusta sekä oikeutta omaan valtioon. Yhteistä näille legendoille oli oman kansan rodullisen alkuperän ja historian selittäminen mahdollisimman hienoksi ja uljaaksi. Tyypillisiä olivat kertomukset, joissa oma kansa polveutui raamatunhistoriasta tai vähintään antiikin jumalista. Hyvän maaperän tällaisille legendoille tarjosi esimerkiksi Irlanti, jonka asemasta läntisen ison veljen, Yhdistyneen Kuningaskunnan, varjossa on kiistelty 1830-luvulta lähtien.

Irlannin nationalistista historiankäsitystä pönkittäneen legendan mukaan Ukko Noonan pojantytären arkki karahti Irlannin rantaan 1656 vuotta maailman luomisen jälkeen. Arkin matkustajina oli 50 naista ja kolme miestä, joita ei ollut hyväksytty Noonan "varsinaiseen" arkkiin. Ukon neuvokkaan pojantytären johdolla

nämä rannalle heitetty olivat rakentaneet oman arkin ja purjehtineet pohjoiseen ohi Iberian niemimaan. Irlantiin he perustivat oman kuningaskunnan. Toisen tarinan mukaan irlantilaiset polveutuivat Milesiuksesta, jonka muinainen kuningaskunta sijaitsi nykyisen Unkarin seutuvilla. Sieltä he olivat vaeltaneet Espanjan kautta (sic!) Irlantiin ja valloittaneet maan puoli-ihmisiltä, joita kutsuttiin danaaneiksi. Kummankin legendan mukaan irlantilaisilla oli ollut oma valtio jo kauan ennen englantilaisten saapumista.

Ossi Päärnilä selvittelee tuoreessa väitöskirjassaan Irlannin kysymyksestä vuosina 1833–1932 käytyä historiakeskustelua. Tutkimus liittyy irlantilaisen nationalismin ja unionismin välisiin kiistoihin, jotka jatkuvat yhä. Päärnilän rajaus on kuitenkin viisaasti tiukan historiallinen. Ulkopuolisenä Päärnilä on onnistunut tavoittamaan paljon sellaista, mitä englantilaiset ja irlantilaiset tutkijat eivät välttämättä havaitse. Tästä Päärnilälle antoi erityistunnustuksen väitöskirjan irlantilainen esitarkastaja ja professori J. J. Lee. Senkin vuoksi on ilahduttavaa, että tutkimus ilmestyy englanniksi.

Päärnilä asettaa tutkimustehtävänsä selkeästi. Hän ei tavoittele uutta tulkintaa irlantilaisesta nationalismista ja unionismista. Hänen teoksensa ei ole ensisijaisesti myöskään historiografinen tutkimus vaan analyysi rotuun, uskoon ja historiaan vetoavista argumenteista, joita esitettiin joko Irlannin yhtenäisyyden tai jakamisen puolesta. Tutkimusperiodi on melko tarkkaan sata

vuotta. Lähtökohtana on Thomas Babington Macaulyn vuonna 1833 pitämä kuuluisa puhe, jossa hän toi esiin mahdollisuuden kahdesta Irlannista. Pääteipiteenä ovat vuonna 1932 pidetyt Irlannin tasavallan vaalit, joissa oppositiossa ollut jyrkkä nationalistinen Finna Fail -puolue sai voiton maltillisista Irlannin vapaavaltioaatteen kannattajista. Tutkimus olisi aivan hyvin voitu rajata vuosien 1885–1920. Lähtökohtana olisi tällöin Irlannin itsehallintoa, Home Rulea koskeva kiista ja pääteipiteenä Irlannin vapaavaltion perustaminen.

Tutkimus perustuu laajaan alkuperäislähteenomaiseen tekstiaineistoon ja tutkimuskirjallisuuteen. Tutkimuksensa johdannossa Päärnilä esittelee aiheeseensa liittyvää uusinta historiografista tutkimusta. Tekijän lukeneisuus on huomattava. Olisin silti vielä kaivannut yleiskatsausta siitä, miten akateeminen historiantutkimus on 1930-luvun jälkeen näitä asioita käsitellyt.

Päärnilä toteaa (s. 17), että historia tieteenä syntyi vasta nationalismin nousun jälkeen, kun politiikassa oli omaksuttu voimakas nationalistinen retoriikka. Tämä on oikeastaan yksi tutkimuksen metodisia ydinkohtia. Ehkäpä tekijän olisi tässäkin ollut syytä pysähtyä hetkeksi. Historiankirjoitus sai siis kummikseen nationalismin, eikä kummi ole unohtanut kummilastaan – ei Irlannissa eikä muuallakaan. Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa erityisesti postkommunistiset maat elävät tällä hetkellä voimakasta historian uudelleen-tulkintojen vaihetta. Historiaan

vetoavat kaikki, niin uhrit kuin tekijätkin – uhrit saadakseen hyvitystä kärsimyksilleen ja tekijät puolustellakseen tekojaan. Historia on kautta maailman sivu ollut se tiede, jolle on annettu tehtäväksi perustella, että korppi onkin oikeastaan valkoinen lintu. Olen kirjassani ”Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990” (1994) osoittanut, kuinka DDR-vainaa aikoinaan vaihtoi virallista historiaansa kuin paitaa, aina sen mukaan, mikä kulloinkin parhaiten sopi itäblokin (= Neuvostoliiton) poliittisiin tavoitteisiin.

Päärnilän tutkimus on selvästi sukua mainitsemilleni töille, joita kutsun historiopoliittisiksi. Niissä on kyse historian julkisen käytön analyysistä, sen tutkimisesta, kuinka historialla argumentoidaan poliittisessa keskustelussa. Myös Päärnilän työssä on herkkulisia esimerkkejä, legendoja, sepitettyä historiaa, joilla on ajettu tiettyjä poliittisia päämääriä. Tällainen on edellä kerrottu legenda irlantilaisten polveutumisesta itsensä Ukko Nooan pojantytärestä.

Johdantoluvussa Päärnilä esittelee lyhyesti käyttämäänsä teoreettista käsitteistöä. Erityisesti hän pohtii nationalismin ja historian suhdetta. Valitettavasti pohdinta jää aika yleisluontoiseksi. Päärnilä ei esittele metodiaan (sitä, miten hän tutkii) riittävän tarkasti. Hän ottaa ikään kuin annettuna sen, että historiaa käytettiin ja historiasta haettiin argumentteja, joilla pyrittiin – ja myös onnistuttiin – vetoamaan jommankumman poliittisen tavoitteen hyväksi. Vaikutusmekanismiin olisi pitänyt paneu-

tua tarkemmin. Tekijä ei missään vaiheessa tule kysyneeksi, mikä oli lukeva yleisö tutkittavana aikana ja millainen oli kansansivistyksen ja lukutaidon taso. Ehkä näistä olisi ainakin jollakin tarkkuudella saanut yleiskuvan. Lisäksi olisi kannattanut tuoda esiin, mitä muita kanavia myöten Irlannin yhtenäisyyttä vs. jakoa perustelevat argumentit saattoivat levitä. Mieleen tulevat silloin lehdistö, kaunokirjallisuus, kuvataiteet, jne. Päärnilä tyytyy (s. 12) lakonisesti toteamaan, että on käytännössä mahdotonta selvittää, kuinka laajalti sivistyneistö – tiedemiehet, opettajat, toimittajat, taiteilijat, kirjailijat, lakimiehet, poliitikot ja opiskelijat – lukivat historiallista kirjallisuutta ja miten se heidän ajatteluunsa vaikutti. Ns. suuresta yleisöstä tai yleisestä mielipiteestä ei kaiketi 1800-luvun Irlannin osalta voida puhua.

Tekijän olisi kannattanut pohtia historian julkisen käytön problematiikkaa myös yleisemmin, ei vain oman, tarkasti rajatun aiheensa puitteissa. Historiaahan on käytetty kautta maailman sivu erilaisten intressien ajamiseen. Erityisesti Saksassa on viime aikoina tehty runsaasti tutkimusta, jossa käsitellään historian julkista käyttöä. Viitataan erityisesti kolmannen valtakunnan juutalaisvainojen tulkinnaasta käytyyn Historikerstreitiin ja parhailaan jatkuvaan DDR-menneisyyden selvittämiseen. Tätä keskustelua Päärnilä ei näy tuntevan, ainakaan hän ei siihen viittaa. Tutkimukseen olisi saanut metodista syvyyttä, jos siinä olisi esitelty aihepiiriä koskevaa keskustelua, vas-

taavantyyppisiä muita tapauksia sekä ennen kaikkea käsitteistöä, jota saksalaiset tutkijat ovat kehittäneet tämän tyyppisen problematiikan analyysia varten.

Selvitellessään Irlantia koskevia kiistoja Päärnilä ei löydä vain kahta vaan neljä pääryhmää. Unionisteja eli Irlannin yhteyttä Isoon-Britanniaan edustivat brittiläiset, pohjoisirlantilaiset ja anglo-irlantilaiset (ns. eteläirlantilaiset) unionistit. Neljäs ryhmä olivat irlantilaiset nationalistit, joiden tavoitteena oli itsenäinen, jatkamaton Irlannin valtio.

Brittiläistä unionismin merkittävin edustaja oli edellä mainittu Thomas Macaulay. Muita tähän ryhmään lukeutuneita olivat liberalismiin klassikoihin kuuluva filosofi John Stuart Mill sekä historioitsijat Anthony Froude, Edward Freeman ja Augustin Birrell. Kolme viimeksi mainittua tarkastelivat kirjoituksissaan rinnakaistapauksena myös Suomen autonomista asemaa Venäjän keisarikunnassa. He puolustivat suomalaisten oikeuksia, koska nämä olivat sivistyneempiä kuin venäläiset, kun taas irlantilaisten sivistystaso englantilaisiin verrattuna oli alhaisempi ja autonomiavaatimukset vähemmän perusteltuja. Ulsterilaista unionismia, joka vetosi erityisen kiivaasti rotuteorioihin, edustivat mm. John Harrison ja James Woodburn.

Anglo-irlantilaisista historioitsijoista merkittävin oli Dublinin Trinity Collegessa opettanut historioitsija William Lecky. Tämän suuntauksen antiteesiä, irlantilaista nationalismia, edustivat Eoin MacNeill

ja hänen kirjoitustensa popularisoija Alice Stopford Green.

Teoksen otsikon mukaan tutkimuksen kolme avainkäsitettä ovat rotu, uskonto ja historia, eivät sen sijaan kieli ja nationalismi. Kielipolitiikan merkitys jäi nationalistien ja unionistien kiistoissa vähäiseksi. Kielen jättäminen analyysissa sivummalle on perusteltua. Irlantilaiset puhuivat äidinkielenään englantia. Gaelin kieltä koetettiin kyllä jossain määrin elvyttää, mutta laajaa liikettä sen pohjalta ei saatu syntymään. Yhtä vaikea oli perustella jakoa rodullisilla syillä, vaikka eroa koetettiin puolin ja toisin korostaa. Irlantilaiset vetosivat kelttiläisiin juuriinsa, englantilaiset ylemmydentuntoisesti germaaniseen alkupeiräänsä. Rotuteorian ongelmana oli se, ettei sille kyetty löytämään kyllin vakuuttavia teollisia todisteita.

Erityisen mielenkiintoista on se, ettei myöskään uskonnosta ole Irlannin jaon selittäjäksi. Päärnilä osoittaa, ettei sen enempää teologisilla argumenteilla kuin uskonnollisudellakaan ollut jaon kannalta suurta merkitystä. Sellaiseksi jäi korkeintaan muodollinen kuuluminen jompaankumpaan kirkkokuntaan. Sen vuoksi Irlannin konfliktista puhuttaessa yhä korostetaan, että kyseessä on katolilaisten irlantilaisten ja protestanttisten englantilaisten välinen uskonsota.

Tutkimuksen päätulos on – hieman yksinkertaistaen – siis se, etteivät sen enempää kansallisuus, kieli, rotu kuin uskontokaan olleet ratkaisevia tekijöitä Irlannin jaossa. Se perustui yksinomaan reaaliopliittisiin tekijöihin: Britannian

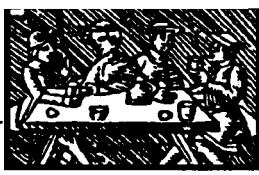
hallituksen oli yksinkertaisesti pakko saada Irlannin tilanne jollakin keinolla rauhoitetuksi.

Päärnilä hallitsee vaikean ja monipolvisen problematiikkansa hyvin ja ylittää työssään uusiin, itsenäisiin ja tutkimus-

aiheen kannalta merkittäviin tuloksiin. Eri kirjoittajien, erityisesti Leckyn, MacNeillin ja Alice Greenin tekstien analyysi on ehdottomasti tutkimuksen parasta antia. Erityisen tunnustuksen Ossi Päärnilä ansait-

see siitä, että hän on uskaltanut tarttua aiheeseen, jota Suomessa ei aikaisemmin ole tutkittu.

Seppo Hentilä

TIEDEMAAILMA

Nimityksiä

Tasavallan presidentti on nimittänyt dos. *Jukka Korpelan* Joensuun yliopiston yleisen historian professoriksi 1.8.1998 alkaen.

Turun yliopiston kansleri on nimittänyt fil. tri *Markku Kuisman* Turun yliopiston Suomen historian professorin virkaan 1.1.1999 alkaen.

Tampereen yliopiston kansleri on nimittänyt dos. *Auvo Kostiaisen* Tampereen yliopiston yleisen historian professorin virkaan 1.1.1999 alkaen.

Väitöksiä

Fil. lis. *Virpi Harju* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 10.1.1998 (Thermiksen tempeli. Vanhan Vaasan hovioikeudentalo, Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti). Vastaväittäjä oli prof. Kaisa Broner-Bauer.

Fil. lis. *Ari-Pekka Palola* on väitellyt Oulun yliopistossa 24.1.1998 (Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika – Turun piispat 1412–1460). Vastaväittäjä oli prof. Simo Heininen.

Kand. *Aleksandr Saksa* on väitellyt Joensuun yliopistossa

27.2.1998 (Rautakautinen Karjala. Muinai-Karjalan asutuksen synty ja varhaiskehitys). Vastaväittäjä oli prof. Evald Tönnisson ja prof. Heikki Kirkinen.

Valt. lis. *Mikko Salmela* on väitellyt Helsingin yliopistossa 6.3.1998 (Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata). Vastaväittäjinä olivat prof. Ilkka Niiniluoto ja dos. Arto Siitonen.

Fil. lis. *Jari Pakkanen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 28.3.1998 (Buildings, Columns, and Blocks. Five Studies on Ancient Greek Architecture). Vastaväittäjä oli prof. Manolis Korres.

Fil. maist. *L. J. Niinistö* on väitellyt Helsingin yliopistossa 4.4.1998 (Paavo Susitaival 1896–1993. Aktivismi elämänsänteenä). Vastaväittäjä oli dos. Martti Turtola.

Fil. lis. *Reijo Perälä* on väitellyt Oulun yliopistossa 4.4.1998 (Lapuan liike ja sanan mahti). Vastaväittäjä oli apul.prof. Juhani Mylly.

Valt. lis. *Peter Mustonen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 15.4.1998 (Sobstvennaja jego imperatorskogo velitsestva kantseljarija v mehanizme vlastvovanija instituta samodertzsa. 1812–). Vastaväittäjinä olivat dos. Timo Vihavainen ja dos. Pertti Luntinen.

Fil. lis. *Monika Janfelt* on väitellyt Åbo Akademiassa 25.4.1998 (Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924). Vastaväittäjä oli prof. Bengt Sandin.

Fil. tri. *Raimo Pullat* on väitellyt Oulun yliopistossa 2.5.1998 (Die Stadtbevölkerung Estlands im 18. Jahrhundert). Vastaväittäjä oli fil. tri Oiva Turpeinen.

Teol. lis. *Kati Kemppainen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 17.5.1998 (Suomalaisen lähettyksen suhteet anglikaneihin ja katolilaisiin Lounais-Afrikassa 1919–1937). Vastaväittäjänä oli dos. Eila Helander.

Fil. lis. *Mikael Korhonen* on väitellyt Åbo Akademiassa 20.5.1998 (Finlands ryska fordringar). Vastaväittäjä oli apul.prof. Ilkka Nummela.

Fil. lis. *Jussi Pikkusaari* on väitellyt Oulun yliopistossa 24.5.1998 (Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa). Vastaväittäjä oli prof. Jorma Kalela.

Fil. lis. *Anna-Maria Vilku* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 30.5.1998 (Linnahallinto kruunun taloudenhoitomenetelmänä – esimerkkinä

taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä). Vastaväittäjä oli prof. Mauno Jorjipii.

Fil. maist. *Outi Karemaa* on väitellyt Helsingin yliopistossa 5.6.1998 (Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–23). Vastaväittäjä oli prof. Kari Immonen.

Valt. lis. *Visa Heinonen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 8.6.1998 (Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa). Vastaväittäjinä olivat prof. Kaj Ilmonen ja prof. Matti Peltonen.

Fil. lis. *Kirsti Paavola* on väitellyt Oulun yliopistossa 5.9.1998 (Kepeät mullat. Kirjallisiin ja esineellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-Pohjanmaan rannikon kirkko- ja hautausmaista). Vastaväittäjä oli dos. Juhani Kostet.

Fil. lis. *Joakim Hansson* on väitellyt Helsingin yliopistossa 9.9.1998 (Svenska arkitekters verksamhet i Finland 1870–1920 – en del av utbildningsutbytet inom det tekniska området mellan Sverige). Vastaväittäjä oli prof. Åsa Ringbom.

Fil. lis. *Ossi Päärnilä* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 12.9.1998 (Race, Religion and History in the One-Ireland and Partition Arguments, 1833–1932). Vastaväittäjä oli prof. Seppo Hentilä.

Fil. lis. *Marianne Koskimies-Envall* on väitellyt Helsingin yliopistossa 2.10.1998 (Vaurastuva kansakunta kuvina 1869–1899. Arvid Liljelund, hänen laatukuvansa, niiden todellisuusperusteet ja vastaanotto). Vastaväittäjä oli dos. Riitta Kontti-

nen.

Fil. lis. *Ilkka Huovio* on väitellyt Tampereen yliopistossa 7.10.1998 (Invitation of the Future. Treatise on the Roots of the School of Arts and Crafts and its Development into a University Level School 1871–1973). Vastaväittäjä oli dos. Pekka Korvenmaa.

Fil. kand. *Risto Marjomaa* on väitellyt Helsingin yliopistossa 16.10.1998 (War on the Savannah: the military collapse of the Sokoto Caliphate under the invasion of the British Empire 1897–). Vastaväittäjä oli prof. Anthony Kirk-Greene.

Fil. lis. *Tarja Kyden* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 17.10.1998 (Suomen intendenttikonttorin kirkkoarkkitehtuuri vuosina 1810–1824. Kustavilainen perinne ja suuriruhtinaskunnan uusi rakennushallinto). Vastaväittäjä oli dos. Ville Lukkarinen.

Fil. maist. *Nils Erik Forsgård* on väitellyt Helsingin yliopistossa 14.11.1998 (I det femte inseglets tecken. En studie i den äldre Zacharias Topelius livs- och historiefilosofi). Vastaväittäjänä oli prof. Bo Lindberg.

Fil. lis. *Marja Kokko* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 21.11.1998 (Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaiskulttuuri Jyväskylässä 1800-luvun lopusta 1900-luvun alkupuolelle). Vastaväittäjä oli dos. Aura Korppi-Tommola.

Fil. lis. *Marko Lehti* on väitellyt Turun yliopistossa 21.11.1998 (A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the First World War).

Vastaväittäjä oli prof. Aivars Strangan.

Fil. lis. *Sari Oikarinen* on väitellyt Tampereen yliopistossa 2.12.1998 (A dream of liberty. The ideas and activities of Constance Markievics, 1908–1927). Vastaväittäjä oli Ph. D. Margaret MacCurtain.

Fil. maist. *Hannele Savelainen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 5.12.1998 (Nelimarkan maisema. 1920-luku Eero Nelimarkan maisemataiteesta – aikansa maisemasta ajattomaan maisemaan). Vastaväittäjä oli dos. Riitta Konttinen.

Fil. lis. *Sulevi Riukulehto* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 12.12.1998 (The Concepts of Luxury and Waste in American Radicalism, 1880–1929). Vastaväittäjä oli prof. Auvo Kostiaainen.

Fil. kand. *Heikki Rytkölä* on väitellyt Joensuun yliopistossa 12.12.1998 (Kainuun ja Karjalan parantaja. Elias Lönnrotin Kajaanin aika). Vastaväittäjä oli dos. Reijo Heikkinen.

Fil. lis. *Raimo Vänskä* on väitellyt Joensuun yliopistossa 18.12.1998 (Kansan käsissä ja kätköissä. Rahankätkentä Pohjois-Karjalassa keskiajalta vanhan Suomen palauttamiseen). Vastaväittäjinä olivat prof. Kyösti Julku ja prof. Veijo Saloheimo.

Fil. lis. *Kari Kallioniemi* on väitellyt Turun yliopistossa 19.12.1998 ('Put the Needle on the Record and Think of England': Notions of Englishness in the Post-War Debate on British Pop Music). Vastaväittäjinä olivat prof. Justin O'Connor ja prof. Bruce Johnson.

Fil. lis. *Tapani Hietaniemi* on väitellyt Helsingin yliopistossa 15.1.1999 (Max Weber ja

Euroopan erityistie – vertailevia sivilisaatiohistoriallisia tutkielmia). Vastaväittäjä oli prof. Juha Siltala.

Valtiot. lis. *Tuomo Melasuo* on väitellyt Turun yliopistossa 30.1.1999 (Algerian poliittinen kehitys 1800-luvulta vapaussotaan 1954). Vastaväittäjinä olivat dos. Pertti Luntinen ja laitoksen johtaja Mohammad Saboutour.

Fil.lis. *Petteri Pietikäinen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 20.2.1999 (C.G. Jung and the Psychology of Symbolic Forms). Vastaväittäjä oli prof. Richard Noll.

Fil. maist. *Maiju Lehmijoki-Gardner* on väitellyt Turun yliopistossa 6.3.1999 (Wordly Saints. Social Interaction of Dominican Penitent Women in Italy, 1200–1500). Vastaväittäjinä olivat prof. Gabriella Zarri ja dos. Päivi Setälä.

Fil. lis. *Paavo Kärenlampi* on väitellyt Helsingin yliopistossa 20.3.1999 (Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa). Vastaväittäjä oli prof. Martti Kuikka.

Fil. lis. *Kustaa Multamäki* on väitellyt Helsingin yliopistossa 20.3.1999 (Towards Great Britain. Commerce & Conquest in the Thought of Algeron Sidney and Charles Devanant). Vastaväittäjä oli Dr Jonathan Scott.

Fil.lis. *Pasi Ihalainen* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 27.3.1999 (The Discourse on Political Pluralism in Early Eighteenth-Century England. A Conceptual Study with Special Reference to Terminology of Religious Origin). Vastaväittäjä oli Dr. G. M. Ditchfield.

Fil. lis. *Timo Joutsivuo* on väitellyt Helsingin yliopistossa

27.3.1999 (Scholastic Tradition and Humanist Innovation. The Concept of Neutrum in Renaissance Medicine). Vastaväittäjä oli prof. Robert Jütte.

Fil. lis. *Anu Korhonen* on väitellyt Turun yliopistossa 10.4.1999 (Fellows of Infinite Jest. The Fool in Renaissance England). Vastaväittäjä oli prof. Bernard Capp.

Valt.lis. *Veli-Pekka Leppänen* on väitellyt Helsingin yliopistossa 10.4.1999 (Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970). Vastaväittäjä oli dos. Kimmo Rentola.

Valt. lis. *Jarl Sedergren* on väitellyt Helsingin yliopistossa 17.4.1999 (Filmi poikki ... Poliittinen elokuvasensuuri Suomessa 1939–47). Vastaväittäjä oli prof. Kari Immonen.

Fil.lis. *Kirsi Sirén* on väitellyt Helsingin yliopistossa 24.4.1999 (Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla). Vastaväittäjä oli dos. Kimmo Katajala.

Fil.lis. *Marja-Liisa Rönkkö* on väitellyt Helsingin yliopistossa 28.4.1999 (Louvren ja Louisianan perilliset. Suomalainen taidemuseo). Vastaväittäjä oli dos. Annika Waenerberg.

Fil. lis. *Marjo Kaartinen* on väitellyt Turun yliopistossa 8.5.1999 (Spiritual Eunuchs. Religious People in English Culture of the Early Sixteenth Century). Vastaväittäjä oli prof. Natalie Zemon Davis.

Fil. lis. *Tuija Hautala-Hirvioja* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 15.5.1999 (Lappikuvan muotoutuminen Suomen taiteessa ennen toista maailmansotaa). Vastaväittäjä oli dos. Riitta Konttinen.

Fil. lis. *Juha-Antti Lamberg* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 21.5.1999 (Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Tutkimus Suomen kauppasopimuspolitiikasta 1920–1930-luvuilla). Vastaväittäjä oli dos. Antti Kuusterä.

Fil. kand. *Leena-Maija Rossi* on väitellyt Helsingin yliopistossa 21.5.1999 (Taide vallassa. Poliittikkakäsityksen muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa). Vastaväittäjä oli dos. Riikka Stewen.

Tkl *Nils Lindberg* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 22.5.1999 (Paper Comes to the North. Sources and Trade Routes of Paper in the Baltic Sea Region 1350–1700). Vastaväittäjä oli tri Peter F. Tshudia.

Oik. lis. *Jukka Lindstedt* on väitellyt Helsingin yliopistossa 28.5.1999 (Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana). Vastaväittäjä oli prof. Jukka Kekkonen.

Fil. lis. *Jari Ojala* on väitellyt Jyväskylän yliopistossa 28.5.1999 (Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungissa. Suomalaisen purjemerenkulun tuottavuus 1700–1800-luvulla). Vastaväittäjä oli prof. Yrjö Kaukiainen.

M.A. *Michael Casey* on väitellyt Helsingin yliopistossa 29.5.1999 (The Post-Avant-Garde). Vastaväittäjä oli prof. Teddy Brunius.

Fil. lis. *Pekka Kakkuri* on väitellyt Helsingin yliopistossa 9.6.1999 (Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon aatteet ja yhteiskunnallinen toiminta). Vastaväittäjä oli dos. Juhani Mylly.

Fil. lis. *Arto Nevala* on väi-

tellyt Joensuun yliopistossa 15.6.1999 (Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa). Vastaväittäjä oli prof. Osmo Kivinen.

Fil. lis. *Ismo Nurmi* on väitellyt Joensuun yliopistossa 17.6.1999 (Slovakia – A Playground for Nationalism and National Identity. Manifestations of the National Identity of the Slovaks 1918–1929). Vastaväittäjä oli dos. Jan Rychlik.

Tämän numeron kirjoittajat

■ Juha Ala, fil.lis., Helsingin yliopisto
 Seppo Hentilä, prof., Helsingin yliopisto
 Ilkka Herlin, fil. tri, Helsinki
 Anne Hosio-Paloposki, kasvat. maist., Järvenpää
 Miroslav Hroch, prof., Prahan yliopisto
 Katja Huumo, M.A., Helsinki
 Osmo Jussila, prof., Helsingin yliopisto
 Petri Kallio, fil. maist., Universiteit Leiden

Aira Kemiläinen, prof. emer., Vantaa
 Juhani Kostet, dos., Turun yliopisto
 Antti Laine, dos., Joensuun yliopisto
 Katriina Lehto, fil. lis., Berliini
 Karl-Erik Michelsen, dos., Helsingin yliopisto
 Sari Oikarinen, fil. tri, Tampereen yliopisto
 Veli-Matti Rautio, fil. tri, Tampere
 Marja Räisänen, valtiot. maist., Helsingin yliopisto
 Kari Tarkiainen, valtionarkistonhoitaja, fil. tri, Helsinki
 Hannes Toivanen, fil. maist., Helsinki
 Saara Tuomaala, fil. lis., Helsingin yliopisto

Lukijan palvelulipuke

Tällä lipukkeella voi hoitaa Historiallisen Aikakauskirjan tilausasioita. Merkitse rasti ao. kohtaan ja täytä osoitetiedot.

- Tilaan Historiallisen Aikakauskirjan liittymällä Historian Ystävien Liittoon
 Tilausosoitteeni on muuttunut, alla uusi osoite

Nimi
 Lähiosoite
 Postitoimipaikka
 Muita tietoja lehdelle

Lipuke lähetetään kirjekuoressa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen
Heureka
PL 166
01301 Vantaa

Lähetäjä maksaa normaalin postimaksun.

Notes on the contents

The attitude of the subjects of the autonomous Grand Duchy of Finland towards their sovereign, the Emperor/Grand Duke – and his attitude towards them – have like other aspects of history been subject to continual reassessment. It has also become apparent how little is known about the ideas of Finns between the Diet of Porvoo in 1809 and the subsequent recommencement of the series of Diets in 1863. This issue of the Historical Journal features the text of the lecture *Suomen valtiotieto* ('Finnish politics') prepared by Reinhold von Becker, an assistant at the Åbo Academy (later the University of Helsinki). This illustrates how Finland, its status and constitutional laws were presented to Finnish students. In his article *Kansallinen historia ja sen vaihtoehdot modernissa eurooppalaisessa historiankirjoituksessa* ('National history and its alternatives in modern European historiography'), Miroslav Hroch considers the ways open to modern historiography to handle the various aspects of national history. He also presents his views on the topical question of whether

history can be written from a European perspective without neglecting the smaller nations. Aira Kemiläinen's article *Korotettuna kansakuntien joukkoon – 1809 ja 1899* ('Raised to the family of nations – 1809 and 1899') looks at the Diet of Porvoo and the period of oppression at the turn of the century from the perspective of the analysis of ideas, while Osmo Jussila discusses Márten Ringbom's much-talked-about work *Niccolo & Nikolai* (1999).

This issue also focuses on the theme of women and political ideology (*Nainen ja aate*). In her article '*Rosa elää!*' ('Rosa lives!'), Katriina Lehto examines Rosa Luxemburg from a biographical perspective and presents the most recent biographical research into Luxemburg, while Veli-Matti Rautio's *Puolalainen, juutalainen, vallankumouksellinen, nainen: Rosa Luxemburg* ('Pole, Jew, revolutionary, woman: Rosa Luxemburg') reviews the various phases of research into Luxemburg, the sources and the central themes. Sari Oikarinen looks at the role of women in early-twentieth-century Irish nationalism through the example of Ireland's first woman minister, Constance Markievics (*Naispolitiikon viiltävä ääni. Constance Markievics Irlannin it-*

senäisyystaistelussa, The strident voice of a woman politician. Constance Markievics in Ireland's independence struggle). Virginia Woolf is the subject of Saara Tuomaala's article *Lastenkamarin tuoksusta juoksubautojen bajuun. Virginia Woolf ja porvarillisen vallankäytön kritiikki* ('From the fragrance of the nursery to the stench of the trenches. Virginia Woolf and the critique of bourgeois power'). Tuomaala examines Woolf's conception of the gendered power structure of British society and the effect on her thinking of the rise of totalitarianism and militarism in Europe in the 1930s.

In their joint article *Lunastamaton lupaus – keskustelu kahdesta historiasta* ('The unredeemed promise – a discussion of two histories'), the young historians Ilkka Herlin, Anne Hosio-Paloposki, Katja Huumo, Karl-Erik Michelsen and Hannes Toivanen present their views on the current state of Finnish historiography. They point out the scarcity of critical contributions and the lack in recent decades of distinctive groups of historians differing from the general norm. Historians have barricaded themselves into their research studios, and multidisciplinary research is still a rarity.

(Translation: Brian Fleming)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutoskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä. (Tieto mm. väestörekisteriin tehdystä osoitteenmuutoksesta ei välity Historialliseen Aikakauskirjaan, vaan asiasta on erikseen ilmoitettava).

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitus: Historiallinen Aikakauskirja, Suomen Historiallinen Seura, Arkadiankatu 16 B 28, 00100 Helsinki. Postisiirottili 75 04-8.

Toimitussihteeri: *Veikko Kallio*, Meripoiju 3 C 26, 02320 Espoo, puh. 09-813 4985, fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalveluveikkokallio.fi. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään kahtena (2) tulostuksena ja diskettinä Veikko Kalliolle.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 1998: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 190 mk, korkeakouluopiskelijoilta 150 mk, yhteisöiltä 260 mk. Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 150 mk. Vuosikertatilauksessa kirjakaupassa yms. 190 mk. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 50 mk.

Pankkiyhteys: Postipankki nro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10-16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: 1975 15 mk, 1976-88 20 mk, 1989 30 mk, 1990-91 35 mk, 1992-94 40 mk, vuodesta 1995 45 mk. Hakemisto 1953-80 (numero 3a/1983) 35 mk.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: toimitusjohtaja *Veikko Löytyniemi*, Ulvilantie 16 E, 00350 Helsinki, puh. 09-554 864.

Sihteerit: *Jyrki Ijäs*, Apollonkatu 23 B 45, 00100 Helsinki, p. 0400-204 332, fax 09-445 139

Rahastonhoitaja: *Torsti Salonen*, Laurinkatu 61, 08100 Lohja, puh. 019-315 915, fax 019-323 821.

Pankkiyhteys: Postipankki nro 800016-1528 293.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 190 mk, opiskelijoilta 150 mk vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille 800016-1528293; lomakkeeseen on tällöin merkittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Esimies: prof. *Toivo Nygård*

Varaesimies: prof. *Aura Korppi-Tommola*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Rauno Endén* tavattavissa (varmimmin 9-12) seuran toimistossa Arkadiankatu 16 B 28, 00100 Helsinki, puh. 09/440 369, telefax 09/441 468.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 100 mk) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Suututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma-pe 10.00-16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa sekä Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet. Jäseneksi ilmoittautumiset seuran toimistoon, p. 09/440 369.

Suomen Historiallisen Seuran uutuusjulkaisuja

Jari Sedergren

FILMI POIKKI...

Poliittinen elokuvasensuuri Suomessa 1939-1947

Mitä elokuvia ja miksi estivät filmitarkastamo, tiedotuslaitokset, päämaja ja ulkoministeriö suomalaisia näkemästä sodan ja valvontakomission aikana. Ovh 140,-

Paavo Kärenlampi

TAISTELU KOULU- DEMOKRATIASTA

Kouludemokratian aalto Suomessa

Tutkimus taistolaisjohtoisen Teiniliiton ja Opettajien Ammattijärjestön ajautumisesta vastakkain keskustelussa kouludemokratiasta 1970-luvun alussa. Ovh 140,-

Laakkonen - Laurila - Rahikainen

HARMAAT AALLOT

Ympäristönsuojelun tulo Suomeen

Jätetevesikysymyksen ratkaiseminen Suomessa vuosisadanvaihteesta nykypäivään. Ovh 140,-

P. Isaksson & J. Jokisalo (toim.)

ERiarvoisuus, Valistuksen LUPAUS JA RASISMI

Teos, joka valistuksesta alkavan pitkän aikaperspektiivin avulla auttaa lukijaa ymmärtämään, miksi rasismi vaikutti niin vahvasti eurooppalaiseen mentaliteettiin 1800- ja 1900-luvulla. Ovh 140,-

Arto Nevala

KORKEAKOULUTUKSEN KASVU, LOHKOUTUMINEN JA ERiarvoisuus Suomessa

Miten hyvin koulutuksellinen tasa-arvo on toteutunut korkeakoulujen opiskelijamäärien kymmenkertaistuttua sodan jälkeen. Kysymystä tarkastellaan mm. alueellisten ja sosiaalisten erojen näkökulmasta. Nid. 213 s. Ovh 140,-

Maria Lähteenmäki

JÄNKÄJÄÄKAREITA JA PARAKKIPIIKOJA

Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945

Koskettava tutkimus sodan arjesta lappilaisten kokemana. Miten koettiin aseveljeys saksalaisten kanssa, miten partisaanimurhat, Lapinsota, evakkomatkat Pohjanmaalle ja Ruotsiin ja millaista oli vihdoin palata poltettuihin kyliin. Nid. Kuv. 213 s. Ovh 140,-

Jari Ojala

TEHOKASTA LIIKETOIMINTAA POHJANMAAN PIKKU- KAUPUNGEISSA

Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700-1800-luvulla

Teos analysoi Raahen, Kokkolan ja Pietarsaaren kauppasuhteiden toimintastrategioita kauppiaskapitalismin kukoistusajalla. Nid. 452 s. Ovh 140,-

Kirsi Sirén

SUURESTA SUVUSTA PIENEEN PERHEESEEN

Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla

Itäsuomalaisen perhekäsityksen kehityksen kytkeminen laajempaan kansainväliseen kontekstiin kyseenalaistaa vanhoja perheteoriamalleja. Nid. Kuv. Ovh 140,-

Anneli Mäkelä-Alitalo

PENNUSTA PITÄEN

Suomalaisen kennelhistorian ensimmäiset sukupolvet

Tutkittua suomalaista koira- ja kennelhistoriaa 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. Ovh 180,-

Myynti ja Tilaukset:

TIEDEKIRJA

Kirkkokatu 14, 00100 Helsinki; tiedekirja@pp.kolumbus.fi
puh. 09-635 177, fax 09-635 017